

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. Madde Rehberi

Adil Yargılanma Hakkı
(ceza hukuku yönü)

Güncelleme Tarihi: 31 Ağustos 2024

Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır.
Mahkeme açısından bağlayıcılığı yoktur.

Bu raporun tamamını ya da bir kısmını basılı veya elektronik olarak tercüme etmek ve/veya çoğaltmak isteyen yayıncıların ya da kuruluşların, izin prosedürüyle ilgili bilgi almak için [tercümeyi çoğaltma veya yeniden yayınlama talebi](#) adresinde yer alan iletişim formunu doldurmaları rica olunur.

Tercüme süreci hâlen devam eden İçtihat Rehberleri'nin hangileri olduğunu öğrenmek için "[Tercüme süreci devam edenler](#)" belgesine başvurunuz.

İşbu Rehber aslen İngilizce dilinde düzenlenmiştir. Düzenli olarak güncellenmektedir ve son olarak 31 Ağustos 2024 tarihinde güncellenmiştir. Bazı şekli değişikliklere tabi tutulabilir.

İçtihat Rehberleri <https://ks.echr.coe.int> adresinden indirilebilir. Yayınlarla ilgili güncel bilgileri edinmek için, Mahkemenin https://x.com/ECHR_CEDH?mx=2 adresindeki Twitter hesabını takip ediniz.

Bu tercüme, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin onayı ile yayımlanmıştır ve sadece Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının sorumluluğu altındadır.

© Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2025

İçindekiler Tablosu

Okuyucunun Dikkatine.....	5
I. Sözleşme'nin 6. Maddesinin Ceza Yönüne dair Genel Değerlendirmeler.....	7
A. Temel ilkeler	7
B. Feragat	8
II. Kapsam: “Cezai Suç İsnadı” Kavramı.....	9
A. Genel İlkeler.....	9
1. Bir “İsnadın” Varlığı	9
2. Bir İsnadın “Cezai” Niteliği	10
B. Genel İlkelerin Uygulanması.....	11
1. Disiplin Yargılamaları.....	11
2. İdari Yargılamalar, Vergi, Gümrük, Maliye ve Rekabet Hukukuna ilişkin Yargılamalar ile Diğer Özel Yargılamalar	13
3. Siyasi Konular	14
4. Sınır Dışı Etme ve İade.....	14
5. Ceza Yargılamasının Farklı Aşamaları, Fer’i Davalar ve Daha Sonraki Hukuk Yolları.....	15
III. Mahkemeye Erişim Hakkı.....	17
Sınırlamalar	17
1. Milletvekili Dokunulmazlığı	17
2. Usul Kuralları	17
3. Önceden Verilmiş Bir Kararın İcrası Koşulu.....	18
4. Mahkemeye Erişim Hakkının İhlaline İlişkin Diğer Sınırlamalar	19
IV. Genel Güvenceler: Kurumsal Gereklilikler	19
A. “Mahkeme ”Kavramı	19
B. Yasayla Kurulmuş Mahkeme	20
2. Örnekler.....	22
C. Bağımsızlık ve Tarafsızlık	22
1. Bağımsız Mahkeme	23
2. Tarafsız Mahkeme.....	24
V. Genel Güvenceler: Usuli Gereklilikler	32
A. Adillik.....	32
1. Yargılamalara Etkin Katılım	32
2. Silahların Eşitliği ve Çekişmeli Yargılama.....	33
3. Yargı Kararlarının Gerekçelendirilmesi.....	37
4. Sessiz Kalma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Etmeme Hakkı.....	40

5. Delilin Kullanılması	43
6. Tuzağa Düşürülme	47
7. Dolaysızlık İlkesi.....	51
8. Hukuki Kesinlik ve İçtihat Uyuşmazlıkları	52
9. Önyargı Oluşturucu Tanıtım	53
10. İddianame (Savcı-Şüpheli) Pazarlığı	54
B. Kamuya Açık Duruşma	55
1. Alenilik (Kamuya Açık Olma) İlkesi	55
2. Sözlü Duruşma ve Mahkemede Hazır Bulunma Hakkı	55
3. Alenilik Kuralının İstisnaları	59
4. Kararların Aleni Olarak Verilmesi	61
C. Makul Süre.....	62
1. Yargılamaların Uzunluğunun Belirlenmesi	62
2. Makul Sürenin Değerlendirilmesi	63
3. Bazı Örnekler.....	64
VI. Özel Güvenceler	66
A. Masumiyet Karinesi (Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi)	66
1. Sözleşme'nin 6 § 2 Maddesinin Kapsamı.....	66
2. Önyargı İçeren Beyanlar	69
3. Karşıt Basın Kampanyası	72
4. Bilgi Vermeme Nedeniyle Yaptırımda Bulunulması	72
5. İspat Külfeti	72
6. Fiili ve Hukuki Karineler	73
B. Savunma Hakları (Sözleşme'nin 6 § 3 maddesi)	74
1. Suçlamanın Niteliği ve Sebebi Hakkında Bilgilendirilme (Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesi)	75
2. Savunmanın Hazırlanması (Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi).....	78
3. Kişinin Kendini Bizzat Savunma veya Avukat Yardımından Yararlanma Hakkı (Sözleşme'nin 6 § 3 (c) maddesi)	81
4. İddia Tanıklarının Sorguya Çekilmesi (Sözleşme'nin 6 § 3 (d) maddesi)	91
5. Tercüme (Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi)	101
VII. Sözleşme'nin 6. Maddesinin Ülke Dışındaki Etkisi.....	104
A. Aleni Hukuksuzluk.....	104
B. “Gerçek Risk”: Standart ve İspat Yükü	105
Alıntılanan Davaların Listesi	106

Okuyucunun Dikkatine

İşbu rehber, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra metinde “Mahkeme”, “Avrupa Mahkemesi” veya “Strazburg Mahkemesi” olarak anılacaktır) tarafından verilen kararlar ve hükümler hakkında hukukçuları bilgilendirmek amacıyla Strazburg Mahkemesince yayımlanan İçtihat Rehberleri serisinin bir parçasıdır. Elinizdeki rehber, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (bundan sonra metinde “Sözleşme” veya “Avrupa Sözleşmesi” olarak anılacaktır) 6. maddesinin ceza yönüne ilişkin olarak oluşan içtihadı inceleyerek özetlemektedir. Okuyucu bu rehberde, konu hakkında geliştirilen kilit ilkeleri ve bunlarla ilgili emsalleri bulacaktır.

Atıfta bulunulan içtihat; öncü, önemli ve/veya yakın tarihli hükümler ve kararlar arasından seçilmiştir.*

Mahkeme, vermiş olduğu kararlarda ve hükümlerde yalnızca önüne getirilen davaları incelememekte, aynı zamanda Sözleşme ile ortaya konmuş olan normlarını açıklamaya, korumaya ve geliştirmeye çalışmakta; böylece, Devletler tarafından Sözleşmeci Taraf sıfatıyla verilen taahhütlere riayet edilmesine de katkıda bulunmaktadır (*İrlanda/Birleşik Krallık*, § 154 ve daha yakın tarihli *Jerónovičs/Letonya* [BD], § 109).

Bu itibarla, Sözleşme tarafından oluşturulan sistem, kamu politikasına ilişkin hususları genel menfaat yararına inceleme ve böylelikle insan haklarının korunmasına yönelik standartları yükseltme ve bu alandaki içtihadı Sözleşme'ye Taraf Devletler topluluğunun tamamına yayma amacını taşır (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 30078/06, § 89, AİHM 2012). Nitekim Mahkeme, Sözleşme'nin insan hakları alanında “Avrupa kamu düzeninin anayasal aracı” olma rolünün altını çizmiştir (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda* [BD], § 156 ve daha yakın tarihli, *N.D. ve N.T./İspanya* [BD], § 110).

Sözleşme'ye Ek 15 No.lu Protokol, yakın zamanda, Sözleşme'nin Önsöz bölümüne ikincillik ilkesini eklemiştir. Söz konusu ilke, insan haklarının korunması konusunda “Taraf Devletler ve Mahkemeye ortak bir sorumluluk yüklemekte” ve ulusal makamlar ile mahkemelerin, iç hukuku Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlüklere tam olarak etki edecek şekilde yorumlamalarını ve uygulamalarını gerektirmektedir (*Grzeđa /Polonya* [BD], § 324).

Bu Rehber, Sözleşme veya Ek Protokollerinin, atıfta bulunulan her maddesi için anahtar kelime referansları içermektedir. Her davada incelenen hukuki konular, (çoğunluğu) doğrudan Sözleşme ve Protokollerinin metinlerinden alınan terimleri içeren bir kavramlar dizininden seçilmiş *Anahtar Kelimeler Listesi* ile özetlenmektedir.

Mahkeme içtihadını barındıran *HUDOC veri tabanı*, anahtar kelimelerle arama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Anahtar kelimelerle arama yapılması, benzer hukuki içeriğe sahip belgelerin bulunmasına imkân verecektir (Mahkemenin her davada sunduğu gerekçe ve varmış olduğu sonuçlar, anahtar kelimelerle özetlenmiştir). Her bir davanın ilgili anahtar kelimeleri, HUDOC üzerinde Dava Detayları (*Case Details*) etiketine tıklanarak görülebilir. HUDOC veri tabanı ve anahtar kelimeler ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için *HUDOC Kullanıcı Kılavuzu*'na başvurunuz.

* Atıfta bulunulan içtihat, Mahkemenin veya Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun iki resmi dilinden (İngilizce ve Fransızca) birinde veya her ikisinde de yayımlanmış olabilir. Aksi belirtilmedikçe, tüm atıflar Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara aittir. Dava adının sonuna eklenen “(k.k.)” ifadesi Mahkemenin kabul edilebilirlik hakkında verilen bir kararına işaret ederken, “[BD]” ifadesi ise davanın Büyük Daire tarafından incelendiği anlamına gelmektedir. Mevcut güncelleme tarihinde “kesinleşmemiş” olan Daire kararları, yıldız işaretiyle (*) belirtilmektedir.

Sözleşme'nin 6. maddesi – Adil yargılanma hakkı

“1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

(a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;

(b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;

(c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;

(d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;

(e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşmadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.”

HUDOC anahtar kelimeleri

Hukuk davası (6) – Ceza davası (6) – İdari dava (6) – Anayasa yargısı (6) – Disiplin yargılaması (6) – İcra davası (6) – Sınır dışı etme (6) – Suçlunun geri verilmesi (6)

1. Medeni hak ve yükümlülükler (6-1): Karara bağlama (medeni) (6-1) – Uyuşmazlık (6-1); Suç isnadı (6-1): Karara bağlama (ceza) (6-1) – Mahkemeye erişim (6-1) – Adil yargılama (6-1): Çelişmeli yargılama (6-1); Silahların eşitliği (6-1); Adli yardım (6-1) – Kamuya açık duruşma (6-1): Duruşma (6-1); Basının (duruşma salonundan) dışarı çıkarılması (6-1); İzleyenlerin (duruşma salonundan) çıkarılması (6-1) – Demokratik bir toplumda gerekli (6-1): Ahlakın korunması (6-1); Kamu düzeninin korunması (6-1); Ulusal güvenlik (6-1); Çocukların korunması (6-1); Tarafların özel hayatlarının korunması (6-1); Kesin olarak gerekli olduğu ölçüde (6-1); Adaletin zarar görmesi (6-1) – Makul süre (6-1) – Bağımsız mahkeme (6-1) – Tarafsız mahkeme (6-1) – Kanunla kurulmuş mahkeme (6-1) – Aleni olarak verilmiş karar (6-1)

2. Suçla itham edilme (6-2) – Masumiyet karinesi (6-2) – Yasal olarak suçluluğun kanıtlanmış olması (6-2)

3. Suçla itham edilme (6-3) – Savunma hakları (6-3)

(a) Suçlamanın niteliği ve sebebi hakkında bilgilendirme (6-3-a) – En kısa sürede bildirilme (6-3-a) – Anladığı dilde bilgilendirme (6-3-a) – Ayrıntılı bilgilendirme (6-3-a)

(b) Savunmanın hazırlanması (6-3-b) – Yeterli zaman (6-3-b) – Yeterli kolaylıklar (6-3-b) – İlgili dosyalara erişim (6-3-b)

(c) Bizzat savunma yapmak (6-3-c) – Müdafî yardımıyla savunma yapmak (6-3-c) – Bizzat kendisinin seçtiği bir müdafinin yardımından yararlanma (6-3-c) – Yeterli gelirin olmaması (6-3-c) – Ücretsiz müdafî (6-3-c) – Adaletin yararının gerektirmesi (6-3-c)

(d) Tanıklar (6-3-d) – Tanıkların sorgulanması (6-3-d) – Tanıkların duruşmada hazır bulunmasını sağlamak (6-3-d) – Aynı koşullar (6-3-d)

(e) Ücretsiz tercüman yardımı (6-3-e)

I. Sözleşme'nin 6. Maddesinin Ceza Yönüne dair Genel Değerlendirmeler

A. Temel ilkeler

1. Sözleşme'nin 6. maddesinin uygulanmasını yönlendiren temel ilke, adil olma şartıdır (*Gregačević/Hrvatistan*, 2012, § 49). Ancak, adil bir yargılamayı teşkil edenin ne olduğu hususu, tek ve değişmez bir kurala tabi olamayacak; her davanın kendine has koşullarına bağlı olarak değişebilecektir (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 250).
2. Her davada Mahkemenin birincil görevi, ceza yargılamasının bir bütün olarak adil olup olmadığını değerlendirmektir. Adil bir yargılamanın gerekliliklerine uygun hareket edilip edilmediği hususu her bir davada yargılamanın bir bütün olarak nasıl geliştiği dikkate alınarak incelenmeli, belli bir olayın belli bir yönü üzerindeki münferit bir değerlendirmeye dayanmamalıdır. Ancak, spesifik bir etmenin öylesine belirleyici olduğu ve yargılamanın adilliği konusunda sürecin daha erken bir safhasında değerlendirme yapılmasını mümkün kıldığı durumların da meydana gelebileceği yadsınamaz (*aynı yerde*, § 250). Dolayısıyla, örneğin, iddianameyi doğrulayan yargılamaların değerlendirilmesi bağlamında, Mahkeme, başvuranın haklarına hanel gelip gelmediğini belirlerken, müteakip yargılama ışığında yargılamayı yürüten hâkimin davayı ele almasını değerlendirerek, yargılamayı bir bütün olarak dikkate almalıdır. Bu belirleme kapsamında, hâkim önünde yürütülen yargılamalar sırasında alınan herhangi bir tedbirin, yargılamaların sonraki tüm aşamalarını haksız hale getirecek ölçüde başvuranın konumunu zayıflatıp zayıflatmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir (*Alexandru-Radu Luca /Romanya*, § 63).
3. Bu bağlamda Mahkeme, usul bakımından bir eksikliğin tespiti hâlinde, söz konusu usuli eksikliğin devam eden yargılamalar sırasında giderilip giderilmediğine ilişkin değerlendirmenin ilk etapta yerel mahkemelere düştüğü; söz konusu değerlendirmenin yapılmışının kendi içinde ilk bakışta (*prima facie*) Sözleşme'nin 6. maddesi uyarınca adil yargılanma hakkının gerektirdiklerine aykırı olduğu görüşündedir (*Mehmet Zeki Çelebi/Türkiye*, 2020, § 51). Ayrıca, her ne kadar usule ilişkin bazı eksiklikler tek başına düşünüldüğünde yargılamanın adil olmadığı noktasında Mahkemeyi ikna edemeyecek olsa da, çeşitli usul eksikliklerinin bir araya gelmesi sonucunda 6. maddenin ihlal edildiği kanaatine varılabilir (*Mirilashvili/Rusya*, 2008, § 165).
4. Sözleşme'nin 6. maddesinde yer alan genel adillik koşulları, söz konusu suçun türünden bağımsız olarak tüm ceza yargılamaları için geçerlidir (örneğin bk. *Negulescu/Romanya*, 2021, §§ 39-42, ve adi suçlara ilişkin yargılamalar bakımından *Buliga/Romanya*, 2021, §§ 41-44). Bununla birlikte, yargılamanın bir bütün olarak adil olup olmadığına karar verilirken, söz konusu olan somut suçun soruşturulması ve cezalandırılmasında var olan kamu yararının ağırlığı göz önünde bulundurulabilir. Dahası, 6. madde, polis yetkililerinin toplumdaki bireylerin yaşam hakkını ve vücut güvenliği hakkını korumak amacıyla Sözleşme'nin 2, 3 ve 5 § 1 maddeleri kapsamındaki görevini yerine getirirken teröre ve diğer ciddi suçlara karşı etkili tedbirler alması konusunda orantısız güçlükler yaratacak bir biçimde uygulanmamalıdır. Ancak, kamu yararına ilişkin kaygılar, başvuranın savunma haklarının özünü ortadan kaldıracak nitelikteki tedbirlerin gerekçesi olamaz (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 252).
5. Adil bir yargılamanın gereklilikleri, 6. maddenin medeni hukuk yönüne kıyasla ceza hukuku bağlamında daha katıdır (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, § 67; *Carmel Saliba/Malta*, 2016, § 67). Ancak bu durum, ceza yargılaması başlığı altındaki güvencelerin her dava türünde tüm şiddetiyle uygulanacağı anlamına gelmez; özellikle ek vergi (sürşarj) davaları (*Jussila/Finlandiya* [BD], 2006, § 43), hafif trafik ihlallerine ilişkin davalar (*Marčan/Hrvatistan*, 2014, § 37) veya fuhuş için yer temin etme nedeniyle verilen idari para cezasına ilişkin davalar (*Sancaklı/Türkiye*, 2018, §§ 43-52) gibi geleneksel ceza hukuku kategorilerine ait olmayan yargılamalar bunlara örnek gösterilebilir.
6. Sözleşme'nin 6. maddesi, cezai kovuşturmaya maruz kalmamak gibi bir hakkı garanti etmez (*International Bank for Commerce and Development AD ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2016, § 129). Yine, özellikle taraflar aleyhine telafisi olanaksız temel bir olumsuz etki ortaya çıkmadığı durumlarda, cezai alanda bir başvurana yöneltilen suçlamalar konusunda bir karar elde etme noktasında kesin bir hak tanımaz (*Kart/Türkiye* [BD], 2009, § 113).
7. Özel koşulların bulunmadığı durumlarda, Sözleşme'nin 6. maddesine ilişkin bir şikâyetin, yerel

mahkemeler önünde devam eden ceza yargılamaları ile ilgili olduğu durumda vaktinden önce sunulduğu gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar verilmektedir (*Sperisen/İsviçre*, 2023, § 48); ayrıca bk. *Bosev/Bulgaristan*, 2024, § 42). Bir kişi, 6. madde kapsamında, sonucunda kendisinin beraat ettiği veya davanın düştüğü bir yargılama esnasında meydana geldiğine inandığı bir adil yargılanma hakkı ihlalinin mağduru olduğunu iddia edemez (*Khlyustov/Rusya*, § 103; bk. bununla birlikte, mağdur sıfatının kazanılmasından sonra kaybedilmesiyle ilgili *Kerimoğlu/Türkiye*, 2022, §§ 44-57). Nitekim bir başvuran hakkındaki suçlamaların düşmesi, bu kişinin 6. madde ile korunan haklarının ihlaline ilişkin iddialarındaki mağdur statüsünü sona erdirir (*Batmaz/Türkiye*, 2014, § 36; yargılamaların uzunluğu bağlamında *Panju/Belçika* (No. 2), 2023, §§ 75, karşılaştırmalı olarak bk. *Irodotou/Kıbrıs*, 2023, § 63). Dahası Mahkeme, şayet yerel mahkemeler bir başvuran hakkında yalnızca cezai hükmün açıklanmasının geri bırakılması tedbiri uygulamışsa, bu kişinin Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki haklarının ihlal edildiğine dair şikâyette bulunamayacağına kanaat getirmiştir (*Kerman/Türkiye*, 2016, §§ 100- 106).

8. Son olarak, ölen bir kişinin yargılanmasının, 6. madde ilkelerine ters düştüğü not edilmelidir; zira doğası gereği bu durum silahların eşitliği prensibi ve adil bir yargılamanın diğer tüm güvenceleriyle bağdaşmazlık gösterir. Dahası, ölen bir bireyi cezalandırmanın mümkün olmadığı ve bu doğrultuda ceza adaleti sürecinin sekteye uğradığı apaçıktır. Ölü bir kişiye herhangi bir ceza verilmesi, kişinin itibarını lekeleyecektir. Son olarak, ölü bir kişinin yargılanması, hem Sözleşme'nin 6. maddesinin konusu ve amacına hem de bu maddenin özünde var olan hüsnüniyet ve etkililik ilkelerine aykırıdır (*Magnitskiy ve Diğerleri/Rusya*, 2019, § 281; ayrıca bk. kocasının müsnet suçu işlemediğinin tespit altına alınmasını isteyen eşinin talebi üzerine sanığın ölümünün ardından yürütülen ve Mahkemenin 6. maddenin medeni hukuk yönünden incelediği yargılama ile ilgili *Grădinar/Moldova*, 2008, §§ 90-104).

9. Diğer taraftan 6. madde, asli işin ana şirket tarafından devam ettirildiği bir durumda, birleşen bağlı şirket tarafından gerçekleştirilen bir yasa ihlali bakımından hayatına devam etmekte olan şirkete para cezası uygulanmasını yasaklamaz (*Carrefour France/Fransa* (k.k.) 2019).

B. Feragat

10. Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinin lafzının ve ruhunun, bir kişiyi adil yargılanmayla ilgili güvencelerden kendi özgür iradesi ile açıkça veya zımnen feragat etmesini engellemediğine karar vermiştir. Bununla birlikte, böylesi bir feragat, Sözleşme amaçları açısından etkili olması için, kesin bir şekilde ortaya konulmalı ve önemiyle orantılı asgari güvencelerle desteklenmelidir (*Pfeifer ve Plankl /Avusturya*, 1992, § 37). Buna ek olarak, feragat, önemli bir kamu yararına da aykırı olmamalıdır (*Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 73; *Sejdovic/İtalya* [BD], 2006, § 86; *Dvorski /Hırvatistan* [BD], 2015, § 100).

11. Bir sanığın Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki önemli bir haktan zımnen (davranışları yoluyla) feragat ettiğine kanaat getirilebilmesi için, kişinin davranışlarının sonuçlarının ne olacağını mantıklı bir şekilde öngörebileceğinin ortaya konulması gerekmektedir (*Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 74; *Sejdovic/İtalya* [BD], 2006, § 87). Bu itibarla, örneğin, Mahkeme, savunma için belirli avantajlar sağlayan ivedi yargılama usulünde yargılanmayı gönüllü ve tam bilgi sahibi olarak kabul eden başvuranların, söz konusu yargılamalarda hariç tutulan 6. madde kapsamındaki güvencelere ilişkin haklarından kesin olarak feragat ettiklerine karar vermiştir (*Di Martino ve Molinari/İtalya*, 2021, §§ 33-40).

12. Benzer şekilde, Mahkeme, temyiz duruşmasındaki kapanış konuşmasına kadar on bir ayı aşkın bir süre boyunca, (söz konusu koşullarda yargılamalara katılımın meşru bir türü olan) videokonferans aracılığıyla yargılamalara katılmayı defalarca reddeden başvuranın kendi davasında duruşmaya katılma hakkından feragat ettiğine kanaat getirmiştir (*Dijkhuizen/Hollanda*, 2021, § 60).

13. Adil yargılanma kavramını oluşturan en temel haklardan biri olan ve Sözleşme'nin 6. maddesinde yer alan güvencelerin geri kalanının etkinliğini sağlayan müdafî yardımından faydalanma hakkı gibi bazı 6. madde güvenceleri, Mahkeme içtihadında oluşturulmuş olan “bilinçli ve anlayışlı şekilde feragat” standardının özel bir şekilde korunmasını gerekli kılar (*Dvorski/Hırvatistan* [BD], 2015, § 101; *Pishchalnikov/Rusya*, 2009 § 77-79).¹ Ancak bu durum, başvuranın avukata erişim hakkından geçerli bir şekilde feragat etmek için bir avukat bulundurmasının gerektiği anlamına gelmemektedir (*Fariz Ahmadov/Azerbaycan*, 2021, §§ 50-55).

14. Benzer şekilde, adil yargılanma kavramını oluşturan ve Sözleşme'nin 6 § 3 maddesinde sıralanan

¹ Ayrıca bk. Avukat yardımı başlığı

temel haklardan olan tanığın sorgulanması hakkından yapılacak feragat, Mahkeme içtihadı kapsamında yer alan feragat standartlarına tam anlamıyla uygun bir şekilde gerçekleştirilmelidir (*Murtazaliyeva/Rusya* [BD], 2018, § 118).

II. Kapsam: “Cezai Suç İsnadı” Kavramı

Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi

“1. Herkes davasının, (...) cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan (...) bir mahkeme tarafından (...) görülmesini isteme hakkına sahiptir ...”

HUDOC anahtar kelimeleri

Ceza davası (6) – İdari dava (6) – Anayasa yargısı (6) – Disiplin yargılaması (6) – İcra davası (6) – Sınır dışı etme (6) – Suçlunun geri verilmesi(6)

Suç isnadı (6-1): Karara bağlama (ceza) (6-1)

A. Genel İlkeler

15. “Cezai suç isnadı” kavramı, üye Devletlerin ulusal hukuk sistemlerinde kullanılan sınıflandırılmaldan ayrı, “özerk” bir anlama sahiptir (*Blokhin/Rusya* [BD], 2016, § 179; *Adolf/Avusturya*, 1982, § 30). Bu durum, hem isnadın “cezai” niteliğinin belirlenmesi hem de böyle bir “isnadın” var olduğu anın tespiti açısından geçerlidir.

16. Mahkemenin yerleşik içtihadı, genel olarak “Engel kriterleri” olarak bilinen ve “cezai bir suç isnadı”nın olup olmadığını belirlemede dikkate alınacak olan üç kriter ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, suçun ulusal hukuk uyarınca sınıflandırılması, ikincisi suçun tam olarak niteliği ve üçüncüsü ilgilinin karşı karşıya olduğu cezanın ağırlık derecesidir (*Grosam/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2023, § 113). Bu kriterler aşağıda detaylı olarak incelenecektir.

17. Sözleşme'nin 6. maddesinin üç fıkrasında kullanılan “cezai alanda ... yöneltilen suçlamalar” ve “bir suç ile itham edilen” terimlerinin her ikisi de aynı şekilde cezai suç isnadı durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai alanda uygulanabilirliği, her üç fıkra bakımından aynıdır.

1. Bir “İsnadın” Varlığı

18. Somut bağlamda “isnat” kavramı, Sözleşme'deki anlamıyla anlaşılmalıdır. Mahkeme, 6. madde ile aktarılmak istenen “isnat” mefhumuna “şekli” değil, “esasi” bir anlayışla yaklaşır (*Deweert/Belçika*, 1980, § 44). Bu nedenle isnat kavramı, “bir kimseye suç işlediğine dair bir iddianın yetkili makam tarafından resmen bildirilmesi” şeklinde tanımlanabilir. Bu tanım, aynı zamanda “[şüphelinin] durumunun esaslı bir surette etkilenmiş” olup olmadığına ilişkin testin de kapsamına karşılık gelir (*aynı yerde*, §§ 42 ve 46; *Eckle/Almanya*, 1982, § 73 ve ayrıca *Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 249; *Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 110).

19. Mahkeme, cezai bağlamda bir suç işlediği şüphesiyle yakalanan bir kişinin (*Heaney ve McGuinness/İrlanda*, 2000, § 42; *Brusco/Fransa*, 2010, §§ 47-50), suç teşkil eden fiillere karıştığı şüphesiyle sorgulanan bir şüphelinin (*Aleksandr Zaichenko/Rusya*, 2010, §§ 41-43; *Yankov ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2010, § 23; *Schmid-Laffer/İsviçre*, 2015, §§ 30-31), usulde resmen tanık olarak gösterilsin veya gösterilmesin (*Kalēja/Letonya*, 2017, §§ 36-41) bir suça karıştığı şüphesi bakımından sorgulanan bir kişinin (*Stirmanov/Rusya*, 2019, § 39) de, iç hukukta mevcut cezai muhakeme usulü çerçevesinde hakkında resmen suç isnadında bulunulan bir kişi (*Pélissier ve Sassi/Fransa* [BD], 1999, § 66; *Pedersen ve Baadsgaard/Danimarka* [BD], 2004, § 44) gibi “bir suç ile itham edildiği” kabul edilebilir ve Sözleşme'nin 6. maddesinin korumasından faydalanmak isteyebilir. Diğer taraftan, sınır kontrolü bağlamında sorgulanan bir kişinin, suç işlediğine dair makul bir şüphenin mevcut olup olmadığını belirlemeye ihtiyaç bulunmadığından, cezai bir suç isnadı altında olmadığına kanaat getirilmiştir (*Beghal/Birleşik Krallık*, 2019, § 121). Guantánamo'daki ABD üssüyle ilgili olarak başvuranların bazı

Fransız yetkililerine verdiklere ifadelere ilişkin *Sassi and Benchellali/Fransa* davasında, Mahkeme, adli yargılamalarla ilgili olmayan idari görevler bağlamında iddia edilen suçla ilişkin delil toplama amacından ziyade tutukluları tespit etmek ve istihbarat toplamak amacıyla sorgulama yapılmasının, cezai bir suç isnadının varlığını ortaya koyduğuna kanaat getirmemiştir.

20. *Deweer/Belçika*, 1980 (§§ 41-47) davasında, savcı tarafından başvurana gönderilen bir yazı ile başvuranın iş yerinin kapatıldığının ve kovuşturma yapılmaması karşılığında belli bir meblağ ödemesi gerektiğinin bildirilmesi durumunun bir “cezai suç isnadının” varlığını gösterdiğine ve dolayısıyla Sözleşme'nin 6. maddesinin uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir.

21. Benzer bir şekilde *Blaj/Romanya*, 2014 (§§ 73-74) davasında Mahkeme, yolsuzluk niteliğinde bir suç teşkil eden fiili işlediği esnada suçüstü yakalanan başvuran aleyhinde atılan adımların bağlamını incelemiştir. Mahkemeye göre, olay yerinden ve başvurandan adli inceleme amacıyla numuneler alınması ve başvuranın kendi bürosunda bulunan bir zarfı açmaya davet edilmesi, yetkili makamların başvurana şüpheli muamelesiyle yaklaştığına işaret etmiştir. Bu koşullar altında, olayın ardından gerçekleştirilen sorgu sırasında başvurana aktarılan bilgiler başvuranın durumunu hem dolaylı hem de esaslı olarak etkilemiş ve 6. maddenin uygulanabilirliğini tetiklemiştir.

2. Bir İsnadın “Cezai” Niteliği

22. Sözleşme, “cezai” kavramının özerkliği noktasında Sözleşmeci Devletlerdeki daha önceden ceza hukuku bağlamında suç olan bir eylemi “cezai suç olmaktan çıkarmaya” yönelik inisiyatiflere karşı değildir. Ancak, cezai suç olmaktan çıkarılmasının ardından “düzenleyici” olarak sınıflandırılan suçlar da “cezai” suç kavramının özerk kapsamına girebilir. Devletlere bu suçları kapsam dışı bırakma konusunda takdir yetkisi bırakılması, Sözleşme'nin konusu ve amacıyla bağdaşmayan sonuçlara yol açabilir (*Öztürk/Almanya*, 1984, § 49).

23. Mahkeme, ayrıca, Sözleşme'nin, Devletlere, kamu yararının koruyucusu olma görevini yerine getirdikleri sırada, ceza hukuku ve disiplin hukuku arasında bir ayırım yapmalarına ve yalnızca belirli koşullara bağlı olarak ayırım çizgisi çizmelerine olanak sağladığına hükmetmiştir. Sözleşme, Devletlere koruduğu hakların normal bir şekilde kullanımını oluşturmeyen bir eylem veya ihmali suç olarak belirleme özgürlüğünü tanımaktadır. 6. ve 7. maddeleri uygulanabilir kılma etkisine sahip olan böyle bir seçim, ilke olarak, Mahkemenin denetiminden kaçmaktadır. Aksi yönde bir seçim ise daha katı kurallara tabidir. Sözleşmeci Devletlerin, kendi takdirlerine bağlı olarak, bir suçu cezai suç yerine disiplin suçu olarak sınıflandırabilmeleri ya da başvurana cezai alandan ziyade disiplin alanında “karma” bir suçtan kovuşturabilmeleri halinde, 6. ve 7. maddelerin temel hükümlerinin işleyişi kendi egemen iradelerine tabi olacaktır. Bu kadar geniş bir serbestlik, Sözleşmenin amaç ve konusuyla bağdaşmayan sonuçlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, Mahkeme, 6. madde kapsamında, disiplin alanının cezai alanı uygunsuz bir şekilde ihlal etmediği kanısına varma konusunda yargı yetkisine sahiptir (*Gestur Jónsson ve Ragnar Halldór Hall/İzlanda* [BD], 2020, § 76).

24. Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai yönden uygulanabilirliğinin değerlendirilmesinde hareket noktası, *Engel ve Diğerleri/Hollanda* (§§ 82-83) kararında belirlenen kriterlere dayanır:

1. iç hukuktaki sınıflandırma,
2. suçun niteliği,
3. ilgilinin karşı karşıya olduğu cezanın ağırlığı.

25. Birinci kriter nispi bir ağırlığa sahiptir ve sadece bir başlangıç noktası işlevi görür. Eğer iç hukukta bir suç cezai olarak sınıflandırılmışsa, o hâlde belirleyici bir etken olur. Aksi takdirde Mahkeme, ulusal düzeydeki sınıflandırmanın ötesine geçecek ve söz konusu usulün maddi gerçekliğini inceleyecektir (*Gestur Jónsson ve Ragnar Halldór Hall/İzlanda* [BD], 2020, §§ 85 ve 77-78).

26. Daha önemli görülen ikinci kriter değerlendirilirken (*Jussila/Finlandiya* [BD], 2006, § 38), aşağıdaki faktörler dikkate alınabilir:

- söz konusu hukuk kuralının sadece belirli bir gruba yönelik mi yoksa geneli bağlayan bir karakterde mi olduğu (*Bendenoun/Fransa*, 1994, § 47);
- davanın kanunen icra/infaz yetkileri bulunan bir kamu organı tarafından başlatılıp başlatılmadığı (*Benham/Birleşik Krallık*, 1996, § 56);

- hukuk kuralının cezalandırıcı veya caydırıcı amacı bulunup bulunmadığı (*Öztürk/Almanya*, 1984, § 53; *Bendenoun/Fransa*, 1994, § 47);
- hukuk kuralının, çoğunlukla ceza kanunuyla korunan toplumun genel çıkarlarını koruma amacı güdüp güdmediği (*Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o./Slovenya*, 2018, § 42);
- herhangi bir ceza uygulanmasının suçluluk tespitine dayanıp dayanmadığı (*Benham/Birleşik Krallık*, 1996, § 56);
- benzeri usullerin Avrupa Konseyine üye diğer Devletlerde nasıl sınıflandırıldığı (*Öztürk/Almanya*, 1984, § 53).

27. Üçüncü kriter, ilgili kanunun öngördüğü ceza üst sınırına bakılarak belirlenir (*Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 72; *Demicoli/Malta*, 1991, § 34).

28. *Engel ve Diğerleri/Hollanda* davasında belirlenen ikinci ve üçüncü kriterler alternatif olup, zorunlu olarak ikisinin birbirini tamamlaması gerekmez; zira 6. maddenin uygulanabilmesi için söz konusu suçun Sözleşme açısından niteliği gereği “cezaî” olarak görülmesi veya suçun karşılığı olarak kişi hakkında uygulanabilecek müeyyidenin niteliği veya ağırlık derecesi itibarıyla genel olarak “cezaî” alana ait olması yeterlidir (*Lutz/Almanya*, 1987, § 55; *Öztürk/Almanya*, 1984, § 54). Bir suçun hapis cezası ile cezalandırılmayı gerektirmemesi kendi başına belirleyici bir unsur olmayıp; uygulanabilecek olan cezanın ciddiyet seviyesinin nispeten daha düşük olması, bir suçu kendi özünde var olan cezaî niteliğinden yoksun bırakmaz (*aynı yerde*, § 53; *Nicoleta Gheorghe/Romanya*, 2012, § 26).

Ancak her bir kriterin ayrı ayrı analizinin cezaî bir suç isnadının varlığı konusunda net bir sonuca varmayı mümkün kılmaması hâlinde, tamamlayıcı (kümülatif) bir yaklaşım benimsenebilir (*Bendenoun/Fransa*, 1994, § 47).

B. Genel İlkelerin Uygulanması

1. Disiplin Yargılamaları

29. Birkaç ay süreyle askeri disiplin birimine kapatılmayı gerektiren askeri disiplin suçları, Sözleşme'nin 6. maddesinin cezaî başlığının kapsamına girer (*Engel ve Diğerleri/Hollanda*, 1976, § 85). Buna karşın, iki günlük ağır oda hapsi, “ceza hukuku” alanına giremeyecek kadar kısa bir süre olarak görülmüştür (*aynı yerde*, § 85).

30. Mesleki disiplin işlemleriyle ilgili olarak, *Albert ve Le Compte/Belçika*, 1983(§ 30) davasında Mahkeme, yargılamaların medeni hukuk alanına dâhil olduğu gerekçesiyle bu hususta karar vermeye gerek görmemiştir. Ancak yine de 6. maddenin medeni hukuk ve ceza hukuku şeklindeki iki yönünün her daim birbirinden tamamen ayrışık olmadığını da vurgulamıştır (*aynı yerde*, § 30). Buna karşılık Mahkeme, spor federasyonu bünyesindeki muhakeme mercileri nezdinde gerçekleştirilen disiplin yargılamaları bakımından 6. maddenin cezaî yönünün uygulanamayacağına kanaat getirmiştir (*Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye*, 2020, § 154).

31. Bir avukat hakkında yürütülen disiplin yargılamalarına ilişkin *Müller-Hartburg/Avusturya*, 2013 (§§ 42-49) davasında Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinin uygulanamaz olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, geçerli disiplin hükmünün kamunun genelini değil yalnızca özel bir statüyü haiz bir meslek grubunu ilgilendirdiğini ve baro mensuplarının mesleki hâl ve davranışlarını düzenleyen spesifik kurallara uymalarını sağlama amacına yönelik olduğunu dikkate almıştır. Bu nedenle ilgili hükmün cezaî alandan ziyade disiplin alanının unsurlarını barındırdığını gözlemlemiştir. Dahası, başvuran hakkında hürriyetinden yoksun bırakılma ihtimalinin hiçbir şekilde söz konusu olmadığını; kendisinin karşı karşıya olduğu para cezasının ise, her ne kadar cezalandırıcı nitelikte değerlendirilebilecek kadar yüksek bir miktara ulaşsa da, tek başına somut tedbirin cezaî nitelikte olduğuna karar verilmesi için yeterli olmadığını belirlemiştir. Aynı durumun, başvuranın adının avukatlık sicilinden silinmesi yaptırımı için de geçerli olduğuna; bu yaptırımın daima kalıcı bir etkisi olmadığına ve suçlamaların (isnadın) niteliğini “cezaî” kılmadığına kanaat getirmiştir.

32. Bir devlet memurunun zorunlu olarak emekliye ayrılması veya ihracıyla sonuçlanan disiplin yargılamaları bağlamında Mahkeme, ulusal makamların verecekleri kararları salt idari alanda tutabildikleri ölçüde, bu tür işlemlerin 6. maddenin anlamı dâhilinde “cezaî” olmadığını tespit etmiştir

(*Moulet/Fransa* (k.k.), 2007; *Trubić/Hırvatistan* (k.k.), 2012, § 26; *Pişkin/Türkiye*, 2020, §§ 105-109; *Čivinskaitė/Litvanya*, 2020, §§ 98-99). Mahkeme ayrıca, bir ordu mensubunun disiplin ihlalleri nedeniyle orduyla ilişkisinin kesilmesi ile ilgili bir uyuşmazlığı (*Suküt/Türkiye* (k.k.), 2007) ve rütbe yükselmesinin durdurulması ve maaş kesintisi yaptırımlarının uygulanmasına ilişkin askeri disiplin yargılamalarını (*R.S./Almanya* (k.k.), 2017, § 33), Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai yönünün kapsamının dışında tutmuştur.

33. Bunlara ek olarak Mahkeme, bir mübaşirin (*Bayer/Almanya*, 2009, § 37) ve bir hâkimin ihracı (*Oleksandr Volkov/Ukrayna*, 2013, §§ 93-95; *Kamenos/Kıbrıs*, 2017, §§ 51-53) ile ilgili davaların cezai bir suç isnadının tespitine ilişkin olmaması nedeniyle 6. maddenin ceza yönünün uygulanamayacağını açıklamıştır. Benzer şekilde, sonucunda ciddi düzeyde bir para cezası uygulanması ihtimali bulunan bir hâkim hakkındaki disiplin yargılamaları da cezai alanda yöneltilmiş bir suç isnadının tespiti kapsamında değerlendirilmemiştir (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá/Portekiz* [BD], 2018, §§ 124-128). Benzer şekilde, Mahkeme, bir hâkimin inceleme süreci nedeniyle görevden alınması bağlamında, görevden almanın yargı hizmetine yeniden katılmaya kalıcı bir engel teşkil etmesine karşın, 6. maddenin ceza boyutunun geçerli olduğunu değerlendirmemiştir (*Xhoxhaj/Arnavutluk*, 2021, § 245).

34. Sözleşme'nin 6. maddesi, cezaevi ortamına ve cezaevindeki özel disiplin rejimine “gerekli ihtiyat” payı bırakılarak, isnatların niteliği ile cezaların niteliği ve ağırlığı dolayısıyla cezaevindeki disiplin suçlarına da uygulanabilir (sırasıyla kırk ve yedi günlük ek gözaltı süresinin uygulandığı *Ezeh ve Connors/Birleşik Krallık* [BD], 2003, § 82; aksi yönde bk. *Štitić/Hırvatistan*, 2007, §§ 51-63). Ancak, bunun gibi cezaevi sistemine ilişkin yargılamalar, ilke olarak, 6. maddenin cezai yönünün kapsamına girmez (*Boulois/Lüksemburg* [BD], 2012, § 85). Dolayısıyla, örneğin cezaevinde bulunan bir kişinin yüksek güvenli bir gözetim birimine yerleştirilmesi, cezai suç isnadı unsuru içermez; bu türden bir tedbire ve beraberinde uygulanacak kısıtlamalara itiraz amacıyla mahkemeye başvurma imkânı konusu, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin medeni hukuk yönü bakımından incelenmelidir (*Enea/İtalya* [BD], 2009, § 98).

35. Bir mahkeme önünde sergilenen uygunsuz davranışlar (mahkemeye saygısızlık) ile ilgili kurallar kapsamında mahkemece emredilen tedbirlerin normal şartlar altında 6. maddenin kapsamı dışında kaldığı kabul edilir, çünkü bunlar disiplin yetkilerinin kullanımına daha yakındır (*Ravnsborg/İsveç*, 1994, § 34; *Putz/Avusturya*, 1996, §§ 33-37). Ancak, cezanın niteliği ve ağırlığı, mahkemeye saygısızlık nedeniyle verilen mahkûmiyet kararına (*Mariusz Lewandowski/Polonya*, 2012, §§ 29-31, mahpus kişi hakkında hücre hapsi cezası verilmesi), özellikle de bu davranış iç hukukta cezai suç olarak sınıflandırılmışsa (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, §§ 61-64, beş günlük hapis cezası verilmesi), 6. maddenin uygulanmasını mümkün kılabilir.

36. *Gestur Jónsson ve Ragnar Halldór Hall /İzlanda* [BD], 2020, §§ 84-98, davasında, Mahkeme, *Engel* kriterlerinin birincisi ve ikincisi ile ilgili olarak, mahkemeye saygısızlık nedeniyle uygulanan yaptırımın iç hukuk uyarınca “cezai” olarak sınıflandırıldığının ortaya konulmadığını ve söz konusu profesyonel görevlerin ihlalinin ciddiyetine rağmen, başvuranların suçunun niteliğinin cezai nitelikte veya disiplin niteliğinde olup olmadığının açık olmadığını tespit etmiştir. Yaptırımın ağırlığı ile ilgili üçüncü *Engel* kriterine ilişkin olarak, Mahkeme, para cezası miktarına ilişkin yasal bir üst sınırın bulunmamasının, kendi başına, 6. maddenin cezai açıdan uygulanabilirliği sorununu çözmediğini açıklığa kavuşturmuştur. Bu bağlamda, Mahkeme, özellikle, söz konusu para cezalarının, diğer bazı ilgili davaların aksine, ödenmemesi durumunda özgürlükten yoksun bırakılmaya dönüştürülemeyeceğini, para cezalarının başvuranların sabıka kaydına işlenmediğini ve para cezasının boyutunun aşırı olmadığını kaydetmiştir.

37. Parlamento'ya saygısızlık konusunda ise Mahkeme, yasama organının (i) kendi üyeleri hakkında ayrıcalıkları ihlal nedeniyle kendi yürüteceği işlem ve yargılamaları düzenleme yetkisi ile (ii) daha geniş kapsamda Parlamento üyesi olmayan kişiler hakkında başka bir yerde meydana gelen fiiller sebebiyle ceza uygulama yetkisi arasında bir ayrıma gitmiştir. Mezkûr yetkilerden ilkinin disiplin uygulaması niteliğinde olduğu düşünülebilirken, Mahkeme ikincisinin verilebilecek cezanın ağırlığını ve genel uygulamayı göz önünde bulundurarak cezai alana ait olduğunu değerlendirmiştir (*Demicoli/Malta*, 1991, § 32, altmış güne kadar hapis ve para cezası uygulanması).

2. İdari Yargılamalar, Vergi, Gümrük, Maliye ve Rekabet Hukukuna İlişkin Yargılamalar ile Diğer Özel Yargılamalar

38. Aşağıdaki idari suçlar, 6. maddenin cezai başlığı kapsamına girebilir:

- para cezası veya ceza puanı ya da ehliyetin geri alınması gibi kısıtlamalar ile cezalandırılabilen trafik ihlalleri (*Lutz/Almanya*, 1987, § 182; *Schmautzer/Avusturya*, 1995; *Malige/Fransa*, 1998; *Marčan/Hırvatistan*, 2014, § 33; *Igor Pascari/Moldova Cumhuriyeti*, 2016, §§ 20-23); karşılaştırınız *Matijašić/Hırvatistan* (k.k.), 2021);
- rahatsızlık yaratan veya huzuru bozan hafif suçlar (*Lauko/Slovakya*; 1998; *Nicoleta Gheorghe/Romanya*, 2012, §§ 25-26); Mahkemenin önemli bir zarar olmadığı gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar verdiği *Şimşek, Andiç ve Boğatekin/Türkiye* (k.k.), 2020);
- sosyal güvenlik mevzuatına karşı suçlar (*Hüseyin Turan/Türkiye*, 2008, §§ 18-21, uygulanan para cezasının miktarı düşük olmasına rağmen istihdamın bildirilmemesi);
- etnik nefreti teşvik edici materyallerin tanıtılması ve dağıtılmasını içeren, idari bir uyarı ve yayının toplatılması suretiyle cezaya tabi idari suç (*Balsytė-Lideikienė/Litvanya*, 2008, § 61);
- toplantı ve gösteri düzenlenmesine dair idari suç (*Kasparov ve Diğerleri/Rusya*, 2013, § 39-45; *Mikhaylova/Rusya*, 2015, §§ 50-75).

39. Sözleşme'nin 6. maddesi, olağan vergi davalarında geçerli değildir; zira bu tür yargılamalar genelde “cezai çağrışım” yapan unsurlar barındırmaz (*Ferrazzini/İtalya* [BD], 2001, § 20). Fakat 6. maddenin bazı ek vergi (sürşarj) davalarında uygulanabilir olduğu örnekler de mevcuttur (*Jussila/Finlandiya* [BD], 2006, § 38; *Steininger/Avusturya*, 2012, §§ 34-37; *Chap Ltd/Ermenistan*, 2017, § 36; *Melgarejo Martinez de Abellanosa/İspanya*, 2021, § 25).

40. Ek vergiler konusunda 6. maddenin cezai ayağının uygulanabilir olup olmadığının incelenmesinde Mahkeme, özellikle aşağıdaki unsurları göz önünde bulundurmıştır:

- cezaları düzenleyen kanunun, vergi mükellefi sıfatıyla tüm vatandaşları kapsamaması;
- ek verginin bir zarara karşılık maddi tazminat amacı değil, esasen yeniden suç işlemekten caydırıcı bir ceza amacı taşıması;
- ek verginin hem caydırıcı hem de cezalandırıcı amaç güden genel bir kurala göre uygulanmış olması;
- ek verginin önemli bir miktarda olması (*Bendenoun/Fransa*; 1994; aksi yönde bk. *Mieg de Boofzheim/Fransa* (k.k.), 2002, gecikme faizi uygulanması).

Ek vergi miktarı düşük olsa da, suçun cezai niteliği 6. maddenin uygulanması için yeterli olabilir (*Jussila/Finlandiya* [BD], 2006, § 38, yeniden takdir edilen vergi yükümlülüğünün %10'u kadar).

41. 6. maddenin ceza yönünün ek vergilere uygulanabilirliği, kendiliğinden bu hükmün kapsamına girmeyebilecek olan diğer ilgili vergi yargılamaları bakımından da sonuçlar doğurabilmektedir. Mahkeme, yargılamaların “suç isnadı” ile ilgili yönlerinin diğer hususlara ilişkin olanlardan ayırt etmenin özellikle zor olabileceğini açıklamıştır. Dolayısıyla, ek vergilere ilişkin yargılamaların incelenmesi, Mahkemenin, kaçınılmaz olarak, diğer vergi meselelerine ilişkin yargılamaların bu yönlerini dikkate almasını gerektirebilir (*Vegotex International S.A./Belçika* [BD], 2022, §§ 71-74).

42. Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai başlığı, gümrük hukuku (*Salabiaku/Fransa*, 1988) bütçesel ve mali konularda yetkili bir mahkemenin verdiği cezalar (*Guisset/Fransa*, 2000) ve iktisat, finans ve rekabet hukukuna ilişkin alanlarda yetkileri bulunan bazı idari makamlar bakımından (*Lilly France S.A./Fransa* (k.k.), 2002; *Dubus S.A./Fransa*, 2009; *A. Menarini Diagnostics S.r.l./İtalya*, 2011; *Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o./Slovenya*, 2018, §§ 45-46), karşılaştırınız *Prina/Romanya* (k.k.), 2020), piyasa manipülasyonunu da içeren *Grande Stevens ve Diğerleri/İtalya*, 2014, §§ 94-101) uygulama alanı bulmuştur.

43. *Blokhin/Rusya* [BD], 2016 (§§ 179-182) davasında Mahkeme, bir çocuğun geçici çocuk tutukevine yerleştirilmesine ilişkin yargılamalarda 6. maddenin uygulanabilir olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, başvuran hakkında uygulanabilecek olan ve uygulanmış olan hürriyetinden yoksun bırakma işleminin niteliği, süresi ve infaz edilme şeklini dikkate almıştır. Mahkeme, başvuranın hürriyetinden yoksun bırakılmasının, hakkındaki yargılamaların 6. maddenin anlamı dâhilinde “cezai” olduğu karinesini

oluşturduğunu ve ancak bütünüyle istisnai koşullarda ve yalnızca hürriyetinden yoksun bırakma işleminin niteliği, süresi veya infaz edilme şekli göz önüne alındığında “gözle görülür derecede zararlı” olmadığı değerlendirilebilirse böyle bir karinenin çürütülebileceğini vurgulamıştır. Söz konusu olayda, bu karinenin aksini ispat etmeye elverişli istisnai koşullar bulunmamıştır.

44. Bazı durumlarda 6. maddenin cezai yönü, ruh sağlığı yerinde olmayan faillerin bir ruh ve sinir hastalıkları hastanesine yatırılmalarına ilişkin yargılamalarda uygulama alanı bulabilir. Bu durum, iç hukuk yargılamalarının özel niteliklerine ve uygulamadaki işleyiş şekillerine bağlı olarak değişiklik gösterir (*Kerr/Birleşik Krallık* (k.k.), 2003, ve *Antoine/Birleşik Krallık* (k.k.), 2003, davalarında maddenin cezai yönü uygulanmamış; buna karşılık *Valeriy Lopata/Rusya*, 2012, § 120; *Vasenin/Rusya*, 2016, § 130; *Hodžić/Hırvatistan*, 2019, §§ 48-51; *Gaggi/Avusturya*, 2022; ve *L.T./Ukrayna*, 2024, § 47, davalarında cezai yön uygulanmıştır).

45. *Tuleya/Polonya*, 2023, §§ 280-300, davasında, bir hâkimin dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin yargı bağımsızlığının kendine özgü bağlamında, Mahkeme, başvuranın aleyhindeki bir şüpheyle bağlantılı olarak açılan ceza davasında resmi olarak suç isnadında bulunulmamasına karşın, ilgili disiplin organının başvuranın dokunulmazlığını kaldıran kararının ardından, başvuranın durumu aleyhindeki şüphe sonucunda yetkililer tarafından gerçekleştirilen işlemlerden büyük ölçüde etkilenmiş ve bu durum, 6 § 1 maddesinin cezai yönünün uygulanmasıyla sonuçlanmıştır.

46. Son olarak, 6. maddenin cezai yönü özel (şahsi) ceza soruşturması ve kovuşturması durumlarına uygulanamaz. Üçüncü kişilerin cezai bir suç nedeniyle kovuşturulmasını veya cezalandırılmasını isteme hakkı, bağımsız şekilde iddia edilebilecek bir hak değildir; nitekim böyle bir istek, bir mağdurun, yalnızca sembolik bir giderim elde etmek veya “iyi itibar” sahibi olma gibi medeni bir hakkını korumak amacıyla bile olsa, medeni hukuk bağlamında iç hukuk davası açma hakkından ayrılmaz nitelikte olmalıdır (*Perez/Fransa* [BD], 2004, § 70; *Arlewin/İsveç*, 2016, §§ 51-52).

3. Siyasi Konular

47. Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai başlığının, seçim ile ilgili yaptırımlar (*Pierre-Bloch/Fransa*, 1997, §§ 53-60); siyasi partilerin kapatılması (*Refah Partisi ve Diğerleri/Türkiye* (k.k.), 2000); parlamentolarda kurulan araştırma komisyonları (*Montera/İtalya* (k.k.), 2002); bir makama seçilmiş kişinin çıkar çatışmasında kamu kaynaklarının kullanımı (*Cătănciu/Romanya* (k.k.), 2018, §§ 38- 41) ve ağır Anayasa ihlali nedeniyle bir Devlet Başkanı aleyhinde görevden azil süreci yürütülmesi (*Paksas/Litvanya* [BD], 2011, §§ 66-67; farklı yönde bk. *Haarde/İzlanda*, 2017, davasında Azil Mahkemesi nezdinde eski bir Başbakan hakkında yargılama yürütülmesi) ile ilgili yargılamalarda uygulanamaz olduğuna karar verilmiştir. Mahkeme, ayrıca, yolsuzluk ve yetkiyi kötüye kullanma suçlarından verilen mahkûmiyet kararı nedeniyle seçime girmekten men edilmenin ve seçilen makamdan alınmanın cezai yaptırımlarla eşdeğer olmadığını tespit etmiştir (*Galan/İtalya* (k.k.), 2021, §§ 80-96).

48. Arınma/aklanma (*lustration*) süreçleriyle ilgili olarak Mahkeme, cezai çağrışımı olan yönlerinin (suçun niteliği – gerçeğe aykırı aklanma beyanı – ile cezanın niteliği ve ağırlığı – belirli mesleklerin icrasının uzun süre yasaklanması) ağır basması hâlinde, bu tür yargılamaların Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai başlığının kapsamında yer alabileceğine karar vermiştir (*Matyjek/Polonya* (k.k.), 2007, ; aksi yönde bk. *Sidabras ve Diatas/Litvanya* (k.k.), 2003, ve *Polyakh ve Diğerleri/Ukrayna*, 2019, §§ 56-59).

4. Sınır Dışı Etme ve İade

49. Bir ceza davası bağlamında başlatılmış olsa bile, yabancıların sınır dışı edilmelerine yönelik prosedürler 6. maddenin cezai başlığı altına girmez (*Maaouia/Fransa* [BD], 2000, § 39). Aynı durum, iade (suçluların geri verilmesi) davaları (*Peñafiel Salgado/İspanya* (k.k.), 2002) yahut Avrupa yakalama müzakeresi ile ilgili davalar (*Monedero Angora/İspanya* (k.k.), 2008) için de geçerlidir.

50. Buna karşılık, hapis cezası yerine kişinin ülke topraklarından çıkarılması ve on yıl süreyle dönüşünün yasaklanması, ilk mahkûmiyet kararı verilirken hükmedilen ceza gibi görülebilir (*Gurguchiani/İspanya*, 2009, §§ 40 ve 47-48).

5. Ceza Yargılamasının Farklı Aşamaları, Fer'i Davalar ve Daha Sonraki Hukuk Yolları

51. Düzenin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi için alınan tedbirler, 6. maddede yer alan güvencelerin kapsamına girmez (*Raimondo/İtalya*, 1994, § 43 ve *De Tommaso/İtalya* [BD], 2017, § 143, polis tarafından özel gözetim uygulanması; *R./Birleşik Krallık* (k.k.), okulundaki kızlara sarkıntılık yapan bir çocuğa polis tarafından uyarı yapılması).

52. Yargılama öncesi aşama (araştırma, soruşturma) ile ilgili olarak Mahkeme, ceza yargılamaları sürecini, bahsi geçen önceki aşamalar da dâhil olmak üzere, bir bütün olarak kabul eder (*Dvorski/Hırvatistan*, 2015, § 76). Geçmişteki içtihadında Mahkeme, makul süre veya savunma hakkı gibi 6. maddenin bazı gerekliliklerinin, başlangıçta bunlara uyulmaması sonucu yargılamanın adilliğine ciddi düzeyde zarar verilmesi ihtimaline bağlı olarak, yargılamaların bu aşamasında da söz konusu olabileceğini vurgulamıştır (*Imbrioscia/İsviçre*, 1993, § 36). Sorgu hâkimleri “cezai suç isnadı” hakkında karar vermemesine rağmen kendilerinin attığı adımlar, yargılama aşamasının kendisi de dâhil olmak üzere, muhakeme sürecinin daha sonraki aşamalarının yürütülmesi ve adilliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Buna göre, her ne kadar Sözleşme'nin 6 § 1 maddesiyle öngörülen usul güvencelerinden bazıları uygulanamayacak olsa da, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin sorgu hâkimi tarafından yürütülen soruşturma prosedürüne uygulanabileceğine kanaat getirilebilir (*Vera Fernández-Huidobro/İspanya*, 2010, §§ 108-114).

53. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi, herhangi bir “cezai suç isnadının” karara bağlanmasına ilişkin yargılamaların tamamı boyunca, ceza verilmesi süreci de dâhil olmak üzere geçerlidir (örneğin, *Phillips/Birleşik Krallık*, 2001, § 39, ulusal mahkemelerin müsadere kararına konu edilecek miktarı takdir etmek için yürüttükleri müsadere yargılaması); ayrıca bk. toplum hizmeti süresinin hapse dönüştürülmesini içeren toplam cezanın belirlenmesine ilişkin *Aleksandr Dementyev/Rusya*, 2013, §§ 23-26). Bir “suç isnadı” tespitinin kesin hüküm niteliğini kazanırsa, ancak dava yine de bir suçun işlenmesiyle bağlantılı herhangi bir hukuki sorumluluğu belirlemek için devam ederse hukuki kısım ceza mahkemesinde yürütülseler bile sonraki yargılamalarda uygulanır. (*Roccella/İtalya*, 2023, §§ 31-36).

54. İmar izni alınmaksızın inşa edilen bir konutun yıkımıyla sonuçlanan bir davaya da 6. maddenin uygulanması mümkündür, çünkü yıkım kararı da bir “ceza” olarak değerlendirilebilir (*Hamer/Belçika*, 2007, § 60). Ancak bu madde, başlangıçta hükmolunan cezanın lehte olan yeni Ceza Kanunu hükümlerine uygun hâle getirilmesi amacıyla açılan uyarılama yargılamalarında uygulanmaz (*Nurmagomedov/Rusya*, 2007, § 50). Ancak, bir başvuranın hapis cezasının toplam uzunluğunu etkileyecek olması hâlinde cezanın düzeltilmesiyle ilgili prosedürde uygulanabilir (*Kereselidze/Gürcistan*, 2019, §§ 32-33).

55. Af uygulaması (*Montcornet de Caumont/Fransa* (k.k.)), 2003, şartlı tahliye (*A./Avusturya*, Komisyon kararı, 7 Mayıs 1990), Hükümlülerin Nakline Dair Sözleşme kapsamında nakil (*Szabó/İsveç* (k.k.), 2006; aksi yönde tespit için bk. *Buijen/Almanya*, 2010, §§ 40-45) ve yabancı bir mahkeme tarafından verilen müsadere kararının yerine getirilmesine ilişkin tenfiz (*exequatür*) (*Saccoccia/Avusturya* (k.k.), 2007) yargılamaları gibi hükümlerinin fazıyla ilgili yargılamalar, 6. maddenin cezai başlığının kapsamına girmez.

56. Haklarında bir ceza davası tehdidi bulunmayan üçüncü kişilerin mülkiyet haklarını olumsuz etkileyen el koyma tedbirleri, ilke olarak “cezai bir suç isnadının karara bağlanması” anlamına gelmez (*Air Canada/Birleşik Krallık*, 1986, § 54, bir hava taşıtına el konması; *AGOSI/Birleşik Krallık*, §§ 65-66, altın sikkelere el konması). Bu tür tedbirler 6. maddenin hukuk yargılaması başlığının kapsamına girer (*Silickienė/Litvanya*, 2012, §§ 45-46).

57. 6 § 1 maddesinin ceza hukuku yönü, ceza yargılamalarının masraf ve giderlerine ilişkin yargılamalarda uygulanmaz. Bu tür yargılamalarda, 6 § 1 maddesinin medeni hukuk yönü uygulanabilir (*Jakutavičius/Litvanya*, 2024, §§ 55-60; ayrıca bk. ilgili iç hukuk kapsamında bir hakkın bulunmaması nedeniyle 6 § 1 maddesinin uygulanmadığı *Rousounidou/Kıbrıs* (k.k.), 2023, §§ 26-28).

58. Sözleşme'nin 6. maddesindeki güvenceler, ilke olarak, ilgili ceza davasının ileri bir aşaması olması ve sonuçlarının mahkûm edilen kişiler bakımından belirleyici olması hâlinde temyiz incelemelerine (*Meftah ve Diğerleri/Fransa* [BD], 2002, § 40) ve anayasal incelemelere (*Gast ve Popp/Almanya*, 2000, §§ 65-66; *Caldas Ramírez de Arrellano/İspanya* (k.k.), 2003; *Üçdağ/Türkiye*, 2021, § 29) de uygulanır.

59. Son olarak 6. madde, normalde, yargılamanın yenilenmesi gibi olağanüstü hukuk yolu incelemelerine

uygulanmaz. Mahkeme, buna gerekçe olarak, hakkındaki ceza hükmü kesinleştikten sonra yargılamanın yenilenmesi için talepte bulunan bir kimsenin, bu maddenin anlamı dâhilinde “cezai alanda kendisine suçlama yöneltilen” bir kişi durumunda olmadığını ifade etmiştir (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, §§ 60-61; *Fischer/Avusturya* (k.k.), 2003). Sadece böyle bir talebin kabulünden sonra açılmış olan yeni yargılamanın cezai bir suç isnadının karara bağlanmasıyla ilgili olduğu söylenebilir (*Löffler/Avusturya*, §§ 18-19). Mahkemece yapılan ihlal tespitinin ardından ceza yargılamalarının yenilenmesi için öne sürülen bir talebin bulunduğu durumlarda da aynı yaklaşım benimsenmiştir (*Öcalan/Türkiye* (k.k.), 2010).

60. Ancak, olağanüstü bir hukuk yolunun otomatik olarak veya söz konusu koşullar içerisinde davanın tamamıyla yeniden değerlendirilmesine yol açması hâlinde, 6. madde olağan şekliyle “yeniden değerlendirme” yargılamalarına uygulanır. Dahası Mahkeme, her ne kadar iç hukukta “olağanüstü” ya da “istisnai” olarak karakterize edilmiş olsa da nitelik ve kapsam bakımından olağan temyiz incelemelerine benzer olduğuna kanaat getirilen yargılamalarda da 6. maddenin uygulanabileceğini; yargılamaların ulusal düzeydeki nitelendirmesinin uygulanabilirlik açısından belirleyici olmayacağını belirtmiştir. Özetle, söz konusu hukuk sistemindeki ilgili olağanüstü usulün niteliği, kapsamı ve kendine has özellikleri, bu usulün 6 § 1 maddesinin kapsamı içerisinde değerlendirilmesine olanak sağlayabilir (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], §§ 60-72; ayrıca bk. örneğin, *Serrano Contreras /İspanya* (no. 2), 2021, §§ 27-28).

61. Benzer şekilde, kesinleşmiş bir kararda değişiklik yapılmasıyla sonuçlanan üst denetim (*supervisory review*) incelemeleri de, 6. maddenin cezai başlığı kapsamına girer (*Vanyan/Rusya*, 2005, § 58).

62. Son olarak, Mahkemenin, daha önce 6. madde hükmünün ihlalini kabul eden tek taraflı bir deklarasyona dayanılarak kayıttan düşürülen bu hüküm kapsamındaki şikâyeti, yerel mahkemelerin ilgili iç hukuk yargılamalarını yenileyerek tek taraflı deklarasyonu yürürlüğe koymamaları nedeniyle tekrar kayda alınması durumunda inceleyebileceği de belirtilmelidir (*Willems ve Gorjon/Belçika*, 2021, §§ 54-66).

III. Mahkemeye Erişim Hakkı

Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi

“1. Herkes davasının, (...) cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan (...) bir mahkeme tarafından (...) görülmesini isteme hakkına sahiptir...”

HUDOC anahtar kelimeleri

Mahkemeye erişim (6-1)

63. “Mahkemeye erişim hakkı” cezai meselelerde, hukuk meselelerinde olduğu kadar mutlak değildir ve zımnı sınırlamalara tabidir (*Deweer/Belçika*, 1980, § 49; *Kart/Türkiye* [BD], 2009, § 67).

64. Ancak, söz konusu sınırlamalar hakkın özüne zarar verecek şekil ya da kapsamda hakkın kullanımını kısıtlamamalıdır. Sınırlamalar, meşru bir amaca yönelik olmalı ve uygulanan yöntemler ve ulaşılmak istenen meşru amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi kurulmalıdır (*Guérin/Fransa* [BD], 1998, § 37; *Omar/Fransa* [BD], 1998, § 34; ve *Rocchia/Fransa*, 2023, §§ 21-23, hukuk davalarına ilişkin referanslara yer verilmektedir).

Sınırlamalar

65. Bir mahkemeye erişim hakkına ilişkin sınırlamalar aşağıdaki durumlardan kaynaklanabilir:

1. Milletvekili Dokunulmazlığı

66. Milletvekili dokunulmazlığının (yasal sorumluluğun olmaması ve dokunulmazlık) her iki türüyle önerilen güvenceler aynı gereksinime, görevini yerine getirirken Parlamento'nun bağımsızlığını sağlamaya, hizmet etmektedir. Kuşkusuz, dokunulmazlık, siyasi nedenlerden ötürü ceza yargılaması yapılması ihtimalini ortadan kaldırarak Parlamento'nun tam bağımsızlığa sahip olmasına yardımcı olmaktadır ve böylelikle muhalefeti çoğunluğun baskısına veya tacizine karşı korumaktadır (*Kart/Türkiye*[BD], 2009, § 90, hukuk davalarına ilişkin referanslara yer verilmektedir). Ayrıca, milletvekillerine karşı açılan davalar, ait oldukları meclisin tümüyle işleyişini etkileyebilir ve Parlamento'nun çalışmalarını aksatabilir. Bu nedenle, olağan hukukun bir istisnasını oluşturan bu dokunulmazlık sisteminin meşru bir amaç güttüğü kabul edilebilir. (*aynı yerde*, § 91).

67. Ancak, davanın koşulları dikkate alınmadan, milletvekili dokunulmazlığının meşru olduğu tespitinin Sözleşmeyle uyumluluğuna ilişkin herhangi bir çıkarımda bulunulamaz. Milletvekili dokunulmazlığının, hakkın özüne zarar verecek şekilde, bir mahkemeye erişim hakkını kısıtlayıp kısıtlamadığı tespit edilmelidir. Bu tür bir tedbirin orantılılığının gözden geçirilmesi, Parlamento'nun bütünlüğünü koruma konusundaki genel menfaat ile başvuranın kendisine yöneltilen suçlamalara mahkeme önünde cevap verebilmek üzere milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması konusundaki bireysel menfaati arasında kurulması gereken adil dengenin dikkate alınması anlamına gelmektedir. Orantılılık konusunu incelerken, Mahkeme önündeki davada dokunulmazlığın kapsamına özellikle dikkat etmesi gerekir (*aynı yerde*, §§ 92-93). Koruyucu tedbir Parlamento'nun bütünlüğünü korumaya ne kadar az hizmet ediyorsa, gerekçesi o kadar ikna edici olmalıdır. Bu nedenle, örneğin, Mahkeme dokunulmazlığın Parlamento görev süresiyle sınırlı ve ceza yargılamalarına dair yalnızca geçici bir engel olmasından ötürü, bir milletvekilinin dokunulmazlığından feragat edememesinin mahkemeye erişim hakkını ihlal etmediğine karar vermiştir (*aynı yerde*, §§ 92-93, 95 ve 111-113).

2. Usul Kuralları

68. Bu kurallara örnek olarak, temyiz için kabul edilebilirlik şartları gösterilebilir. Sözleşme'nin 6. maddesi Sözleşmeciler Devletlerin istinaf veya temyiz mahkemeleri kurmalarını zorunlu kılmamaktadır *Grosam/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2023, § 136; *Dorado Baúlde/İspanya* (k.k.), 2015, § 18). Fakat bu tür mahkemelerin mevcut olması halinde, örneğin bir başvuranın mahkemeye etkin erişim hakkı gibi 6. madde güvencelerine riayet edilmelidir (*Maresti/Hırvatistan*, 2009, § 33; *Reichman/Fransa*, 2016, § 29).

69. Temyiz hakkı elbette yasal gerekliliklere tabi olabilir ancak usul kurallarını uygularken mahkemeler yargılama adilliğini ihlal edecek aşırı biçimcilikten kaçınmalıdır (*Walchli/Fransa*, 2007, § 29; *Evaggelou/Yunanistan*, 2011, § 23). Bir usul kuralının özellikle katı bir şekilde uygulanması (*Labergère/Fransa*, 2006, § 23), özellikle de temyiz önemi ve uzun süreli hapis cezasına çarptırılmış bir başvurana için yargılamada tehlikede olan şey göz önünde bulundurulduğunda bazen mahkemeye erişim hakkının özünü zedeleyebilir (*aynı yerde*, § 20).

70. Mahkemeye erişim hakkı esasında usul ile ilgili bir düzensizlikten de zarar görür; örneğin, para cezalarına karşı yapılan itirazların ya da muafiyet başvurularının kabul edilebilirliğini teyit etmekten sorumlu bir savcılık görevlisinin, itirazın esasına ilişkin kendi başına karar vermek suretiyle yetkisini aşan bir eylemde bulunması, dolayısıyla da, başvuruları söz konusu "suç isnadının" bir yerel mahkeme hâkimi tarafından tespit edilmesi imkânından yoksun bırakması halinde, mahkemeye erişim hakkı ihlal edilmiş olur (*Josseume/Fransa*, 2012, § 32).

71. Aynı durum, bir itirazın kabul edilemez olduğuna dair hatalı gerekçelere dayanan bir kararın standart ceza miktarına eşdeğer olan bir teminatın konmasına yol açması ve bunun sonucunda cezanın ödenmiş sayılarak kovuşturmanın durdurulduğu ve dolayısıyla başvuranın para cezasını ödedikten sonra, itham edildiği trafik suçuna ilişkin herhangi bir "mahkeme" önünde itiraz etme imkânının kalmadığı durumlarda da geçerlidir (*Célice/Fransa*, 2012, § 34).

72. Bir diğer örnek: tutuklu bulunan ve bu nedenle konumu tespit edilebilir olan başvurana alt mahkemenin kararını tebliğ etme hususundaki yükümlülüklerini yerine getirmede makamların kusurlu davranmaları nedeniyle meydana gelen zaman aşımına bağlı olarak başvuranın temyiz başvurusunun yasal süre sınırına uymadığı dolayısıyla kabul edilemez beyan edilmesinden ötürü başvuran, mahkemeye erişim hakkına aşırı bir kısıtlama getirilmesinden muzdarip olmuştur (*Davran/Türkiye*, 2009, §§ 40-47; *Maresti/Hırvatistan*, 2009, §§ 33-43, karşılaştırınız *Johansen/Almanya*, 2016, §§ 46-57).

3. Önceden Verilmiş Bir Kararın İcrası Koşulu

73. Haklarında yakalama kararı çıkarılmasına rağmen teslim olmayan kişiler tarafından yapılan temyiz başvurusunun doğrudan kabul edilemezliği hususunda:

- Başvuranın kaçmasına bağlı gerekçelere dayanılarak temyiz başvurusunun kabul edilemez beyan edildiği durumlarda, demokratik bir toplumdaki hukukun üstünlüğü ilkesinin ve savunma haklarının belirgin önemi göz önüne alındığında, söz konusu durum orantısız bir yaptırım teşkil etmektedir (*Poitrimol/Fransa*, 1993, § 38; *Guérin/Fransa*, 1998, § 45; *Omar/Fransa*, 1998, § 42);
- Yalnızca temyiz sahibinin, temyizde itirazda bulunduğu yargı kararı uyarınca teslim olmadığı gerekçesiyle temyiz başvurusunun kabul edilemez ilan edildiği durumlarda, bu karar temyiz edeni, temyize konu karardan kaynaklanan özgürlüğünden yoksun bırakılmaya tabi olmaya zorlar ancak bu karar temyiz karara bağlanana kadar ya da temyize başvurmak için gereken süre sınırı sona erene kadar kesin olarak kabul edilemez. Bu durum, temyiz edene orantısız bir yük getirmektedir, bu nedenle yargı kararlarının icra edilmesini sağlamaya yönelik meşru kaygı ile bir yandan Yargıtay'a erişim hakkı ve diğer yandan savunma hakkının kullanılması arasında kurulması gereken adil dengeyi bozar (*aynı yerde*, §§ 40-41; *Guérin/Fransa*, 1998, § 43).

74. Aynı durum, teslim olmaya dair yükümlülüğün yerine getirilmemesi nedeniyle temyiz başvurusu hakkının kaybedildiği durumlarda da uygulanır (*Khalfaoui/Fransa*, 1999, § 46; *Papon/Fransa (no. 2)*, 2002, § 100).

75. Ancak, bir hız cezasına karşı itiraz etmeden önce teminat yatırılmasına dair gereklilik - söz konusu gerekliliğin amacı, trafik suçları kapsamında geciktirici ya da sırf karşı tarafa zarar verme amaçlı itirazları önlemeye yöneliktir- mahkemeye erişim hakkına ilişkin meşru ve orantılı bir sınırlama oluşturabilir (*Schneider/Fransa* (k.k.), 2009).

4. Mahkemeye Erişim Hakkının İhlaline İlişkin Diğer Sınırlamalar

76. Bu sınırlamalar örneğin, bir sanığın ilk derece mahkemesi tarafından verilen cezanın hafifletilmesi konusunda yanlış bir vaade dayalı olarak yetkililer tarafından bir itiraz başvurusunu geri çekmeye ikna edilmesi halinde (*Marpa Zeeland B.V. ve Metal Welding B.V./Hollanda*, 2004, §§ 46-51); ya da temyiz mahkemesinin, sanığa resmi olarak atanan avukatın kendisine yardımcı olmayı reddetmesinin ardından temyiz başvurusu yapmak için yeni bir süre sınırına dair sanığı bilgilendirmediği durumlarda (*Kulikowski/Polonya*, 2009, § 70) meydana gelebilir.

77. Bir başvuranın idari bir makamca verilen para cezasına, idari kararı gözden geçirmek için yeterli yetkiye sahip olan bir mahkeme önünde itiraz edememesi halinde de, mahkemeye erişim hakkına kısıtlama getirilmiş olacaktır (*Julius Kloiber Schlachthof GmbH ve Diğerleri/Avusturya*, 2013, §§ 28-34).¹²

IV. Genel Güvenceler: Kurumsal Gereklilikler

Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi

“1. Herkes davasının, cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından... görülmesini isteme hakkına sahiptir....”

HUDOC Anahtar Kelimeleri

Bağımsız mahkeme (6-1) – Tarafsız mahkeme (6-1) – Yasayla kurumuş mahkeme (6-1)

78. “Yasayla kurulmuş mahkeme” kavramı, mahkemenin “bağımsızlığı” ve “tarafsızlığı” kavramlarıyla birlikte, 6 § 1 maddesinin “kurumsal gerekliliklerinin” bir kısmını oluşturmaktadır. Mahkeme içtihadında, bu kavramlar arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır (*Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda*[BD], 2020, § 218).

79. Mahkeme, özellikle yürütmeden bağımsızlık ve tarafsızlık gerekliliklerini karşılamayan bir yargı organının, 6 § 1 maddesi amaçları kapsamında “bir mahkeme” olarak dahi nitelendirilemeyeceğine karar vermiştir. Benzer şekilde, bir “mahkeme”nin “yasayla kurulup kurulmadığını” belirlerken, “yasa”ya yapılan atıf, özellikle, ihlal edildiği takdirde, bir davanın incelemesine bir veya daha fazla hâkimin katılımını “usulsüz” hale getirecek her türlü iç hukuk hükmünü kapsar ve buna özellikle mahkeme üyelerinin bağımsızlığına ilişkin hükümler de dâhildir. Ayrıca, bir mahkemenin 6 § 1 maddesi anlamında “bağımsız” olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tespit ederken, Mahkeme, diğerlerinin yanı sıra, bir “mahkeme”nin kuruluş alanıyla ilgili olan üyelerinin atanma şeklini de göz önünde bulundurur. Dolayısıyla, bunların her birinin farklı adil yargılanma güvenceleri olarak belirli amaçlara hizmet etmelerine karşın, 6 § 1 maddesinde yer alan kurumsal gereklilikler arasında, hukukun üstünlüğü ve güçler ayrılığı temel ilkelerini desteklemek amacıyla yönlendirildikleri yönünde ortak bir nokta bulunmaktadır (*aynı kararda*, §§ 232-233).

A. “Mahkeme” Kavramı

80. Mahkemenin içtihadında, bir mahkeme teriminin maddi anlamında yargısal işleviyle yani hukuk kurallarına dayanarak ve öngörülen şekilde yürütülen yargılamalar sonrasında yetkisi dahilindeki konuları belirlemesiyle nitelendirilir. Ayrıca mahkeme, bir dizi başka gereklilikleri sağlamalıdır. Bunlar; bağımsızlık, özellikle de yürütmeden bağımsızlık; tarafsızlık; kendi üyelerinin hizmet müddetlerinin süresi; kendi prosedürü tarafından sağlanan güvenceler- bizzat 6 §1 maddesinin metninde bulunanlardan birkaçıdır (*Belilos/İsviçre*, 1988, § 64; *Coëme ve Diğerleri/Belçika*, 2000, § 99; *Richert/Polonya*, 2011, § 43). Buna ek olarak, “mahkeme” kavramının özünde, mahkemenin liyakate dayalı seçilen, yani hukukun üstünlüğü ile yönetilen bir Devlette kendisinden beklenen yargısal görevleri yerine getirmek üzere teknik yeterlilik ve ahlaki bütünlük gerekliliklerini yerine getiren

² Bk. Genel Güvenceler: Kurumsal Gereklilikler başlığı

hâkimlerden oluşması yer almaktadır (*Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda*[BD], 2020, §§ 219-220 ve 232).

81. Bu nedenle örneğin, hafif “cezaî” suçlara ilişkin kovuşturma yürütülmesi ve bunlara yönelik ceza verilmesi yetkilerinin idari makamlara verilmesi, ilgili kişinin hakkında verilen kararı Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki güvenceleri sağlayan bir mahkeme önüne getirebilmesine olanak sağlanması koşuluyla, Sözleşme ile tutarsız değildir (*Öztürk/Almanya*, 1984, § 56; *A. Menarini Diagnostics S.R.L./İtalya*, 2011; *Flisar/Slovenya*, 2018, § 33). Bu nedenle, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin gerekliliklerini bizzat sağlamayan idari organlar tarafından alınan kararlar, “tam yargı yetkisini haiz yargı organı” tarafından sonradan yeniden incelenmeye tabi tutulmalıdır. Böyle bir yargı organının tanımlanan özellikleri arasında, alt seviyedeki organın verdiği kararın, tüm olgusal ve hukuksal sorunlarına ilişkin, her noktasını gözden geçirme yetkisi yer almaktadır (*Schmautzer/Avusturya*, 1995, § 36; *Gradinger/Avusturya*, 1995, § 44; *Grande Stevens ve Diğerleri/İtalya*, 2014, § 139): Buna örnek olarak idari mahkemelerin, yasaya uygunluğun “resmi olarak” gözden geçirilmesinin ötesine geçen bir adli inceleme yürütmesi ve idari makam tarafından verilen cezanın orantılılığını ve uygunluğunu detaylı bir şekilde incelemesi gösterilebilir (*A. Menarini Diagnostics S.R.L./İtalya*, 2011, §§ 63-67, müsabakalardan sorumlu bağımsız bir düzenleyici kurum tarafından verilen ceza hususunda). Aynı şekilde, bizzat suçun ciddiyetine uygun olarak yaptırımı yasa bizzat belirlese bile, adli bir inceleme 6. madde gerekliliklerini yerine getirebilir (*Malige/Fransa*, 1998, §§ 46-51, sürücü belgesinden düşürülen puanlar hususunda).

82. Belirli bir davada yerel mahkemeler tarafından yapılan incelemenin kapsamının yeterli olup olmadığını değerlendirirken, Mahkeme, söz konusu yargı organının yetkilerine ve aşağıdaki unsurlara dikkat etmesi gerektiğine karar vermiştir: (a) ihtilafın konusu; (b) yargı denetimine tabi olan idari yargılamalarda mevcut olan usuli güvenceler; ve (c) ihtilafın özü, ortaya koyduğu meseleler ve bu kapsamda ileri sürülen argümanlar ışığında, söz konusu adli yargılamalar kapsamında değerlendirilen inceleme yöntemi, hâkimin karar verme yetkileri ve kararı için öne sürdüğü gerekçeler (*European Air Transport Leipzig GmbH/Belçika*, 2023, § 54).

83. “Mahkeme” kavramının doğasında, adli olmayan bir makam tarafından değiştirilmesi mümkün olmayan bağlayıcı bir karar verme yetkisi bulunmaktadır (*Findlay/Birleşik Krallık*, 1997, § 77).

B. Yasayla Kurulmuş Mahkeme

84. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi uyarınca, bir mahkemenin daima “yasayla kurulmuş olması” gerekir. Söz konusu ifade, Sözleşme ve Sözleşme'nin Protokolleri tarafından belirlenmiş koruma sisteminin özünde var olan hukukun üstünlüğü ilkesini yansıtmaktadır (*Jorgic/Almanya*, 2007, § 64; *Richert/Polonya*, 2011, § 41). Nitekim mevzuata göre oluşturulmamış bir organ, demokratik bir toplumda, bireyin şikâyetlerini dinlemeye yönelik gerek duyulan meşruiyetten yoksun olacaktır (*Lavents/Letonya*, 2002, § 114; *Gorgiladze/Gürcistan*, 2009, § 67; *Kontalexis/Yunanistan*, 2011, § 38).

85. Dolayısıyla 6 § 1 maddesi anlamında “yasa”, özellikle adli kurumların kurulmasını ve yetki alanına ilişkin mevzuatının yanında (*Lavents/Letonya*, 2002, § 114; *Richert/Polonya*, 2011, § 41; *Jorgic/Almanya*, 2007, § 64) ihlal edilmesi halinde bir veya daha fazla sayıda hâkimin davanın incelenmesine katılımını usulsüz kılan diğer her tür iç hukuk hükmünü de içerir (*Pandjigidze ve Diğerleri/Gürcistan*, 2009, § 104; *Gorgiladze/Gürcistan*, 2009, § 68). “Yasayla kurulmuş olma” ifadesi, yalnızca bir “mahkemenin” varlığının yasal dayanağıyla değil, aynı zamanda “mahkemenin”, kendisini düzenleyen özel kurallara uymasıyla (*aynı yerde*), ve heyetin her bir davadaki oluşumuyla da ilgilidir (*Posokhov/Rusya*, 2003, § 39; *Fatullayev/Azerbaycan*, 2010, § 144; *Kontalexis/Yunanistan*, 2011, § 42). Ayrıca, hukukun üstünlüğü ile yönetilen demokratik bir Devlette yargının düzgün bir şekilde işleyişi ve meşruluğu üzerindeki temel sonuçlarını göz önünde bulunduran Mahkeme, hâkimlerin atanması sürecinin, mutlak surette, “yasayla kurulmuş” mahkeme kavramının doğasında bulunan bir unsuru oluşturduğunu tespit etmiştir (*Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda* [BD], 2020, § 227).

86. Buna göre, iç hukuk uyarınca eğer bir “mahkeme” yürürlükteki hükümlere uygun olarak bir sanığı yargılama yetkisini haiz değilse, 6 § 1 maddesi anlamı dâhilinde “yasayla kurulmuş” değildir (*Richert/Polonya*, 2011, § 41; *Jorgic/Almanya*, 2007, § 64).

87. Sözleşme'nin 6. maddesine “yasayla kurulmuş” ifadesinin eklenmesindeki amaç, “demokratik bir toplumda yargı teşkilatının yürütmenin takdirine bağlı olmamasını ve bu konunun Parlamento'dan çıkan

bir yasayla düzenlenmesini temin etmektir” (*Richert/Polonya*, 2011, § 42; *Coëme ve Diğerleri/Belçika*, 2000, § 98). Hukukun yazılı olduğu ülkelerde, yargı sistemi teşkilatı adli mercilerin takdirine de bırakılmaz; fakat bu, mahkemelerin ilgili iç mevzuatı yorumlamada bir miktar serbestliğe sahip olmadığı anlamına gelmez (*aynı yerde*; *Gorgiladze/Gürcistan*, 2009, § 69).

88. İlke olarak, yargı organlarının kurulması ve yetkilendirilmesine ilişkin iç hukuk düzenlemelerinin bir mahkeme tarafından ihlal edilmesi, 6 § 1 maddesinin ihlaline yol açar (bk. bir mahkemenin yetki alanının belirlenmesine ilişkin hususların yargılamaların genel olarak adilliği açısından incelendiği *Tempel/Çek Cumhuriyeti*, 2020). Bu nedenle, Mahkeme bu anlamda ulusal hukuk kurallarına uyulup uyulmadığını inceleme yetkisine sahiptir. Ancak, iç hukuk hükümlerinin yorumlanmasının öncelikli olarak ulusal mahkemelerin görevi olduğu ilkesi göz önünde bulundurulduğunda Mahkeme, iç hukuka ilişkin açık bir ihlal olmadığı takdirde ulusal mahkemelerin yorumlarını sorgulamayacaktır (*Coëme ve Diğerleri/Belçika*, 2000, § 98 son cümlesi; *Lavents/Letonya*, 2002, § 114; *Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda* [BD], 2020, §§ 216 ve 242). Mahkemenin görevi bu noktada, yetkililerin yargı yetkisini tesis etmek için makul gerekçelerin var olup olmadığını kontrol etmekle sınırlıdır (*Jorgic/Almanya*, § 65).

89. Mahkeme, ayrıca, “yasayla kurulmuş mahkeme” gerekliliği kapsamındaki incelemenin, 6 § 1 maddesinin kurumsal gerekliliklerinin ortak amacını göz ardı etmemesi gerektiğini ve belirli bir davada iddia edilen usulsüzlüğün yukarıda belirtilen temel ilkelere zarar verecek ve söz konusu mahkemenin bağımsızlığına hanel getirecek ağırlıkta olup olmadığını sistematik olarak araştırması gerektiğini açıklamıştır. Bu bağlamda, “bağımsızlık”, tarafsız karar alma için gerekli olan kişisel ve kurumsal bağımsızlığı ifade eder ve dolayısıyla, tarafsızlığın ön koşuludur. Bu, hem (i) bir hâkimin ahlaki bütünlük bakımından dış baskılardan etkilenmediğini gösteren ruh halini hem de (ii) hâkimlerin bağımsızlıklarını sağlayacak şekilde atanabilecekleri usulü ve liyakate dayalı seçim kriterlerini kapsayan ve hâkimin ilk atanma aşamasında ve görevlerini yerine getirdiği sırada diğer Devlet güçlerinin haksız etkilerine ve/veya sınırsız takdir yetkilerine karşı güvenceler sağlaması gereken bir dizi kurumsal ve operasyonel düzenlemeleri nitelendirmektedir (*Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda* [BD], 2020, § 234).

90. Bu kapsamda, Mahkeme, ayrıca, bir mahkemenin “yasayla kurulmuş bir mahkeme” olmadığı yönündeki tespitin, yasal kesinlik ve hâkimlerin azledilemezliği ilkeleri bakımından önemli sonuçlar doğurabileceğini de belirtmiştir. Bununla birlikte, bu ilkelerin her türlü koşulda ve “yasayla kurulmuş mahkeme” gereklilikleri pahasına desteklenmesi, bazı durumlarda, hukukun üstünlüğüne ve halkın yargıya olan güvenine daha da fazla zarar verebilmektedir. Dolayısıyla, Sözleşme'nin temel ilkelerinin çatıştığı tüm durumlarda olduğu gibi, davanın kendine özgü koşullarında yasal kesinlik ilkesinden, kesin hüküm niteliğinden ve uygun olduğu yerlerde hâkimlerin azledilemezliği ilkesinden ayrılmayı haklı kılan önemli ve zorlayıcı nitelikte acil bir ihtiyacın bulunup bulunmadığını belirlemek için bir denge kurulması gerekmektedir (*aynı kararda*, § 240).

91. Hâkimlerin atanması süreciyle ilgili olarak “yasayla kurulmuş mahkeme” gerekliliğinin ihlal edildiği iddiaları bakımından Mahkeme, birlikte ele alındığında değerlendirmesine rehberlik edecek bir temel sağlayan aşağıdaki kriterleri oluşturmuştur (*aynı kararda*, §§ 243-252).

-İlk başta, ilke olarak, objektif ve gerçekten belirlenebilecek şekilde açık bir iç hukuk ihlali olmalıdır. Ancak, böylesi bir ihlalin bulunmaması, ihlal olasılığını ortadan kaldırmaz, zira görünüşte kurallara uygun olan bir prosedür yine de yukarıdaki konu ve amaçla bağdaşmayan sonuçlar doğurabilmektedir;

-İkinci olarak, sadece hâkimlerin atanmasına ilişkin prosedürün temel kurallarıyla ilgili aykırılıkların (yani söz konusu hakkın özünü etkileyen aykırılıkların) ihlalle sonuçlanma olasılığı bulunmaktadır: örneğin, ilgili yeterlilik kriterlerini yerine getirmeyen bir kişinin hâkim olarak atanması veya “yasayla kurulmuş” ifadesinin amacına ve etkisine zarar verebilecek olan aykırılıklar. Dolayısıyla, tamamen teknik nitelikteki ihlaller ilgili eşğin altında kalmaktadır;

-Üçüncü olarak, yargısal atamalara ilişkin iç hukuk kuralı ihlalinin yasal sonuçlarının yerel mahkemelerce incelenmesi, ilgili Sözleşme standartlarına dayanılarak gerçekleştirilmelidir. Özellikle, davanın kendine özgü koşullarında ilgili olduğu durumlarda yasal kesinlik ve hâkimlerin azledilemezliği şeklindeki çatışan ilkelerden ayrılmayı haklı kılan önemli ve zorlayıcı nitelikte acil bir ihtiyaç bulunup bulunmadığını belirlemek için adil ve orantılı bir denge kurulmalıdır. Zaman geçtikçe, yasal kesinlik ilkesinin korunması bu dengeleme uygulamasında giderek artan bir ağırlığa sahip olacaktır.

92. Yukarıdaki testin uygulandığı *Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda* [BD], 2020, davasında, Mahkeme,

atanma prosedürü yürütmenin etkisini sınırlandırmaya ve yargının bağımsızlığını güçlendirmeye yönelik temel iç hukuk kuralının bariz ve ciddi bir şekilde ihlal edilmesiyle geçersiz kılınan bir hâkimin, başvuran hakkındaki yargılamaya katılması nedeniyle, başvuranın “yasayla kurulmuş mahkeme” hakkının özüne zarar verildiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla, birinci ve ikinci kriterler karşılanmıştır. Üçüncü kriterle ilgili olarak, Yüksek Mahkeme, ihtilaf konusu usulsüzlüklerin söz konusu hâkimler göreve başlamadan önce dahi tespit edilmesine karşın, Sözleşme ile uyumlu bir değerlendirme yapmamış ve ilgili çatışan ilkeler arasında doğru dengeyi kurmamıştır. Yüksek Mahkeme, başvuranın oldukça yerinde olan argümanlarının herhangi birine de yanıt vermemiştir. Yüksek Mahkemenin başvuranın davasını incelerken gösterdiği kısıtlayıcı tutum, yargının güçler ayrılığının özünde yer alan denetim ve dengeyi sürdürmede oynadığı önemli rolü zedelemiştir.

2. Örnekler

93. Mahkemenin söz konusu organın “yasayla kurulmuş bir mahkeme” olmadığına dair karar verdiği durumlara ilişkin örnekler:

- Bağlantı kuralının kanunda öngörülmemiş olması nedeniyle, Bakanların yargılandığı suçlarla bağlantılı olarak Bakanlar dışındaki müşterek sanıkları yargılayan Yargıtay (*Coëme ve Diğerleri/Belçika*, 2000, §§ 107-108);
- Yılda iki haftalık azami hizmet süresi ve kura çekme yasal gerekliliklerine aykırı olarak belirli bir davada bulunmak üzere seçilen meslekten olmayan 2 hâkimden oluşan bir mahkeme (*Posokhov/Rusya*, 2003, § 43);
- Meslekten olmayan hâkimlere ilişkin kanun kaldırıldığı ve yeni bir kanun çıkarılmadığı halde, davalara yerleşmiş geleneğe göre karar vermeye devam eden meslekten olmayan hâkimlerden oluşan bir mahkeme (*Pandjikidze ve Diğerleri/Gürcistan*, 2009, §§ 108-111);
- Davada bulunan hâkimlerden ikisi yasa ile yetkisiz kılındığından, oluşumu yasa doğrultusunda olmayan bir mahkeme (*Lavents/Letonya*, 2002, § 115);

94. Mahkeme, aşağıdaki davalarda mahkemenin “yasayla kurulmuş” olduğuna karar vermiştir:

- Bosna’da işlenen soykırım eylemlerine ilişkin bir kişiyi yargılayan bir Alman Mahkemesi (*Jorgic/Almanya*, 2007, §§ 66-71);
- Yolsuzluk ve organize suçları yargılamaya dair kurulan özel bir mahkeme (*Fruni/Slovakya*, 2011, § 140).
- Başvuranların davasına bakmak üzere üst mahkemeden tek hâkim görevlendirilmesi (*Maciszewski ve Diğerleri / Polonya* (k.k.), 2020);
- Bir davanın yasalara uygun olarak ve davanın sonucunu etkileme belirtisi olmaksızın bir ihtisas mahkemesine verilmesi (*Bahaettin Uzan/Türkiye*, 2020).

95. “Yasayla kurulmuş mahkeme” gerekliliğinin 6 § 1 maddesinin hem cezai hem de medeni hukuk yönleri kapsamında incelendiği daha fazla örnek için bk. *Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda* [BD], 2020, § 217).

C. Bağımsızlık ve Tarafsızlık

96. 6 § 1 maddesi tarafından güvence altına alınan adil yargılanma hakkı, davanın yasayla kurulmuş “bağımsız ve tarafsız bir mahkeme” tarafından görülmesini gerektirir. Bağımsızlık ve tarafsızlık kavramları arasında yakından bir bağ vardır. Bu sebeplerle, Mahkeme iki gerekliliği bir arada değerlendirir (*Findlay/Birleşik Krallık*, 1997, § 73).

Bir mahkemenin “bağımsız ve tarafsız” olduğunun değerlendirilebilir olup olmadığı belirlenirken uygulanabilir ilkeler, meslekten olan hâkimlere, meslekten olmayan hâkimlere ve jüri üyelerine eşit ölçüde uygulanır (*Holm/İsveç*, 1993, § 30).

97. Ancak, 6 § 1 maddesi kapsamında bağımsızlık ve tarafsızlık güvenceleri sadece bir başvurana cezai alanda isnat edilen bir suçlamanın esası hakkında karar verecek olan merciye ilişkin olup, yargılamalarda sadece taraf olarak yer alan iddia makamının temsilcileri için geçerli değildir (*Kontalexis/Yunanistan*, 2011, § 57; *Haarde/İzlanda*, 2017, § 94; *Thiam/Fransa*, 2018, § 71).

1. Bağımsız Mahkeme

a. Genel İlkeler

98. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi, diğer erklerden– yani, yasama ve yürütme – ve ayrıca diğer taraflardan bağımsız olmayı gerektirir (*Ninn-Hansen/Danimarka* (k.k.), 1999).

99. Hükümetin siyasi organları ile yargı arasındaki güçler ayrılığı kavramı Mahkemenin içtihadında giderek artan bir öneme sahip olma eğilimindeyse de; ne 6. madde ne de Sözleşme'nin başka herhangi bir maddesi, erkler arasında müsaade edilebilir etkileşim sınırları konusunda Devletlerin teorik anayasal kavramlara uymasını mecburi kılar. Söz konusu olan mesele her zaman için, belli bir davada Sözleşme koşullarının karşılanıp karşılanmadığıdır (*Henryk Urban ve Ryszard Urban/Polonya*, 2010, § 46).

b. Bağımsızlığın Değerlendirilmesine İlişkin Ölçütler

100. Bağımsızlık gerekliliğine uygunluk, bilhassa kanuni ölçütlere dayalı olarak değerlendirilir (*Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye* [BD], 2015, § 221). Bir merciin “bağımsız” olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini belirlemede Mahkeme, aşağıdaki ölçütleri dikkate alır (*Findlay/Birleşik Krallık*, 1997, § 73):

- i. üyelerinin atanma şekli;
- ii. üyelerinin görev süresi;
- iii. dış baskılara karşı güvencelerin varlığı;
- iv. söz konusu merciin bağımsızlık görüntüsü sergileyip sergilemediği.

i. Mercî Üyelerinin Atanma Şekli

101. Hâkimlerin Parlamento tarafından atanmasının kendi başına, hâkimlerin bağımsızlıklarına gölge düşürdüğü düşünülemez (*Filippini/San Marino* (k.k.), 2003; *Ninn-Hansen/Danimarka* (k.k.), 1999).

102. Benzer şekilde yargılama görevlerini ifa ettikleri esnada her tür etki veya baskıdan bağımsız olmaları kaydıyla, hâkimlerin yürütme tarafından atanmasına izin verilebilir (*Henryk Urban ve Ryszard Urban/Polonya*, 2010, § 49; *Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 79; *Maktouf ve Damjanović/Bosna Hersek* [BD], 2013, § 49).

103. Bir davanın belli bir hâkim veya mahkemeye tahsis edilmesi her ne kadar yerel makamların bu tür konularda sahip olduğu takdir yetkisi kapsamına girmekteyse de; Mahkeme söz konusu tahsis işleminin 6 § 1 maddesiyle ve bilhassa, bağımsızlık ve tarafsızlık koşullarıyla uyumlu olduğuna kanaat getirmelidir (*Moiseyev/Rusya*, 2008, § 176).

ii. Mercî Üyelerinin Görev Süresi

104. Zorunlu asgari gibi, belli bir görev süresi belirlenmemiştir. Hâkimlerin görev süreleri içerisinde azledilememesi genel olarak bağımsızlıklarının doğal bir sonucu olarak düşünülmelidir. Bununla birlikte, azledilememenin uygulamada tanınmış olması ve diğer gerekli güvencelerin mevcut olması halinde, azledilememenin kanunda şeklen tanınmamış olması tek başına, bağımsızlık olmadığı anlamına gelmez (*Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 80).

105. Savaş suçları hakkında karar veren bir mahkemenin oluşumunda yenilenebilir iki yıllık bir süre için görevlendirilen uluslararası hâkimlerin yer alması, ülkedeki uluslararası varlığın geçici mahiyeti ve uluslararası geçici görevlendirmelerin işleyişi dikkate alındığında anlaşılır bulunmuştur (*Maktouf ve Damjanović/Bosna Hersek* [BD], 2013, § 51).

iii. Dış Baskılara Karşı Güvenceler

106. Yargı bağımsızlığı, bireysel olarak hâkimlerin, yargı içerisinden ve dışından gelen her tür usulsüz baskıdan bağımsız olmasını gerektirir. Yargının iç bağımsızlığı; hâkimlerin meslektaşlarının veya mahkeme başkanı veya mahkeme daire başkanı gibi mahkemede idari sorumlulukları bulunan kişilerin talimat veya baskılarından bağımsız olmalarını gerektirir. Yargı içerisinde ve bilhassa, üstleri karşısında hâkimlerin bağımsızlığına yönelik yeterli güvencelerin bulunmaması, Mahkemeyi, bir başvuranın bir mahkemenin

bağımsızlığı ve tarafsızlığı hakkındaki şüphelerinin nesnel olarak haklı olduğu sonucuna götürebilir (*Parlov-Tkalčić/Hırvatistan*, 2009, § 86; *Daktaras/Litvanya*, 2000, § 36; *Moiseyev/Rusya*, 2008, § 184).

iv. Bağımsızlık Görüntüsü

107. Bir mahkemenin 6 § 1 maddesinin gerektirdiği şekilde “bağımsız” olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin belirlenmesinde, görünümün de önemi olabilir. Önemli olan, demokratik bir toplumda halkın ve her şeyden önemlisi ceza davalarında, sanığın mahkemeye duyduğu güvendir (*Şahiner/Türkiye*, 2001, § 44).

108. Bir mahkemenin, bağımsızlık ve tarafsızlıktan yoksun olduğu konusunda şüphe yaratacak meşru bir nedenin varlığı konusunda karar vermek için sanığın bakış açısı önemlidir ancak belirleyici değildir. Belirleyici olan, ilgilinin görüşlerinin nesnel olarak haklı olup olmadığıdır (*Incal/Türkiye*, 1998, § 71). Bu nedenle, Mahkemenin “nesnel bir gözlemcinin” söz konusu dava koşullarında bu konuda endişe duyulması için hiçbir neden olmadığı kanaatinde olduğu hallerde, bağımsızlıkla ilgili herhangi bir sorun doğmaz (*Clarke/Birleşik Krallık* (k.k.), 2005).

109. Bir mahkeme heyetinin üyeleri arasında, görevleri ve hizmet organizasyonları bakımından, taraflardan birine göre alt konumda bulunan kişiler yer alıyorsa, sanık bu kişilerin bağımsızlığı konusunda haklı bir şüphe duyabilir (*Şahiner/Türkiye*, 2001, § 45).

110. Mahkeme *Thiam/Fransa* (§§ 75-85) davasında, başvuranın Cumhurbaşkanı aleyhine işlenen bir suça ilişkin olarak kendisine yöneltilen suçlamanın esasını ilgilendiren ve Cumhurbaşkanı'nın katılan sıfatıyla müdahil olduğu yargılamaları yürüten mahkemenin, Cumhurbaşkanı'nın hâkimlerin atanması ve terfisinde dahlinin bulunduğu gerekçesiyle bağımsız ve tarafsız olmadığına yönelik endişesini haklı bulmamıştır. Mahkeme, anayasanın hâkimlerin bağımsızlığını güvence altına alındığını ve hâkimleri bağımsızlıklarına karşı olası saldırılardan koruduğunu kaydetmiştir. Ayrıca Mahkeme, hâkimlerin Adalet Bakanlığının hiyerarşisi altında olmadıklarını, adli görevlerini yerine getirirken hiçbir baskıya maruz kalmadıklarını ve Cumhurbaşkanı dâhil kimseden herhangi bir talimat almadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Mahkeme, yargı mensuplarının atanma, meslekte ilerleme, nakil ve terfilerini etkileyen kararların Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun (*Conseil supérieur de la magistrature*) müdahil olması akabinde ve yürütülen çekişmeli yargılamalar sonucunda alınmış olduğu hususunu dikkate almıştır. İlaveten, hâkimlerin atanması takdire bağlı bir konu olmayıp, Danıştayın denetimine tabidir. Mahkeme ayrıca, başvuranın aleyhindeki davayı gören hâkimlerin Cumhurbaşkanı'nın etkisi altında olduklarından nesnel bir şekilde endişe edebileceğini gösterecek nitelikte herhangi bir somut delil sunmadığını kaydetmiştir. Özellikle, davanın Cumhurbaşkanı'nın siyasi görevleriyle herhangi bir bağlantısı olmadığı gibi Cumhurbaşkanı başvuran aleyhine dava açmamış ve suçluluğunun tespit edilmesi amacıyla herhangi bir delil sunmamıştır; yerel mahkemeler başvuranın argümanlarının tamamını usulüne uygun olarak incelemiştir ve Cumhurbaşkanı'nın hâkimlerin atanmalarına dahli sonradan yapılan anayasal değişikliklerle engellenmiştir.

2. Tarafsız Mahkeme

111. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kendi kapsamına giren bir mahkemenin “tarafsız” olmasını gerektirir. Tarafsızlık, genel olarak önyargı veya yanlılık olmamasını ifade eder ve çeşitli şekillerde test edilebilir (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, § 118; *Micallef/Malta* [BD], 2009, § 93).

a. Tarafsızlığın Değerlendirilmesine Yönelik Ölçütler

112. Mahkeme aşağıdaki yaklaşımlar arasında ayırım yapmıştır:

- öznel bir yaklaşım, belirli bir davada söz konusu bir hâkimin şahsi kanaatini ya da çıkarını belirlemeye çalışılmasını;
- nesnel bir yaklaşım, bu bağlamda kişinin herhangi bir meşru şüpheyi ortadan kaldırmak üzere yeterli güvenceler sunup sunmadığının belirlenmesini ifade eder (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, § 118; *Piersack/Belçika*, 1982, § 30; *Grieves/Birleşik Krallık* [BD], 2003, § 69; *Morice/Fransa* [BD], 2015, § 73).

113. Ancak, iki kavram arasında kesin bir ayırım yoktur; zira bir hâkimin tutumu, dışarıdan bir gözlemcinin bakış açısıyla, tarafsızlığı konusunda nesnel gerekçelere dayalı şüphelere yol açmakla kalmayıp (nesnel

değerlendirme), aynı zamanda hâkimin şahsi çıkarı konusuna kadar da gidebilir (öznel değerlendirme). Dolayısıyla, bir davanın iki tür değerlendirmeden biri veya diğeri kapsamında mı yoksa her iki değerlendirme kapsamında mı ele alınması ele alınması gerektiği, itiraz konusu eylemin kendine özgü maddi olgularına bağlı olacaktır (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, §§ 119 ve 121).

i. Öznel Yaklaşım

114. Öznel değerlendirme uyguladığında, Mahkeme daima, aksi yönde delil bulununcaya kadar, bir hâkimin kişisel olarak tarafsız olduğunun varsayılması gerektiğine karar vermiştir (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, § 119; *Hauschildt/Danimarka*, 1989, § 47).

115. Gerekli delil türüne gelince Mahkeme, örneğin, bir hâkimin düşmanlık ya da kötü niyet sergileyip sergilemediğini ya da kişisel nedenlerden dolayı bir davanın kendisine tahsis edilmesi için girişimde bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır (*De Cubber/Belçika*, 1984, § 25). Ancak, sırf hâkimin savunma makamı lehine olmayan usuli kararları vermiş olması, başlı başına bir tarafsızlık ihlaline işaret etmez (*Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya (no.2)*, 2020, § 430).

116. Hâkimin öznel bakımdan tarafsız olduğu varsayımının çürütülmesine olanak verecek deliller sunulmasının güç olabileceği kimi davalarda; nesnel tarafsızlık şartı önemli bir ek güvence sağlamaktadır. Mahkeme aslında öznel yanlılık nedeniyle 6. madde ihlalinin tespit edilmesinin zorluğunu fark etmiştir ve bu nedenle davaların büyük çoğunluğunda nesnel değerlendirmeye odaklanmıştır (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, § 119; *Morice/Fransa* [BD], 2015, § 75).

ii. Nesnel Yaklaşım

117. Nesnel değerlendirmenin kurul olarak görev yapan bir organa uygulanması kapsamında, söz konusu organın üyelerinden herhangi birinin kişisel davranışından bağımsız olarak, bizzat merciin tarafsızlığı konusunda şüphe uyandırabilecek nitelikte ve doğrulanabilir somut olguların olup olmadığı tespit edilmelidir (*Castillo Algar/İspanya*, 1998, § 45).

118. Belirli bir davada belli bir organın taraflı olmasından endişe edilmesi için meşru bir gerekçenin bulunup bulunmadığının belirlenmesinde, merciin tarafsız olmadığını iddia edenlerin bakış açısı önemli olsa da belirleyici değildir. Belirleyici olan, bu endişenin nesnel olarak haklı olup olmadığıdır (*Ferrantelli ve Santangelo/İtalya*, 1996, § 58; *Padovani/İtalya*, 1993, § 27).

119. Nesnel değerlendirme, daha çok hâkim ile yargılamalarla bağlantılı diğer kişiler arasında hiyerarşik veya başka türden bağların bulunması ile ilgilidir; aynı durum mahkemenin tarafsızlığı konusundaki şüpheleri nesnel olarak haklı çıkarır ve dolayısıyla nesnel tarafsızlık uyarınca Sözleşme standardını karşılamaz (*Micallef/Malta* [BD], 2009, § 97). Dolayısıyla, münferit her davada, söz konusu ilişkinin mahkemenin tarafsız olmadığına işaret edecek nitelik ve derecede olup olmadığının belirlenmesi gerekir (*Pullar/Birleşik Krallık*, 1996, § 38).

120. Bu bağlamda, görüşlerin dahi belli bir önemi olabilir. Önemli olan, demokratik bir toplumda mahkemelerin sanıklar da dâhil olmak üzere kamuoyunda uyandırması gereken güvendir. Bu nedenle, tarafsız olmadığı konusunda hakkında endişe duyulması için meşru bir gerekçe bulunan her hâkimin çekilmesi gereklidir (*Castillo Algar/İspanya*, 1998, § 45; *Morice/Fransa* [BD], 2015, § 78; *Škrli/Hırvatistan*, 2019, § 43). Özellikle, davaya katılmasında sakınca oluşturacak herhangi bir unsur tespit etmek ve davadan çekilmek veya -kanunun kendisini davaya bakmaktan kesin olarak men etmemesine rağmen davaya bakıp bakamayacağı hususunun tartışmalı olduğu hâllerde- durumu tarafların dikkatine sunarak hâkimin davaya katılımına itiraz etmelerine olanak sağlamak, bireysel olarak hâkimin sorumluluğudur (*Sigríður Elín Sigfúsdóttir/İzlanda*, 2020, § 35).

121. Aynı zamanda iç örgütlenmeyle alakalı konuların da göz önünde bulundurulması gerekir (*Piersack/Belçika*, 1982, § 30 (d)). Tarafsızlığın teminat altına alınmasına yönelik ulusal yöntemlerin, yani hâkimlerin çekilmesini düzenleyen kuralların varlığı, ilgili bir etkidir. Bu tür kurallar, ulusal yasa koyucunun, ilgili hâkim veya mahkemenin tarafsızlığı konusundaki tüm makul şüpheleri ortadan kaldırma ve bu tür endişelerin sebeplerini bertaraf etmek suretiyle tarafsızlığı sağlamaya yönelik bir girişimde bulunma yönündeki ilgisini gösterir. Bu kurallar, gerçekte taraflı olunmamasını sağlamasının yanı sıra, taraflı olduğuna dair her tür izlenimin bertaraf edilmesine yönelik olup, demokratik bir toplumda mahkemelerin kamuoyunda uyandırması gereken güvenin artırılmasına hizmet eder (bk. *Micallef/Malta* [BD], 2009, § 99; *Mežnarić/Hırvatistan*, 2005, § 27; *Harabin/Slovakya*, 2012, § 132).

122. Mahkeme, tarafsızlığı teminat altına alan bu tür kuralları bir “mahkeme”nin tarafsız olup olmadığına ve özellikle, başvuranın endişesinin nesnel gerekçelere dayandırılıp dayandırılmayacağına dair kendi değerlendirmesini yaparken dikkate alacaktır (*Pfeifer ve Plankl/Avusturya*, 1992, § 6; *Oberschlick/Avusturya (no. 1)*, 1991, § 50; *Pescador Valero/İspanya*, 2003, §§ 24-29). Dolayısıyla, başvuruların ilgili iç hukukta mevcut olan söz konusu kurallardan yararlanmaları beklenmektedir (*Zahirović/Hırvatistan*, 2013, §§ 31-37).

123. Yanlılık konusunda yapılan itirazları karara bağlama usulüne ilişkin olarak, Mahkeme, yanlılığa ilişkin itirazların dayandığı gerekçelerin niteliğini incelemektedir. Başvuranın itirazını hâkimin tarafsızlığına yönelik makul şüphe uyandırabilecek belirli ve/veya maddi olgulara atıfta bulunmadan genel ve soyut gerekçelere dayandırması halinde, itirazı kötüye kullanma olarak sınıflandırılacaktır. Bu tür koşullarda, böylesi gerekçelere dayanılarak itiraz edilen hâkimin başvuranın itirazına ilişkin karar vermiş olması, tarafsızlığına ilişkin meşru şüpheler uyandırmaz. Ayrıca, diğer unsurlar ve özellikle başvuranın yanlılık konusunda yaptığı itirazın reddedilme gerekçelerinin yeterli olup olmadığı ve usuli eksikliğin yüksek mahkeme tarafından giderilip giderilmediği de dikkate alınmalıdır (*Pastörs/Almanya*, 2019, §§ 57 ve 62-63; *Mikhail Mironov/Rusya*, 2020, § 36).

124. Mahkeme, özellikle, hâkimlerin meslektaşlarından biri aleyhine yapılan bir itirazın karara bağlanması sürecine katılmalarının, birebir aynı itirazlar kendi aleyhlerine de yapılmış olması halinde her birinin tarafsızlığını etkileyebileceğini tespit etmiştir. Fakat Mahkeme, başvuranın yanlılık itirazını genel ve soyut nitelikte ve neredeyse birebir aynı gerekçelere dayandığı ve kendisine yönelik kişisel kin veya düşmanlığın söz konusu olduğunu ortaya koyabilecek spesifik maddi olgulara herhangi bir atıfta bulunmadığı bir davanın kendine özgü koşulları içerisinde, bu tür bir usulün ilgili hâkimlerin tarafsızlığını etkilemediğini değerlendirmiştir. Bu bağlamda Mahkeme, hakkında itirazda bulunulan tüm hâkimlerin söz konusu itirazların karara bağlanması sürecinden hariç tutulması halinde, bahse konu yargı sisteminin tamamen felce uğrayacağını kaydetmiştir (*A.K./Lihtenştayn*, 2015, § 68; bk. sistemin aksama riskinin bulunmadığı *Kolesnikova/Rusya*, 2021, § 55).

125. Diğer taraftan, mahkemelerin yargı yetkilerine tabi olanlarda uyandırması gereken güven dikkate alındığında, ilk bakışta açıkça esastan yoksun görülmeyen bir yanlılık şikâyetinin ulusal mahkemeler tarafından incelenmemesi Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlaline neden olabilir (*Remli/Fransa*, 1996, § 48). Bu nedenle, örneğin, *Danilov/Rusya*, 2020, §§ 97-102, davasında, Mahkeme, başvuran hakkında ceza yargılamalarını başlatan ilgili güvenlik servisi tarafından verilen ve kontrol edilen güvenlik iznine sahip jüri üyelerinin tarafsız olmadığı şikâyetine ilişkin olarak yargılamayı yürüten mahkemenin tarafsız bir mahkeme olarak kurulup kurulmadığını denetlemek üzere yerel mahkemelerin yeterli adımları atmadıkları gerekçesiyle 6. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

126. Buna karşılık, çok sayıda üst düzey görevlinin başvuranın davasına ilişkin önyargılı beyanlarda bulunmasının ardından jürinin tarafsızlığı konusunda sorunun ortaya çıktığı *Okropiridze/Gürcistan*, 2023, §§ 68-75, davasında, Mahkeme, jürinin tarafsızlığına ilişkin objektif olarak duyulan endişeleri veya şüpheleri bertaraf etmek için yerel mahkeme tarafından sağlanan usuli güvenceleri dikkate almıştır. Özellikle Mahkeme, aşağıdaki koşulları göz önünde bulundurarak Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir: ilgili mahkeme, medyanın ve davaya taraf olanların başvuranın yargılanmasıyla bağlantılı olarak herhangi bir açıklama veya yorumda bulunmaktan kaçınmasını talep eden bir açıklama yayınlamış; jüri seçimine ilişkin tüm duruşmalar taraflara kapalı bir şekilde yapılmış; jüri seçimi sürecinde potansiyel jüri üyelerine açıkça dava hakkında herhangi bir şey duyup duymadıkları veya bu konuda herhangi bir şey okuyup okumadıkları sorulmuş ve bir kişi özellikle bu gerekçeye dayanılarak jüri üyeliğinden çıkarılmış ve jüri üyeleri sadece mahkemede sunulan delillere dayanarak davaya ilişkin karar vermelerinin gerektiği ve dikkatlerine sunulan bunun dışındaki belgeleri göz ardı etmeleri konusunda uyarılmıştır.

127. Ayrıca, bazı koşullarda, ilk derece yargılamalarında meydana gelen hataların daha üst dereceli bir mahkeme veya en yüksek mahkeme tarafından telafi edilmesi mümkün olabilmektedir. Fakat daha üst dereceli mahkemenin tarafsız olmayan alt dereceli mahkemenin kararını bozmayı reddedip mahkûmiyet kararını ve cezayı onaması halinde söz konusu hatayı giderdiği söylenemeyecektir (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, § 134; *De Cubber/Belçika*, 1984, § 33; *Findlay/Birleşik Krallık*, 1997, §§ 78-79).

128. Son olarak Mahkeme, bir hâkimin yargılamalara katılımıyla bağlantılı olarak mahkemenin tarafsızlığına ilişkin bir sorunun ortaya çıkması halinde, söz konusu hâkimin genişletilmiş bir heyetin bir

parçası olmasının Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamındaki nesnel tarafsızlık açısından belirleyici olmadığı görüşünü benimsemiştir. Müzakerelerin gizliliği dikkate alındığında, bir hâkimin karar verme süreci üzerindeki gerçek etkisini tespit etmek imkânsız olabilir ve mahkemenin tarafsızlığı samimi kuşkulara açık hale gelebilir (*Morice/Fransa* [BD], 2015, § 89; *Otegi Mondragon ve Diğerleri/İspanya*, 2018, § 67; *Škrli/Hırvatistan*, 2019, § 46; *Sigríður Elín Sigfúsdóttir/İzlanda*, 2020, § 57; ağır ceza mahkemesi başkanıyla ilgili *Karrar/Belçika*, 2021, § 36).

b. Yargının Tarafı Olduğu Hususunun Gündeme Gelebileceği Durumlar

129. Yargının tarafı olduğu konusunun gündeme geleceği iki olası durum vardır (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, § 121):

- İlki *fonksiyonel niteliktedir* ve örneğin, adli süreç içerisinde aynı kişinin farklı görevler ifa etmesi ya da yargılamalara dâhil olan bir başka aktörle hiyerarşik veya diğer bağlantıların bulunmasıyla ilgilidir;
- İkincisi ise *şahsi niteliktedir* ve hâkimlerin belli bir davadaki davranışından ileri gelir.

130. Ayrıca, belirli bir mahkemenin bir bütün olarak tarafsız yapıda olmadığı örnekler de bulunmaktadır. Bu durum, bir ceza davasında başvuruları yargılayan ceza mahkemesinin aynı zamanda başvuran tarafından açılan ayrı bir tazminat davasında davalı konumunda olduğu *Boyan Gospodinov/Bulgaristan*, 2018 (§§ 54-60) davasında söz konusu olmuştur.

i. Fonksiyonel Nitelikteki Durumlar

α. Farklı Adli Görevlerin İfa Edilmesi

131. Ceza mahkemesinde bir hâkimin, tutukluluk kararları da dâhil olmak üzere, davada duruşma öncesi kararlar almış olmasının tek başına, hâkimin tarafsız olmadığına dair endişeleri haklı kıldığı düşünülemez; önemli olan bu kararların kapsamı ve niteliğidir (*Fey/Avusturya*, 1993, § 30; *Sainte-Marie/Fransa*, 1992, § 32; *Nortier/Hollanda*, 1993, § 33). Tutukluluk süresinin uzatılmasına yönelik kararların suçluluğun “çok yüksek seviyede belirgin” olmasını gerektirdiği durumlarda, Mahkeme ilgili “mahkemelerin” tarafsızlığının şüpheye mahal verdiği şeklinde gözükebileceğine ve başvuranın bu husustaki endişelerinin nesnel gerekçelere dayandığının değerlendirilebileceğine karar vermiştir (*Hauschildt/Danimarka*, 1989, §§ 49-52). Her davada ilgili olan mesele, hâkimin başvuranın tutukluluğuna karar verirken davanın koşullarını ve başvuranın sorumluluğunu hangi ölçüye kadar değerlendirdiğidir (Mahkemenin Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine hükmettiği *Jasiński/Polonya*, 2005, §§ 54-58; ve Mahkemenin Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine hükmettiği *Romenskiy/Rusya*, 2013, §§ 28-30).

132. Bir hâkimin yargılamalara katılımıyla bağlantılı olarak bir yanlılık sorunu gündeme geldiğinde, hâkimin aynı yargılamaya daha önce katılımı üzerinden neredeyse iki yıl geçmiş olması tek başına, tarafsızlığa karşı yeterli bir güvence değildir (*Dāvidsons ve Savins/Letonya*, 2016, § 57).

133. Bir hâkimin bir zamanlar savcılık mensubu olması, hâkimin tarafsız olmadığından endişelenmek için bir gerekçe değildir (*Paunović/Sırbistan*, 2019, §§ 38-43). Yine de, savcılıkta görevlerini yerine getirirken bulunduğu mevkinin mahiyeti nedeniyle belirli bir meseleyi ele alan bir kişinin, akabinde bir hâkim olarak aynı davayı görmesi halinde, kamuoyu hâkimin tarafsızlık hususunda yeterli güvence vermediğinden endişe edebilir (*Piersack/Belçika*, 1982, § 30 (b) ve (d)).

134. *Ugulava/Gürcistan* (No. 2), 2024, §§ 57-65, davasında, Mahkeme, eski Başsavcının başvuranın temyiz başvurusuna ilişkin karar veren Yüksek Mahkeme heyetine dâhil olmasının, 6 § 1 maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir. Mahkeme, söz konusu hâkimin, başvuranın davasının temyiz mahkemesi tarafından incelendiği ve temyizcinin Başsavcılık tarafından hazırlandığı sırada Başsavcılık makamında bulunduğunu kaydetmiştir. Bu bağlamda, Mahkeme, Başsavcının rolünün ve savcılıktaki kapsamlı yetkilerinin yanı sıra siyasi açıdan hassas bir bağlamda yürütülen yargılamanın kamuoyunca iyi bilinen niteliğini göz önüne almıştır.

135. Aynı davada sorgu hâkiminin ve duruşma hâkiminin görevlerinin aynı kişi tarafından üst üste yerine getirilmesi sonucunda Mahkeme, yargılamayı yürüten mahkemenin tarafsızlığı konusunda başvuranın şüpheye düşebileceğine kanaat getirmiştir (*De Cubber/Belçika*, 1984, §§ 27-30).

136. Ancak, duruşma hâkiminin soruşturmaya katılımının zaman bakımından sınırlı olduğu, iki tanığın dinlenmesinden ibaret olduğu, herhangi bir delil değerlendirmesinde bulunmasını içermediği ve bir neticeye ulaşmasını gerektirmediği durumlarda Mahkeme, başvuranın yetkili ulusal mahkemenin tarafsızlıktan yoksun olduğuna dair endişelerinin nesnel gerekçelere dayanamayacağı sonucuna varmıştır (*Bulut/Avusturya*, 1996, §§ 33-34). Dolayısıyla, sorgu hâkiminin davayı ele alma ölçüsünü belirlemek için daima her davanın müferit koşullarının incelenmesi gerekmektedir (*Borg/Malta*, 2016, § 89).

137. Ceza yargılamasında savcının hazır bulunmaması, başvuruları sorgularken ve aleyhine delil ileri sürerken hâkimi iddia makamı konumuna sokabilir ve tarafsızlığa ilişkin diğer bir sorun gündeme getirebilir. Bu bakımdan Mahkeme, hâkimin yargılamaların esas koruyucusu olduğunu ve kamu adına yürütülen kovuşturmalarda diğer tarafların da çekişmeli olarak argümanlarını ileri sürebilmeleri için suç isnadını yöneltmenin ve kanıtlamanın normalde, kamu makamı olan savcılığın görevi olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla, yargılamalarda bu iki rolün birbirinden ayırt edilememesi, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamındaki tarafsızlık koşulunun ihlali olasılığını barındırmaktadır (*Karelin/Rusya*, 2016, §§ 51-85); aksi yönde bk. iç hukuk uyarınca, yargılamada savcının bulunmadığı durumlarda dahi, yargılamaların başlatılmasına dayanak oluşturan idari suç raporunu düzenleyen kişinin (polis memurunun) bu yargılamalara taraf olduğu *Makarashvili ve Diğerleri/Gürcistan*, 2022, § 59; ve temyiz mahkemesinin kovuşturma yapan taraf rolünü üstlenmediği veya üstlenmesini gerektirecek bir konuma getirilmediği *Figurka/Ukrayna*, 2023, §§ 30-44).

138. Benzer şekilde Mahkeme, başvuranın mahkemeye saygısızlıkta bulunduğu iddia edildiği ve aynı hâkimin kovuşturma kararı aldığı, başvuranın davranışlarından kaynaklanan meseleler hakkında yargılama yürüttüğü, başvuranın suçlu olduğunu belirlediği ve cezalandırılmasına hükmettiği birtakım davalarda tarafsızlık ilkesine uygunluk hususunu incelemiştir. Mahkeme, bu tür bir davada müşteki, tanık, savcı ve hâkimin rollerinin birbirine karışmasının, yargılamaların “kimse kendi davasının hâkimi olmamalıdır” şeklindeki geleneksel ilkeye uygunluğuna ve sonuç olarak, hâkim heyetinin tarafsızlığına dair nesnel gerekçelere dayalı endişelere sebebiyet verebileceğinin aşikâr olduğunu vurgulamıştır (*Kyprianou/Kıbrıs* [BD], 2005, § 126-128; *Słomka/Polonya*, 2018, §§ 44-51; *Deli/Moldova Cumhuriyeti*, 2019, § 43).

139. Bir hakimin yargılamaların diğer aşamalarında, resmi ve usuli kararlar vermiş olması durumunda yargısal tarafsızlığın eksikliğinden söz edilemez (*George-Lavinu Ghiurău/Romanya*, 2020, § 67). Ancak bir hakimin, yargılamaların diğer aşamalarında, sanığın suçuna ilişkin görüşlerini beyan etmiş olması durumunda, tarafsızlığa ilişkin sorunlar ortaya çıkabilir (*Gómez de Liaño y Botella/İspanya*, 2008, §§ 67-72).

140. Bir hâkimin benzer ancak bağlantısız cezai suç isnatları hakkında karar vermiş olması ya da hâkimin ayrı ceza yargılamalarında önceden bir müşterek sanığı yargılamış olması, tek başına bir sonraki davada hâkimin bağımsızlığına gölge düşürmek için yeterli değildir (*Kriegisch/Almanya* (k.k.); 2010; *Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya*, 2013, § 544). Fakat, eğer eski kararlar bu tür müteakip yargılamalarda bir sanığın suçu konusunda gerçekten önyargıda bulunulduğuna dair tespitler içerirse, farklı bir durum söz konusu olur (*Poppe/Hollanda*, 2009, § 26; *Schwarzenberger/Almanya*, 2006, § 42; *Ferrantelli ve Santangelo/İtalya*, 1996, § 59; *Sacharuk/Litvanya*, 2024, §§ 104-115). Bu açıdan bakıldığında, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi anlamında bir mahkemenin tarafsızlığı meselesi, 6 § 2 maddesi kapsamındaki masumiyet karinesi hakkı ışığında değerlendirilebilir (*Mucha/Slovakya*, 2021, §§ 48 ve 66).

141. Örneğin, *Meng /Almanya*, 2021, §§ 53-65, davasında, Mahkeme, daha önce sadece müşterek sanık hakkındaki ayrı yargılamalarda görev yapan bir hâkimin başkanlık ettiği, başvuranın suçluluğu konusunda önyargılı davranarak olgular yönünden kapsamlı tespitlerde ve hukuki nitelendirmelerde bulunan ve başvuruları cinayet suçundan mahkûm eden mahkemenin tarafsızlığına dair objektif olarak gerekçelendirilmiş şüpheler bakımından 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

142. Buna ek olarak, yargılamayı yürüten mahkemenin başvuranın katılmadığı farklı bir yargılamada incelenmiş olan delillere dayanarak belli tespitlere ulaşması, genel adillik bakımından sorun teşkil edebilir (*Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya (no.2)*, 2020, § 522).

143. Buna karşın, bir hâkimin daha önce büyük ölçüde ilgili başka bir ceza soruşturmasına adli yardımcı sıfatıyla katıldığı durumlarda Mahkeme, tarafsızlık sorununun ortaya çıktığına kanaat getirmemiştir. İlgili iç hukuk uyarınca adli yardımcılarının, somut davada tamamen yazı işleriyle ilgili yardım ve teknik yardım

ile sınırlı olan, yargılamalara katılım derecesini inceleyen Mahkeme, söz konusu hâkimin diğer yargılamalarda “suç isnatlarının karara bağlanmasında” yer aldığını belirtmenin abartılı olacağını değerlendirmiştir. Mahkeme, ayrıca, ilgili hâkimin örneğin meslekten olmayan hâkim veya jüri üyesine kıyasla önceki kişisel veya mesleki deneyimlerle bağlantısını kesme ve önündeki davaları gerekli ölçüde objektif bir şekilde inceleme konusunda daha donanımlı olduğu değerlendirilebilecek profesyonel ve eğitilmiş bir hâkim olması hususuna da önem vermiştir (*Saakashvili/Gürcistan*, 2024, § 128; aksi yönde bk. medeni hukuk yönü ile ilgili olarak, bir hâkimin adli yardımcısının yargılamalarda davalı tarafı temsil eden avukatın kızı olduğu *Tsulukidze ve Rusulashvili/Gürcistan*, 2024).

144. Bir mahkemeye başkanlık eden hâkimin benzer suçlamalara ilişkin olarak geçmişte yürütülen bir ceza davasında başvuran aleyhine yanlı davrandığının tespit edilmiş olması hâlinde, hem başvuran hem de müşterek sanık açısından tarafsız olunmadığına dair nesnel ve haklı bir endişe ortaya çıkabilir (*Otegi Mondragon/İspanya*, 2018, §§ 58-69; karşılaştırınız, *Alexandru Marian Iancu/Romanya*, 2020, § 72).

145. Tarafsız olma yükümlülüğü, bir idari ya da adli kararı iptal eden üst bir mahkemeye, davayı farklı bir adli makama ya da bu makamın farklı bir şekilde oluşan bölümüne geri göndermesi yönünde bir yükümlülük getirilmesi şeklinde yorumlanamaz (*Marguš/Hırvatistan* [BD], 2014, §§ 85-89); *Thomann/İsviçre*, 1996, § 33; *Stow ve Gai/Portekiz* (k.k.), 2005). Başka bir deyişle, aynı hâkimin aynı ceza yargılamalarında aynı görevi iki kez yerine getirmiş olması, kendi başına, objektif olarak tarafsızlığın olmadığını ortaya koymak için yeterli değildir (*Teslya/Ukrayna*, 2020). Fakat ilgili iç hukukta bu tür bir yükümlülüğün öngörülmesi halinde, mahkemenin yasayla kurulmuş olup olmadığı meselesi gündeme gelir (*Lavents/Letonya*, 2002, § 115).

146. Davadaki tarafsızlığı konusunda kuşkulara bizzat neden olan bir hâkim tarafından başvuranın yargılanmış olması, adil yargılanma görünümünü açısından bir sorun gündeme getirebilir (*Rudnichenko/Ukrayna*, 2013, § 118; *Paixão Moreira Sá Fernandes/Portekiz*, 2020, §§ 90-94). Fakat bu, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlalini tespit etmek için yeterli değildir. Her durumda, başvuranın hâkimin tarafsızlığına ilişkin kaygıları nesnel gerekçelere dayanmalıdır (*Dragojević/Hırvatistan*, 2015, §§ 116-123; *Alexandru Marian Iancu/Romanya*, 2020, § 69).

β. Yargılamalara Dâhil Olan Bir Başka Katılımcıyla Hiyerarşik veya Diğer Bağlantıların Bulunması

• Hiyerarşik Bağlar

147. Askeri personele karşı cezai suç isnadının askeri mahkemeler tarafından karara bağlanması, Sözleşme'nin 6. maddesinin hükümlerine ilke olarak aykırı değildir (*Cooper/Birleşik Krallık* [BD], 2003, § 110). Bununla birlikte, askeri mahkemenin tüm üyelerinin, dava açan subaylardan rütbe olarak üst konumunda olduğu ve komuta zincirinde yer aldığı durumlarda, başvuranın mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı hakkındaki şüpheleri nesnel gerekçelere dayanabilir (*Findlay/Birleşik Krallık*, 1997, § 76; *Miller ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2004, §§ 30-31). Benzer şekilde, bir askeri mahkemenin oluşumunda orduda görev yapan, askeri disipline tabi olan, hiyerarşik üstü tarafından atanan ve hâkimlere sağlananlarla aynı anayasal güvencelere sahip olmayan bir subayın bulunması halinde, söz konusu mahkemenin Sözleşme'nin 6. maddesi anlamında bağımsız ve tarafsız olduğu düşünülemez (*Gürkan/Türkiye*, 2012, §§ 13-20).

148. Sivil kişilerin, bir kısmı silahlı kuvvetler mensuplarından oluşan bir mahkeme tarafından yargılanması, mahkemenin bizzat yanlı değerlendirmelerden haksız biçimde etkilenebileceğine dair meşru bir endişeye sebebiyet verebilir (*Incal/Türkiye*, 1998, § 72; *İbrahim Ülger/Türkiye*, 2004, § 26). Bir askeri hâkim, yalnızca, sivil bir kimseye karşı yürütülen yargılamada etkin olmaya devam eden bir ara karara katıldığında bile, yargılamanın tamamı, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yürütülme görünümünden mahrum kalmaktadır (*Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 115).

149. Askeri bir mahkemenin, silahlı kuvvetlere karşı eylemlerden dolayı bir sivil yargılama yetkisine sahip olduğu durumlar, söz konusu mahkemenin tarafsızlığı hususunda makul şüphelere yol açabilir. Askeri bir mahkemenin silahlı kuvvetler mensubu olmayan bir kişiyi yargılama yetkisine sahip olduğu adli bir sistemin, söz konusu mahkemenin bağımsızlığını temin eden yeterli güvenceler mevcut olsa dahi, mahkeme ve ceza davasındaki taraflar arasında olması gereken mesafeyi sifra indirmediği varsayılabilir (*Ergin/Türkiye (no. 6)*, 2006, § 49).

150. Askeri mahkemelerde sivillere karşı cezai suç isnadının karara bağlanmasının yalnızca çok istisnai

koşullarda 6. maddeye uygun olduğu kabul edilebilir (*Martin/Birleşik Krallık*, 2006, § 44; ayrıca bk. *Mustafa/Bulgaristan*, 2019, §§ 28-37).

• *Diğer Bağlantılar*

151. Yargılamayı yürüten mahkemeye başkanlık eden hâkimin eşinin soruşturmayı yürüten ekibin başında olduğu bir durumda, söz konusu hâkimin tarafsızlığı hususunda nesnel gerekçelere dayanan şüphelerin bulunduğu kaydedilmiştir (*Dorozhko ve Pozharskiy/Estonya*, 2008, §§ 56-58). Benzer şekilde, yargılamayı yürüten hâkimin oğlunun başvuranın davasında soruşturmayı yürüten ekibin bir üyesi olduğu durumda objektif tarafsızlık sorunu ortaya çıkmıştır (*Jhangiryan/Ermenistan*, 2020, §§ 97-103).

152. Farklı dereceli yargı mercilerinde bir dava hakkında karar veren hâkimler arasında ailevi bağlantının mevcut olması tarafsızlığa ilişkin endişelere yol açabilir. Fakat Mahkeme, başvuranın davasını birinci ve üçüncü dereceli yargı mercilerinde gören iki hâkimin evli olduğu *Pastörs/Almanya* (2019, §§ 58-70) davasında, başvuranın tarafsız olunmadığına ilişkin şikâyetinin daha sonra, yeterli yargı yetkisine sahip olan ve Sözleşme'nin 6. maddesinde yer alan güvenceleri sunan bir yargı makamının incelemesine tabi tutulduğu gerekçesiyle Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir. Mahkeme ayrıca, kendisi gibi meslekten olan diğer bir hâkimle evli olan bir hâkimin aynı davayı farklı dereceli bir yargı merciinde karara bağlarken hangi gerekçeyle taraflı davranacağına ilişkin herhangi bir somut argüman sunmadığını ve söz konusu hâkimin incelemesinin eşinin kararını doğrudan gözden geçirmesini de gerektirmediğini kaydetmiştir.

153. Tarafardan biriyle ailevi bağlantının mevcut olması da hâkimin tarafsızlığına dair kaygılara yol açabilir. Mahkeme, bu tür kaygıların nesnel gerekçelere dayanması gerektiğine hükmetmiştir. Söz konusu kaygıların nesnel gerekçelere dayanıp dayanmadığı hususu spesifik bir davanın koşullarına son derecede bağlıdır ve bu bakımdan dikkate alınan birtakım etkenler mevcuttur. Bu etkenler, diğerleri arasında, hâkimin yakınının söz konusu davaya dâhil olup olmadığı, hâkimin yakınının şirketteki konumu, şirketin büyüklüğü ve iç örgütlenme yapısı, davanın hukuk şirketi için mali önemi ve hâkimin yakınının herhangi bir mali çıkar veya fayda sağlama ihtimalinin olup olmamasıdır (hukuk yargılaması yönüne ilişkin olarak *Nicholas/Kıbrıs*, 2018, § 62). Ailevi bağlantı meselesinin sıklıkla gündeme gelebildiği küçük yetki alanlarda, bu durum yargılamaların başlangıcında açıklanmalı ve davada hâkimin reddinin gerekli olup olmadığının belirlenmesine yönelik çeşitli etkenler dikkate alınarak bu hususta bir değerlendirme yapılmalıdır (*aynı yerde*, § 64).

154. Bir mahkeme üyesinin bir davada bulunan tanıklardan birinin bazı kişisel bilgilerine sahip olması, mutlaka o kişinin ifadesi lehine önyargılı olacağı anlamına gelmez. Her davada, söz konusu yakınlığın niteliğinin ve derecesinin hâkimin tarafsızlığının yokluğunu ortaya koyup koymadığını belirlemek gerekmektedir (iddia makamının iki kilit tanığından birinin çalışanının jüride bulunmasına ilişkin olarak *Pullar/Birleşik Krallık*, 1996, § 38; jüride bir polis memurunun bulunmasına ilişkin olarak *Hanif ve Khan/Birleşik Krallık*, 2011, § 141; ve karşılaştırınız, *Peter Armstrong/Birleşik Krallık*, 2014, §§ 39-45).

155. Mağdurun annesinin hâkim olarak görev yaptığı bir mahkemede başvuran hakkında yürütülen yargılamanın 6 § 1 maddesi kapsamındaki tarafsızlık koşuluna aykırı olduğu tespit edilmiştir (*Mitrov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2016, §§ 49-56).

156. *Tadić/Hırvatistan*, 2023, §§ 62-80 davasında, Mahkeme, Yüksek Mahkeme başkanının tanınmış bir siyasetçiye karşı açılan bir davada Yüksek Mahkemeyi etkileme girişimiyle ilgili olarak başvuranın yargılandığı suçlarda rol oynadığının iddia edildiği ve başvuran hakkındaki yargılamada iddia makamı tanığı olarak ifade verdiği durumda, başvuranın Yüksek Mahkemenin tarafsız olmadığı yönündeki endişelerinin objektif olarak gerekçelendirilmediğini tespit etmiştir. Mahkeme, ilgili mahkeme başkanının ifadesinin davanın sonucu bakımından “tek” ve “belirleyici” delil olmadığını, başvurana yargılamayı yürüten mahkeme önünde mahkeme başkanını çapraz sorgulama imkânının verildiğini ve başvuranın ilk kez yargılamayı yürüten mahkemenin kararına karşı yaptığı temyiz başvurularında mahkeme başkanı aleyhinde iddialarını sunduğunu kaydetmiştir. Ayrıca, başvuranın temyiz başvurularını inceleyen Yüksek Mahkeme hâkimleri, mahkeme başkanından yeterince bağımsız ve kendisinin her türlü haksız etkisinden uzaktı.

ii. Şahsi Nitelikteki Durumlar

157. Adli mercilerin tarafsız hâkim imajlarını korumak amacıyla, gördükleri davalarda azami ölçüde

ketum olmaları gerekmektedir. Bu ketumluk adli mercileri, provoke edilseler dahi, basını kullanmaktan caydırmalıdır. Kendilerine bu görevi yükleyen ise, adaletin yüksek talepleri ve adli makamın üstün niteliğidir (*Lavents/Letonya*, 2002, § 118; *Buscemi/İtalya*, 1999, § 67).

158. Dolayısıyla, mahkemeye başkanlık etmeden önce mahkeme başkanının hâlihazırda başvuranın davası hakkında olumsuz bir izlenime kapıldığını ima eden ifadeleri alenen kullanması halinde, bu ifadeler sanığın mahkeme başkanının tarafsız olmadığı yönündeki endişelerini nesnel bir şekilde haklı kılacak nitelikte olur (*aynı yerde*, § 68; ayrıca bk. bir hâkimin savunma makamını alenen eleştirdiği ve sanığın suçlu olmadığını beyan etmesini şaşkınlıkla karşıladığını alenen ifade ettiği *Lavents/Letonya*, 2002, § 119).

159. Ulusal adli hizmet veren mercilerin birtakım üyelerinin basına verdikleri ifadelerle ve Hâkimler ve Savcılar Ulusal Birliği tarafından yayımlanan ve duruşmanın gerçekleştiği siyasi ortamı, Hükümet tarafından teklif edilen yasama reformlarını ve savunma stratejisini eleştiren; ancak başvuranın suçluluğuna dair herhangi bir beyanda bulunmayan bir makaleyle bağlantılı olarak 6. maddenin ihlal edilmediğine hükmedilmiştir. Ayrıca, başvuranın davasını gören mahkeme tamamen, tecrübeleri ve eğitimleri dolayısıyla dış etkilerin üstesinden gelebilecek nitelikte meslekten hâkimlerden oluşmuştur (*Previti/İtalya* (k.k.), 2009, § 253).

160. Mahkeme ayrıca, bir jüri üyesinin ceza verilmesinin ardından bir gazeteyle gerçekleştirdiği röportajda dava hakkında yorumlarda bulunduğu bir davada tarafsızlık tespit etmemiştir (*Bodet/Belçika* (k.k.), 2017, §§ 24-38; *Haarde/İzlanda*, 2017, § 105). Aksi yönde, *Kristiansen/Norveç* (2015, §§ 56-61) davasında, mağduru tanıyan bir jüri üyesinin jüri heyetinde yer alması ve mağdurun sözlü ifadesine yönelik bir yorum veya tepki olarak algılanabilecek şekilde mağdurun kişiliğine dair yorumlarda bulunması 6 § 1 maddesi kapsamındaki tarafsızlık ilkesinin ihlaline sebebiyet vermiştir. Mahkeme, ayrıca, yerel mahkemelerin durumu uygun bir şekilde değerlendirmeyi ve yargılamaya ilişkin olarak internette makaleler okumuş ve yargılamayı davanın incelemesinde yer almayan bir kişiyle tartışmış olan jüri üyelerini azletmeyi reddetmesine ilişkin *Tikhonov ve Khasis/Rusya*, 2021, §§ 44-53, davasında 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

161. Davayı gören Yargıtay heyetindeki bir hâkimin, başvuran aleyhine ceza davası açan diğer bir hâkim lehine desteğini aleni olarak ifade etmesi, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlali anlamına gelmiştir (*Morice/Fransa* [BD], 2015, §§ 79-92).

162. Bir gazeteci olan sanığın daha önce tetkik hâkimini ve mahkeme başkanını eleştiren bir makale yazdığı durumda mahkemenin objektif olarak tarafsız olmadığı meselesi ortaya çıkmaktadır (*Bosev/Bulgaristan*, 2024).

163. Geçmişte bir siyasi partinin üyesi olması, hâkimin siyasi parti üyeliğiyle davanın esası arasında bir bağlantı veya ilişkinin varlığına dair herhangi bir emarenin bulunmaması halinde, söz konusu hâkimin tarafsızlığından şüphelenilmesi için yeterli değildir (*Otegi Mondragon ve Diğerleri/İspanya* (k.k.), 2015, §§ 25-29).

V. Genel Güvenceler: Usuli Gereklilikler

A. Adillik

Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi

"1. Herkes davasının, (...) cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan (...) bir mahkeme tarafından (...) [adil bir şekilde] görülmesini isteme hakkına sahiptir..."

HUDOC anahtar kelimeleri

Adil yargılama (6-1); Çelişmeli yargılama (6-1); Silahların eşitliği (6-1); Adli yardım (6-1)

1. Yargılamalara Etkin Katılım

164. Bir bütün olarak değerlendirilen 6. madde, sanığın, bir ceza yargılamasına etkin bir şekilde katılma hakkını güvence altına almaktadır (*Murtazaliyeva/Rusya* [BD], 2018, § 91). Genel olarak bu, diğerlerinin yanı sıra, sanığın sadece hazır bulunma hakkını değil aynı zamanda yargılamaları dinleme ve takip etme hakkını da kapsamaktadır. Bu tür haklar, çelişmeli yargılama usulü kavramı kapsamında zımnidir ve 6. maddenin 3. fıkrasının (c), (d) ve (e) bentlerinde yer alan güvencelerden kaynaklanabilir (*Stanford/Birleşik Krallık*, 1994, § 26). Dolayısıyla, mahkeme salonundaki kötü akustik ve ısıtma sorunları 6. madde kapsamında bir sorun teşkil edebilir (§ 29).

165. Mahkeme ayrıca, bir sanığın kendi ceza yargılamasına etkin bir şekilde katılımının, savunmanın yürütülmesini kolaylaştırmak için notlar derleme hakkını da içermesi gerektiğine karar vermiştir (*Pullicino/Malta* (k.k.), 2000; *Moiseyev/Rusya*, 2008, § 214). Bu durum, sanığın müdafî tarafından temsil edilip edilmemesinden bağımsız olarak geçerlidir. Nitekim, sanığın menfaatlerine ilişkin savunma, en iyi şekilde, sanık delil sunmak için çağrılmadan önce davanın yürütülmesine ilişkin avukatına bulunduğu katkıyla yapılabilir. Avukat ve müvekkili arasındaki diyalog, iddia makamı tarafından gösterilen delilin güçlülüğü ve zayıflığına ilişkin kendi görüşlerini ortaya koyan söz konusu belgelerden mahrum bırakılarak zarar görmemelidir. Ancak Mahkeme, tanığın kendisini celbeden tarafça sorguya çekilmesi veya çapraz sorgu sırasında notlarının fiili kullanımına ilişkin farklı görüşlerin olabileceğini vurgulamıştır. Bir sanığın güvenilirliği, en iyi şekilde, tanık kürsüsünde sorguya tepki verme şekliyle test edilebilir. Dolayısıyla yerel bir mahkeme, bir sanığın olaylara ilişkin yazılı hatıralara dayanmasının veya notların, söz konusu delilin ezberden okunduğu izlenimini uyandıracak şekilde yüksek sesle okunmasının önlenmesi hususlarında haklı olabilir (*Pullicino/Malta* (k.k.), 2000). Benzer şekilde, Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinin, özellikle hakaret niteliğinde olanlar olmak üzere, herhangi bir savunma argümanını kullanma konusunda sınırsız bir hak öngörmemektedir (davalının Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamındaki ifade özgürlüğüne ilişkin *Miljević/Hrvatistan*, 2020, §§ 55 ve 64-66).

166. Yargılamalara etkili bir şekilde katılım sağlanmamasına ilişkin bir sorun, yerel mahkemelerin, savunmasız sanıkların ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda da ortaya çıkabilir (zihinsel engelli sanıklarla ilgili *Hasáliková/Slovakya*, 2021, § 69). Dolayısıyla, yargılamalardaki çocuk sanıklar ile ilgili olarak Mahkeme, ceza yargılamalarının, çocuğun üstün yararı ilkesine saygı gösterecek şekilde düzenlenmesi gerektiğine karar vermiştir. Bir suçla itham edilen çocuğun, yaşını, olgunluk seviyesini, zihinsel ve duygusal kapasitesini tamamiyle göz önünde bulunduran bir tutumla ele alınması ve yargılamaları anlaması ve katılma yeteneğini geliştirmek için adımlar atılması esastır (*V./Birleşik Krallık* [BD], 1999, §§ 85-86). Bir çocuk sanığın, kendi ceza yargılamalarına etkin bir şekilde katılma hakkı, yetkililerin çocuğun bir ceza yargılamasına dâhil olduğu ilk aşamadan itibaren ve özellikle polis tarafından ifadesi alındığı sırada, hassasiyeti ve kapasitesine uygun olarak onunla ilgilenilmesini gerektirir. Yetkililer, çocuğun tehdit ve engellenme hissini mümkün olduğu ölçüde azaltmak ve savunma haklarının ve özellikle sessiz kalma hakkının yanı sıra herhangi olası bir cezanın önemi dâhil olmak üzere soruşturmanın niteliğini ve söz konusu hususları anlamasını sağlamak için girişimde bulunmalıdırlar (*Blokhin/Rusya* [BD], 2016, 195).

167. Mahkeme salonunda tutulma tedbiri, bir sanığın yargılamalara etkin bir şekilde katılma hakkını ihlal ederek yargılamanın adilliyini etkileyebilir (*Svinarenko ve Slyadnev/Rusya* [BD], 2014, § 134). Bir

sanığın, adli yargılamalar sırasında, Sözleşme'nin 3. maddesi ihlal edilerek aşırı kalabalık bir cam kabinde tutulmasından kaynaklanan aşağılayıcı muamelenin, silahların eşitliği ilkesinin, masumiyet karinesinin ve demokratik bir toplumda mahkemelerin kamuoyunda, bilhassa sanıkta uyandırması gereken güvenin önemi göz önünde bulundurularak adil yargılanma kavramıyla bağdaştırılması zor olacaktır (*Yaroslav Belousov/Rusya*, 2016, § 147).

168. Ancak, bir ceza mahkemesi duruşmasında güvenlik endişeleri, özellikle geniş kapsamlı veya hassas bir davada, cam kabinler dâhil olmak üzere özel düzenlemelerin kullanımını kapsayabilir. Bununla birlikte, savunma haklarına verilen önem göz önünde bulundurulduğunda, sanığın yargılamalara katılımını kısıtlayan veya avukatıyla ilişkisine kısıtlama getiren herhangi bir önlem yalnızca gerekli ölçüde uygulanmalı ve belirli bir davadaki risklerle orantılı olmalıdır (*aynı yerde*, § 150). Mahkeme, *Yaroslav Belousov/Rusya* (2016, §§ 151-154) davasında başvuranın, cam bir kabine konulması sebebiyle yargılama sırasında avukatıyla gizli bilgi alışverişi yapamamasından ve yargılamayı yürüten mahkemenin, söz konusu mahkeme düzenlemelerinin başvuranın savunma hakları üzerindeki etkisinin farkında olmamasından dolayı 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğini beyan etmiştir.

169. Benzer şekilde, yargılamalarda görüntülü bağlantı yöntemi kullanılmasına ilişkin olarak Mahkeme, yargılamalara bu şekilde katılım sağlanmasının doğrudan doğruya adil ve açık duruşma/yargılama kavramına aykırı olmadığını belirtmiştir. Ancak her hâlükârda bu yöntemle başvurulmasının meşru bir amacı olmalı ve ifade/delil sunulmasına ilişkin yapılan düzenlemeler 6. madde kapsamında öngörülen usul gereklilikleriyle uyumlu olmalıdır. Özellikle de başvuranın yargılamaları takip edebilmesi ve teknik aksaklıklar olmaksızın dinlenilebilmesi ile birlikte bir avukatla etkili ve gizli bir şekilde iletişim kurabilmesine olanak sağlanmalıdır (*Marcello Viola/İtalya*, 2006, §§ 63-67; *Asciutto/İtalya*, 2007, §§ 62-73; *Sakhnovskiy/Rusya* [BD], 2010, § 98).

170. COVID-19 pandemisi sırasında video bağlantısı yoluyla duruşma yapılmasına ilişkin *Alppi/Finlandiya* (k.k.), 2023, §§ 18-24, davasında, Mahkeme, video bağlantısı kullanımının, COVID-19'un yayılmasının azaltılması şeklindeki meşru amaca hizmet ettiğini tespit etmiştir. Mahkeme, ayrıca, yargılamaların, esasen, başvuranın suçluluğunun hâlihazırda tespit edilmiş olduğu bir durumda cezalandırmaya ilişkin daha teknik hukuki konularla ilgili olduğu hususuna vurgu yapmıştır. Mahkeme, bu nedenle, başvuranın 6 § 1 maddesi kapsamındaki şikâyetini açıkça dayanaktan yoksun gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur.

2. Silahların Eşitliği ve Çekişmeli Yargılama

171. Silahların eşitliği, adil yargılanmanın doğal bir özelliğidir. Silahların eşitliği, dava taraflarının her birine, davasını, kendisini diğer taraf karşısında önemli bir dezavantaja sokmayacak koşullar altında sunması için makul bir olanak verilmesini gerektirir (*Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 140; *Foucher/Fransa*, 1997, § 34; *Bulut/Avusturya*, 1996; *Faig Mammadov/Azərbaycan*, 2017, § 19). Silahların eşitliği, taraflar arasında adil denge olmasını gerektirir ve ceza ve hukuk davalarına uygulanmaktadır.

172. Çekişmeli yargılama hakkı, ilke olarak, taraflara mahkeme kararını etkileme amacıyla ileri sürülen tüm deliller ve sunulan görüşler hakkında bilgi sahibi olma ve yorumda bulunma olanağı anlamına gelmektedir (*Brandstetter/Avusturya*, 1991, § 67). Kural olarak, çekişmeli yargılama ilkesi bakımından, Mahkemenin, ilgili belgenin başvurana iletilmemesinin başvuranın herhangi bir şekilde zarar görmesine neden olup olmadığını incelemesine gerek yoktur, zira ihlalin varlığı zararın bulunmadığı durumlarda dahi muhtemeldir. Nitekim bir belgenin yorumda bulunmasını gerektirip gerektirmediğine karar vermek başvuranın görevidir (*Bajić/Kuzey Makedonya*, 2021, § 59). Çekişmeli yargılama hakkı, silahların eşitliğiyle yakından ilgilidir ve nitekim bazı davalarda Mahkeme, her iki kavramı birlikte göz önünde bulundurarak, 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine karar vermektedir.

173. Mahkemenin içtihadında özellikle, adaletin adil bir şekilde tecelli ettirilmesine dair kamuoyunun artan hassasiyeti ve görüşlere verilen önemle ilgili olarak dikkate değer bir gelişme olmuştur (*Borgers/Belçika*, 1991, § 24).

174. Ceza davalarında 6 § 1 maddesi, belirtilen asgari haklarla sınırlandırılmamasına karşın, 6 § 3 maddesinin belirli güvenceleriyle örtüşmektedir. Nitekim, 6 § 3 maddesinin içerdiği güvenceler, diğerleri arasında, 6 § 1 maddesinde öngörülen adil yargılanma kavramının kurucu unsurlardır (*İbrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 251). Mahkeme, çeşitli durumlarda, Sözleşme'nin 6 § 3 maddesi

kapsamındaki savunma haklarıyla sık sık örtüşen silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama hususlarını ele almaktadır.

a. Silahların Eşitliği

175. Başvuranın, Yargıtay huzurunda, hâkim yardımcısının sunduğu beyanlara cevap vermekten alıkonduğu ve beyanların bir nüshasının önceden başvurana verilmediği *Borgers/Belçika*, 1991, davasında savunma haklarına kısıtlama getirildiği tespit edilmiştir. Bu eşitsizlik, hâkim yardımcısının, bir danışman sıfatıyla mahkemenin müzakerelerine katılmasıyla daha vahim bir hâle gelmiştir. Benzer koşullar, yüksek savcının temyiz başvurusu hakkındaki görüşlerinin sanığa iletilmemesine ilişkin 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğinin tespit edilmesine yol açmıştır (*Zahirović/Hrvatistan*, 2013, §§ 44-50).

176. Mahkeme, bir savunma avukatına, sabahın erken saatlerinde davasına ilişkin savunma yapması için nihayet bir şans verilmeden önce söz konusu avukatın on beş saat bekletildiği ceza yargılamalarında 6 § 3 ile birlikte 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (*Makhfi/Fransa*, 2004). Aynı şekilde Mahkeme, Yüksek Mahkemenin bir ceza davasında verdiği kararlar ilgili olarak, silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Temyiz aşamasında mahkûm edilen ve hazır bulunmayı talep eden başvuran, gizli olarak yapılan ön duruşmaya dâhil edilmemiştir (*Zhuk/Ukrayna*, 2010, § 35). Aynı durum, bir başvuranın temyiz mahkemesi nezdinde bir duruşmada bulunmasına izin verilmezken iddia makamı temsilcisinin söz konusu duruşmada hazır bulunduğu örnekler için geçerlidir (*Eftimov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2015, § 41).

177. Buna karşın başvuranın, savcının taraflar karşısında daha yüksek bir kürsü üzerinde bulunmasından şikâyetçi olduğu, silahların eşitliğine ilişkin şikâyet açıkça dayanaktan yoksun olduğundan kabul edilemez beyan edilmiştir. Sanık, çıkarlarını savunma konusunda dezavantajlı duruma sokulmamıştır (*Diriöz/Türkiye*, 2012, § 25).

178. Mevzuattaki ceza yargılamasında bulunan kuralların amacı yetkilinin herhangi bir suistimaline karşı sanığı korumak olduğundan, öne sürülen kurallardaki hata, silahların eşitliğini ihlal edebilir ve bu nedenle bu tür kurallarda bulunan kusurlardan ve belirsizlikten mağdur olan büyük bir olasılıkla sanıktır (*Coëme ve Diğerleri/Belçika*, 2000, § 102).

179. Kovuşturma ve savunma için tanıklara eşit şekilde muamele edilmelidir; bununla birlikte, bir ihlalin bulunup bulunmadığı tanığın ayrıcalıklı bir sığata sahip olup olmadığına bağlıdır (*Bonisch/Avusturya*, 1985 § 32; buna karşılık, bk. *Brandstetter/Avusturya*, 1991, § 45). Mahkeme, *Thiam/Fransa*, 2018, <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57443> §§ 63-68 davasında, Cumhurbaşkanının, anayasal bir yasak nedeniyle yargılamalarda tanık olarak sorgulanamamasına rağmen mağdur ve müdahil taraf olarak yargılamalara katılmasının silahların eşitliği ilkesini ihlal etmediği kanaatine varmıştır. Mahkeme, bu tür anayasal bir yasağın, kendiliğinden, 6. maddeyi ihlal etmediğini vurgulamıştır. Ayrıca Mahkeme özellikle, yerel mahkemelerin, başvuran hakkında hüküm verirken, müdahil tarafın başvuran aleyhinde gösterdiği ve Cumhurbaşkanının dinlenilerek güvenilirliğinin ve inandırıcılığının test edilmesi gereken herhangi bir delile atıfta bulunmadığını kaydetmiştir. Mahkeme ayrıca, davanın niteliği, mevcut deliller ve başvuran ve müdahil tarafın çelişkili olmayan açıklamalarının hiçbir zaman ikinci tarafın sorgulanmasını gerektirmediğini kaydetmiştir. İlâveten Mahkeme, Cumhurbaşkanının katılımının, savcılığı, ceza mahkemesini aşırı derecede etkileyecek veya başvuranın etkili bir savunma yapmasına engel olacak şekilde davranması hususunda cesaretlendirdiğine ilişkin dava dosyasında herhangi bir bulgu olmadığını göz önünde bulundurmıştır.

180. Savunmanın tanıklarının dinlemeyi veya delilleri incelemeyi reddetmek ancak savcılığın, tanıklarının ve delillerini incelemek silahların eşitliği yönünden bir sorun teşkil edebilir (*Borisova/Bulgaristan*, 2006, §§ 47-48; *Topić/Hrvatistan*, 2013, § 48). Aynı durum, yargılamayı yürüten mahkemenin, suçlamanın temelini oluşturan belirsiz bir durumu açıklığa kavuşturmak için savunma tanıklarının çağırılmayı reddetmesi hâlinde geçerlidir (*Kasparov ve Diğerleri/Rusya*, 2013, §§ 64-65). Dolayısıyla bu gibi durumlarda yargılamanın adil olup olmadığını belirlerken Mahkeme *Murtazaliyeva* davasında ortaya konulan ilgili testi uygulamak zorunda kalabilir. Bu test, (1) bir tanığa soru yöneltme talebinin yeterince gerekçelendirilip gerekçelendirilmediğini ve söz konusu suçlamanın konusuyla ilgili olup olmadığını, (2) yerel mahkemelerin, tanıklığın konuyla olan ilgisini değerlendirip değerlendirmedini ve bir tanığa yargılama esnasında soru yöneltmemeye ilişkin kararı için yeterli gerekçe sunup sunmadığını; ve (3) yerel mahkemelerin bir tanığa soru yöneltmemeye ilişkin kararının, yargılamaların bütünsel adilliğine zarar

verip vermediğini belirlemek için uygulanır (*Abdullayev/Azərbaycan*, 2019, §§ 59-60).³

181. Silahların eşitliği ilkesi, yargılamalara bilirkişi atanmasına ilişkin konularla da ilgilidir (*Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya (no. 2)*, 2020, § 499). Söz konusu bilirkişilerin taraflardan biri tarafından görevlendirilmesi, yargılamaların adil olmadığını belirtmek için yeterli değildir. Mahkeme, bu gerçeğin, bilirkişilerin tarafsızlığı hususunda endişeye yol açabileceğini ancak bu tür bir endişenin, belirli bir öneme sahip olmakla birlikte, belirleyici olmadığını açıklamıştır. Fakat, belirleyici olan, bilirkişilerin yargılamalar sırasında sahip oldukları konum, görevlerini yerine getirme şekilleri ve hâkimlerin bilirkişi görüşünü değerlendirme yöntemleridir. Mahkeme, bilirkişilerin yargılamadaki usuli konumlarını ve rollerini belirlerken, mahkeme tarafından atanan herhangi bir bilirkişi tarafından beyan edilen fikrin, mahkemenin söz konusu uzmanın yetkisi dâhilindeki konulara ilişkin değerlendirmesi üzerinde önemli bir etkisinin olabileceğini göz önünde bulundurmaktadır (*Shulepova/Rusya*, 2008, § 62; *Poletan ve Azirovik/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2016, § 94).

182. Mahkeme, bir iddianamenin, Cumhuriyet savcısı tarafından hazırlık soruşturmasında atanan bir bilirkişi raporuna dayanması hâlinde, aynı kişinin yargılamayı yürüten mahkeme tarafından bilirkişi olarak atanmasının silahların eşitliği ilkesinin ihlal edilmesine yönelik bir riske neden olduğunu, fakat belirli usuli güvencelerle dengelenebileceğini tespit etmiştir (*J.M. ve Diğerleri/Avusturya*, 2017, § 121).

183. Bu bağlamda adil yargılanma gerekliliği, yalnızca bir tarafın talep etmesinden dolayı, yargılamayı yürüten mahkemeye, bilirkişi görüşü veya herhangi bir soruşturma tedbiri talep etmesi hususunda bir yükümlülük getirmemektedir. Sanığın mahkemeye, tanığı dinlemesi veya delil toplaması (örneğin, bilirkişi raporu gibi) konusunda ısrar ettiği hâllerde, söz konusu delili, yargılama sırasında yapılan inceleme için kabul etmenin gerekli veya tavsiye edilir olup olmadığına karar vermek yerel mahkemenin yetkisi dâhilindedir. Yerel mahkeme, Sözleşme koşullarına uygunluğa bağlı olarak, sanık tarafından önerilen tanıkların çağrılmasını reddetme konusunda özgürdür (*Huseyn ve Diğerleri/Azərbaycan*, 2011, § 196; *Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya*, 2013, §§ 718 ve 721; *Poletan ve Azirovik/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2016, § 95). Bununla birlikte, dava dosyasında başvuranın mahkûmiyetinin dayanağı olan verilerin bütünlükleri açısından doğrulanması için incelemeye tabi tutulduğunu gösteren herhangi bir bilginin bulunmadığı durumlarda, savunma makamının bunların bağımsız makamlarca incelenmesini talep etme konusunda meşru menfaatleri bulunmaktadır ve mahkemeler bu tür taleplere uygun bir şekilde yanıt vermekle görevlidir (bk. yerel mahkemelerin böylesi bir talebe yanıt vermemelerinin 6 § 1 maddesi kapsamında bir sorun gündeme getirdiği *Yüksel Yalçınkaya/Türkiye* [BD], 2023, §§ 332-333).

184. Benzer şekilde, 6. madde kapsamında, yerel mahkemenin erişebildiği belirli bir bilirkişi raporunun güvenilir olup olmadığını belirleme rolü normal şartlarda Mahkemenin görevi değildir. Yerel hâkim normal koşullarda, çelişkili bilirkişi görüşleri arasında seçim yapma ve tutarlı ve güvenilir olarak düşündüğü bir görüşü seçmek konusunda geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Ancak delillerin kabul edilebilirliğine ilişkin kurallar, sanığı, bilirkişi bulgularına, özellikle alternatif görüş ve rapor sunarak veya sağlayarak etkin bir şekilde itiraz etme olanağından mahrum etmemelidir. (*Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya*, 2013, § 187). Belirli koşullarda, maddi delillere ilişkin alternatif bir bilirkişi incelemesine izin verilmemesi 6 § 1 maddesinin ihlali olarak sayılabilir çünkü ilgili alanda başka bir uzmanın yardımı olmadan bir uzmanın raporuna itiraz etmek zor olabilir. (*Stoimenov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2007, § 38; *Matytsina/Rusya*, 2014, § 169). Ayrıca, iddia makamının bilirkişi raporunun dayandığı teknik detayları açıklamaması, savunma makamının bilirkişi raporuna itiraz etme ve dolayısıyla Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamında silahların eşitliği hususunu gündeme getirme olasığını engelleyebilir (*Kartoyev ve Diğerleri/Rusya*, 2021, §§ 71-73).

185. Silahların eşitliği ayrıca, sanığın, kamu menfaati gerekçeleriyle kendi dava dosyasına veya diğer belgelere kısıtlı erişiminin olduğu hâllerde ihlal edilebilir (*Matyjek/Polonya*, 2007, § 65; *Moiseyev/Rusya*, 2008, § 217).

186. Mahkeme, dava dosyasına kısıtlama olmaksızın erişiminin ve gerektiği takdirde, ilgili belgelerin kopyalarını edinme olasılığı dâhil olmak üzere herhangi bir notun kısıtlama olmaksızın kullanımının önemli bir adil yargılama güvencesi olduğuna karar vermiştir. Bu tür bir erişimin sağlanamaması, silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğini tespit edebilmek açısından öneme sahiptir (*Beraru/Romanya*, 2014, § 70). Bu bağlamda, adaletin adil bir şekilde tecelli ettirilmesine ilişkin artan duyarlılığın yanı sıra

³ Bk. 4. İddia Tanıklarının Sorguya Çekilmesi (Sözleşme'nin 6 § 3 (d) maddesi) başlığı

görünümüne de önem verilmektedir. Sanığın haklarına gösterilecek saygı, sanığın ya da avukatlarının dava dosyasına erişimlerine getirilen kısıtlamaların, duruşma öncesi delillerin sanığa ulaştırılmasının ve sözlü ifadeler verilirken sanığın, avukatı aracılığı ile deliller üzerine görüş sunmasının engellememesini gerektirmektedir (*Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 140). Ancak bazı davalarda, sanığın dosyadaki özel bir belgeye erişim talebine ilişkin belirli bir gerekçe sunması beklenebilir (*Matanović/Hrvatistan*, 2017, § 177).

187. Delillerin sanığa gösterilmemesi, çekişmeli yargılama hakkının yanı sıra silahların eşitliği ilkesini ihlal edebilir (sanığa, ek polis raporuna ilişkin yorum yapma olanağı verilmeyen *Kuopila/Finlandiya*, 2000, § 38).

b. Çekişmeli Duruşma (Delil Sunma)

188. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi, kural olarak, kovuşturma makamlarının, sanığın lehine ya da aleyhine ellerinde bulunan tüm maddi delilleri sanığa açıklamalarını gerektirmektedir (*Rowe ve Davis/Birleşik Krallık* [BD], 2000, § 60). Bu bağlamda, ilgili değerlendirmeler, başvurana "savunmasına hazırlanması için yeterli zaman ve imkân sağlanmasını" güvence altına alan 6 § 3 (b) maddesinden de çıkarılabilir (*Leas/Estonya*, 2012, § 80).⁴

189. Söz konusu delil başvuranın davasıyla ilgili olduğu ölçüde, özellikle başvuranın aleyhindeki suçlamalar üzerinde önemli bir etkisi olması hâlinde, delile erişim hususunda 6. madde kapsamında bir mesele ortaya çıkabilir. Bu durum, delilin kullanılması ve sanığın suçunun belirlenmesinde delile dayanılması veya delilin, sanığın kendisini temize çıkarabilmesine veya cezasının düşürülmesine olanak sağlayabilecek türde detaylar içermesi hâlinde böyledir. Bu bağlamda ilgili delil sadece, dava konusu olaylarla doğrudan ilgili olan bir delil değil, aynı zamanda öncekinin kabul edilebilirliği, güvenilirliği ve bütünlüğüyle ilgili olabilecek diğer delillerdir (*Rowe ve Davis/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58496>[BD], 2000, § 66; *Mirilashvili/Rusya*, 2008, § 200; *Leas/Estonya*, 2012, § 81; *Matanović/Hrvatistan*, 2017, § 161)

190. Ancak, sanıktan, delillere erişim talebine ilişkin özel gerekçeler sunması beklenebilir ve yerel mahkemeler, bu gerekçelerin geçerliliğini inceleme konusunda yetkilidirler (*C.G.P./Hollanda*, Komisyon kararı, 15 Ocak 1997; *Janatuinen/Finlandiya*, 2009, § 45; *Leas/Estonya*, 2012, § 81; *Matanović/Hrvatistan*, 2017, § 157). Her halükârda, kovuşturma makamlarının, başvuranın lehine ve aleyhine olan gerçekleri göz önünde bulundurmada hususunda kanunen yükümlü olduğu sistemlerde, sanığın haklarına ilişkin herhangi bir ek usuli güvence olmaksızın, neyin davayla ilgili olup olmayacağını değerlendirmeye çalıştığı bir usul, 6 § 1 maddesinin şartlarına uyamaz (*Natunen/Finlandiya*, 2009, §§ 47-49; *Matanović/Hrvatistan*, 2017, §§ 158, 181-182).

191. Ancak, ilgili delilin açıklanmasına dair yetki vermek mutlak bir hak değildir. Ceza yargılamalarında, ulusal güvenlik veya misilleme riski altında olan tanıkları koruma veya polisin suçu soruşturmak için kullandığı yöntemleri gizli tutma ihtiyacı gibi tartışılması gereken çakışan çıkarlar olabilir. Bazı davalarda, diğer bireyin temel haklarını korumak veya önemli bir kamu yararını gözetmek amacıyla belirli delilleri sanığa vermemek gerekli olabilir. Ancak, kesinlikle gerekli olan savunma haklarını kısıtlayan bu tür tedbirlere 6 § 1 maddesi kapsamında izin verilebilir (*Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda*, 1997, § 58; *Paci/Belçika*, 2018, § 85). Ayrıca, sanığın adil bir şekilde yargılanmasını sağlamak amacıyla, haklarının kısıtlanması sebebiyle savunmanın karşı karşıya bırakılacağı tüm güçlükler, yargı makamları tarafından uygulanan usullerle yeterince dengelenmelidir (*Rowe ve Davis/Birleşik Krallık* [BD], 2000, § 61; *Doorson/Hollanda*, 1996, § 72).

192. Söz konusu delillerin hiçbir zaman ortaya çıkarılmadığı birçok davada, Mahkeme belgeleri görmeden, ilgili menfaati sanığın menfaatiyle karşılaştırması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla Mahkeme, çekişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerinin sağlanması ve 6. maddenin gerektirdiği üzere kişiye savunmasını hazırlaması için uygun bir fırsatın verilmesi de dâhil olmak üzere, sanığın menfaatlerinin korunması için yeterli güvencelerin kapsama dâhil edilmesi gerekliliklerine uyum sağladığından emin olmak için, karar alma mekanizmasını mümkün olduğunca incelemelidir (*Dowsett/Birleşik Krallık*, §§ 42-43; *Yüksel Yalçınkaya/Türkiye* [BD], 2023, § 330; *Leas/Estonya*, § 78). Bu bağlamda, yerel mahkemelerin delillerin neden ve kimin kararıyla verilmeyeceğine dair hiçbir açıklama

⁴ Bk. Savunmanın Hazırlanması (Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi) başlığı

yapmamasının, savunmayı, söz konusu gerekçelerin geçerliliğine itiraz etmek ya da çatışan menfaatler arasında adil bir denge kurmak ve savunmanın haklarını güvence altına almak için her türlü çabanın gösterildiğine itiraz etmek gibi herhangi bir karşı argüman sunma fırsatından mahrum bırakabilir (*Yüksel Yalçinkaya/Türkiye* [BD], 2023, § 331).

193. Mahkeme, ilgili usuli güvencelere ilişkin değerlendirmesini yaparken, gizli belgelerin ve bunların yargılamada kullanılmalarının önemini göz önünde bulundurmalıdır (*Jasper/Birleşik Krallık* [BD], 2000, §§ 54-55; gizli bilginin, sanığa, kendiliğinden herhangi bir yardımının olmadığı *M/Hollanda*, 2017, § 69). Mahkeme özellikle, yerel usulün, ilgili belgenin, mahkûmiyetin güvenliğine olan etkisinin sanığın detaylı ve bilgi içeren argümanı ışığında değerlendirilmesine olanak sağladığına kanaat getirmelidir (*Rowe ve Davis/Birleşik Krallık* [BD], 2000, § 66).

194. Örneğin Mahkeme, *Rowe ve Davis/Birleşik Krallık* [BD], 2000, davasında, iddia makamının duruşma hâkimi huzurunda söz konusu delilleri sunamaması ve açıklama hususuna ilişkin bir karar vermesine izin verilmemesi ve dolayısıyla da başvuruların adil yargılanma hakkından yoksun bırakılmasından dolayı, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmiş olduğuna karar vermiştir. Ancak Mahkeme, *Jasper/Birleşik Krallık* [BD], 2000, (§ 58) davasında, açıklanmayan belgelerin iddia makamının davasının herhangi bir bölümünü teşkil etmediği ve hiçbir şekilde jüriye sunulmadığı gerçeğine dayanarak, 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğini tespit etmiştir. *Edwards ve Lewis/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67226> [BD], 2004, davasında, başvuruların delillere erişimlerine izin verilmemiştir ve dolayısıyla temsilcilerinin, başvuruların tuzağa düşürüldükleri hususunu hâkim huzurunda tüm yönleriyle ileri sürmeleri mümkün olmamıştır. Buna göre Mahkeme, delillerin açıklanması ve tuzağa düşürülme konularının belirlenmesinde kullanılan usulün, çekişmeli yargılama sağlama gereksinimine ve silahların eşitliği ilkesine aykırı olduğu ya da sanığın menfaatlerini korumak için yeterli güvenceler sağlamadığı gerekçesiyle Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

195. Delil açıklama bağlamında, iddia makamının elinde belirli bir bilgi yığını oluşturabilecek elektronik verilerin açıklanmasına ilişkin karmaşık sorunlar ortaya çıkabilir. Bu tür bir durumda, sanığa, açıklamayla ilgili olabilecek hususları belirlemeye yönelik kıstas koymada yer alması için fırsat sunulduğundan emin olmak eleme sürecindeki önemli bir güvencedir (*Sigurður Einarsson ve Diğerleri/İzlanda*, 2019, § 90; ayrıca bk. *Rook/Almanya*, §§ 67 ve 72). İlâveten, belirlenen ve etiketlenen verilere ilişkin, savunmanın, ilke olarak, bu tür veriler hakkında daha fazla araştırma yapmasına izin vermemek, savunmanın hazırlanması için gereken yeterli olanaklara ilişkin hükümlerle ilgili olarak bir sorun ortaya çıkarabilir (*Sigurður Einarsson ve Diğerleri/İzlanda*, 2019, § 91). Ayrıca, başvuranın mahkûmiyetinde belirleyici bir rol oynayan elektronik delillerin başka verilerle örtüşmesi, başvuranın önceki veriler bakımından usule ilişkin haklarını mutlak surette ortadan kaldırmamaktadır (*Yüksel Yalçinkaya/Türkiye* [BD], 2023, § 328). İlke olarak, savunmanın delillere doğrudan erişememesi ve doğruluğunu ve güvenilirliğini ilk elden test edememesi, yerel mahkemelere bu konuları en kapsamlı incelemeye tabi tutma konusunda daha fazla sorumluluk yüklemektedir (*aynı kararda*, § 334). Dolayısıyla, *Yüksel Yalçinkaya* davasında, başvuranın kendisiyle ilgili deşifre edilmiş materyalin tamamı ve özellikle, mahkûmiyetinin kesinleşmesinden sonra dava dosyasına eklenen Bylock adlı uygulamadaki mesajlarının içeriği hakkında yorumda bulunmamasının, taraflar arasında “adil denge” şartını karşılamadığı değerlendirilmiş ve bu durum, 6 § 1 maddesinin ihlal edildiği tespitine yol açan gerekçelerden birini oluşturmuştur (*aynı kararda*, §§ 335-336).

196. Hâkim yardımcısının tetkik hâkiminin hazırladığı rapora erişiminin olduğu, ancak tarafların bu rapora erişimlerinin olmadığı ya da tarafların hâkim yardımcısının mütalaalarına cevap verme fırsatlarının olmadığı hâllerde, çekişmeli duruşma hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir (*Reinhardt ve Slimane-Kaid/Fransa*, 1998, §§ 105-106).

3. Yargı Kararlarının Gerekçelendirilmesi

197. Adaletin doğru şekilde tecelli ettirilmesine bağlı bir ilkeyi yansıtan yerleşik içtihadı göre, mahkemelerin ve yargı yerlerinin kararları, dayandıkları gerekçeleri yeterli şekilde belirtmelidir (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)*, 2017, [BD], § 84; *Papon/Fransa* (k.k.), 2001).

198. Gerekçeli kararlar, taraflara anlaşıldıklarını kanıtlama ve böylece kararın kendi açılarından, daha iyi bir şekilde kabul edilebilmesine katkıda bulunma amacına hizmet eder. Bunun yanı sıra gerekçeli

kararlar, hâkimleri, gerekçelerini objektif argümanlara dayandırmaları hususunda zorlar ve savunma haklarını korur. Yerel mahkemeler, kararlarını dayandırdıkları gerekçelerini yeterince açık bir şekilde belirtmelidir. Gerekçeli karar, bir başvurana herhangi mevcut bir temyiz hakkını faydalı bir şekilde kullanması için olanak sağlama amacıyla önemlidir (*Hadjianastassiou/Yunanistan*, 1992). Bununla birlikte, gerekçe göstermeye dair yükümlülüğün kapsamı kararın niteliğine göre değişmekle birlikte davanın kendi koşulları kapsamında değerlendirmelidir (*Ruiz Torija/İspanya*, 1994, § 29).

199. Bu itibarla, örneğin, iç hukuk düzeninde bir olasılık olarak var olan eşit oy sayısına bağlı olarak bir temyiz başvurusunun reddi bağlamında, Mahkeme, eşit oy sayısının, tek başına, 6. maddenin ihlalini oluşturmadığını vurgulamıştır. Her davanın kendine özgü koşullarında, başvuranın temyiz başvurusunun reddiyle sonuçlanan kararların, başvuranın red işleminin ilgili iç hukukun işleyişinin bir sonucu olduğunu anlamasına olanak sağlayacak ölçüde gerekçelendirilip gerekçelendirilmediğinin ve bu kararın sonuç bakımından yeterince açık olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir (Mahkemenin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine karar verdiği *Loizides/Kıbrıs*, § 43).

200. Mahkemeler, öne sürülen her iddiaya, detaylı olarak cevap vermekle yükümlü değillerse de (*Van de Hurk/Hollanda*, 1994, § 61) davanın esas konularının incelenmiş olduğu karar (*Boldea/Romanya*, 2007, § 30; *Lobzhanidze ve Peradze/Gürcistan*, 2020, § 66) ve davanın sonucu için belirleyici olan iddialara verilen belirli ve açık cevap hususlarında net olmalıdır (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, § 84; delil değerlendirmesindeki çelişkilere ilişkin, *S.C. IMH Suceava S.R.L./Romanya*, § 40; borçtan dolayı hapis cezası verildiği iddialarına ilişkin *Karimov ve Diğerleri/Azerbaycan*, 2021, § 29). Ceza yargılamalarının adilliği incelemesinde, Mahkeme, özellikle, yerel mahkemelerin, sanığın öne sürdüğü spesifik, ilgili ve önemli bir hususu göz ardı ederek, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediğine karar vermiştir (*Yüksel Yalçınkaya/Türkiye* [BD], 2023, §§ 337-341; *Cupiał/Polonya*, 2023, § 57).

201. İlâveten Mahkeme, Sözleşme kapsamında güvence altına alınan haklara müdahaleye ilişkin davalarda, yerel mahkemeler tarafından verilen kararlarda sağlanan gerekçelerin kendiliğinden veya basmakalıp olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktadır (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, § 84). Özetle yerel mahkemeler, başvuran tarafından ileri sürülen belirli, ilgili ve önemli bir hususu göz ardı ettiklerinde, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamında genellikle, yargı kararlarının gerekçelerinin yeterli olmadığına ilişkin bir sorun ortaya çıkacaktır (*Nechiporuk ve Yonkalo/Ukrayna*, 2011, § 280; bk. bu bağlamda, *Rostomashvili/Gürcistan*, 2018, § 59; *Zhang/Ukrayna*, 2018, § 73).

202. Yerel yargı kararlarının gerekçelendirilme şekline ilişkin olarak, bu tür kararların yargılamaların adilliğine hâlel getirecek ölçüde keyfi olarak nitelendirilmesi hâlinde ayrı bir sorun ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum, karara ilişkin hiçbir gerekçe sunulmaması veya bu gerekçelerin, “adaleti tanımama” ile sonuçlanacak şekilde, yerel mahkeme tarafından yapılan açık olgusal veya hukuki hataya dayandığı hâllerde söz konusu olacaktır (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, § 85; *Yüksel Yalçınkaya/Türkiye* [BD], 2023, § 304, ve bu kapsamda atıfta bulunulan diğer kararlar; siyasi amaçlı kovuşturma yürütme ve mahkûmiyet kararı verilmesine ilişkin *Navalnyy ve Ofitserov/Rusya*, 2016, § 119 ve *Navalnyy/Rusya* [BD], 2018, § 83; *Paixão Moreira Sá Fernandes/Portekiz*, 2020, § 72; ve önceliği bulunan doğrudan uygulanabilir AB Yönetmeliklerine açıkça aykırı olan iç hukuk hükümlerine dayalı mahkûmiyetle ilgili *Spasov/Romanya*, 2022).

Jüriler Tarafından Verilen Kararlara İlişkin Gerekçeler

203. Mahkeme, birçok Avrupa Konseyi üyesi Devletin, özellikle en ciddi suçlar hususunda vatandaşları adaletin tecelli ettirilmesine dâhil etmeye ilişkin meşru istekle yönlendirilen profesyonel olmayan bir jüri sistemine sahip olduklarını kaydetmiştir. Ancak, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamında jüri yargılamaya ilişkin bir hak belirtilmemiştir (*Twomey, Cameron ve Guthrie/Birleşik Krallık* (k.k.), 2013, § 30). Ceza yargılamalarındaki jüriler nadiren gerekçeli kararlar vermektedirler ve bir dizi davada, bunun adaletle ilgisi önceleri Komisyon ve son zamanlarda ise Mahkeme tarafından değinilmiştir.

204. Sözleşme, jüri üyelerinin, kararları için gerekçe sunmalarını gerektirmemektedir ve 6. madde, bir sanığın, karara ilişkin gerekçe sunulmaması hâlinde bile, profesyonel olmayan bir jüri tarafından yargılanmasına karşı gelmemektedir (*Saric/Danimarka* (k.k.), 1999). Bununla beraber, adil bir davanın gerekliliklerinin yerine getirilmesi için, sanık ve nitekim kamuoyu, verilen kararı anlayabilmelidir; bu, keyfilik karşısında önemli bir güvencedir (*Taxquet/Belçika* [BD], 2010, § 92; *Legillon/Fransa*, 2013, § 53).

205. Profesyonel olmayan bir jürinin katıldığı ağır ceza mahkemeleri oturumunda, jüri üyelerinin genellikle, kişisel kanaatlerine ilişkin gerekçe sunması gerekmediği - veya buna izin verilmediği- için herhangi özel bir usuli niteliğe uyum sağlanmalıdır. Bu durumda 6. madde, keyfiliğe ilişkin herhangi bir riskten kaçınmak ve sanığın mahkûmiyetinin nedenlerini anlamasına olanak sağlamak için yeterli güvencelerin bulunup bulunmadığının değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (*Lhermitte/Belçika* [BD], 2016, § 68). Bu tür usuli güvenceler örneğin, mahkeme başkanı hâkim tarafından, ortaya çıkan hukuki meselelere veya sunulan delillere ve söz konusu hâkim tarafından jüri üyelerine yöneltilen, kararın dayandığı çerçeveyi oluşturan veya jürinin cevapları ile ilgili gerekçe verilmemesini yeterince telafi eden açık ve dolaysız sorulara ilişkin jüri üyelerine verilen talimat veya yönlendirmeleri kapsayabilir (*R./Belçika*, Komisyon kararı, 30 Mart 1992; *Zarouali/Belçika*, Komisyon kararı, 29 Haziran 1994; *Planka/Avusturya*, Komisyon kararı, 15 Mayıs 1996; *Papon/Fransa* (k.k.), 2001). Mahkeme, ağır ceza mahkemesinin, her bir sanık açısından ağırlaştırıcı nedenlerin varlığıyla ilgili olarak ayırt edici sorular sormayı reddetmesinin, jüriyi, başvuranın bireysel olarak cezai sorumluluğunu tespit etme imkânından mahrum bıraktığı gerekçesiyle, 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (*Goktepe/Belçika*, 2005, § 28).

206. Mahkeme, *Bellerín Lagares/İspanya* (k.k.), 2003, davasında, -jüri müzakerelerinin bir kaydının ilişik olduğu- söz konusu kararın, jürinin, başvuranın suçlu olduğu kararına varırken tuttuğu olayların bir listesini, bu olayların hukuki incelemesini ve cezanın belirlenmesi açısından, mevcut davada, başvuranın sorumluluk derecesi üzerinde etkisi olduğu tespit edilen koşullara dair bir atfı kapsadığını gözlemlemiştir. Mahkeme, böylelikle, söz konusu kararın, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi amaçları bakımından yeterli gerekçeler içerdiğine karar vermiştir. Mahkeme, *Matis/Fransa* (k.k.), 2015, davasında, yargılamalar esnasında görüşülen, müzakereler sırasında geliştirilen ve nihayetinde suçluluk tespiti için dayanak teşkil eden temel suçlamaları belirterek kararı gerekçelendiren bir belgenin yeterli gerekçe gösterme şartını karşıladığını tespit etmiştir.

207. Sanığın ulaşabileceği herhangi bir temyiz yolunu kullanma imkânı dikkate alınmalıdır (*Taxquet/Belçika* [BD], 2010, § 92). Bu davada, başvurana ilişkin yalnızca dört soru yöneltilmiştir; diğer sanıklarla ilgili sorular da aynı ifadelerle dile getirilmiş ve kendisine, mahkûm edildiği fiili veya yasal dayanakları belirlemesi için izin verilmemiştir. Dolayısıyla, suçlu bulunma sebebinin anlayamaması, adil olmayan bir yargılamaya neden olmuştur (*aynı yerde*, § 100).

208. Mahkeme, *Hâkim/Birleşik Krallık* (k.k.), 2011, davasında, işkoç bir hâkimin gerekçelendirilmemiş kararına ilişkin çerçevenin, sanığın söz konusu kararı anlaması için yeterli olduğuna karar vermiştir. Ayrıca Mahkeme, İşkoç Kanunu kapsamındaki mevcut temyiz haklarının, jüri tarafından verilen uygunsuz herhangi bir kararı telafi etmek için yeterli olmasından memnundu. Temyiz Mahkemesi, ilgili mevzuat kapsamında, geniş kapsamlı inceleme yetkisine sahipti ve adli hata teşkil eden herhangi bir mahkûmiyeti iptal etmesi için yetkilendirilmişti.

209. Buna karşılık, *Rusishvili/Gürcistan*, §§ 76-80, davasında, Mahkeme, iç hukuk düzenine jüri yargılamalarını getiren önemli bir ceza muhakemesi reformunun ardından yürütülen ilk davalardan birinde, temyiz mahkemesinin başvuran tarafından öne sürülen belirli usuli şikâyetleri ele alması gerektiğine ve herhangi bir gerekçe sağlamadan başvuranın temyiz başvurusunu reddedemeyeceğine karar vermiştir. Bu bağlamda, Mahkeme, jüri kararlarında gerekçelerin bulunmaması dikkate alındığında, temyiz mahkemesinin çeşitli usuli güvencelerin etkili bir şekilde işleyip işlemediğini ve mahkeme başkanının jüri yargılamasını ele alma şeklinin haksızlığa yol açıp açmadığını incelemekle görevli olması nedeniyle bu mahkemenin oynadığı rolün çok önemli olduğunu vurgulamıştır.

210. Mahkeme, *Lhermitte/Belçika* [BD], 2016, (§§ 75-85) davasında, 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine ilişkin dayanak oluşturan şu faktörleri kaydetmiştir: yargılama sırasında uygulamaya konan usulü güvenceler (özellikle, başvuranın delil incelemesine etkin bir şekilde katılımı ve başkan tarafından jüriye yöneltilen soruların sesli okunması ve taraflara bir kopyasının verilmesi), iddianamede iddianamede ortaya konulan olguların ve jüriye sorulan soruların niteliğinin birleşik etkisi, cezanın belirlenmesine ilişkin kararların uygun bir şekilde sunulması ve jürinin bulgularıyla çelişen bilirkişi görüşlerinin sınırlı etkisi.

211. Benzer şekilde Mahkeme, özel, terör karşıtı bir Ağır Ceza Mahkemesi tarafından verilen bir kararın gerekçesine ilişkin *Ramda/Fransa*, 2017, (§§ 59-71) davasında, başvuranın, kendisi aleyhinde verilen suçlu olduğuna dair kararı anlamasına imkân veren, Ağır Ceza Mahkemesine yöneltilen detaylı

birçok sorunun yanı sıra, dikkatli bir şekilde gerekçelendirilmiş üç tutuklama emri ve hem ilk derece mahkemesi hem de temyizde dinlenen argümanlar ışığında 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğini tespit etmiştir.

Yüksek Mahkemeler Tarafından Verilen Kararlara İlişkin Gerekçeler

212. Dolayısıyla, temyiz mahkemesi bir temyizi reddederken ilke olarak, sadece alt derece mahkemesinin kararında belirtilen gerekçeleri yineleyebilir (*García Ruiz/İspanya* [BD], 1999, § 26; *Stepanyan/Ermenistan*, 2009, § 35). Mahkeme, bir temyiz mahkemesinin temyize başvurma izni verip vermeme kararına ilişkin, 6 § 1 maddesinin, bu tür bir iznin reddedilmesinin, kendiliğinden, detaylı gerekçeler sunma şartına tabi tutulmayı gerektirdiği şeklinde yorumlanamayacağına karar vermiştir (*Sawoniuk/Birleşik Krallık* (k.k.), 2001).

213. Bununla birlikte, alt derece mahkemesinin kararına ilişkin herhangi bir fiili ve/veya yasal bir gerekçe olmamasına dair bir sorunun ortaya çıkması hâlinde, yüksek mahkemenin kendi uygun gerekçelerini sunması önemlidir (medeni hukuk yönüne ilişkin, *Tatishvili/Rusya*, 2007, § 62). İlaveten yüksek mahkeme, delilin kabul edilebilirliğine yönelik aleni bir itiraz olduğu takdirde, bu tür bir argümana cevap vermeden söz konusu delile dayanamaz (psikiyatrik muayene bağlamında sanığın ifadelerini esas almaya ilişkin *Shabelnik/Ukrayna (no. 2)*, 2017, §§ 50-55).

214. Mahkeme, yerel yüksek mahkemenin bir meseleyi, ön karar verilmesi için Avrupa Birliği Adalet Divanına (ABAD) havale etmeyi reddetmesine ilişkin bir karar bağlamında (*Dhahbi/İtalya*, 2014, § 31 davasındaki medeni hukuk bağlamında belirtilen ilgili ilkeler) *Baydar/Hollanda*, 2018, (§§ 45-53) davasında yargıtayın, herhangi bir başarı olanağı olmayan temyiz başvurularını ek bir gerekçe sunmadan sadece belirli bir yasal hükme dayanarak reddetmesi hâlinde yeterli gerekçe sunma yükümlülüklerine uydukları ilkesini göz önünde bulundurmuştur (*Talmane/Letonya*, 2016, § 29). Mahkeme, bu içtihadın, *Dhahbi/İtalya*, 2014, davasında belirtilen ilkelerle uyumlu olduğuna karar vermiş ve yüksek mahkemenin meselenin, belirlenmesi gereken yasal bir sorun ortaya çıkarmamasından dolayı ön karar verilmesine gerek olmadığını gösteren ilgili yasal hükme yaptığı atfın, ABAD'a yapılan bir havalenin davaya ilişkin farklı bir sonuca yol açamayacağına ilişkin zımni bir kabul sağladığı sonucuna varmıştır. Mahkeme, bu durumun, 6 § 1 maddesi kapsamında, yeterli gerekçe koşulunu karşıladığı kanaatine varmıştır. Buna karşılık, *Georgiou/Yunanistan*, 2023, §§ 22-26, davasında, Mahkeme, Yargıtayın, herhangi bir gerekçe sağlamadan, başvuranın ABAD'ın ön karar vermesi yönündeki talebini incelememesinin 6 § 1 maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir.

4. Sessiz Kalma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Etmeme Hakkı

a. Doğrulama ve Uygulama Alanı

215. Bir cezai suç isnadıyla suçlanan kimsenin sessiz kalma hakkı ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı bulunmaktadır (*O'Halloran ve Francis/Birleşik Krallık* [BD], 2007, § 45; *Funke/Fransa*, 1993, § 44). 6. maddede özel olarak değinilmemesine rağmen, kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığı ve sessiz kalma hakkı, 6. madde kapsamında, adil bir usul kavramının temelinde yatan, genel olarak kabul görmüş uluslararası standartlardır. Bu dokunulmazlıklar, sanıklara yetkililerin haksız zorlamalarına karşı koruma sağlayarak adli hatalar yapılmasını engellemeye ve 6. maddenin amaçlarını güvence altına almaya katkıda bulunmaktadır (*John Murray/Birleşik Krallık* [BD], 1996, § 45; *Bykov/Rusya* [BD], 2009, § 92).

216. Kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı, en basitten en karmaşığa her tür cezai suça dair ceza yargılamalarında geçerlidir (*Saunders/Birleşik Krallık* [BD], 1996, § 74).

217. Sessiz kalma hakkı, şüphelinin polis tarafından sorgulandığı noktadan itibaren geçerlidir (*John Murray/Birleşik Krallık* [BD], 1996, § 45). Bilhassa, "cezai bir suç isnadıyla suçlanan" bir kişi 6. maddenin amaçları doğrultusunda kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığı olduğundan haberdar edilme hakkına sahiptir (*İbrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 272).

b. Kapsam

218. Kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı, bir ceza davasında iddia makamının, sanığın iradesine aykırı cebir veya baskı yöntemleriyle elde edilmiş delillere başvurmaksızın, sanığa karşı iddiasını kanıtlamaya çalışmasını gerektirir (*Saunders/Birleşik Krallık* [BD], 1996, § 68; *Bykov/Rusya* [BD], 2009,

§ 92).

219. Kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığı, tek başına kendi aleyhine tanıklık edecek bir ifade vermektan korumaz ancak cebir veya baskı yoluyla delil elde edilmesine karşı koruma sağlar. Kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığına itibar edilip edilmediğine ilişkin kaygıya neden olan şey baskının varlığıdır. Bu nedenle, Mahkeme ilk olarak delil elde etmek amacıyla kullanılan baskının niteliğini ve derecesini göz önünde bulundurmalıdır (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 267).

220. Mahkeme, içtihadıyla, 6. maddeye aykırı olarak uygunsuz baskıya ilişkin olarak kaygıya neden olan en azından üç tür durum belirlemiştir. Bunlardan ilki, bir şüphelinin müeyyide tehdidiyle ifade vermeye zorlanması ve bunun sonucunda ifade vermesi (*Saunders/Birleşik Krallık* [BD], 1996, *Brusco/Fransa*, 2010) ya da ifade vermeyi reddettiği için yaptırıma maruz kalmasıdır (*Heaney ve McGuinness/İrlanda*, 2000; *Weh/Avusturya*, 2004). İkincisi genellikle Sözleşme'nin 3. maddesini ihlal eden muamele şeklinde fiziksel veya psikolojik baskının uygulandığı durumdur (*Jalloh/Almanya* [BD], 2006; *Gäfgen/Almanya* [BD], 2010). Üçüncüsü yetkililerin sorgulama esnasında elde edemedikleri bilgiyi edinmek için hileye başvurmalarıdır (*Allan/Birleşik Krallık*, 2002; kıyaslayınız *Bykov/Rusya* [BD], 2009, §§ 101-102).

221. Suçsuzluğu kanıtlayan açıklamalar veya sırf maddi unsurlara dayanan bilgi gibi görünüşte suç niteliği olmayan zorlamayla elde edilen ifade örneğın sanığın duruşma sırasında sunduğu delil veya diğer ifadeleriyle çelişki oluşturmak veya gölge düşürmek ya da güvenilirliğini sarsmak için iddia makamının davası lehine ceza yargılamalarında kullanılabilir. Bu nedenle, kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığı makul bir şekilde doğrudan suçlayıcı olan ifadelerle sınırlanamaz (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 268).

222. Ancak, kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığı, bir ceza yargılamasında, yakalama kararı uyarınca elde edilen belgeler, nefes, idrar ve kan tahlilleri ve DNA testi amacıyla doku örnekleri gibi şüphelinin iradesinden bağımsız olarak var olan ve zorlayıcı yetkilere başvurarak sanıktan elde edilebilecek verilerin kullanılmasını içermemektedir (*Saunders/Birleşik Krallık* [BD], 1996, § 69; *O'Halloran ve Francis/Birleşik Krallık* [BD], 2007, § 47; bununla birlikte bk. başvurandan tanık olarak sorgulandığı sırada elde edilen belgelere dayalı delillerin yargılamalarda kullanılması bakımından kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin *Bajic/Kuzey Makedonya*, 2021, §§ 69-70). Dahası, Mahkeme, sanığın iltica yargılamalarında verdiği ifadesinin ceza yargılamalarında karşısına getirilmesinin Sözleşme'nin 6 § 1 maddesine aykırı olarak zorlamayla elde edilen ifadelerin kullanımı olarak değerlendirilemeyeceğine karar vermiştir (*H. ve J./Hollanda* (k.k.), 2014).

223. *De Legé/Hollanda*, 2022, davasında, Mahkeme, özellikle başvurana para cezalarının verildiği vergi yargılamalarına yönelik olarak belgeleri elde etmek için kullanılan zorlamayla ilgili olarak kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının kapsamını ve niteliğini açıklığa kavuşturmuştur:

- Kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı açısından bir sorunun ortaya çıkması için ,(a) ilgili kişiye uygulanan zorlama veya baskı ; ve (b) kişinin mevcut veya öngörülen ceza yargılamalarına, yani 6 § 1 maddesinin özerk anlamında bir “suç isnadına” tabi olması gerekir, yani ceza yargılamalarının bağlamı dışında zor kullanarak elde edilen suçlayıcı bilgilerin daha sonraki ceza kovuşturmasında kullanılması gerekir. Bunlar kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının uygulanabilirliğinin iki ön koşuludur;
- Bu iki ön koşulunun karşılandığı durumlarda, zorlama/baskı yoluyla elde edilen delillerin kullanılmasının, kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının koruma kapsamı dışında kalıp kalmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Zorlama yöntemlerinin bir sanığın sözlü veya yazılı olarak soruları yanıtlamasını veya ifade vermesini sağlamak amacıyla kullanıldığı durumda, kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı geçerli olur. Yukarıda belirtildiği üzere, ancak bu hak, bir sanıktan zorlama yöntemleri yoluyla elde edilen ve sanığın iradesinden bağımsız olarak mevcut olan materyallerin ceza yargılamasında kullanılmasını kapsamaz (“*Saunders* istisnası);
- Bu bağlamda, ceza tehdidi altında elde edilen belgelere dayalı delillerin kullanılması söz konusu olduğunda yetkililer zorlamanın önceden var olan belirli belgeleri amaçladığını gösterebildiğinde bu tür kullanım kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının koruması kapsamına girmez. Bu nedenle henüz elde edilmemiş belgelyetkililerin “suçlayıcı bilgi toplamak üzere yaptıkları araştırmalar” (*fishing expedition*) bunun dışında kalmaktadır;

- Bununla birlikte, yetkililerin belgelere dayalı delillerin veya diğer maddi delillerin varlığından haberdar olup olmadıklarına bakılmaksızın, bunların Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı yöntemlerle elde edilmiş olması halinde, kullanımları her zaman kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının kapsamına girecektir;
- Kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının uygulanabilirlik ön koşullarının karşılanması ve zorlama veya baskı yoluyla elde edilen delillerin kullanımının söz konusu hakkın koruma kapsamına girmesi halinde, prosedürün hakkın “tam olarak özünü” yok edip etmediğinin incelenmesi, yani yargılamaların genel olarak adilliklerinin etkilenip etkilenmediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, sırasıyla aşağıdaki faktörlerin göz önüne alınması gerekecektir: delil elde etmek için kullanılan zorlamanın niteliği ve derecesi; prosedürde ilgili güvencelerin varlığı; ve bu şekilde elde edilen materyallerin nasıl kullanıldığı.

224. Avukata erken erişim sağlanması, yargılama usulünün kendi aleyhine suçlamada bulunmama ayrıcalığını bertaraf edip etmediğini incelerken Mahkeme'nin özellikle göz önüne alacağı usuli güvencenin bir parçasıdır. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamında, adil bir yargılanma hakkının yeteri kadar “uygulanabilir ve etkili” kalması için, söz konusu hakkı kısıtlamak için her davanın özel koşulları ışığında zorlayıcı nedenler bulunduğu ispat edilmedikçe, avukata erişim, kural olarak, bir şüphelinin polis tarafından ilk kez sorgulandığı andan itibaren sağlanmalıdır (*Salduz/Türkiye* [BD], 2008, §§ 54-55; *Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 256).

225. Gözaltında bulunan kişiler ne zaman sorgulanırlarsa hem kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkından hem sessiz kalma hakkından yani haklarında “cezai bir suçlama” olduğunda bir avukat tarafından yardım alma hakkından yararlanırlar (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 272). Söz konusu haklar birbirinden tamamen bağımsızdır; birinden vazgeçilmesi bir diğerinden vazgeçilmesini gerektirmez. Bununla birlikte, gözaltında bulunan kişiler önceden sessiz kalma haklarına dair yetkililer tarafından bilgilendirilmediğinde, kendilerine evleviyetle avukat yardımı verilmesi gerektiğinden söz konusu haklar tamamlayıcıdır (*Brusco/Fransa*, 2010, § 54; *Navone ve Diğerleri/Monako*, 2013, § 74). Bir şüphelinin sessiz kalma hakkına dair bilgilendirilmesi konusu o kadar önemlidir ki, sözlerinin aleyhinde delil olarak kullanılabilmesine ilişkin bilgilendirilmesi sonrasında kendi rızasıyla ifade vermeyi kabul ettiği durumlarda dahi, eğer kişi sessiz kalma hakkına ilişkin olarak açıkça bilgilendirilmemişse ve kişi kararını avukatın yardımı olmadan vermişse, bu durum tamamen bilinçli bir seçim olarak kabul edilemez (*aynı yerde*; ayrıca bk. *Stojkovic/Fransa ve Belçika*, 2011, § 54).

226. Sessiz kalma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığı hakkı, ilke olarak, bir şüpheli polis tarafından sorgulandığı zaman kendisinin konuşup konuşmama ya da sessiz kalıp kalmamaya dair seçim yapma özgürlüğünü korumaya hizmet etmektedir. Bu tür seçim özgürlüğü, şüpheli sorgulama sırasında sessiz kalmayı seçtiğinde, yetkililerin itirafta bulunulmasını sağlamak için hileye başvurdukları ya da böyle bir sorgulama sırasında şüpheliden elde edemeyecekleri suçlayıcı nitelikte diğer ifadelerin bulunduğu (söz konusu belirli davada, başvuranın kendisiyle aynı hücreyi paylaşan bir polis muhbirine yaptığı bir itiraf) durumlarda ve bu şekilde elde edilen ifadelerin ya da delillerin duruşmada delil olarak gösterilmesiyle etkili bir şekilde zayıflar (*Allan/Birleşik Krallık*, 2002, § 50).

227. Buna karşılık, *Bykov/Rusya* [BD], 2009, (§§ 102-103) davasında, başvuran herhangi bir baskı ya da tehdide maruz bırakılmamış ve gözaltında tutulmamıştı; ayrıca bir polis muhbiriyle görüşmeye ve onunla konuşmaya ya da bunları yapmayı reddetme özgürlüğüne sahipti. Dahası, konuşma kayıtları duruşmada bir suçun tespit edilmesinin merkezinde yer alabilecek açık bir itiraf olarak ele alınmamıştı ve mahkeme tarafından değerlendirilen karmaşık bir delil grubunda sınırlı bir rol oynamıştı.

c. Nispi Hak

228. Sessiz kalma hakkı mutlak bir hak değildir (*John Murray/Birleşik Krallık* [BD], 1996, § 47; *Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 269).

229. Yargılama usulünün kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığını bertaraf edip etmediğini incelenirken, Mahkeme özellikle aşağıdaki unsurları göz önüne alacaktır:

- baskının niteliği ve derecesi;
- usulde ilgili herhangi bir güvencenin olması;
- bu şekilde elde edilen herhangi bir bulgunun hangi amaçla kullanılması (*Jalloh/Almanya* [BD], 2006, § 101; *O'Halloran ve Francis/Birleşik Krallık* [BD], 2007, § 55; *Bykov/Rusya* [BD], 2009, § 104; *Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 269).

230. Bir taraftan, mahkûmiyete ilişkin bir hükmün salt olarak ya da esasen sanığın kendisinin delil sunmasına, soruları cevaplamayı reddetmesine veya sessiz kalmış olmasına dayandırılmaması gerekmektedir diğer taraftan, sanığın bir açıklama yapmasının gerekli olduğunun aşikâr olduğu hallerde, sessiz kalma hakkı, sanığın sessiz kalmış olmasının iddia makamı tarafından sunulan delillerin inandırıcılığının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmasına engel teşkil etmez. Bu nedenle sanığın ceza yargılamaları boyunca sessiz kalma kararının zorunlu olarak hiçbir sonucunun olmadığı söylenemez (*John Murray/Birleşik Krallık* [BD], 1996, § 47).

231. Sanığın sessizliğinden olumsuz sonuçlar çıkarılmasının 6. maddeyi ihlal edip etmediği, delillerin değerlendirmesinde ulusal mahkemeler tarafından bu tür çıkarımlara verilen öneme ve durumun kendisinde var olan zorlama derecesine özellikle dikkat gösterilerek, davanın tüm koşullarının ışığında belirlenmesi gereken bir konudur (*aynı yerde*, § 47). Uygulamada, herhangi bir olumsuz müdahalenin Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamında izin verilenin ötesine geçmemesini sağlamak için yeterli güvenceler olmalıdır. Jürili yargılamalarda, yargılamayı yürüten hâkimin olumsuz müdahaleye ilişkin olarak jüriyi yönlendirmesi bu konu açısından özellikle önemlidir (*O'Donnell/Birleşik Krallık*, 2015, § 51).

232. Ayrıca, söz konusu suçun soruşturulması ve cezalandırılmasındaki kamu menfaatinin ağırlığı, bireyin aleyhindeki delillerin yasal olarak toplanmasına ilişkin çıkarına karşı dikkate alınabilir ve tartılabilir. Ancak, kamu menfaatinin endişeleri, kendi aleyhine tanıklık etmeme ayrıcalığı dâhil başvuranın savunma haklarını bertaraf eden tedbirleri gerekçelendiremez (*Jalloh/Almanya* [BD], 2006, § 97). Adli olmayan bir soruşturma kapsamında zor kullanılarak alınan cevapların yargılama işlemleri sırasında sanığı suçlamak üzere kullanılmasını haklı göstermek üzere kamu menfaati gerekçe gösterilemez (*Heaney ve McGuinness/İrlanda*, 2000, § 57).

5. Delilin Kullanılması

233. Sözleşme'nin 6. maddesinde adil yargılanma hakkı güvence altına alınmakla birlikte, söz konusu madde öncelikle ulusal hukuk kapsamında düzenlenen bir konu olan delillerin kabul edilebilirliğine ilişkin olarak herhangi bir kural öngörmemektedir (*Schenk/İsviçre*, 1988, §§ 45-46; *Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, § 83; *Yüksel Yalçınkaya/Türkiye* [BD], 2023, § 302; *Heglas/Çek Cumhuriyeti*, § 84).

234. Dolayısıyla, kural olarak bir delil türünün, örneğin hukuka aykırı olarak elde edilmiş delillerin iç hukuk açısından kabul edilebilir olup olmadığına karar vermek Mahkeme'nin görevi değildir. Cevap verilmesi gereken soru, delillerin elde edilme yolu dâhil, yargılamaların bir bütün olarak adil olup olmadığıdır (*Ayetullah Ay/Türkiye*, 2020, §§ 123-130). Bu, söz konusu hukuka aykırılığı ve Sözleşme'deki bir hakkın ihlali söz konusu olması hâlinde tespit edilen ihlalin niteliğinin incelenmesini de kapsar (*Khan/Birleşik Krallık*, 2000, § 34; *P.G. ve J.H./Birleşik Krallık*, 2001, § 76; *Allan/Birleşik Krallık*, 2002, § 42). Dolayısıyla, örneğin, Mahkeme, Hükümetin (tek taraflı bir deklarasyonda) yakalama koşullarının Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamındaki aşağılayıcı muamele yasağına aykırı olduğu kabul ettiği durumda, yerel mahkemelerin başvuran aleyhindeki isyan suçlamalarına ilişkin olarak yakalama işlemini yapan polis memurlarının ifadelerine belirleyici bir ağırlık vermeleri şeklindeki yaklaşımını eleştirmiştir (*Boutaffala/Belçika*, §§ 87-88; ayrıca bk. *Repeşco ve Repeşcu/Moldova Cumhuriyeti*, 2023, §§ 29-33).

235. Yargılamaların bir bütün olarak adil olup olmadığına karar verilirken, savunma haklarına saygı duyulup duyulmadığına da dikkat edilmelidir. Özellikle, iddia makamı ile savunma makamı arasında

çekişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerine riayet edildiği koşullarda başvurana delillerin gerçekliğine itiraz etme ve kullanılmasına karşı çıkma fırsatı verilirken verilmemesi incelenmelidir (*Yüksel Yalçinkaya/Türkiye* [BD], 2023, § 324). Buna ek olarak, delillerin elde edildiği koşulların, delillerin güvenilirliği veya doğruluğu hakkında şüphe uyandırıp uyandırmaması dâhil olmak üzere, delilin niteliği de dikkate alınmalıdır. Başvuranın delillere itirazlarının yerel mahkemeler tarafından gerektiği gibi incelenip incelenmediği, yani başvuranın gerçekten “dinlenip dinlenmediği” ve mahkemelerin kararlarını ilgili ve yeterli gerekçelerle destekleyip desteklemedikleri hususları da bu değerlendirmenin yapılmasında dikkate alınması gereken bir faktördür (*aynı kararda*). Bir delilin başka bulgularla desteklenmiş olmaması hâlinde mutlaka adillik sorunu doğmaz; bir delil çok kuvvetliyse ve güvenilirliği konusunda bir risk yoksa buna karşılık destekleyici delile olan ihtiyaç azalır (*Bykov/Rusya* [BD], 2009, § 89; *Jalloh/Almanya* [BD], 2006, § 96). Bu doğrultuda, Mahkeme, söz konusu delilin ceza yargılamalarının sonucu üzerinde belirleyici olup olmadığı konusuna da önem vermektedir (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 164).

236. İddia edilen hukuka aykırılığın niteliğinin incelenmesinde, savunma hakları ihlal edilen delillerin yargılamada kullanıldığına dair şikayetlere ilişkin yukarıdaki test uygulanmıştır. Bu, örneğin canlı teşhis yoluyla elde edilen delilin kullanılması (*Laska ve Lika/Arnavutluk*, 2010), adli analiz için bir şüpheliden uygunsuz bir şekilde numune alınması (*Horvatić/Hırvatistan*, 2013), bir müşterek sanığın avukat olmadan sorgulanması da dâhil olmak üzere, müşterek sanık üzerinde baskı uygulanması (*Erkapić/Hırvatistan*, 2013; *Dominka/Slovakya* (k.k.), 2018; *Stephens/Malta (no. 3)*, 2020, §§ 64-67; *Tonkov/Belçika*, 2022, §§ 64-68; ayrıca bk. Mahkemenin başvuranın yaptığı ilk başvuruda 6 §§ 1 ve 3 (c) maddesinin ihlal edildiği yönündeki tespitinin ardından yenilenen ceza yargılamalarında müşterek sanığın avukatı olmadan alınan ifadelerinin kullanılmasına ilişkin *Mehmet Zeki Doğan / Türkiye* (no. 2), 2024, §§ 79-88); bir sanığa karşı istihbari nitelikte bilgilerin kullanılması (*Yüksel Yalçinkaya/Türkiye* [BD], 2023, § 316); bir sanığa karşı gizlice koyulmuş (sahte) delilin kullanılması (*Layijov/Azərbaycan*, 2014, § 64; *Sakit Zahidov/Azərbaycan*, 2015, §§ 46-49; *Kobiashvili/Gürcistan*, 2019, §§ 56-58), bir sanığın aleyhine diğer tanık ve somut delillerin haksız şekilde kullanılması (*İlgar Mammadov/Azərbaycan (no. 2)*, 2017; *Ayetullah Ay/Türkiye*, 2020); yargılamalarda kendi aleyhine tanıklık eden ifadelerin kullanılması (*Belugin/Rusya*, 2019, § 68-80) ve yargılamalarda bilirkişi delilinin kullanılması (*Erduran ve Em Export Dış Tic A.Ş./Türkiye*, 2018, §§ 107-112; bk. ayrıca *Avagyan/Ermenistan*, 2018, § 41; *Gülağacı/Türkiye* (k.k.), 2021, §§ 35-40; ve *Zayidov/Azərbaycan* (no. 3), 2023, § 89).

237. Aynı test, Sözleşme'nin 8. maddesi ihlal edilerek elde edildiği iddia edilen bilginin delil olarak kullanılmasının Sözleşme'nin 6. maddesinin anlamı kapsamında yargılamayı bir bütün olarak adil olmayan bir duruma getirip getirmediği meselesine ilişkin olarak uygulanmıştır. Bu, örneğin hukuka aykırı olarak gizli takiple elde edilen delilin kullanılması (*Bykov/Rusya* [BD], 2009, §§ 69-83; *Khan/Birleşik Krallık*, 2000, § 34; *Dragojević/Hırvatistan*, 2015, §§ 127-135; *Nițulescu/Romanya*, 2015; *Dragoş Ioan Rusu/Romanya*, 2017, §§ 47-50; *Falzarano/İtalya* (k.k.), 2021, §§ 43-48; *Lysyuk/Ukrayna*, 2021, §§ 67-76), ve arama ve el koyma işlemleri (*Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya*, 2013, §§ 699-705; *Prade/Almanya*, 2016); bir fahri konsolosluk binasında arama yapılması (*Tortladze/Gürcistan*, 2021, §§ 69, 72-76); özellikle teyit eden tanıkların hazır bulunmamasına ilişkin sorunları incelemenin önemi (*Budak/Türkiye*, 2021, §§ 68-73 ve 84-86) ile ilgili davalardır.

238. Özellikle elektronik delillerle ilgili olarak, Mahkeme, bu delillerin, niteliği bakımından ve toplanması, korunması, işlenmesi ve analizi için gereken özel teknolojiler de dikkate alındığında, geleneksel delil türlerinden birçok açıdan farklılık gösterdiğini kabul etmiştir. En önemlisi, elektronik deliller, doğası gereği tahribata, hasara, değiştirilmeye veya manipüle edilmeye daha yatkın olduğu için farklı güvenilirlik sorunlarını gündeme getirmektedir. Bu nedenle, ceza yargılamalarında test edilmemiş elektronik delillerin kullanılması, yargı için birtakım zorluklar içerebilir ve dolayısıyla ulusal hâkimlerin bu delillerin gerçekliğini, doğruluğunu ve bütünlüğünü tespit etme kabiliyetini zayıflatabilir. Bununla birlikte, bu faktörler, teoride, 6 § 1 maddesi kapsamındaki güvencelerin daha katı veya daha yumuşak bir şekilde uygulanmasını gerektirmez (*Yüksel Yalçinkaya/Türkiye* [BD], 2023, §§ 312-313). Terörle mücadelenin bir kişinin terör örgütüyle bağlantılı şifreli bir mesajlaşma sistemi kullandığını doğrulayan elektronik delillere başvurulmasını gerektirebilmesine karşın, adil yargılanma hakkı, en basitinden en karmaşığına kadar her türlü suç için geçerlidir ve elde edilen deliller, elektronik olsun veya olmasın, yerel mahkemeler tarafından adil yargılanmanın temel ilkelerine zarar verecek şekilde kullanılamaz (*aynı kararda*, § 344). Dolayısıyla, yerel mahkemelerin, diğerlerinin yanı sıra, başvuranın mahkûmiyetinin dayandırıldığı elektronik delillerin bütünlüğü ve güvenilirliği ile bu mahkemelerin aynı verilere dayanarak vardığı

sonuçların doğruluğuna ve gerçekliğine itiraz etmeye yönelik savunmaları ele almaması nedeniyle 6 § 1 maddesi ihlal edilmiştir (*aynı kararda*, §§ 333-334 ve 337-341).

239. Ancak, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak elde edilen delillerin ceza yargılamalarında kullanılmasına ilişkin özel değerlendirmeler uygulanmaktadır. Sözleşme ile güvence altına alınmış temel ve mutlak haklardan birisinin ihlali sonucunda elde edilen bu tür delillerin kullanımı, bu delillerin kabulü mahkûmiyetin sağlanmasında belirleyici olmasa bile, yargılamaların adilliği açısından her zaman ciddi sorunlar teşkil etmektedir (*Jalloh/Almanya* [BD], 2006, §§ 99 ve 105; *Harutyunyan/Ermenistan*, 2007, § 63; bk. ayrıca zor kullanılmadan alınan ifadenin başvuranın mahkûmiyetinde kullanıldığı *Mehmet Ali Eser/Türkiye*, 2019, § 41).

240. Dolayısıyla, Sözleşme'nin 3. maddesi ihlal edilerek alınan ifadelerin ceza yargılamalarında kullanılması - işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele sınıflandırmasına bakılmaksızın - yargılamayı bir bütün olarak ve kendiliğinden Sözleşme'nin 6. maddesine aykırı adil olmayan bir duruma sokmaktadır (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 166; *Ibrahim ve Diğerleri/ Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 254; *El Haski/Belçika*, 2012, § 85; *Cēsniēks/Letonya*, 2014, §§ 67-70). Aynı ilkeler, özel tarafların kötü muamelesi sonucunda elde edilen ifadelerin ceza yargılamalarında kullanılması durumunda da geçerlidir (*Ćwik/Polonya*, 2020).

241. Bu aynı zamanda işkence fiillerinin doğrudan bir sonucu olarak elde edilen maddi delilin kullanımına ilişkin olarak da geçerlidir (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 167; *Jalloh/Almanya* [BD], 2006, § 105). İşkence kapsamına girmeyen fakat 3. maddeye aykırı bir şekilde insanlık dışı muamele olarak nitelendirilebilecek bir eylemle elde edilen bu tür bir delilin kabulü, ancak, 3. madde ihlalinin sanık aleyhinde yargılamaların sonucuyla ilgisinin, yani sanığın mahkûmiyeti veya cezası üzerinde bir etkisinin olduğu gösterildiğinde yalnızca 6. maddeyi ihlal edecektir (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 178; *El Haski/Belçika*, 2012, § 85; *Zličić/Sırbistan*, 2021, § 119).

242. Söz konusu ilkeler yalnızca 3. maddeye aykırı şekilde muamelenin mağduru olan mevcut davalıya değil ilgili üçüncü kişilerin bulunduğu durumlarda da geçerlidir (*El Haski/Belçika*, 2022, § 85; *Urazbayev/Rusya*, 2019, § 73). Özellikle, Mahkeme işkenceyle elde edilen delillerin duruşmada kullanılmasının, delilin alındığı kişi üçüncü taraf olsa bile, adaletin açıkça tanınmaması anlamına geleceğine karar vermiştir (*Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık*, 2012, §§ 263 ve 267; *Kaçiu ve Kotorri/ Arnavutluk*, 2013, § 128; *Kormev/Bulgaristan*, 2017, §§ 89-90).

243. Bu doğrultuda, Mahkeme'nin, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında kabul edilebilir bir şikâyetin bulunmamasının, ilke olarak, başvuranın kolluktaki ifadelerinin cebir veya baskı yoluyla alındığı, bu ifadelerin dava dosyasına eklendiği, yargılamaları yürüten mahkeme tarafından göz önünde bulundurulduğu ve dolayısıyla 6. maddede güvence altına alınan adil yargılanma hakkının ihlaline neden olduğu yönündeki iddialarının Mahkeme tarafından dikkate alınmasına engel teşkil etmediğine hükmettiği not edilmelidir (*Mehmet Duman/Türkiye*, 2018, § 42). Benzer hususlar, başvuranın kötü muamele sonucunda elde edildiği iddia edilen delillerin kullanılmasından şikâyetçi olduğu ve Mahkemenin bunu elindeki materyallere dayanarak tespit edemediği durumlarda da geçerlidir (Sözleşme'nin 3. maddesinin esasen ihlal edilmemesi). Bu tür durumlarda, başvuranın potansiyel olarak kötü muamele yoluyla elde edilen maddi deliller hakkında ilk bakışta davasını sunması bakımından, yerel mahkemeler davanın koşullarını aydınlatmakla görevlidir ve bunu yapmamaları, 6. maddenin ihlaline yol açabilir (*Bokhonko/Gürcistan*, 2020, § 96).

244. *Sassi ve Benchellali/Fransa*, 2021, §§ 89-102, davasında, Mahkeme, başvuranların Guantánamo'daki bir ABD üssünde bazı Fransız yetkililerine verdikleri ifadelerin kullanılmasına ilişkin olarak Fransa'da haklarında yürütülen ceza yargılamalarının adil olmadığına dair şikâyetlerini incelemiştir. Mahkemenin, daha önce, bu bağlamda ABD yetkilileri tarafından tutulan terör şüphelilerine yönelik kötü muamele ve istismar iddialarını kaydetmesine karşın, somut davada, başvuranların Fransız görevlilerine ilişkin olarak 3. madde kapsamında öne sürdükleri şikâyetlerin kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir. Bununla birlikte, Mahkeme, 6. madde kapsamında, yerel mahkemelerin, - Devletin yetki alanı dışında maruz kalındığı iddia edilmesine karşın - başvuranların kötü muamele iddialarını yargılamaların adilliği üzerindeki herhangi bir potansiyel etki ile birlikte dikkate alıp almadıklarını ve ne ölçüde dikkate aldıklarını incelemenin gerekli olduğunu değerlendirmiştir. Özellikle, Mahkemenin, yerel mahkemelerin, ifadelerin güvenilirliği ve ispat değeri ile ilgili olarak başvuranlar tarafından öne sürülen itirazları uygun bir şekilde ele alıp almadıklarını ve başvuranlara bu ifadelerin kabul edilebilirliğine itiraz

etmek ve kullanımlarına karşı çıkmak için etkili bir imkânın sağlanıp sağlanmadığını incelemesi gerekliydi. Olgulara bakıldığında, Mahkeme bu durumun söz konusu olduğunu tespit etmiştir. İhtilaf konusu ifadelerin başvuranlar hakkında ceza yargılamalarının başlatılmasında ya da mahkûmiyetlerine dayanak olarak da kullanılmadığını belirten Mahkeme, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

245. Ayrıca, iddia makamıyla işbirliği yapan tanıklardan sağlanan delilin kabulüne ilişkin olarak yargılamalarda delil kullanılmasıyla ilgili bir sorun da ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, Mahkeme, dokunulmazlık veya diğer avantajlar karşılığında tanıkların ifadesinin kullanılmasının bir sanığa tanınan duruşma adilliğini tehlikeye atabileceğine ve bu tür ifadeler, doğası itibarıyla, manipülasyona açık olduğundan ve sırf avantaj elde etmek veya şahsi intikam amaçlı olabileceğinden dolayı hassas konuları gündeme getirmeye elverişli olduğuna karar vermiştir. Ancak, bu tür bir ifadenin kullanılması, yargılamaların adil olmadığını ifade etmek için tek başına yeterli değildir (*Verhoek/Hollanda* (k.k.) 2004; *Cornelis/Hollanda* (k.k.), 2004). Her davada, değerlendirmesini yaparken Mahkeme, savunmanın haklarını aynı zamanda kamu ve mağdurun menfaatlerini ve gerekli olduğu takdirde tanıkların haklarını da göz önünde bulundurarak yargılamalara bir bütün olarak bakacaktır (*Habran ve Dalem/Belçika*, 2017, § 96).

246. Bu bağlamda, Mahkeme, özellikle şu hususları inceleyecektir: savunmanın tanığın kimliğini bilip bilmediği; savunmanın iddia makamıyla bir anlaşmanın varlığından haberdar olup olmadığı; yerel mahkemenin anlaşmayı inceleyip incelemeyeceği; yerel mahkemenin tanığın elde ettiği tüm olası avantajları dikkate alıp almadığı; anlaşmanın yargılama sırasında tartışılıp tartışılmadığı; savunmanın tanığı sinama imkanına sahip olup olmadığı; savunmanın ilgili iddia makamı üyelerini sinama imkanına sahip olup olmadığı; yerel mahkemenin suç ortağının ifadesini esas almanın tehlikelerinden haberdar olup olmadığı; yerel mahkemenin ifadeyi dikkatli bir şekilde ele alıp almadığı; yerel mahkemenin tanığa neden inandığını detaylı bir şekilde açıklayıp açıklamadığı; tahrif edilmemiş destekleyici delillerin mevcut olup olmadığı; temyiz mahkemesinin yargılamayı yürüten mahkemenin tanık hakkındaki tespitlerini inceleyip incelemeyeceği; ve konunun çok sayıda temyiz başvurusuyla ilgilenen tüm mahkemeler tarafından ele alınıp alınmadığı (*Xenofontos ve Diğerleri/Kıbrıs*, 2022, § 79).

247. Suç ortağının itiraf pazarlığı anlaşmasından doğan mahkûmiyette belirleyici derecede rol oynayan ifadelerine ilişkin *Adamčo/Slovakya*, §§ 56-71 davasında, Mahkeme aşağıdaki değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak Sözleşmenin 6. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir: ifade, tek başına değilse de, başvurana karşı en azından belirleyici delil teşkil etmiştir; yerel mahkemelerin, tanığın iddia makamının sunduğu avantajları elde ettiği davayı daha geniş bağlamda incelememesi; yargının davaya katılımı olmaksızın iddia makamının itiraf pazarlığı anlaşmasını sonuçlandırması; ve yerel mahkemelerin başvuranın argümanlarına ilişkin ilgili gerekçelendirmeyi sunmamasıdır (ayrıca bk. *Erik Adamčo/Slovakya*, 2023).

248. Buna karşılık, *Kadağışvili/Gürcistan*, 2020, §§ 156-157, davasında, Mahkeme, iddia makamıyla itiraf pazarlığı anlaşması yapan şüphelilerin ifadelerine dayanılmasının, yargılamayı bir bütün olarak haksız hale getirdiğine kanaat getirmemiştir. Mahkeme, itiraf pazarlığı prosedürünün yasaya uygun olarak yürütüldüğünü ve bunun yanında yeterli yargı denetiminin yapıldığını vurgulamıştır. Ayrıca, ilgili tanıklar başvuranın davasında yargılamayı yürüten mahkeme önünde ifadelerini vermişler ve yargılamayı yürüten mahkeme, bunları çapraz sorgulamak için yeterli imkâna sahip olmuştur. Mahkeme için ayrıca, başvuranların davasında tam ve uygun bir inceleme yapılmaksızın, itiraf pazarlığı prosedüründeki hiçbir olgusal tespitin kabul edilmemesi de önemli olmuştur.

249. Son olarak, bazı çok özel koşullarda, yetkililerin sanık lehine delilleri soruşturma ve toplama konusunda pozitif yükümlülüğü ortaya çıkabilmektedir (*Grosam/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2023, § 130). Uyuşturucuyla ilgili suçlardan (kaçakçılıkla bağlantılı olarak işlenen suçlardan) yargılanan insan kaçakçılığı mağdurlarının yer aldığı -insan kaçakçılığı vakasına ilişkin *V.C.L. ve A.N./Birleşik Krallık*, 2021, §§ 195-200, davasında, Mahkeme, sanığın kaçakçılık mağduru statüsüne ilişkin delillerin, savunmanın "temel bir unsur" olduğunu ve ilgili kişinin bu unsur herhangi bir kısıtlama olmaksızın elde edebilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda, Mahkeme, Devletin Sözleşme'nin 4. maddesi kapsamında potansiyel kaçakçılık durumlarını soruşturma konusundaki pozitif yükümlülüğüne atıfta bulunmuştur.⁵ Somut

⁵ Daha fazla bilgi için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşme'nin 4. maddesine ilişkin Rehber*

davada, Mahkeme, başvuruların kaçakçılık mağduru statüsünün uygun bir şekilde değerlendirilmemesinin, yetkililerin, başvuruların savunmalarının temel bir unsurunu teşkil edebilecek olan delilleri elde etmelerini engellediğine kanaat getirmiştir.

6. Tuzağa Düşürülme

a. Genel Hususlar

250. Mahkeme yetkililerin özellikle örgütlü suç ve yolsuzluk davalarında, özel soruşturma yöntemlerine başvurularına gerek duyduklarını kabul etmiştir. Mahkeme, bu bağlamda, özel soruşturma yöntemlerinin kullanılmasının - özellikle, gizli yapılan teknikler- özünde adil yargılanma hakkını ihlal etmediğine karar vermiştir. Ancak, bu tür teknikler yoluyla polis tahrikine yol açma riski bakımından, özel soruşturma yöntemlerinin kullanımının net sınırlar çerçevesinde tutulması gerekir (*Ramanauskas/Litvanya* [BD], 2008, § 51).

251. Organize suçların artması Devletlerin uygun tedbirler almasını gerektirirken, adaletin uygun şekilde tecelli ettirilmesinin gerekli olduğu anlamının çıkarılabileceği adil yargılanma hakkı yine de en basitten en karmaşığa tüm cezai suçlar açısından geçerlidir. Adaletin gerçekten adil bir şekilde sağlanması, bir menfaat uğruna ödün verilemeyeceği demokratik bir toplumda önemli bir yer tutmaktadır (*aynı yerde*, § 53). Bu doğrultuda, Mahkeme polisin gizli faaliyetlerde bulunabileceğini ancak kışkırtmaması gerektiğini vurgulamaktadır (*Khudobin/Rusya*, 2006, § 128).

252. Dahası, Sözleşme, ön soruşturma aşamasında ve suçun niteliğinin haklı nedenler sunabilmesi hâlinde, kimliği belirsiz muhbirler gibi kaynaklara güvenilmesini engellemektedir. Ancak, bu kaynakların bir mahkûmiyete dayanak teşkil etmeleri amacıyla mahkeme tarafından daha sonra kullanılması farklı bir husustur (*Teixeira de Castro/Portekiz*, 1998, § 35). Bu tür bir kullanım yalnızca suistimale karşı yeterli ve uygun tedbirlerin tesis edilmesi, özellikle söz konusu soruşturma tedbirlerine izin verilmesi, uygulamaya konması ve denetlenmesi için açık ve öngörülebilir bir usulün oluşturulması hâlinde kabul edilebilir (*Ramanauskas/Litvanya* [BD], 2008, § 51). Yetkililerin gizli operasyonları kontrolü altına almasına dair, Mahkeme adli denetimin en uygun yöntem olacağı görüşünderken, diğer yöntemlerin iddia makamı tarafından denetim gibi yeterli usuller ve güvenceler uygulamaya koyması kaydıyla kullanılabilir olduğu kanısındadır (*Bannikova/Rusya*, 2010, § 50; *Tchokhanelidze/Gürcistan*, 2018, § 51).

253. Kısıtlamaların ve teminatların sağlanması koşuluyla gizli ajanların kullanılması tolere edilebilmekteyken, kamu yararı gerekçe gösterilerek polisin suça teşviki sonucunda elde edilen delillerin kullanılması haklı bulunamaz, zira bunun yapılması, sanığın başlangıçtan itibaren adil yargılanma hakkının kesin olarak riske atıldığı anlamına gelecektir (*Ramanauskas/Litvanya* [BD], 2008, § 54). Bu bağlamda, özel ajanlar, Devlet ajanları veya talimatları ve kontrolü altında hareket eden özel ajanlar olabilir. Ancak, yetkililerin talimatları veya kontrolü altında hareket etmeyen özel bir tarafın bir suç işlemeye teşvik etmesiyle ilgili bir şikâyet, bir tuzağa düşürülme meselesinden ziyade delilin kullanılmasına ilişkin genel kurallar kapsamında incelenmektedir (*Shannon/ Birleşik Krallık* (k.k.), 2004).

254. Tuzağa düşürülmenin yasaklanması, ayrıca, Devlet yetkilileri tarafından bir şüpheliyle ilgili birden çok kanuna aykırı işlemlerin düzenlenmesini içeren operasyon tekniklerine başvurmayı da kapsar. Mahkeme, bu tür operasyon tekniklerinin, suç faaliyeti bir defaya mahsus münferit bir suç vakasından ziyade devam eden kanun dışı bir teşebbüs olduğunda bir suçu soruşturmada tanınan ve izin verilebilir yöntemler olduğuna hükmetmiştir. Ancak gizli ajanların eylemlerinin, tuzağa düşürülme genel yasağına uyararak, devam eden bir suç faaliyetini özünde pasif bir tutumla incelemeye başvurması ve bireyin bu tür teşvik olmadan işlemeyi planladığından daha büyük bir suç işlemesine teşvik gibi bir etkisi olmaması gerekir. Bundan dolayı, Devlet yetkilileri, bir şüpheliyle ilgili birden çok kanun dışı işlemin düzenlenmesini de içeren bir operasyonel teknik kullandığında bir gizli ajanın her kanun dışı işleme sızması ve katılması, polisin rolünün gizli ajanlıktan *provokatör ajanlığına* geçmesini kapsamaması gerekir. Dahası, soruşturma kapsamının genişletilmesinin, bir mahkûmiyeti sağlamak için yeterli delil temin etme, şüphelinin suç faaliyetinin niteliği ve kapsamına daha geniş bir bakış açısı elde etme veya daha büyük bir suç çemberini açığa çıkarma ihtiyacı gibi geçerli gerekçelere dayanması gerekir. Bu tür gerekçelerin bulunmaması, Devlet yetkililerinin, suç kapsamı ve ölçeğinin kötüye kullanılarak genişletildiği faaliyetlerde bulunması

olarak değerlendirilebilir (*Grba/Hırvatistan*, 2017, §§ 99-101).

255. Özellikle, gizli ajanların bir veya daha çok kanun dışı işlemde uygunsuz davranışı ya da suçun kapsamını veya ölçeğini genişleten faaliyetlere katılmaları sonucunda, Devlet yetkilileri sanığı ya öngörülmuş kapsamda cezalara ya da ağırlaştırılmış bir suç kapsamında adil olmayan biçimde daha yüksek cezalara tabi tutabilirler. Bunun böyle olduğu tespit edilirse, ya Devlet yetkililerinin uygunsuz davranış yöntemlerinden etkilenen belirli kanun dışı işleme ilişkin ya da bir bütün olarak birden çok kanun dışı işleme yönelik düzenlemelere ilişkin olarak Sözleşme uyarınca ilgili çıkarımlarda bulunulması gerekir. Adillik bakımından uygulanan ceza, davalının gerçekte işlemeyi planladığı suçu yansıtmalıdır. Dolayısıyla, kişiyi mahkûm etmek için adil olsa da Devlet yetkililerin uygunsuz davranışının sonucu olan cezai bir suç faaliyetinin parçası olarak cezalandırılması adil olmazdı (*aynı yerde*, §§ 102-103).

256. Mahkemenin tuzağa düşürülmeye ilişkin içtihadı, ayrıca, dolaylı tuzağa düşürülme örnekleriyle de ilgilidir. Böylesi bir durumda, kişi gizli görev yapan polis memurlarıyla doğrudan temas halinde değildir, ancak polis tarafından doğrudan suç işlemeye teşvik edilen bir suç ortağının işlediği suça iştirak etmiştir. Bu kapsamda, Mahkeme, değerlendirmesine yönelik olarak aşağıdaki testi ortaya koymuştur: (a) doğrudan suçu işlemeye teşvik edilen kişinin suça iştirak etmesi için diğer kişilerle temas kurma ihtimalinin polis tarafından öngörülebilir olup olmadığı; (b) bu kişinin faaliyetlerinin polis memurlarının davranışlarıyla da belirlenip belirlenmediği; (c) ilgili kişilerin yerel mahkemelerce suç ortağı olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği (*Akbay ve Diğerleri/Almanya*, 2020, § 117).

257. Mahkeme, tuzağa düşürülme konusuna ilişkin içtihadında, ceza davası soruşturmalarında Sözleşme'nin 6 § 1 maddesine aykırı tuzağa düşürmeleri meşru gizli görev tekniklerinin kullanımında izin verilebilir davranışlardan ayırt etmek için kriterler geliştirmiştir. Mahkeme, bu bağlamda vuku bulacak durumların değişkenliğini sadeleştirilmiş salt bir kriterler listesine indirgenemeyeceğini ancak, Mahkemenin tuzağa düşürülme şikâyetlerini incelemesinin iki teste dayanarak geliştiğini açıklamıştır: esasa ilişkin ve usule ilişkin suça teşvik testi (*Matanović/Hırvatistan*, 2017, § 122; *Ramanauskas/Litvanya (no. 2)*, 2018, § 55).

b. Suça Teşvik Kapsamında Esasa İlişkin Test

258. Mahkeme, tuzağa düşürülmeyi,⁶ meşru bir gizli soruşturmanın aksine, yetkililerin dâhil olduğu bir durumda - ister güvenlik güçleri mensupları isterse de onların talimatlarıyla hareket eden kişiler olsun- delil temin etmek ve kovuşturmayı başlatabilmek amacıyla bir suç faaliyetinin soruşturulması sırasında kendilerini pasif bir tutumla sınırlamadıkları, aksine baskı kurarak, diğer bir durumda işlenmeyecek olan suçun işlenmesini kışkırtarak bir suç oluşturmayı mümkün kılma olarak tanımlamıştır (*Ramanauskas/Litvanya* [BD], 2008, § 55).

259. Bir soruşturmanın “özünde pasif” olup olmadığına karar verirken, Mahkeme gizli operasyon altında yatan nedenleri ve yetkililerin operasyonu yürütürken sergiledikleri davranışları incelemektedir. Mahkeme, özellikle başvuranın suç teşkil eden eyleme dâhil olup olmadığına ya da ya da cezai bir suç işlemeye önceden hazırlanıp hazırlanmadığına karar verecektir (*Bannikova/Rusya*, 2010, § 38).

260. Mahkeme kendi değerlendirmesinde birtakım faktörleri dikkate almaktadır. Örneğin, Mahkeme eski tarihli *Teixeira de Castro/Portekiz* (1998, §§ 37-38) adli emsal davada, diğerleri arasında, başvuranın adli sicil kaydının olmadığını, kendisine ilişkin bir soruşturma açılmadığını, polis memurları için kimliği belirlenememiş olduğunu, evinde uyuşturucu bulunmadığını, yakalama sırasında üzerinde bulunan uyuşturucuların gizli ajanların talep ettikleri miktardan daha fazla olmadığını dikkate almıştır. Mahkeme, gizli ajanlar suça teşvik ettiğinden ve gizli ajanların müdahaleleri olmadan söz konusu suçun işlendiğini düşündürecek hiçbir şey olmadığından dolayı ajanların eylemlerinin gizli ajanlık faaliyetlerinin ötesine geçtiğine karar vermiştir.

261. Daha önce bir sabıka kaydının bulunması tek başına, cezai suç işlemeye ilişkin bir eğiliminin olduğu anlamına gelmez (*Constantin ve Stoian/Romanya*, 2009, § 55). Ancak, suç yöntemlerine aşina olması (*Virgil Dan Vasile/Romanya*, 2018, § 53) ve birkaç kez fırsatı olmasına rağmen anlaşmadan geri çekilmemesi veya suçu yetkililere rapor etmemesi, Mahkeme tarafından başvuranın önceden suç faaliyetinde bulunduğu veya suç işleme kastının bulunduğu göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

⁶ Tuzağa düşürülme, polis teşviki ve provokatör ajan (*agent provocateur*) ifadeleri Mahkeme içtihadında birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

(*Gorgievski/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2009, § 53; *Matanović/Hırvatistan*, 2017, §§ 142-143).

262. Dikkate alınması gereken bir diğer unsur ise başvurana söz konusu suç işlemeye dair baskı yapıp yapılmadığıdır. Mahkeme, başvuranın cezai bir suç işlemeye eğilimli bir hale getirildiğine ya da suç teşkil eden bir faaliyete katıldığına dair herhangi bir nesnel şüphenin yokluğunda başvurana irtibata geçmede inisiyatif kullanma (*Burak Hun/Türkiye*, 2009, § 44; *Sepil/Türkiye*, 2013, § 34), başvuranın önce reddine rağmen teklifin yinelenmesi, ısrarlı telkin (*Ramanauskas/Litvanya* [BD], 2008, § 67, kıyaslayınız, başvuranın kendisinin temasa geçilmesi isteğinde bulunduğu *Ramanauskas/Litvanya (no. 2)*, 2018, § 68), ortalamanın ötesinde fiyat yükseltme (*Malininas/Litvanya*, 2008, § 37) ve yoksunluk belirtilerinden bahsederek başvurana merhamete getirme (*Vanyan/Rusya*, 2005, §§ 11 ve 49) söz konusu ajanın güvenlik güçlerinin bir üyesi olup olmadığına ya da güvenlik güçleri talimatları üzerine özel bir kişi olarak hareket edip etmediğine bakılmaksızın, söz konusu suç işlemesi için başvuran üzerinde baskı kurmuş olduğu düşünülebilecek davranışlar olarak değerlendirmiştir.

263. Bir diğer önemli soru ise Devlet ajanlarının suç teşkil eden eylemi başlatmaktansa suç “katılması” ya da “sızması” olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğidir. Önceki durumda söz konusu eylem gizli iş sınırları içinde kalmaktadır. Mahkeme, *Miliniéné/Litvanya* (2008, §§ 37-38) davasında, bilhassa özel bir bireye konuşmaları kaydetmesi için teknik donanım vermek ve başvurana yapılan mali teşviklerin fiyat teklifini desteklemek suretiyle polisin olayların seyrini etkilemiş olmasına rağmen, davada inisiyatif özel bir kişi tarafından alındığından bu eylemlerin, suç teşkil eden eylemi başlatmaya yönelik olarak değil suç teşkil eden eyleme “katılma” olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu kişi, davayı lehte sonuçlandırmak için başvuranın rüşvet isteyeceği konusunda polise şikâyetle bulunmuştur ve ancak bu şikâyet sonrasında şikâyeti doğrulamak amacıyla operasyona yetki verilmiş ve Başsavcı vekili tarafından denetlenmiştir (benzer bir gerekçelendirme için bk. *Sequeira/Portekiz* (k.k.), 2003; *Eurofinacom/Fransa* (k.k.), 2004).

264. Başlatılan ve yürütülen gizli polis harekâtındaki tutum, başvuranın tuzağa düşürülmeye konu olup olmadığı hususunun değerlendirilmesiyle ilgilidir. Söz konusu soruşturma tedbirinin denetlenmesi, uygulanması ve yetkilendirmesine ilişkin öngörülebilir ve net usullerin olmaması, söz konusu eylemlerin tuzağa düşürülme teşkil ettiğinin tespit edilmesinde belirleyici olmuştur: bk. örneğin, Mahkeme'nin bir yargıç tarafından denetlenen uyuşturucu kaçakçılığına karşı resmi bir operasyon kapsamında gizli ajanların müdahalesinin yer almadığını kaydettiği durum *Teixeira de Castro/Portekiz*, 1998, § 38; bir gizli ajanın üstlerine konuyu bildirmeksizin kendi inisiyatifiyle hangi kişisel güdüler ya da gerekçelerle başvurana yaklaşmasına yol açtığına dair gösterge olmayan *Ramanauskas/Litvanya* [BD], 2008, § 64; ve söz konusu gizli operasyonla ilgili resmi yetkilendirme ve denetimin olmadığı *Tchokhanelidze/Gürcistan*, 2018, § 51 davası.

265. Mahkeme, *Vanyan/Rusya*, 2005 (§§ 46-47) davasında, polis operasyonuna sonradan operasyonu yürütecek bir birim tarafından basit bir idari kararla yetki verildiğini, planlı test satın alımı amacına ve nedenlerine dair kararın çok az bilgi kapsadığını ve operasyonun adli bir inceleme ya da herhangi bir diğer bağımsız denetime konu olmadığını kaydetmiştir. Bu doğrultuda, Rus makamları tarafından kullanılan “test satın alma” tekniğini *Veselov ve Diğerleri/Rusya* (2012, § 127) davasında yakından ele alınmıştır. Mahkeme söz konusu usulün yetersiz olduğuna ve başvuruları polis tarafından keyfi eylemlere maruz bıraktığına ve başvuranlar aleyhindeki ceza yargılamalarının adilliklerine zarar verdiğine karar vermiştir. Mahkeme, yerel mahkemelerin ayrıca başvuruların tuzağa düşürülme savunmalarını yeteri kadar incelemediklerine ve özellikle başvurular karşısında deneme alımlarına ilişkin nedenleri, polislerin ve muhbirlerinin tutumunu gözden geçirmediklerine karar vermiştir (ayrıca bk. Mahkemenin Rusya'da tuzağa düşürülme konularına ilişkin iç hukuk düzenindeki yapısal eksiklikleri ele aldığı *Kuzmina ve Diğerleri/Rusya*, 2021, davası).

c. Tuzağa Düşürülme Savunmasının Yargısal Denetimi

266. Tuzağa düşürülme sorunun öne sürüldüğü davalarda, Sözleşme'nin 6. maddesine yalnızca başvuran duruşma sırasında, bir itiraz ya da başka bir vasıta olsun, suça teşvik meselesini etkin bir şekilde ileri sürebilirse uyulacaktır. Yalnızca, silahların eşitliği ya da savunma makamının hakları gibi genel güvencelerin gözetilmiş olması bile yeterli değildir (*Ramanauskas/Litvanya* [BD], 2008, § 69). Bu tür davalarda, Mahkeme, hiçbir şekilde suça teşvik olmadığını ispatlamanın, sanıkların iddialarının tamamen

olası olmadığı şartıyla, iddia makamına düştüğünü belirtmiştir.

267. Tuzağa düşürülmenin savunması yapılmışsa ve aksi kanıtlanmadıkça doğru sayılan belirli bir delil varsa, adli makamlar herhangi bir suça teşvik hususunun söz konusu olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla dava konusu olayları incelemelidir ve gerçeğin açığa çıkarılması için gerekli adımları atmalıdır. Adli makamların herhangi bir suça teşvik durumunun söz konusu olduğunu ortaya koymaları hâlinde, Sözleşmeye uygun şekilde çıkarımlarda bulunmaları gerekmektedir (*aynı yerde*, § 70). Sadece başvuranın cezai suç isnatlarına dair suçu kabul etmesi bile, yargılamayı yürüten mahkemeyi tuzağa düşürülme iddialarını incelemeye dair görevinden muaf tutmamaktadır (*aynı yerde*, § 72). Nitekim Mahkeme, tuzağa düşürülmeye ilişkin savunmanın, sanığın suçlandığı fiilin işlendiğini kabul etmekle birlikte polisin hukuka aykırı kışkırtması nedeniyle fiilin gerçekleştiğini iddia ettiğini varsaydığına karar vermiştir (*Berlizev /Ukrayna*, 2021, § 46; aksi yönde bk. *Yakhymovych/Ukrayna*, 2021, § 46, bu davada, kiralık katillik iddiası bağlamında başvuran suçlamaları kabul etmemiş, ancak yargılamalar boyunca, zımnen veya açıkça, tuzağa düşürüldüğü iddiasını ileri sürmüştür).

268. Bu doğrultuda, Mahkeme ilk bakışta tuzağa düşürülmeye yönelik şikâyetin iç hukuk uyarınca esasa yönelik bir savunma oluşturup oluşturmadığını veya delillerin dâhil edilmemesine dair gerekçeler sunulup sunulmadığını ya da benzer sonuçlara yol açıp açmadığını teyit etmektedir (*Bannikova/Rusya*, 2010, § 54). Suça teşvike dair bir savunmayla karşılaşıldığında, hangi usulün uygun olduğuna karar vermek yerel mahkemelerin elinde olmasına rağmen, Mahkeme tuzağa düşürülme konusunda söz konusu usulün etraflıca, çekişmeli, kapsamlı ve kesin olmasını istemektedir (*aynı yerde*, § 57). Dahası, soruşturma makamları tarafından bilginin ifşa edilmemesi bağlamında, Mahkeme çekişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerinin uyumuna ağırlık vermektedir (*aynı yerde*, § 58).

269. Bir sanığın suç işlemeye teşvik edildiğini iddia ettiği hallerde, yargılamanın Sözleşmenin 6 § 1 maddesi anlamı dâhilinde adil olması için, ceza mahkemelerinin dava dosyasındaki materyalleri dikkatli bir şekilde incelemesi ve polisin suça teşviki sonucunda elde edilen delillerin tümünün hariç tutulması veya benzer sonuçlara sahip bir prosedürün uygulanması gerekmektedir (*Akbay ve Diğerleri/Almanya*, 2020, §§ 123-124). Bu durum, özellikle, polis operasyonunun yeterli bir yasal çerçeve ya da uygun tedbirler olmaksızın gerçekleştirildiği haller için geçerlidir (*Ramanauskas/Litvanya* [BD], 2008, § 60). Bu tür bir sistemde, tuzağa düşürülmeye ilişkin yapılan savunmanın adli incelemesi, gizli operasyonların gerekçelerinin geçerliliğini teyit etme ve ajanların bu operasyonlar sırasında “özünde pasif” olup olmadıklarını tespit etmek için tek etkili yöntemdir (*Lagutin ve Diğerleri/Rusya*, 2014, § 119). Ayrıca, yerel mahkemelerin başvuranın tuzağa düşürülmeye ilişkin savunmasını reddederken yeterince gerekçelendirmesi zorunludur (*Sandu/Moldova Cumhuriyeti*, 2014, § 38; *Tchokhanelidze/Gürcistan*, 2018, § 52).

270. Eğer mevcut veriler Mahkeme'nin başvuranın tuzağa düşürülüp düşürülmediğine karar vermesine olanak sağlamıyorsa, tuzağa düşürülme iddiasının yargısal incelemesi Mahkemenin tuzağa düşürülme davalarını değerlendirme metodolojisine uygun olarak belirleyici hale gelir (*Edwards ve Lewis/Birleşik Krallık* [BD], 2004, § 46; *Ali/Romanya*, 2010, § 101; bk. ayrıca, yerel mahkemelerin araştırmayla ilgili faaliyetin meşru biçiminden tuzağa düşürülmeyi ayırmak için ilgili fiili ve hukuki unsurları incelemeyeceği *Khudobin/Rusya*, 2006; başvuranın tuzağa düşürülme savunmasını yapmasının mümkün olmadığı *V./Finlandiya*, 2007).

d. Mahkemenin Tuzağa Düşürülme Davalarındaki Değerlendirmesinin Metodolojisi

271. Mahkemenin, tuzağa düşürülme kapsamında esasa ve usule ilişkin testleri uygularken, ilk olarak inceleme altındaki durumun ilk bakışta “tuzağa düşürülme davaları” kategorisi altında olduğu hususunda ikna olması gerekmektedir. Şayet Mahkeme başvuranın şikâyetinin “tuzağa düşürülme davaları” kategorisinde incelenecek bir dava olduğuna ikna olursa, ilk adım olarak suça teşviğin esasa ilişkin testi kapsamında davayı değerlendirmeye devam edecektir. Mahkeme, suça teşviğin esasa ilişkin testi kapsamında elindeki bilgiye dayanarak, yeterli bir kesinlik ölçüsünde yerel makamların başvuranın faaliyetlerini özünde pasif bir tutumla soruşturduğu ve onu suça teşvik etmediğine karar verebilir. Bu, gizli tedbir yoluyla elde edilen delilin başvurana karşı ceza yargılamalarında daha sonra kullanılmasının 6 § 1 maddesi kapsamında bir sorun teşkil etmeyeceği sonucuna varması için Mahkeme açısından normalde yeterli olacaktır.

272. Ancak, eğer dava dosyasındaki bilgi eksikliğinden dolayı Mahkemenin esasa ilişkin test

kapsamındaki bulguları belirleyici olmazsa, tarafların olayları yorumlamasındaki çelişkiler veya ifade eksikliği, ya da Mahkeme, esasa ilişkin teste dayanarak, bir başvuranın 6 § 1 maddesine aykırı olarak suça teşviğe maruz kaldığına karar verirse, Mahkeme açısından, ikinci adım olarak, suça teşvik kapsamında usule ilişkin teste geçmesi gerekecektir. Mahkeme, bu testi, yerel mahkemelerce tartışmalı bir suça teşvik savunmasının koşullarını ortaya çıkarmak için gerekli adımlar atılıp atılmadığını ve davada suça teşvik ile ilgili bir bulgu olup olmadığını veya iddia makamının suça teşviği kanıtlayamadığı bir davada Sözleşme'ye uygun olarak ilgili çıkarımlar yapıp yapılmadığını tespit etmek için uyguladığını belirtmiştir. Şayet Devlet yetkililerinin eylemlerinin başvuranın mahkûm olduğu suçu işlemesinde teşvik edici bir etkisi varsa ve yerel mahkemeler suça teşvik iddialarını yeterince ele almamışsa, başvurana karşı yürütülen yargılamalar Sözleşme'nin 6. maddesinin gerektirdiği adillikten yoksun kalacaktır (*Matanović/Hırvatistan*, 2017, §§ 131-135; *Ramanauskas/Litvanya (no. 2)*, 2018, § 62; *Virgil Dan Vasile/Romanya*, 2018, §§ 47-50; *Akbay ve Diğerleri/Almanya*, 2020, §§ 111-124).

7. Dolaysızlık İlkesi

273. Mahkeme, adil bir ceza yargılamasının önemli unsurlarından birinin de sanığın dava sonucunda kararı verecek olan hâkim huzurunda tanık ile yüzleşebilme imkânına sahip olması olduğunu belirtmiştir. Bu şekildeki bir dolaysızlık/doğrudanlık (*immediacy*) ilkesi, ceza yargılamaları kapsamında önemli bir güvence teşkil eder; zira bu yargılamalarda mahkemenin bir tanığın tutumu ve güvenilirliği hakkındaki gözlemleri, sanık açısından önemli sonuçlara yol açabilir. Bu nedenle, önemli bir tanık dinledikten sonra yargılamayı yürüten mahkemenin oluşumunda (kürsüde) bir değişiklik gerçekleşmesi hâlinde, bu durumun normal şartlarda söz konusu tanığın yeniden dinlenmesi ihtiyacını doğurması gerekir (*P.K./Finlandiya* (k.k.), 2002).

274. Ancak dolaysızlık ilkesinin, bir dava süreci içerisinde mahkeme üyelerinin herhangi bir şekilde değiştirilmesini yasakladığı anlamı çıkarılmamalıdır. Oldukça açık ve net idari veya usule ilişkin faktörlerin oluşması sonucu, bir hâkimin belli bir davada yer almaya devam etmesi mümkün olmayabilir. Böyle durumlarda Mahkeme, davayı görmeye devam edecek olan hâkimlerin delilleri ve argümanları doğru ve uygun şekilde anlamalarının sağlanması için bazı tedbirlerin alınabileceğini; örneğin, ilgili tanığın güvenilirliği konusunda ihtilaf bulunmadığı hâllerde beyanın yazıya dökülmüş hâlinin temin edilebileceğini veya yargılamayı devam ettirecek olan yeni kürsü önünde ilgili argümanların yahut önemli tanıkların yeniden dinlenmesinin sağlanabileceğini ifade etmiştir (*Cutean/Romanya*, 2014, § 61).

275. *P.K./Finlandiya* (k.k.), 2002, davasında Mahkeme, dolaysızlık ilkesine uyulmamasının tek başına adil yargılanma hakkının ihlaline neden olmayacağı kanısına varmıştır. Bu olayda Mahkeme, yargılamayı yürüten mahkeme başkanının değişmiş olmasına karşın diğer üç üyenin yargılama süreci boyunca aynı kaldığını dikkate almıştır. Ayrıca, ilgili tanığın güvenilirliğine herhangi bir aşamada itiraz edilmediğini, ayrıca dosya içeriğinde bu tanığın güvenilirliğine dair şüphe oluşmasını haklı kılacak herhangi bir emareye rastlanmadığını not etmiştir. Bu koşullar altında, yeni mahkeme başkanının tanığın kapsamlı bir ifade verdiği duruşmanın tutanağına erişiminin sağlanmış olması, yargılamadaki dolaylılığı telafi etmiştir. Mahkeme ayrıca, başvuranın mahkûmiyetinin yalnızca söz konusu tanık ifadesine dayandırılmadığını ve mahkeme başkanının dava sonucuna etki etme amacıyla veya başka uygunsuz bir saik ile değiştirildiğini gösteren herhangi bir durumun bulunmadığını kaydetmiştir. Benzer değerlendirmeler sonucunda Mahkeme, *Graviano/İtalya* (2005, §§ 39-40) ve *Škaro/Hırvatistan* (2016, §§ 22-31) davalarında da Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediği tespitine ulaşmıştır.

276. Buna karşılık, *Cutean/Romanya* (2014, §§ 60-73) davasında ise Mahkeme, ilk derece yargılamasının başlangıcında mahkeme heyetinde yer alarak başvuranı ve tanıkları dinleyen hâkimlerden hiçbirinin davanın incelemesi sürecine devam etmediğini kaydederek 6. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Ek olarak Mahkeme, başvuran ve tanıkların doğrudan hâkim tarafından dinlenmeyen ifadelerinin, başvuranın mahkûmiyetine karar verilmesinde ilgili delil teşkil ettiğini not etmiştir. Bu koşullar altında Mahkeme, ifadelerin yazılı dökümlerinin temin edilmiş olmasının yargılamadaki dolaylılığı telafi edemeyeceğine kanaat getirmiştir (ayrıca bk. *Beraru/Romanya*, 2014, § 66).

277. Mahkeme, *Cerovšek ve Božičnik/Slovenya* (2017, §§ 37-48) davasında 6. maddenin ihlal edildiğini, çünkü başvuranlar aleyhindeki hükümlerin – yani mahkûmiyetlerinin ve cezalandırılmalarının – gerekçelerinin, bunları açıklayan tek hâkim tarafından değil, yargılama aşamasına katılmamış olan farklı hâkimlerce verildiğini belirtmiştir (ayrıca bk. *Svanidze/Gürcistan*, 2019, §§ 34-38, yargılamayı yürüten

hâkimin yerine, delillerin incelenmesi sürecine katılmamış olan yedek hâkimin getirilmesi; ve [Orhan Şahin/Türkiye](#), 2024, §§ 57-62, bu davada, yeniden yargılamanın ardından başvuran hakkında mahkumiyet kararı veren üç hâkimden oluşan heyetteki hâkimlerin hiçbiri, başvuran hakkındaki ceza yargılamalarının önceki aşamalarında yer almamış veya ifadeleri başvuranın mahkumiyeti için önem arz eden tanıkların ifadelerini dinlememiştir).

278. Benzer şekilde, [Iancu/Romanya](#), 2021, §§ 52-60, davasında, Mahkeme, dolaysızlık ilkesinin ilgililiği meselesini açık bırakmakla birlikte, söz konusu ilke kapsamında, davanın incelenmesinde yer alan ancak daha sonra karar verilmeden önce emekli olan hâkim adına kararın mahkeme başkanı tarafından imzalanması meselesini incelemiştir. Mahkeme, özellikle aşağıdaki hususları vurgulayarak 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir: karar, davayı inceleyen ve delilin doğrudan analizinde yer alan yargısal oluşum tarafından kabul edilmiştir; karar, iç hukuk uyarınca, duruşmalarda ve müzakerelerde yer alan ve heyet adına mahkûmiyet kararının gerekçelerini düzenleyen hâkim yardımcısı tarafından hazırlanmıştır; emekli olan hâkim kararı objektif olarak imzalamamıştır; kararın tüm üyeler tarafından imzalanması, Avrupa Konseyine üye tüm Devletlerde ortak bir standart değildir; ulusal mevzuat, mahkeme başkanı tarafından imza atılmasının kabul edilebilirliğini, yalnızca davaya bakan hâkimin kararı imzalamadığı durumlarda sınırlandırmıştır; mahkeme başkanı kararı kendi (başkanın) adına değil, emekli hâkimin adına imzalamıştır.

279. Dolaysızlık ilkesiyle bağlantılı olarak başka bir sorun da, bir başvuranın beraatine yönelik derece mahkemesi kararının, tanıklar dinlenmeksizin ve deliller üzerinde yeni bir inceleme yapılmaksızın istinaf mahkemesince bozulması durumunda ortaya çıkabilir ([Hanu/Romanya](#), 2013, § 40; [Lazu/Moldova Cumhuriyeti](#), 2016, § 43). Dolaysızlık ilkesi, benzer şekilde, bir davanın başka bir hâkim nezdinde yeniden yargılanmak üzere geri gönderdiği durumlarda mahkeme heyetinde gerçekleşen değişiklikler bakımından da göz önünde bulundurulur. Dahası böyle bir durumda, iddia (savcılık) makamının tanıklarını sorguya çekme hakkına ilişkin Mahkeme içtihadında yer alan ilkeler de söz konusu olacaktır ([Famulyak/Ukrayna](#) (k.k.), 2019, §§ 36-38; [Chernika/Ukrayna](#), 2020, §§ 40-46 ve 54).⁷

8. Hukuki Kesinlik ve İçtihat Uyuşmazlıkları

280. Hukuki kesinlik ilkesi, yerel makamların kesin bir yargı kararının bağlayıcı niteliğine saygı duymasını gerektirir. Ceza yargılamalarının ikiliğine karşı sağlanan koruma, 6. madde kapsamındaki adil bir ceza yargılaması garantisine ilişkin olan özel güvencelerden biridir ([Bratyakin/Rusya](#) (k.k.), 2006).

281. Ancak, hukuki kesinlik ilkesinin gereklilikleri mutlak değildir. Ceza davalarında, örneğin, Sözleşme'ye Ek 7 No.lu Protokol'ün 4 § 2 maddesi ışığında değerlendirilme yapılması gerekir; nitekim bu hüküm, yeni ortaya çıkarılan deillerin veya önceki muamelelerde davanın sonucunu etkileyebilecek esaslı bir kusurun varlığı durumunda bir Devletin bir davayı yeniden açmasına izin verir. Bununla birlikte, 7 No.lu Protokol'ün 4. maddesine uygunluk, Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamında adil bir yargılamanın gerekliliklerinin karşılandığının tespiti için tek başına yeterli değildir ([Nikitin/Rusya](#), 2004, § 56).

282. Davanın kendine has bazı koşulları, kesinleşmiş bir kararın yeniden incelemeye açılmasına yönelik usulün fiilen kullanılma biçiminin, adil bir yargılamanın özünü zedelemiş olduğunu ortaya çıkarabilir. Mahkemenin özellikle değerlendirmesi gereken nokta; yetkili makamların belli bir davada böyle bir usulü başlatma ve yürütme yetkisini kullanma amacının, bireyin çıkarları ile ceza adaleti sisteminin etkili bir şekilde işlemlerini sağlama ihtiyacı arasında mümkün olan azami ölçüde adil bir denge kurmak olup olmadığı hususudur ([aynı yerde](#), § 57).

283. Hukuki kesinlik ilkesi, aynı zamanda, hukuki durumlarda belirli bir istikrar olmasını garanti eder ve halkın mahkemelere olan güvenine katkı sağlar. Öte yandan, halkın yargı sistemine olan güveninin açıkça bir Hukuk Devletinin asli unsurlarından biri olmasına rağmen, çelişkili mahkeme kararlarının sürekliliği, bu güvenin azalmasına neden olabilecek bir hukuki belirsizlik hâli yaratabilir. Ancak, hukuki kesinlik ilkesinin gereklilikleri ve halkın meşru güveninin korunması ihtiyacı, içtihadta tutarlılık hususunda kazanılmış bir hak sağlamaz ve içtihadın geliştirilmesi başlı başına adaletin doğru şekilde tecellisine aykırılık teşkil etmez; zira dinamik ve evrilmeci bir yaklaşım izlenmemesi, reformun ve ıslahatın önünde engel oluşturabilir ([Borg/Malta](#), 2016, § 107).

284. Ulusal yüksek mahkemelerin çelişkili kararlarının 6 § 1 maddesiyle güvence altına alınan adil

⁷ Bk. Tanıkları Sorguya Çekme Hakkı başlığı

yargılanma şartına aykırı olup olmadığının değerlendirilmesinde Mahkeme, ilk defa hukuk davalarında geliştirilmiş olan bir testi uygular (*Nejdet Şahin ve Perihan Şahin/Türkiye* [BD], 2011, § 53); bu bağlamda, bir yüksek mahkemenin içtihadında “derin ve köklü farklılıklar” bulunup bulunmadığını, iç hukukun bu tutarsızlıkların giderilmesine yönelik araçlar sunup sunmadığını, bu tür araçların uygulanıp uygulanmadığını ve – uygun görüldüğü takdirde – ne tür bir etki yarattığını tespit eder (*Borg/Malta*, 2016, § 108).

285. Son olarak, derdest ceza yargılamalarına yönelik yasal müdahaleler de hukuki kesinlik ilkesiyle ilgili bir hususun ortaya çıkmasına neden olabilir. *Chim ve Przywieczerki/Polonya*, 2018, §§ 199-207, davasında Mahkeme, Sözleşme'nin 7. maddesine dair içtihadına dayanarak,⁸ başvuran hakkındaki davada işleyen zamanasımı süresinin uzatılmasına neden olan yasal değişiklikle ilgili olarak Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

286. Yasa koyucunun yerel mahkemelerin içtihadındaki tutumun değiştirilmesine yönelik olan ve ek vergilerle ilgili davadaki ihtilafın adli sonucunu etkileyen müdahaleye ilişkin *Vegotex International S.A./Belçika* [BD], 2022, §§ 92-124, davasında, Mahkeme, sadece genel yarara ilişkin zorlayıcı gerekçelerin, ihtilafın yargısal olarak karara bağlanmasını etkilemeyi amaçlayan adaletin tecellisine karşı yasa koyucu tarafından yapılan müdahaleyi haklı kılabileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, Devletin mali menfaatlerinin, tek başına, ilke olarak mevzuatın geriye dönük olarak uygulanmasını haklı kılmadığını kaydetmekle birlikte Mahkeme, Devletin mali istikrarının tehlike altında olup olmadığı meselesinin ilgililiğini kapsam dışında bırakmamıştır (bununla birlikte, somut davada böylesi bir tehlike görülmemiştir). İkinci olarak, Mahkeme, niteliği itibarıyla, yasal girişimlerin durumları genel ve soyut açıdan düzenlediğini ve bu kapsamda, yasa koyucuyu harekete geçiren gerekçelerin, sadece potansiyel olarak etkilenen kişilerin her biri açısından ilgili olmayabilecekleri gerekçesiyle meşruiyetlerini kaybetmediğini vurgulamıştır. Üçüncü olarak, Mahkeme, hukukun üstünlüğü ile yönetilen bir Devlette, yasa koyucunun yargının kanun yorumlamasını düzeltmek için mevzuatı değiştirebileceğini, ancak bunun, yasa koyucunun dahi bağlı olduğu hukuki kurallar ve ilkelere uyulmasına tabi olduğunu doğrulamıştır. Bu bağlamda, Mahkeme, özellikle, istisnai durumlarda, eski bir yasal hükmü yorumlamak veya açıklamak, hukuki boşluğu doldurmak veya yeni bir içtihadın etkilerini dengelemek amacıyla mevzuatın geriye dönük olarak uygulanmasının haklı görülebileceğini yinelemiştir. Söz konusu davanın olgularına ilişkin olarak, Mahkeme, geniş çaplı vergi kaçakçılığıyla mücadele etme, vergi mükellefleri arasında keyfi ayrımcılığı önleme, ilgili yerel içtihadın etkilerini dengeleyerek yasal kesinliği yeniden tesis etme ve yerleşik idari uygulamayı yeniden oluşturma amaçlarının önemli olduğunu kabul etmiştir. Mahkeme, ayrıca, özellikle söz konusu meselenin ceza hukukunun özüyle ilgili olmadığını göz önünde bulundurarak (bk. I.A Başlığı), yasa koyucunun müdahalesinin öngörülebilir olduğuna ve genel yarara ilişkin zorlayıcı gerekçelerle haklı kılındığına kanaat getirmiştir.

9. Önyargı Oluşturucu Tanıtım

287. Mahkeme, şiddetli bir basın kampanyasının kamuoyuna – dolayısıyla da bir sanığın suçlu olup olmadığına karar vermeye çağrılan jüri üyelerine – nüfuz ederek bir yargılamanın adilliyetini olumsuz şekilde etkileyebileceğini belirtmiştir (*Akay/Türkiye*, 2002, (k.k.); *Craxi/İtalya (no. 1)*, 2002, § 98; *Beggs/Birleşik Krallık* (k.k.), 2012, § 123). Bu itibarla, şiddetli bir basın kampanyası yürütülmesi, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamında mahkemenin tarafsızlığının yanı sıra 6 § 2 maddesi kapsamında masumiyet karinesi üzerinde bir etki yaratılması riskini barındırır (*Ninn-Hansen/Danimarka* (k.k.), 1999; *Angelov/Bulgaristan* (k.k.), 2004).⁹

288. Aynı zamanda, güncel olaylara basında yer verilmesi, Sözleşme'nin 10. maddesi ile güvence altına alınmış olan ifade özgürlüğünden faydalanmanın bir şeklidir (*Bédat/İsviçre* [BD], 2016, § 51). Bir yargılamayı çevreleyen şiddetli bir basın kampanyası bulunması hâlinde ise belirleyici olan unsur, yargılamayı yürüten mahkemelerden beklenen önyargıdan arınmışlık hâline ilişkin şüphelinin – her ne kadar bunların var olması anlaşılabilir olsa da – özne kaygıları değil; esasen davanın kendine has koşulları içerisinde bu kişinin sahip olduğu endişelerin nesnel bir şekilde haklı görülüp görülemeyeceğidir (*Włoch/Polonya* (k.k.) 2000; *Daktaras/Litvanya* (k.k.), 2000; *Priebke/İtalya* (k.k.), 2001; *Butkevičius/Litvanya* (k.k.), 2002; *G.C.P./Romanya*, 2011, § 46; *Mustafa (Abu Hamza)/Birleşik Krallık*

⁸ Ayrıca bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 7. Madde Rehberi*

⁹ Bk. 3. Karşıt Basın Kampanyası başlığı

(k.k.), 2011, §§ 37-40).

289. Mahkemenin böyle bir kampanyanın yargılamanın adilliği üzerindeki etkisini değerlendirmesine ilişkin içtihadta belirlenen bazı faktörler; basın kampanyası ile yargılamanın başlangıcı – özellikle de yargılamayı yürütecek olan mahkemeyi oluşturan üyelerin belirlenmesi – arasında geçen süre, söz konusu yayınların yetkili makamlara atfedilip edilememesi veya onlardan alınan bilgilere dayanıp dayanmaması ve yayınların hâkimleri veya jüriyi etkilemek suretiyle yargılamanın sonucuna hâlel getirip getirmemesi şeklinde sıralanabilir (*Beggs/Birleşik Krallık* (k.k.), 2012, § 124; *Abdulla Ali/Birleşik Krallık*, 2015, §§ 87-91; *Paulikas/Litvanya*, 2017, § 59).

290. Ayrıca, jüri huzurunda gerçekleşen yargılamalar bağlamında, jüriye yönelik verilen her türlü talimat ve yönlendirmenin içeriği de ilgili bir değerlendirme konusudur (*Beggs/Birleşik Krallık* (k.k.), 2012, § 124). Tamamıyla profesyonel hâkimlerden oluşan ulusal mahkemeler, jüri üyelerinin aksine, genel olarak her türlü dış etkiye karşı koymaya olanak sağlayacak gerekli tecrübe ve eğitime sahiptir (*Craxi/İtalya (no. 1)*, 2002, § 104; *Mircea/Romanya*, 2007, § 75).

10. İddianame (Savcı-Şüpheli) Pazarlığı

291. Mahkeme, bir sanığın yargılama öncesinde suçunu ikrar etmesi veya suç isnadına itiraz etmemesi (*nolo contendere*) karşılığında ya da soruşturma makamıyla esaslı bir işbirliği yapması durumunda kendisi aleyhindeki suçlamaların hafifletilmesinin ya da cezasının düşürülmesinin Avrupa ceza adaleti sistemlerinde ortak bir özellik olarak kabul edilebileceğini kaydetmiştir (*Natsvlishvili ve Togonidze/Gürcistan*, 2014, § 90). Dolayısıyla, suç isnadının ya da cezanın pazarlığa tabi tutulması sürecinin kendisinde (*aynı yerde*, § 90) veya bir bireyin mahkemeye çıkmasının gerekmesi nedeniyle davanın duruşma öncesi çözümünü kabul etmesi için baskı yapılmasında uygunsuz bir şey olamaz (*Deweer/Belçika*, 1980, § 51). Mahkeme, ceza davalarının hızla karara bağlanması ve mahkemelerin, savcılarının ve avukatlarının iş yükünün hafifletilmesi gibi menfaatlerinin dışında iddianame pazarlığının, doğru uygulanması durumunda, aynı zamanda yolsuzluk ve örgütlü suçlarla mücadelede de başarılı bir araç olabileceği ve hükmedilen cezaların ve bunun sonucunda mahpusların sayısının azalmasına katkı sunabileceği görüşündedir (*Natsvlishvili ve Togonidze/Gürcistan*, 2014, § 90).

292. Mahkeme ayrıca, iddianame pazarlığının sonucu olarak sanık hakkındaki bir cezai suç isnadının kısaltılmış bir yargısal inceleme biçimiyle tespite bağlandığını ve bu yöntemin özü itibarıyla birtakım usule ilişkin haklardan feragat anlamına geldiğini değerlendirmiştir (*Navalnyy ve Ofitserov/Rusya*, 2016, § 100). Bu durum, kendi başına bir sorun teşkil etmez; zira 6. maddenin ne lafzı ne de ruhu bir kişiyi bu güvencelerden kendi hür iradesiyle feragat etmekten alıkoyar.¹⁰ Bu nedenle, feragatlerin geçerliliğine ilişkin ilkelerle kıyasen değerlendirme yapan Mahkeme, iddianame pazarlığı sonucunda anlaşmayı kabul etme kararının şu koşullara bağlı olması gerektiğini tespit etmiştir: (a) anlaşmanın başvuran tarafından, davanın tüm olay ve olguları ile hukuki sonuçlarının tam anlamıyla bilincinde olarak ve gerçekten rıza göstererek kabul edilmesi ve (b) anlaşmanın içeriği ve taraflar arasındaki anlaşmaya varılma biçiminin adilliğinin yeterli yargısal denetime tabi tutulması (*Natsvlishvili ve Togonidze/Gürcistan*, 2014, §§ 91-92).

293. Kaçakçılık mağdurlarının (kaçakçılıkla bağlantılı olarak işlenen) uyuşturucuyla ilgili suçlardan kovuşturulduğu ve söz konusu suçları kabul ettikleri *V.C.L. ve A.N. /Birleşik Krallık*, 2021, §§ 195-200, davasında, Mahkeme, özellikle, yetkililer tarafından, başvuranların kaçakçılığa maruz kalıp kalmadıklarına ve eğer maruz kaldıysa, bu olgunun cezai sorumlulukları üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmayacağına dair herhangi bir değerlendirme yapılmadığı dikkate alındığında, bu savunmaların “olguların tamamen farkında olarak” yapılmadığını tespit etmiştir. Ayrıca, bu tür koşullar altında, başvuranların haklarından feragat etmesi, kaçakçılıkla mücadeleye ve mağdurları korumaya ilişkin önemli bir kamu yararına aykırı olacaktır. Bu nedenle, Mahkeme, başvuranların suçları kabul ettikleri savunmalarının, Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki haklarından feragat anlamına geldiğini kabul etmemiştir.

¹⁰ Bk. Sözleşme'nin 6. Maddesinin Ceza Yönüne dair Genel Değerlendirmeler başlığı

B. Kamuya Açık Duruşma

Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi

“1. Herkes davasının ... cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan ... bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ... görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar aleni olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.”

HUDOC anahtar kelimeleri

Kamuya açık duruşma (6-1); Duruşma (6-1); Basının (duruşma salonundan) dışarı çıkarılması (6-1); İzleyenlerin (duruşma salonundan) çıkarılması (6-1)

Demokratik bir toplumda gerekli (6-1); Ahlakın korunması (6-1); Kamu düzeninin korunması (6-1); Ulusal güvenlik (6-1); Çocukların korunması (6-1); Tarafların özel hayatlarının korunması (6-1); Kesin olarak gerekli olduğu ölçüde (6-1); Adaletin zarar görmesi (6-1)

Aleni olarak verilmiş karar (6-1)

1. Alenilik (Kamuya Açık Olma) İlkesi

294. Yargılamaların aleni mahiyeti, adaletin yerine getirilmesinin herhangi bir kamu denetimine tabi tutulmaksızın gizli bir şekilde yürütülmesine karşı davanın taraflarını korumanın yanı sıra aynı zamanda mahkemelere olan güvenin muhafaza edilmesini sağlayan vasıtalarından biridir. Alenilik, adaletin idaresini görünür kılarak, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesindeki adil yargılama amacına ulaşılmasına katkı sağlar ki; adil yargılanmanın güvence altına alınması, demokratik bir toplumun temel ilkelerinden birini teşkil eder (*Riepan/Avusturya*, 2000, § 27; *Krestovskiy/Rusya*, 2010, § 24; *Sutter/İsviçre*, 1984, § 26).

295. Yargılamaların genel olarak adilliğinin Sözleşme'nin 6. maddesinin önemli bir ilkesi olmasına karşın, kamunun ve basının hariç tutulması karşısında sanığın kamuya açık duruşma hakkının ihlali (ya da ihlal edilmemesi), sanığın 6 § 3 maddesi kapsamında korunanlar da dâhil olmak üzere diğer usuli haklarını kullanmasına karşı herhangi bir fiili zararın varlığıyla mutlaka bağlantılı değildir. Dolayısıyla, başvurana sözlü duruşma hakkı ile çekişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkeleri göz önünde bulundurularak savunmasını öne sürmesi için yeterli imkân verildiği durumlarda dahi, yetkililerin gizli duruşma yapılması kararının davanın koşullarında kati surette gerekli olduğunu göstermeleri gerekmektedir (*Kilin/Rusya*, 2021, §§ 111-112).

296. Bir mahkeme önündeki yargılamaların aleniliği ilkesi, içerisinde iki hususu barındırır: bunlardan birincisi kamuya açık duruşma gerçekleştirilmesi, diğeri ise kararların aleni olarak verilmesidir (*Sutter/İsviçre*, 1984, § 27; *Tierce ve Diğerleri/San Marino*, 2000, § 93).

2. Sözlü Duruşma ve Mahkemede Hazır Bulunma Hakkı

a. Sözlü Duruşma Hakkı

297. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi dâhilinde “kamuya açık bir duruşma” gerçekleştirilmesi hakkı, “sözlü duruşma” hakkını da kapsamaktadır (*Döry/İsveç*, 2002, § 37).

298. Ancak, duruşma gerçekleştirme yükümlülüğü, Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai yönü kapsamına giren tüm davalarda mutlak değildir. “Suç isnadı” kavramının, ceza hukukunun geleneksel kategorilerine girmeyen (idari para cezası, gümrük hukuku, ek vergiler gibi) davalarda da uygulanmak üzere kapsamının genişletildiği göz önünde bulundurulduğunda, farklı ağırlıklarda “suç isnatlarının” mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ceza hukukunun çekirdeğine inildiğinde adil yargılanma koşulları en katı hâlini almakla birlikte, Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai yönü dâhilindeki güvencelerin, ceza yargılaması kapsamına girdiği hâlde önemli bir kusur taşımayan diğer dava kategorileri için sıkı sıkıya uygulanmasına gerek yoktur (*Jussila/Finlandiya* [BD], 2006, §§ 41-43).

299. Bununla birlikte, sözlü bir duruşma gerçekleştirmenin reddedilmesi, yalnızca istisnai durumlarda haklı görülebilir (*Grande Stevens ve Diğerleri/İtalya*, 2014, §§ 121-122). Sözlü bir duruşmanın gerçekleştirilmemesini haklı kılacak koşulların niteliği, esas olarak, yetkili mahkemece ele alınan meselelerin mahiyetine bağlıdır. Bu durumda, söz konusu meselelerin, dava dosyası üzerinden yeterince çözümlenemeyen herhangi bir hukuki veya fiili sorunu ortaya çıkarıp çıkarmadığına bakılmaz. Delillerin sözlü olarak sunulmasını veya tanıkların sorguya çekilmesini gerekli kılmayan, güvenilirliğe veya tartışmalı olaylara ilişkin herhangi bir meselenin söz konusu olmadığı durumlarda ve sanığa savunmasını yazılı olarak sunabilme ve aleyhindeki delillere itiraz edebilme olanağının yeterince tanındığı koşullarda sözlü bir duruşmanın yapılması gerekli olmayabilir. Bu bağlamda, ulusal makamların verimlilik ve tasarrufa ilişkin ihtiyaçları dikkate alması meşru bir yaklaşımdır (*Jussila/Finlandiya* [BD], 2006, §§ 41-43 ve 47-48, ek vergilere ilişkin yargılamalar; *Suhadolc/Slovenya* (k.k.), 2011, karayolu trafiğindeki ihlallere ilişkin ivedi yargılama usulü; *Sancaklı/Türkiye*, 2018, § 45, fuhuş için yer temin etme nedeniyle otel sahibine verilen idari para cezası). Ancak, dava konusu suçun bir kamu görevlisi tarafından gözlemlenmiş olduğu hâllerde sözlü bir duruşma gerçekleştirilmesi, görevlinin bulgularının inandırıcılığını sınavabilmesi açısından sanığın çıkarlarının korunması için elzem görülebilir (*Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o./Slovenya*, 2018, § 54).

300. Buna ek olarak, bazı hâllerde, davanın konusu normal şartlarda sözlü bir duruşma gerçekleştirmeksizin çözülebilecek nitelikteki teknik bir mesele dahi olsa, davanın koşulları ışığında adil bir yargılama sağlanması adına sözlü bir duruşma gerçekleştirilmesi gerekli hâle gelebilir (*Özmutur İnşaat Elektrik Nakliyat Temizlik San. ve Tic. Ltd. Şti./Türkiye*, 2017, § 37).

301. Her halükarda, bir davada sözlü duruşmanın kaldırılması için yerel mahkemeler kararlarında yeterli gerekçeler sağlamalıdır (adil yargılanma açısından, ilgili kişilerin bizzat verdikleri ifadelerin doğrudan değerlendirilmesini gerektiren bazı sorunlara rağmen temyiz aşamasında sözlü duruşma yapılmamasına ilişkin *Mtchedlishvili/Gürcistan*, 2021, § 39, davası).

b. Mahkemede Hazır Bulunma Hakkı

302. Sözlü ve kamuya açık duruşma ilkesi, cezai bir suçla itham edilen kişinin ilk derece mahkemesi nezdinde duruşmaya katılmasını gerekli kılan cezai bağlamda büyük önem arz etmektedir (*Jussila/Finlandiya* [BD], 2006, § 40; *Tierce ve Diğerleri/San Marino*, 2000, § 94; *Igor Pascari/Moldova Cumhuriyeti*, 2016, § 27, karayolundaki bir trafik kazası konusunda başvuranın suçunun sabit bulunduğu yargılamalara katılamaması).

303. Duruşmada hazır bulunmadan, kişinin Sözleşme'nin 6 § 3 maddesinin (c), (d) ve (e) bentlerinde ifade edilen “kendisini bizzat savunma”, “tanıkları sorguya çekmek veya çektirme” ve “mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yargımından ücretsiz olarak yararlanma” gibi belli haklarından nasıl yararlanabileceğini tahayyül etmek oldukça güçtür. Bu nedenle, bir sanığın mahkeme salonunda hazır bulunma hakkının güvence altına alınmasına ilişkin yükümlülük, Sözleşme'nin 6. maddesinin en temel gerekliliklerinden birini teşkil etmektedir (*Hermi/İtalya* [BD], 2006, §§ 58-59; *Sejdovic/İtalya* [BD], 2006, §§ 81 ve 84; *Arps/Hırvatistan*, 2016, § 28).

304. Buna ek olarak, duruşmada hazır bulunma hakkı, sanığa savunmasının doğruluğunu teyit etme ve bunu mağdur ve tanık beyanlarıyla karşılaştırma imkânı tanır (*Medenica/İsviçre*, 2001, § 54). Yerel mahkemeler, sanığı usulünce davet etmek suretiyle hazır bulunmasını sağlama (*Colozza/İtalya*, 1985, § 32; *M.T.B./Türkiye*, 2018, §§ 49-53) ve duruşmadan haksız yere uzak kalmasını engellemek için önlemler almalıdır (*Medenica/İsviçre*, 2001, § 54).

305. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin bir başvurana mahkeme belgelerini taahhütlü posta gibi belli bir şekilde elde etme hakkını tanıdığı söylenemeyecek olsa da, adaletin yerine getirilmesi adına mahkeme önünde gerçekleşecek bir duruşmanın başvurana öyle bir biçimde bildirilmesi gerekir ki; başvuran yalnızca duruşmanın tarih, saat ve yerini öğrenmekle kalmayacak, aynı zamanda ortaya koyacağı savlarını hazırlaması ve duruşmaya katılması için yeterli süreye de sahip olacaktır (*Vyacheslav Korchagin/Rusya*, 2018, § 65).

306. Eğer duruşmada hazır bulunma hakkından feragat etmişse, bir sanığın giyabında da duruşma gerçekleştirilebilir. Bu, açık bir feragat olabileceği gibi, zımnen kişinin davranışlarından da -örneğin yargıdan kaçma niyeti varsa- anlaşılabilir (*Lena Atanasova/Bulgaristan*, 2017, § 52; bk. örneğin *Chong Coronado/Andora*, 2020, §§ 42-45). Ancak Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki güvencelerden

yapılacak her türlü feragat, Mahkeme içtihadında yer alan “bilinçli ve anlayışlı” feragat kriterlerine uygun olmak zorundadır (*Sejdovic/İtalya* [BD], 2006, §§ 86-87).¹¹

307. Bununla bağlantılı olarak Mahkeme, cezai bir suç ile itham edilen bir kişiye bizzat bildirim yapılmamış ise, yetersiz bir maddi temele dayanan bir varsayım sonucu kişiye atfedilen “firari” statüsünden yola çıkılarak sanığın mahkemede hazır bulunma ve kendini savunma hakkından feragat ettiği sonucuna ulaşamayacağını belirtmiştir. Dahası, cezai bir suç ile itham edilen kişi, adaletten kaçmaya çalışmadığını ya da zorunlu nedenlerle duruşmada hazır bulunmadığını ispat etme yükümlülüğü altında bırakılmamalıdır. Bununla birlikte, sanığın yokluğu için geçerli bir mazeret gösterip göstermediğini veya kendisinin kontrolü dışındaki nedenlerle hazır bulunmadığına kanaat getirilmesini gerektirecek herhangi bir unsurun dava dosyasında mevcut olup olmadığını değerlendirme konusunda ulusal makamların takdir yetkisi bulunmaktadır (*aynı yerde*, § 87). Her halükarda, sanığın hakkındaki yargılamalara ilişkin etkili bilgiye sahip olduğunun değerlendirilebileceği sonucuna varmak için objektif faktörlerin ortaya konulması gerekmektedir (*Yeğەر/Türkiye*, § 33).

308. Mahkeme ayrıca, gıyaben yargılama gerçekleştirmenin mümkün olmaması durumunun ceza davalarının yürütülmesi sürecini felce uğratabileceğini, bu bağlamda delillerin kaybolması, kovuşturma için öngörülen zamanaşımının dolması veya adaletin tecellisinde hata oluşması gibi sonuçlara yol açabileceğini belirtmiştir (*Colozza/İtalya*, 1985, § 29). Dolayısıyla, bir duruşmanın sanığın yokluğunda gerçekleştirilmesi, tek başına 6. maddeye aykırılık oluşturmaz. Ancak iç hukukun başvuranın durumundaki gibi hakkında “cezai bir suç isnadı” bulunan bir kişinin mahkemede hazır bulunmadığı hâlde yargılama gerçekleştirilmesine olanak sağladığı durumlarda, ilgili kişi yargılamalardan haberdar olduğu anda kendisinin beyanlarını dinleyen bir mahkeme tarafından müsnet suçun esasına ilişkin yeni bir değerlendirme ve tespitte bulunmasını isteme imkânına sahip olmalıdır (*Sanader/Hrvatistan*, 2015, §§ 77-78).

309. Sanığın gıyabında gerçekleştirilen yargılamaların Sözleşme'nin 6. maddesi ile bağdaşmaz olduğuna dair kesin bir kural bulunmazken; bir şahsın, mahkemede hazır bulunma ve kendisini savunma haklarından feragat ettiğinin veya yargıdan kaçma niyetinde olduğunun sabit olmadığı hâllerde, gıyabında mahkûm edilmesi ve sonrasında beyanlarını dinleyen bir mahkemenin hem hukuk hem de maddi olaylar açısından cezai suç isnadının esasına ilişkin yeni bir değerlendirme ve tespitte bulunmasını sağlayamıyor ise bir ihkak-ı haktan imtina durumu hâsıl olur (*Sejdovic/İtalya* [BD], 2006, § 82). Bunun sebebi, bir sanığın ya ilk yargılama ya da yeniden yargılama esnasında mahkeme salonunda hazır bulunma hakkını güvence altına alma ödevinin, Sözleşme'nin 6. maddesinin temel gerekliliklerinden biri olmasıdır (*Stoichkov/Bulgaristan*, 2005, § 56).

310. Mahkeme, *Sanader/Hrvatistan* (2015, §§ 87-88) davasında, gıyaben yargılanan bireyin hakkındaki kovuşturmadan ve atılı suçlardan haberdar olmadığını veya yargıdan kaçma niyetinin olmadığını veyahut mahkemede hazır bulunma hakkından kesin bir şekilde feragat etmediğini not etmiş ve kişinin yargılamanın yenilenmesini talep edebilmek için ceza yargılamaları süresince ulusal makamlar önüne çıkmasının ve bir ikamet adresi sunmasının zorunlu tutulmasını orantısız bulmuştur. Bunun sebebi de, özellikle, sanığın ulusal makamların yargı çevresine girdiği anda gıyabında verilen hüküm dolayısıyla özgürlüğünden yoksun bırakılacak olmasıdır. Bu hususta Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesine uygun koşullarda yeniden yargılanma hakkını elde edebilmek için bir sanığın teslim olarak gözaltına girmeyi kabul etmesinin zorunlu tutulmasının söz konusu olamayacağına vurgu yapmıştır. Ancak Mahkeme devamlı, bu değerlendirmenin yeni yargılama sırasında başvuranın tutuklanarak veya hakkında iç hukukta öngörülen farklı tedbirler uygulanarak mahkemede hazır bulunmasının sağlanmasının gerekip gerekmeyeceği hususunun yerindeliğiyle ilgili olmadığını açıklamıştır. Bu tür tedbirler, uygulanabilir olduğu yerde, farklı bir yasal dayanağa sahip olmalı; başvuranın mezkur suçu işlemiş olduğuna yönelik makul bir şüphe ve tutuklama için “ilgili ve yeterli gerekçe” bulunmalıdır (aksi yönde bk. tutukluluğun yeniden yargılama bağlamında zorunlu olmadığı *Chong Coronado/Andora*, 2020, §§ 38-40, davası).

311. Son olarak, duruşmada hazır bulunma zorunluluğuna dair başka bir sorun da, sanığın uygunsuz davranışları gerekçesiyle hakkındaki yargılamaya katılmaktan alıkonması durumunda ortaya çıkar (*Idalov/Rusya* [BD], 2012, § 175; *Marguş/Hrvatistan* [BD], 2014, § 90; *Ananyev/Rusya*, 2009, § 43; *Suslov ve Batikyan/Ukrayna*, 2022, §§ 135-141; *Chkhartshvili/Gürcistan*, 2023, §§ 32-38; ayrıca bk. çevrimiçi

¹¹ Bk. Sözleşme'nin 6. Maddesinin Ceza Yönüne dair Genel Değerlendirmeler başlığı

duruşmalar bağlamında *Khachapuridze ve Khachidze/Gürcistan*, 2024, §§ 134-141).

312. Bu bağlamda Mahkeme, adaletin doğru şekilde yerine getirilmesi için, mahkeme salonunda adli yargılamaların ayırıcı nitelikleri olan saygınlık, düzen ve adap kurallarına riayet edilmesinin esas olduğunu ifade etmiştir. Bir sanık tarafından uygun davranış kurallarına ilişkin en temel standartlara alenen kayıtsızlık gösterilmesi hoş görülmez ve görülmemelidir. Fakat bir başvuranın davranışları kendisinin dışarı çıkarılmasını ve yargılanmasına gıyabında devam edilmesini haklı kılacak mahiyette ise, başvuranın mahkeme salonundan çıkarılmasına karar vermeden önce bu davranışını sürdürmesinin sonuçlarını makul surette öngörebilecek durumda olduğunu tespit etme görevi mahkeme başkanına düşer (*Idalov/Rusya* [BD], 2012, §§ 176-177; bk. çevrimiçi duruşma bağlamında Mahkemenin başvuranın rahatsız edici davranışına devam etmesi halinde “susturulabileceğini” kaydettiği *Khachapuridze ve Khachidze/Gürcistan*, 2024, §§ 139, davası). Dahası, bu durumla bağlantılı olarak değerlendirilmesi gereken noktalar; başvuranın yokluğunda avukatının savunma haklarını kullanıp kullanamadığı (*Marguş/Hırvatistan* [BD], 2014, § 90) ve meselenin kanun yolu yargılamalarında incelenip, eğer mümkünse, çözüme kavuşturulup kavuşturulmadığı (*Idalov/Rusya* [BD], 2012, § 179) hususlarıdır.

c. Kanun Yolu Duruşmasında Hazır Bulunma

313. Duruşmaların kamuya açık olarak gerçekleştirilmesini gerektiren ilke, sanığa kanun yolu (temyiz, istinaf gibi) incelemesi yapan mahkeme önünde bizzat ifade verme hakkını da tanır. Bu bakımdan alenilik ilkesi, sanığın savunma haklarının garanti edilmesi amacını güder (*Tierce ve Diğerleri/San Marino*, 2000, § 95). Dolayısıyla, bir sanık kanun yolu duruşmasında hazır bulunmayışına dair mazeret sunduğunda, iç hukuktaki mahkemelerin bu mazereti incelemesi ve verecekleri kararda yeterli gerekçeler sunması gerekir (*Henri Rivière ve Diğerleri/Fransa*, 2013, § 33).

314. Ancak, bir kanun yolu duruşması bağlamında sanığın şahsen katılımı, ilk derece yargılamasında olduğu kadar kritik bir öneme sahip değildir. Sözleşme'nin 6. maddesinin kanun yolu mahkemeleri nezdindeki yargılamalara uygulanma şekli söz konusu olan süreçlerin kendine has özelliklerine bağlı olup; yerel hukuk düzenindeki yargılamaların tamamı ve kanun yolu mahkemesinin rolü göz önünde bulundurulmalıdır (*Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 60).

315. İlk derece mahkemesi önünde aleni bir duruşmanın gerçekleştirilmiş olması koşuluyla; kanun yoluna başvurma iznine ilişkin incelemeler ile somut olay ve olgular haricinde yalnızca hukuki yönden yapılacak incelemeler, başvurucuya doğrudan kanun yolu veya temyiz mahkemesince dinlenilme fırsatı verilmediğinde dahi 6. maddenin gerekliliklerine uygun olabilir (*Monnell ve Morris/Birleşik Krallık*, 1985, § 58, kanun yoluna başvurma izni hususu; *Sutter/İsviçre*, 1984, § 30, temyiz mahkemesi hususu).

316. Bir kanun yolu mahkemesinin davayı hem olaylar hem de hukuk bakımından incelemeye yetkili olması hâlinde bile, 6. madde uyarınca bizzat hazır bulunma hakkı şöyle dursun, aleni bir duruşmanın gerçekleştirilmesi de her zaman gerekli görülmez (*Fejde/İsveç*, 1991, § 31). Bununla birlikte, davanın koşullarında davayı olaylar ve hukuk bakımından incelemesinin ve başvuranın suçluluğu veya masumiyeti konusunda tam bir değerlendirme yapmasının beklendiği durumlarda, temyiz mahkemesi, adil yargılanma gereği, suç teşkil ettiği iddia edilen fiili işlemediğini iddia eden sanığın bizzat verdiği ifadelerin doğrudan değerlendirmesini yapmadan bu hususları uygun bir şekilde karara bağlayamaz (*Deliktaş /Türkiye*, 2023, § 44). Sanığın hazır bulunması hususu hakkında karar verilirken, ilgili yargılamaların kendine özgü koşulları ve başvuranın menfaatlerinin kanun yolu mahkemesi önünde sunulma ve korunma biçimi dikkate alınmalı ve özellikle de karara bağlanacak meselelerin mahiyeti ışığında değerlendirme yapılmalıdır (*Seliwiak/Polonya*, 2009, § 54; *Sibgatullin/Rusya*, 2009, § 36).

317. Ancak, kanun yolu mahkemesinin bir davayı olaylar ve hukuk bakımından incelemesinin ve suçun sabit olup olmadığı hususunu kapsamlı bir şekilde değerlendirmesinin gerekli olduğu hallerde, söz konusu mahkeme, sanığın ceza gerektiren suçu işlemediğini kanıtlamak amacıyla bizzat sunduğu delilleri (ifadeleri) doğrudan değerlendirmeden meseleye ilişkin bir sonuca varamaz (*Dondarini/San Marino*, 2004, § 27; *Popovici/Moldova*, 2007, § 68; *Lacadena Calero/İspanya*, 2011, § 38; *X/Hollanda*, 2021, § 45). Bu ilke, özellikle kanun yolu mahkemesinin başvuranın cezasının arttırılmasına gerek olup olmadığını değerlendirmesinin beklendiği hâllerde önem kazanır (*Zahirović/Hırvatistan*, 2013, § 57; *Hokkeling/Hollanda*, 2017, § 58). Bu bağlamda, yargılamalarda söz konusu olan hususların başvuranın bizzat hazır bulunmasını gerektirdiği durumlarda, başvuranın bu yönde bir talebi olmadan dahi

duruşmaya çağırılması gerekebilir (*Mirčetić/Hrvatistan*, 2021, § 24).

318. Kural olarak, bir kanun yolu mahkemesi, ilk derecede verilen beraat kararını bozduğunda, sanığın dinlenilebilmesini sağlamak adına pozitif tedbirler almak zorundadır (*Botten/Norveç*, 1996, § 53; *Dănilă/Romanya*, 2007, § 41; *Gómez Olmeda/İspanya*, 2016, § 32). Bunun olmadığı durumlarda kanun yolu mahkemesi, değerlendirmesini yalnızca derece mahkemesinin beraat kararını bozarak davayı yeniden incelenmesi için geri göndermekle sınırlandırmalıdır (*Július Þór Sigurþórsson/İzlanda*, 2019, § 38). Bu bağlamda, bir sanığın duruşmada hazır bulunmasıyla yakından ilgili olarak ortaya çıkan başka bir mesele de başvuranın mahkûmiyetine dayanak olarak alınan deliller üzerinde ayrıca inceleme yapılması ihtiyacına ilişkindir (*aynı yerde*, § 42; kıyaslayınız, *Marilena-Carmen Popa/Romanya*, 2020, §§ 45-47; ve başvuran hakkındaki beraat kararının bozulmasının tanık delillerinin güvenilirliğinin yeniden değerlendirilmesine dayanmadığı *Zirnĭte/Letonya*, 2020, § 54; ayrıca bk. ilk derece ve son derece mahkemeleri arasında tanıkların güvenilirliği ve inanılabilirliği hususlarını içermeyen belgelere dayalı deliller ışığında tanık ifadelerinin ilgililiğini değerlendirme şekline dair anlaşmazlığa ilişkin *Ignat/Romanya*, 2021, §§ 56- 57). Bu durum, ilgili olduğu yerlerde, tanıkları sorgulama gerekliliği ile de ilişkili olabilir (*Dan/Moldova Cumhuriyeti* (No. 2), 2020).

319. Ancak bir sanık, ister açıkça ister davranışları vasıtasıyla, kanun yolu yargılamalarına katılma hakkından vazgeçebilir (*Kashlev/Estonya*, §§ 45-46; *Hernández Royo/İspanya*, § 39; *Bivolaru/Romanya (no. 2)*, §§ 138-146). Bununla birlikte, yargılamalara katılma hakkından feragat edilmesi, kendi başına, yargılamalar sırasında dinlenme hakkından feragat edildiği anlamına gelmez (*Maestri ve Diğerleri/İtalya*, §§ 56-58). Her hâlde, ilgili mahkemenin başvuranın yargılamalara katılımını sağlamak adına kendisinden makul düzeyde beklenebilecek tüm adımları atıp atmadığının tespiti önem arz eder. Görüntülü bağlantı yoluyla sorgulama, yargılamalara etkili bir şekilde katılımın temin edilmesi için başvurulacak bir tedbir olabilir (*Bivolaru/Romanya (no. 2)*, §§ 138-139, 144-145).

320. Mahkemenin bu konudaki içtihadında, iki durum arasında bir ayırım yapıldığı görülmektedir: bir tarafta, beraat kararının dayandırıldığı sözlü delili bizzat dinlemeksizin beraat kararını bozan bir kanun yolu mahkemesinin, davayı olaylar ve hukuk bakımından inceleme göreviyle sınırlı kalmayıp ayrıca olay ve olgular üzerinde tamamen yeni bir değerlendirme gerçekleştirdiği durumlar bulunurken, diğer tarafta ise, olaylar bakımından da inceleme yapabilecek yetkiye sahip kanun yolu mahkemesinin, kanunu yorumlaması ve/veya tespiti gerçekleştirilen olaylara uygulaması açısından derece mahkemesiyle görüş ayrılığına gittiği hâller yer almaktadır. Örneğin; *Igual Coll/İspanya* (2008, § 36) davasında Mahkeme, kanun yolu mahkemesinin hâlihazırda ilk derece aşamasında tespite erdirilmiş olaylara yönelik farklı bir hukuki değerlendirme veya kanunun yeniden olaylara uygulanması işlemi gerçekleştirmekle kalmadığını, sırf hukuki nitelikli değerlendirmelerin de ötesinde olayları en başından yeniden takdir ettiğini not etmiştir (ayrıca bk. *Spĭnu/Romanya*, 2008, §§ 55-59; *Andreescu/Romanya*, 2010, §§ 65-70; *Almenara Alvarez/İspanya*, 2011). Benzer şekilde, *Marcos Barrios/İspanya* (2010, §§ 40-41) davasında Mahkeme, kanun yolu mahkemesinin olayın maddi yönü (tanığın güvenilirliği) üzerinde kanaatini ifade ederek ilk derece aşamasında tespit edilmiş olan olay ve olgularda değişiklik yaptığını ve başvuranın suçunun sabit olup olmadığı hususunda belirleyici olan olaylar hakkında yeni bir konum aldığını gözlemlemiştir (ayrıca bk. *García Hernández/İspanya*, 2010, §§ 33-34).

321. Buna karşın *Bazo González/İspanya*, 2008, davasında Mahkeme, kanun yolu mahkemesinin incelemesi istenen başvuranın mahkûmiyetine esas hususların ağırlıklı olarak hukuki karakterde olduğu ve adı geçen mahkemenin deliller üzerinde yeni bir inceleme yapma görevi olmayıp daha ziyade derece mahkemesinininkinden farklı bir hukuki yorum benimsediğini kararında açıkça belirtilmiş olması nedeniyle Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir (ayrıca bk. *Lamatic/Romanya*, 2020). Benzer şekilde, ilk derece ve son derece mahkemelerinin belgelere dayalı mevcut delilleri değerlendirme konusunda anlaşmazlık yaşadığı *Ignat/Romanya*, 2021, §§ 47-59, davasında, Mahkeme, son derece mahkemesinin tanık ifadelerini doğrudan dinlemesinin gerekli olmadığına kanaat getirmiştir.

322. Ancak, Mahkemenin *Suuripää/Finlandiya* (2010, § 44) kararında açıkladığı üzere, dava konusu olaylar ile hukuki yorumların birbirinden ayrılması güç olacak ölçüde iç içe geçmiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Alenilik Kuralının İstisnaları

323. Bir yargılamanın alenilik kuralına uygun olması için halkın duruşma tarihi ve yeri hakkında bilgi

edinebilmesi ve bu yerin halk tarafından kolaylıkla erişilebilir olması gerekir (*Riepan/Avusturya*, 2000, § 29).

324. Kamuya açık duruşma şartı, bazı istisnalara tabidir. Bu durum, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin lafzında yer alan “küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir” şeklindeki hükümden açıkça anlaşılabilir. Yargılamaların tamamen veya kısmen gizli (*in camera*) olarak gerçekleştirilmesi, ancak davanın koşullarının bunu kesinlikle gerekli kılması hâlinde mümkündür (*Welke ve Białek/Polonya*, 2011, § 74; *Martinie/Fransa* [BD], 2006, § 40).

325. Bu istisnalardan birinin veya birkaçının uygulanabilmesi için aranan gerekçelerin olduğu durumlarda yetkili makamlar, bu tür bir kısıtlamayı gerekli görmeleri hâlinde duruşmaların gizli oturumla gerçekleştirilmesine karar verme yetkisine sahip olup; bu hususta bir zorunlulukları da yoktur (*Toeve/Bulgaristan* (k.k.), 2004) Dahası, uygulaması kapsamında Mahkeme, kamuya açık duruşma hakkını yorumlarken, aleniliğin yokluğuna dair ileri sürülen gerekçe ne olursa olsun bunun kesin surette gerekli olup olmadığına ilişkin bir değerlendirme gerçekleştirir (*Yam/Birleşik Krallık*, 2020, § 54). Bu durum, özellikle, halkın duruşma dışı tutulması durumunda, yerel mahkemelerin daha az kısıtlayıcı tedbirler uygulama olasılığını incelemesi gerektiği anlamına gelir (*Mamaladze/Gürcistan*, 2022, § 98).

326. Her ne kadar ceza yargılamalarında alenilik ilkesinin çoğu zaman uygulanması beklense de, tanıkların güvenliğinin ve özel hayatlarının gizliliğinin korunması veya adaletin tecellisi yolunda özgürce bilgi ve görüş alışverişi gerçekleştirilmesinin desteklenmesi gibi amaçlarla, bazı durumlarda 6. madde kapsamında açık ve aleni mahiyetinin kısıtlanması gerekebilir (*B. ve P./Birleşik Krallık*, 2001, § 37; ayrıca bk. 8. madde yönünden *Frâncu/Romanya*, 2020).

327. Güvenlik kaygıları çoğu ceza yargılamasının ortak özelliklerinden biridir fakat yine de bu kaygıların tek başına duruşmaların kamuya kapalı olarak gerçekleştirilmesini haklı kıldığı durumlar nadirdir (*Riepan/Avusturya*, 2000, § 34). Güvenlik tedbirleri dar kapsamlı olarak düzenlenmeli ve gereklilik ilkesi ile bağdaşmalıdır. Adli merciler, mahkeme salonunda emniyet ve güvenliğin sağlanması için olası tüm alternatifleri değerlendirmeli ve aynı amaca hizmet eden tedbirlerden daha az katı olanını tercih etmelidir (*Krestovskiy/Rusya*, 2010, § 29). Dolayısıyla, örneğin, yasa dışı silahlı bir örgütün bazı üyelerinin yakalanmadığı olasılığının varsayılması, kendi başına, halkın güvenlik gerekçeleriyle yargılamaların bütünü dışında bırakılmasını haklı kılamaz (*Kartoyev ve Diğerleri/Rusya*, 2021, § 60).

328. Kamu düzeni ve güvenlik sorunları hususları, hükümlüler hakkında cezaevi disiplinine ilişkin yargılamaların kamuya kapalı şekilde gerçekleştirilmesinin haklı gerekçesi olabilir (*Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 87).

329. Olağan ceza yargılamaları kapsamında duruşmanın bir cezaevinde gerçekleştirilmesi, söz konusu duruşmanın aleni (kamuya açık) olmadığı anlamına gelmez. Ancak, bir duruşmanın normal bir mahkeme salonu haricinde gerçekleştirilmesinin beraberinde getirdiği engelle mücadele etmek adına Devlet, kamunun ve medyanın duruşmanın yapılacağı yer konusunda usulüne uygun olarak bilgilendirilmesini ve kendilerine etkili bir erişim imkânı sağlanmasını temin etmek amacıyla telafi edici tedbirler alma yükümlülüğü altındadır (*Riepan/Avusturya*, 2000, §§ 28-29).

330. Dava dosyasında gizli bilgilerin bulunması, duruşmanın açık bir şekilde gerçekleştirilmesi ile ulusal güvenlik kaygıları arasında bir denge kurulmaksızın duruşmanın doğrudan kamuya kapatılması gerektiği anlamına gelmez. Ceza yargılamalarının kamuya kapatılmasına karar vermeden önce mahkemeler, söz konusu kapalılığın hükümetin mecburi yararının korunması için gerekli olduğuna dair spesifik tespitlerde bulunmalı ve gizlilik düzeyini bu tür bir yararın korunması için gerekli olan ölçüyle sınırlandırmalıdır (*Belashev/Rusya*, 2008, § 83; *Welke ve Białek/Polonya*, 2011, § 77). Ayrıca, gizli bilgilerin yargılamalar sırasında belirli bir aşamada incelenebileceğine dair teorik bir olasılık, kamunun yargılamaların dışında tutulmasını haklı kılamaz (*Kartoyev ve Diğerleri/Rusya*, 2021, § 59).

331. Bu tür davalarda Mahkemenin genellikle benimsediği yaklaşım, kapalı duruşma gerçekleştirme kararının gerekçelerini ve davanın olayları ışığında bu gerekçelerin haklı görünüp görünmediğini incelemektir. Ancak bir yargılamanın kısmen kapalı olarak gerçekleştirilmesi için ortaya konan gerekçenin ulusal güvenlik meselesi olması hâlinde, kesin surette gereklilik testinin uygulanmasında belli sorunlar

ortaya çıkabilmektedir. Ulusal güvenliğe dair endişelerin hassaslığı, kamunun dışarıda tutulması için gösterilen gerekçelerin dahi gizlilik düzenlemelerine tabi olabileceği anlamına gelmekte ve davalı Hükümetler bu detayları Mahkeme ile paylaşmaktan çekinebilmektedir. Bu tür hassasiyetler, ilke olarak meşru olup; Mahkeme, önüne gelen yargılamalarda taraflarca açıklanan gizli bilgilerin korunması için gerekli adımları atmaya hazırdır. Ancak, bunun gibi gizlilik güvenceleri, bazı durumlarda bilginin açıklanmasıyla temel milli çıkarlara ciddi şekilde zarar gelmesi riskinin azaltılması için yeterli görülmebilir. Dolayısıyla Mahkemenin, iç hukuk düzeyinde üzerinde değerlendirme yapılan materyale doğrudan erişim sağlamaksızın, bir yargılamanın kamuya ve basına kapalı gerçekleştirilmesi durumunun kesin surette gereklilik kriterini karşılayıp karşılamadığını değerlendirmesi gerekebilir (*Yam/Birleşik Krallık*, 2020, § 55).

332. Bu bağlamda Mahkeme, milli güvenlik endişelerinin ortaya çıktığına dair ulusal makamlarca varılan karara karşı çıkacak donanımına sahip değildir. Ancak milli güvenliğin söz konusu olduğu hâllerde dahi, temel insan haklarını etkileyen tedbirlerin, kararın gerekçelerini denetleme yetkisini haiz bağımsız bir organ nezdinde gerçekleştirilecek bir tür çekişmeli yargılama yoluna tabi olması gerekir. İnsan haklarını kısıtlayıcı kararların dayandığı milli güvenlik meselesine ilişkin somut materyali doğrudan inceleyemediği durumlarda Mahkeme, ilgili kişinin çıkarlarının korunması için yeterli güvencelerin sağlandığından emin olmak amacıyla ulusal karar verme sürecini incelemeye tabi tutacaktır. Ayrıca, ceza yargılamalarının kapalı olarak gerçekleştirilmesine yönelik bir kararın 6. madde kapsamındaki kamuya açık duruşma hakkıyla uyumlu olup olmadığının değerlendirilmesinde; kamu yararı endişeleri ile aleniyet gerekliliği arasında bir dengenin kurulup kurulmadığı, tüm delillerin savunma tarafına açıklanıp açıklanmadığı ve yargılamaların bir bütün olarak adil olup olmadığı da göz önünde bulundurulacak hususlardır (*aynı yerde*, §§ 56-57).

333. Son olarak, bir duruşmanın gizli oturumla gerçekleştirilmesine karar verilirken yerel mahkemelerin kararlarında yeterli gerekçelendirme yaparak duruşmanın kapalı gerçekleştirilmesinin Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi anlamında kesin surette gerekli olduğunu ortaya koyması gerekir (*Chaushev ve Diğerleri/Rusya*, 2016, § 24).

4. Kararların Aleni Olarak Verilmesi

334. Mahkeme, [Sözleşme'nin İngilizce metninde yer alan] “*pronounced publicly*” (“alenen açıklanır”) ibaresindeki kelimeleri birebir ilk anlaşıldığı şekliyle benimsemekle bağlı olmadığı kanısındadır (*Sutter/İsviçre*, 1984, § 33; *Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 91).

335. Kararın açık bir mahkemede [yüksek sesle] okunması anlamını çağrıştıran bu ifadeye karşın, bir kararın diğer yöntemlerle aleni bir şekilde açıklanması da Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi ile bağdaşabilir. Genel bir kural olarak, “kararın” davalı Hükümetin iç hukuku uyarınca bildiriliş/açıklanış şekli, söz konusu yargılamaların kendine özgü nitelikleri ışığında değerlendirilmeli ve bu bağlamda da Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinde güdülen hedefler dikkate alınmalıdır; şöyle ki, adil yargılanma hakkının güvence altına alınabilmesi için yargının kamuoyu denetimine tabi tutulmasına imkân sağlamalıdır. Bu değerlendirme yapılırken, yargılamanın bütünü dikkate alınmalıdır (*Welke ve Biatek/Polonya*, 2011, § 83, gizli olarak gerçekleştirilen yargılamalar kapsamında kararların hüküm kısmının alenen açıklanmasının kısıtlanması durumunun 6. maddeye aykırılık teşkil etmemesi). Dolayısıyla, kararın mahkeme kaleminden edinilebilmesi ve resmi derlemelerde yayımlanması, kararın aleni olarak verilmesi şartını sağlayabilir (*Sutter/İsviçre*, 1984, § 34).

336. Bir yargı kararının bütünüyle kamudan gizli bir şekilde verilmesi, haklı görülmez. Yargı kararlarının yalnızca, ifşa edilmesi hâlinde ulusal güvenliği veya başkalarının emniyetini tehdit edebilecek kısımlarının gizli tutulması gibi, bazı teknikler ile meşru güvenlik kaygılarına cevap verilebilir (*Raza/Bulgaristan*, 2010, § 53; *Fazliyski/Bulgaristan*, 2013, §§ 67-68).

337. Kamuya açık (aleni) bir duruşma hakkı ile kararın kamuya açık bir şekilde verilmesi hakkı, 6. madde kapsamında bulunan iki ayrı haktır. Bu haklardan birinin ihlal edilmemiş olması, tek başına diğerinin de ihlalinin oluşamayacağı anlamına gelmez. Başka bir deyişle, ceza hükmünün aleni olarak verilmesi, kapalı olarak gerçekleştirilen duruşmaların haksızlığını gidermez (*Artemov/Rusya*, 2014, § 109).

C. Makul Süre

Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi

“1. Herkes davasının ... cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda ... makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir...”

HUDOC anahtar kelimeleri

Makul süre (6-1)

1. Yargılamaların Uzunluğunun Belirlenmesi

338. Herkesin davasının makul bir süre içerisinde görülmesini isteme hakkını koruma altına alan 6 § 1 maddesinin cezai meselelerdeki amacı, suçlanan kişinin aşırı uzun bir süre boyunca suç isnadına maruz kalmalarını önlemek ve isnadın bir karara bağlanmasını sağlamaktır (*Wemhoff/Almanya*, 1968, § 18; *Kart/Türkiye* [BD], 2009, § 68).

a. Dikkate Alınacak Sürenin Başlangıç Noktası

339. Dikkate alınacak süre, kişinin suç ile itham edildiği günden itibaren işlemeye başlar (*Neumeister/Avusturya*, 1968, § 18).

340. “Makul süre”, davanın yargılamayı yürütecek olan mahkemenin önüne getirilmesinden önce işlemeye başlayabilir (*Deweer/Belçika*, 1980, § 42); örneğin, yakalama anından itibaren (*Wemhoff/Almanya*, 1968, § 19), kişinin suç ile itham edildiği andan itibaren (*Neumeister/Avusturya*, 1968, § 18) ön soruşturmanın başlatıldığı tarihten itibaren (*Ringeisen/Avusturya*, 1971, § 110; *Šubinski/Slovenya*, 2007, §§ 65-68) veya bir suç işlediğinden şüphelenilen bir başvuranın tanık sıfatıyla sorgulanmasından itibaren başlayabilir (*Kalēja/Letonya*, 2017, § 40). Ancak, her hâlükârda ilgili sürenin başlangıç noktası, başvuranın suç isnadından haberdar olduğu veya cezai soruşturma ya da yargılama kapsamında alınan tedbirlerden önemli bir şekilde etkilendiği andır (*Mamič/Slovenya (no. 2)*, 2006, §§ 23-24); *Liblik ve Diğerleri/Estonya*, 2019, § 94).

341. Bu bağlamda “suç isnadı” kavramı, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesindeki özerk anlamı dâhilinde düşünülmelidir (*McFarlane/İrlanda* [BD], 2010, § 143).¹²

b. Sürenin Sona Ermesi

342. Mahkeme, cezai meselelerde Sözleşme'nin 6. maddesinin uygulanabileceği sürenin, söz konusu yargılamaların tamamını kapsadığını (*König/Almanya*, 1978, § 98); buna kanun yolu incelemelerinin de dâhil olduğunu belirtmiştir (*Delcourt/Belçika*, 1970, §§ 25-26; *König/Almanya*, 1978, § 98; *V./Birleşik Krallık* [BD], 1999, § 109; bununla birlikte bk. psikiyatrik tutulma prosedürüne ilişkin araya giren sürenin, başvuran hakkındaki ceza yargılamalarının toplam süresinden düşülmesine dair *Nechay/Ukrayna*, 2021, § 64). Ayrıca 6 § 1 maddesine göre bu süre, suç isnadının esası hakkında verilen kararla sona erer; bu karar, yöneltilen suçlamanın esası hakkında hüküm veren bir kanun yolu mahkemesinin kararı da olabilir (*Neumeister/Avusturya*, 1968, § 19).

343. Dikkate alınacak süre, en azından beraat veya mahkûmiyet kararı verilinceye kadar devam eder; bu karara kanun yolu incelemesi sonucunda varılmış olması da durumu değiştirmez. Ayrıca, ilgili kişilere adli yargılamalardaki gecikmelere karşı sağlanan korumanın mahkeme önündeki ilk duruşmada sonlandırılması için herhangi bir neden yoktur; yargılamayı yürüten mahkemenin herhangi bir kanuni dayanak göstermeden erteleme kararı vermesi veya aşırı gecikmelere sebep olması da endişe konusudur (*Wemhoff/Almanya*, 1968, § 18).

344. Mahkûmiyete karar verilmesi hâlinde, verilecek ceza tam olarak sabitleştirilmediği sürece Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamında “suçlamaların esası konusunda bir kararın verildiği” söylenemez (*Eckle/Almanya*, 1982, § 77; *Ringeisen/Avusturya*, 1971, § 110; *V./Birleşik Krallık* [BD], 1999, § 109).

¹² Bk. 1. Bir “İsnadın” Varlığı başlığı

345. Herhangi bir mahkeme tarafından verilen bir kararın icrası, 6. madde çerçevesinde, yargılamanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmelidir (*Assanidze/Gürcistan* [BD], 2002, § 181). Bir Sözleşmeci Devletin hukuki veya idari sisteminin, kesin ve bağlayıcı bir beraat kararının beraat ettirilen kişi aleyhine hükümsüz bırakılmasına izin vermesi hâlinde, 6. madde ile tanınan güvenceler asılsız ve yanıltıcı kalacaktır. Ceza yargılamaları kendi içinde bir bütün olup, 6. madde ile sağlanan güvence, beraat kararı ile sonlandırılmaz (*aynı yerde*, § 182). Devletin idari makamlarının, bir sanık hakkında verilen beraat kararını reddetmeleri veya bu karara uygun hareket etmemeleri ya da bu hususta gecikmeye sebep olmaları durumunda, sanığın daha önce yargılamaların adli evresinde yararlandığı 6. madde güvenceleri kısmen yanıltıcı hâle gelir (*aynı yerde*, § 183).

346. Son olarak, daha sonraki bir aşamada devam ettirilmesi ihtimali mevcut olsa dahi ceza yargılamalarının düşürülmesine ilişkin kararlar, eğer cezai soruşturmaların durdurulmasına karar verilmiş, kişi üzerindeki etkisi sona ermiş ve kişi söz konusu güvenceyle kısıtlanması amaçlanan belirsizlik durumundan kurtulmuş ise, ceza yargılamalarının ne kadar uzun sürdüğüne ilişkin hesaplama bu karardan sonraki zaman diliminin dikkate alınmayacağı anlamına gelir (*Nakhmanovich v. Rusya*, 2006, § 89). Ancak yargılamaların kişi üzerindeki etkisinin sona erdiği an, bu tür bir kararın ilgili kişiye bildirildiği (*Borzhonov/Rusya*, 2009, § 38; *Niedermeier/Almanya* (k.k.), 2009) veya kişinin statüsüne ilişkin belirsizliğin başka yollarla ortadan kaldırıldığı (*Gröning/Almanya* (k.k.), 2020) andır.

2. Makul Sürenin Değerlendirilmesi

a. İlkeler

347. Yargılamaların uzunluğunun makul olup olmadığı, davanın koşulları çerçevesinde belirlenmelidir; dolayısıyla, genel bir değerlendirmenin yapılması gerekir (*Boddaert/Belçika*, 1992, § 36). Yargılamaların belirli aşamalarının kendi içinde kabul edilebilir bir süratle yürütüldüğü durumlarda bile, yargılamaların toplam uzunluğuna bakıldığında “makul sürenin” aşıldığı görülebilmektedir (*Dobbertin/Fransa*, 1993, § 44).

348. Sözleşme'nin 6. maddesine göre, adli yargılamalar hızlı bir şekilde yürütülmelidir; ancak aynı maddede, adaletin uygun bir şekilde yerine getirilmesi şeklinde daha genel bir ilke de öngörülmektedir. Bu temel koşulun çeşitli yönleri arasında da adil bir denge kurulmalıdır (*Boddaert/Belçika*, 1992, § 39).

b. Kriterler

349. Ceza yargılamalarının süresinin makul olup olmadığını belirlerken Mahkeme, davanın karmaşıklığı, başvuranın tutumu ve ilgili idare ve yargı makamlarının tutumları gibi faktörleri dikkate almaktadır (*König/Almanya*, 1978, § 99; *Neumeister/Avusturya*, 1968, § 21; *Ringeisen/Avusturya*, 1971, § 110; *Pélissier ve Sassi/Fransa* [BD], 1999, § 67; *Pedersen ve Baadsgaard/Danimarka*, 2004, § 45; *Chiarello/Almanya*, 2019, § 45; *Liblik ve Diğerleri/Estonya*, 2019, § 91).

350. Bir davanın karmaşıklığı; müsnet suç sayısı, yargılamalara dâhil olan kişi sayısı (davalılar/sanıklar ve tanıklar gibi) veya davanın uluslararası boyutu gibi hususlardan kaynaklanabilmektedir (*Neumeister/Avusturya*, 1968, § 20, davasında söz konusu işlemlerin çeşitli ülkelerde etkileri olup Interpol'den yardım istenmiş, karşılıklı adli yardımlaşmaya ilişkin antlaşmaların uygulanması gerekli görülmüş ve dava ile ilgisi olan 22 kişi tespit edilmiş ve bu kişilerden bazılarının da yurt dışında ikamet ettiği öğrenilmiştir). Bir dava, şüphelerin “beyaz yaka” suçları yönünde olması hâlinde; yani birden çok şirketi hedef alan, soruşturma makamlarının denetiminden kaçmaya yönelik karmaşık işlemlerde bulunan ve önemli bir muhasebe ve finans uzmanlığı gerektiren geniş kapsamlı dolandırıcılık içeren bir olay gibi oldukça karmaşık hâle gelebilir (*C.P. ve Diğerleri/Fransa*, 2000, § 30). Benzer şekilde, birçok ülkedeki soruşturmaları kapsayan uluslararası kara para aklama suçlamalarına ilişkin bir davanın oldukça karmaşık olduğu değerlendirilmiştir (*Arewa/Litvanya*, 2021, § 52).

351. Dava biraz karmaşık olsa dahi Mahkeme, herhangi bir açıklama yapılmaksızın hareketsiz kalınan uzun süreleri “makul” olarak nitelendiremez (*Adiletta/İtalya*, 1991, § 17, davasında dosyanın sorgu hâkimine sevki ile sanık ve tanıkların sorguları arasında beş yıl, dosyanın sorgu hâkimine geri gönderilmesi ile başvuruların yeniden duruşmaya sevk edilmeleri arasında bir yıl dokuz ay olmak üzere toplamda on üç yıl beş aylık bir süre söz konusudur). Ayrıca, davanın karmaşıklığı her ne kadar belli bir zaman geçmesini haklı kılabilir olsa da, tek başına bu faktör bir bütün olarak yargılamaların uzunluğunu açıklamak için yeterli olmayabilir (*Rutkowski ve Diğerleri/Polonya*, 2015, § 137).

352. Başvuranın *tutumu*: Sözleşme'nin 6. maddesine göre, başvuranların adli makamlarla aktif olarak iş birliği yapması gerekmez. Başvuranlar aynı zamanda, iç hukukun kendilerine sunduğu tüm kanun yollarını sonuna kadar kullandıkları gerekçesiyle de sorumlu tutulamazlar. Ancak, başvuranların tutumları, davalı Devlete atfedilemeyecek nesnel bir olgudur ve bu olgu, yargılamaların uzunluğunun makul olan süreyi aşip aşmadığı konusunda değerlendirme yaparken dikkate alınmalıdır (*Eckle/Almanya*, 1982, § 82, davasında başvuranların, sistematik olarak hâkimlere itiraz etmek gibi yargılamaların git gide daha da gecikmesine sebep olabilecek -hatta bir kısmı kasıtlı olarak engelleme çabası olarak değerlendirilebilecek- eylemlere başvurmaları; *Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda., ve Diğerleri/Portekiz*, 2014, § 48).

353. Göz önüne alınması gereken tutum örneklerinden bir diğeri ise, dava dosyasından açık bir şekilde anlaşıldığı durumlarda, başvuranın soruşturmayı geciktirme niyeti içerisinde olmasıdır (*I.A./Fransa*, 1998, § 121, davasında başvuranın, diğer eylemlerinin yanı sıra, dosyanın savcılığa çok yakın bir zamanda iletileceği haberi kendisine bildirilinceye kadar bekleyip bu noktadan sonra birtakım ilave soruşturma tedbirleri talep etmesi).

354. Bir başvuran, kendi ülkesinde adalete teslim olmadan firari olarak yaşadığı dönemi süre hesabına katamaz. Bir sanığın, hukukun üstünlüğünü gözeten bir Devletten kaçması hâlinde, ilgili kişinin yargılamaların makul olmayan süresinden şikâyetçi olma hakkının ortadan kalktığı kabul edilebilir; ancak bu karineyi ortadan kaldıracak yeterli gerekçeleri sunması hâlinde durum değişebilir (*Vayıç/Türkiye*, 2006, § 44).

355. İlgili *makamların tutumları*: Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi, Sözleşmeci Devletlere, kendi adli sistemlerini, yerel mahkemelerce koşullarının yerine getirilebileceği şekilde organize etme yükümlülüğü vermektedir (*Abdoella/Hollanda*, 1992, § 24; *Dobbartin/Fransa*, 1993, § 44). Bu genel ilke, geniş kapsamlı adalet sistemi reformları ve bu reformlardan kaynaklanabilecek anlaşılabilir nitelikteki gecikme bağlamında dahi geçerlidir (*Bara ve Kola/Arnavutluk*, 2021, § 94).

356. Her ne kadar işlerin geçici olarak yığılması, Sözleşmeci Devletlerin bu tür bir istisnai durumla baş etmek için gereken çabuklukla telafi edici adımları atması hâlinde herhangi bir yükümlülük teşkil etmese de (*Milasi/İtalya*, 1987, § 18; *Baggetta/İtalya*, 1987, § 23) Mahkeme, kararını verirken, yetkili makamlarca atıfta bulunulan ağır iş yüküne ve meselelerin telafi edilebilmesi için alınan çeşitli tedbirlere nadiren ağırlık verir (*Eckle/Almanya*, 1982, § 92).

357. Benzer şekilde, tanıklar, diğer sanıklar, vekiller gibi ilgili katılımcıların hazır bulunmamaları sonucunda yargılamaların ertelenmesi gerektiği durumlarda da sorumluluk yerel mahkemelere aittir (*Tychko/Rusya*, 2015, § 68). Öte yandan, bir başvuranın sağlık durumu nedeniyle davada yaşanan ciddi bir gecikme hâlinde ise sorumluluğun yerel mahkemeye düştüğü söylenemez (*Yaikov/Rusya*, 2015, § 76).

358. Yargılamaların uzunluğu makullük açısından değerlendirilirken, başvuranın avantajları ve dezavantajları dikkate alınmalıdır. Örneğin, bir kişinin tutuklu yargılanması, nihai karara varılan sürenin makul olup olmadığına bakılırken göz önünde bulundurulması gereken faktörlerden biridir. (*Abdoella/Hollanda*, 1992, § 24, davasında, 52 ay süren davanın görülme süreci içerisinde iki ayrı aşamada belgelerin Yüksek Mahkemeye iletilmesi için gereken sürelerin toplamda 21 ayı aşması (*Starokadomskiy/Rusya (no. 2)*, 2014, §§ 70-71). Ancak, sırf başvuranın kamuoyunda tanınan bir kişi olması ve davanın medyada geniş yer bulması, tek başına davanın öncelikli muameleyi hak ettiği hükmüne varılmasını gerektirmez (*Liblik ve Diğerleri/Estonya*, 2019, § 103).

3. Bazı Örnekler

a. Makul Sürenin Aşıldığı Durumlar

- Bir ayaklanma döneminin ardından, yetkililerin mahkemenin istisnai iş yüküyle baş edebilmek adına aldıkları tedbirlere rağmen, olaya karışan olan kişi sayısından (35) başka davanın karmaşıklığına sebep olabilecek herhangi bir özel durum bulunmaksızın, 9 yıl 7 aylık bir süre geçmesi (*Milasi/İtalya*, 1987, §§ 14-20).
- Bölgede yaşanan siyasi sorunlara ve mahkemelerin aşırı iş yüküne rağmen Devletin, mahkemelerin çalışma koşullarını geliştirmek adına uzun yıllar boyunca herhangi bir girişimde bulunmaması sonucu 13 yıl 4 aylık bir süre geçmesi (*Baggetta/İtalya*, 1987, §§ 20-25).

- Yeterli disiplin tedbirleri alınmaksızın, kararın verildiği tarihten itibaren sorumlu hâkim tarafından tam yazılı metnin oluşturulmasına kadar geçen 33 aylık süre de dâhil olmak üzere, 5 yıl 5 ay 18 günlük bir süre geçmesi (*B./Avusturya*, 1990, §§ 48-55).
- Nitelikli zimmet suçu davasında, ifadesi alınacak kişi sayısı ve incelemeye tabi tutulacak belgelerin teknik mahiyeti bakımından davanın karmaşık olması nedeniyle, 5 yıl 11 aylık bir süre geçmesi. Bu olayda bir soruşturmanın beş yıl iki ay sürmesi haklı bulunmamıştır. Ayrıca, yetkili makamların hareketsiz kaldığı dönemler de olmuştur. Bu nedenle, yargılama sürecinin mahkeme nezdinde geçen kısmının uzunluğu makul görünse de, soruşturmanın titizlikle yürütüldüğü söylenemez (*Rouille/Fransa*, 2004, § 29).
- Bariz herhangi bir karmaşıklık durumu ya da başvuran tarafından yargılamaları geciktirmek adına izlenen herhangi bir taktik olmaksızın, idare mahkemesine başvurunun yapıldığı tarihten vergi dairesinin ilk savunmasının alındığı tarihe kadar geçen iki yıl dokuz ayı aşkın süre de dâhil olmak üzere toplamda 12 yıl 7 ay 10 günlük bir süre geçmesi (*Clinique Mozart SARL/Fransa*, 2004, §§ 34-36).

b. Makul Sürenin Aşılmadığı Durumlar

- Dolandırıcılığı ve hileli iflası konu alan bağlantılı davaların karmaşıklığının söz konusu olduğu ve başvuranın sadece çok sayıda salıverilme talebi ve itiraz sunmakla kalmayıp aynı zamanda ilgili hâkimlerin çoğuna itiraz ederek yargılamaların farklı yargı mercilerine nakledilmesini de talep ettiği yargılamalarda 5 yıl 2 aylık bir süre geçmesi (*Ringeisen/Avusturya*, 1971, § 110).
- Suç isnadında bulunulan tarihten itibaren geçen yedi yıldan uzun süre içerisinde sanığın mahkûmiyeti veya beraati yönünde herhangi bir karar verilmemiş olmasının, çoğunlukla makul sürenin aşıldığı şekilde nitelendirilmesi gereken istisnai düzeyde uzun bir süreye işaret etmesine ve ayrıca 15 ay boyunca hâkimin çok sayıdaki sanıktan hiçbirini sorgulamamış veya hiçbir tanığı dinlememiş yahut başka herhangi bir görev yerine getirmemiş olmasına rağmen, oldukça karmaşık olan davada (olay kapsamındaki suçlamaların ve dâhil olan kişilerin sayısı, yurt dışında adli yardımlaşma taleplerinin yerine getirilmesini sağlama hususunda belirli zorluklara yol açan uluslararası boyut vb. nedenlerle) 7 yıl 4 aylık bir süre geçmesi (*Neumeister/Avusturya*, 1968, § 21).
- Uluslararası unsura sahip karmaşık ve yeni hukuki meseleleri kapsayan anayasal tazmin yargılamalarına ilişkin iki yargı düzeyinde dört yıl ve on aydan biraz daha kısa bir sürenin geçmesi (*Shorazova/Malta*, 2022, §§ 136-139).

VI. Özel Güvenceler

A. Masumiyet Karinesi (Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi)

Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi

"2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır."

HUDOC anahtar kelimeleri

Suçlanma (6-2) – Masumiyet karinesi (6-2) – Hukuka göre suçluluğun kanıtlanmış olması (6-2)

1. Sözleşme'nin 6 § 2 Maddesinin Kapsamı

a. Ceza Yargılamaları

359. Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası masumiyet karinesi ilkesini içermektedir. Masumiyet karinesi ilkesi, diğerleri arasında şunları gerektirmektedir: (1) mahkeme üyelerinin görevlerini icra ederken, sanığın kendisine isnat edilen suçu işlediğine dair bir önyargı ile hareket etmemeleri; (2) ispat külfetinin iddia makamında olması ve (3) her türlü şüpheden sanığın faydalanması (*Barberà, Messegué ve Jabardo/İspanya*, 1988, § 77).

360. Ceza yargılaması bağlamında bir usul güvencesi olarak görülen masumiyet karinesi ilkesi, diğerleri arasında ispat külfeti (*Telfner/Avusturya*, 2001, § 15); fiili ve hukuki nitelikte yasal karineler (*Salabiaku/Fransa*, 1988, § 28; *Radio France ve Diğerleri/Fransa*, 2004, § 24); kendi kendini itham etmeme imtiyazı (*Saunders/Birleşik Krallık*, 1996, § 68); kişiye yargılama öncesinde basında yer verilmesi (*G.C.P./Romanya*, 2011, § 46); ve yargılamayı yürüten mahkeme veya diğer kamu görevlileri tarafından sanığın suçluluğuna dair zamanından önce beyanlarda bulunulması (*Allet de Ribemont*, 1995, §§ 35-36, *Nešták/Slovakya*, 2007, § 88) hususlarında birtakım gereklilikler öngörmektedir.

361. Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi, yalnızca suçlamanın esasına ilişkin incelemeyi değil, kovuşturma aşamasının sonuçlarına bakılmaksızın ceza yargılamalarının bütünü kapsar (*Poncelet/Belçika*, 2010, § 50; *Minelli/İsviçre*, 1983, § 30; *Garycki/Polonya*, 2007, § 68). Sonuç olarak masumiyet karinesi ilkesi, hüküm fıkralarında sanığın beraatine hükmedilen bir kararda gösterilen nedenler için de geçerlidir ve gerekçe ile kararın hüküm kısmı birbirinden ayrı olmamalıdır. Gerekçede sanığın esasında suçlu olduğuna dair bir görüşün aksettirilmesi halinde, masumiyet karinesi ilkesinin ihlali söz konusu olabilir (*Cleve/Almanya*, 2015, § 41).

362. Ancak normalde masumiyet karinesi, cezai suç isnadı altında olmayan bir birey hakkında -örneğin hakkında cezai bir suçlama yapılmasından önce bir başvurana karşı alınan tedbirlerle ilgili olarak- uygulanmaz (*Gogitidze ve Diğerleri/Gürcistan*, 2015, §§ 125-126; *Larrañaga Arando ve Diğerleri/İspanya* (k.k.), 2019, §§ 45-46; *Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya (no. 2)*, 2020, § 543; kıyasen bk. *Batiashvili/Gürcistan*, 2019, § 79, resmi olarak suçlama yapılmadan önce suçun varlığını üstü kapalı olarak ima etmek için delillerin manipüle edildiğinin iddia edildiği ve sonrasında suçlamaların söz konusu manipüle tarihine çok yakın bir tarihte yapıldığı bu davada Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi istisnai olarak uygulanmıştır; ayrıca bk. *Farzaliyev/Azerbaycan*, 2020, § 48). Temyize gidilmesi üzerine yargılamaların devam ettiği durumlarda ilk derece yargılamalarında davalının mahkûmiyetine hükmedilmiş olması, masumiyet karinesi ilkesinin uygulanmasına son verilmesi için gerekçe teşkil etmez (*Konstas/Yunanistan*, 2011, § 36).

363. Bir sanığın suçunun ispatlandığı hallerde, hüküm aşamasında sanığın karakteri ve tutumu hakkında öne sürülen iddialara ilişkin olarak Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi hiçbir surette uygulanamaz (*Bikas/Almanya*, 2018, § 57), ancak söz konusu suçlama Sözleşme'nin kapsamı dâhilinde yeni bir "suç isnadı" teşkil edebilecek mahiyette ve düzeyde ise istisnai bir durum söz konusu olur (*Böhmer/Almanya*, 2002, § 55; *Geerings/Hollanda*, 2007, § 43; *Phillips/Birleşik Krallık*, 2001, § 35).

364. Bütün bunlara rağmen, bir kişinin masumiyet karinesi ve iddia makamının kendisi aleyhindeki iddiaları ispatlama yükümlülüğünü üstlenmesini isteme hakları, ceza usulü bağlamında uygulanan

Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi dâhilindeki adil duruşma kavramının bir parçasını oluşturmaktadır (*aynı yerde*, §§ 39-40; *Grayson ve Barnham/Birleşik Krallık*, 2008, §§ 37 ve 39).

365. Ceza hukukunun temel kuralı, suç teşkil eden bir eylemi işleyen kimsenin cezai sorumluluğundan kaçmasına mahal vermeyecek şekilde Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinde öngörülen masumiyet karinesi güvencesidir. Bu itibarla, eğer bir başvuran mahkeme karşısına çıkmazsa ya da öldükten sonra mahkûm edilirse Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi ihlal edilmiş olur (*Magnitskiy ve Diğerleri/Rusya*, 2019, § 284 ve orada atıf yapılan diğer kararlar).

b. Paralel Yargılamalar

366. Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi, bir başvuranın suçluluğuna ilişkin önceden bir değerlendirmenin yapıp "sanık" olarak yargılanmadığı fakat kendi hakkındaki eş zamanlı ceza yargılamaları ile ilişkisi ve bağlantısı olan yargılamalarda verilen mahkeme kararlarına uygulanabilir (*Böhmer/Almanya*, 2002, § 67; *Diamantides/Yunanistan (no. 2)*, 2005, § 35). Bu kapsamda, örneğin, eğer bir başvuran hakkındaki suçlu iadesi yargılamaları ve iade talebinde bulunan Devletteki ceza yargılamaları kapsamındaki beyanlar arasında mevzuatta, pratikte ve esasta yakın bir ilişki varsa masumiyet karinesi başvuran hakkındaki suçlu iadesi yargılamalarına ilişkin mahkeme kararına uygulanabilir (*Eshonkulov/Rusya*, 2015, §§ 74-75).

367. Ek olarak Mahkeme, başvuran hakkında yürütülen yargılamalar ile paralel yargılamalar arasında direk bir bağlantı olduğu sürece başvuran açısından bağlayıcılığı olmayan müşterek şüpheliler hakkında yürütülen paralel yargılamadaki beyanlara ilişkin olarak Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin uygulanacağı görüşündedir. Mahkeme, paralel yargılamalarda verilen beyanların başvuran açısından bağlayıcılığı olmasa da bunların, diğer kamu makamları tarafından derdest ceza yargılamalarıyla yakından ilişkili olarak şüphelinin suçluluğuna dair zamanından önce yapılmış beyanlar ile aynı şekilde başvuran hakkındaki yargılamalar üzerinde önyargı oluşmasına sebep olabileceğini açıklamıştır (*Karaman/Almanya*, 2014, § 43; *Bauras/Litvanya*, 2017, § 52).

368. Bu şekildeki tüm paralel yargılamalarda mahkemeler, bağlayıcı olmasalar bile derdest yargılamalar üzerinde ön yargı oluşturabilecek herhangi bir beyandan kaçınmalıdır. Bu kapsamda Mahkeme, eğer suçlamaların mahiyeti tek yargılama kapsamında üçüncü tarafların dâhil edilmesini gerektiriyorsa ve bu bulguların ayrı bir şekilde yargılanan üçüncü tarafların cezai sorumluluklarının değerlendirilmesi kapsamında sonuca bir etkisi varsa, bu durumun davaların birbirinden ayrılması hususunda ciddi bir engel teşkil ettiği şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini tespit etmiştir. Esasları açısından böyle güçlü bağları olan davaların farklı ceza yargılamalarında incelenmesine yönelik kararın tarafların bütün çıkarlarının iyi bir şekilde ele alındığı bir değerlendirmeye dayanması ve müşterek sanığa davaların ayrılmasına itiraz hakkının verilmesi gerekmektedir (*Navalnyy ve Ofitserov/Rusya*, 2016, § 104).

369. Mahkeme ayrıca denetimli serbestlikle hapis cezasının infazının ertelenmesi kararının iptal edilmesine ilişkin olan ve başvuran hakkında derdest olan yeni ceza soruşturması işlemlerine atıfta bulunulan yargılamalarda Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin uygulanabilir olduğuna hükmetmiştir (*El Kaada/Almanya*, 2015, § 37).

370. Mahkeme ayrıca bir başvuran hakkında cezai suç işlediği şüphesi üzerine hem ceza hem de disiplin yargılamalarının paralel olarak başlatıldığı ve başvurana verilen disiplin cezasının ceza yargılamalarında başvuran hakkındaki suçlamaların başvuran tarafından işlenip işlenmediğine yönelik önemli bir fikir verdiği durumlarda Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin paralel disiplin yargılamalarında sunulan beyanlara yönelik olarak uygulanacağı görüşündedir (*Kemal Coşkun/Türkiye*, 2017, § 44; ayrıca bk. *Istrate/Romanya*, 2021, §§ 63-66).

371. Benzer şekilde bir başvuran hakkında derdest olan iki paralel ceza yargılamasında Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi uygulanır. Bu gibi durumlarda masumiyet karinesi, paralel yargılamadaki usuli güvencelere ve amaca uygunluğa ilişkin genel hususlara bakılmaksızın yetkili yargı mahkemesi önündeki ceza yargılamalarının kapsamının dışında spesifik bir suça yönelik suçluluğun tespit edilmesini kapsam dışı bırakır. Bu itibarla belirli bir suça ilişkin yargılamalarda başvuranın diğer paralel yargılamaların konusu olan başka bir suçu işlediğinin düşünülmesi başvuranın diğer suça ilgili olarak masum olduğu varsayımına aykırıdır (*Kangers/Letonya*, 2019, §§ 60-61).

372. Son olarak Mahkeme, başvuran hakkındaki ceza yargılamalarına paralel olarak yürütülen meclis soruşturması yargılamaları (*parliamentary inquiry proceedings*) için Sözleşme'nin 6. maddesinin

uygulanabileceğini tespit etmiştir. Bu gibi durumlarda Mahkeme meclis soruşturmalarını düzenlemekle ve bu yargılamalarda karar vermekle sorumlu makamların masumiyet karinesi ilkesine uyma yükümlülüğünün bulunduğunu vurgulamıştır (*Rywin/Polonya*, 2016, § 208).

c. Müteakip Yargılamalar

373. Masumiyet karinesi aynı zamanda, cezai bir suçtan beraat eden veya hakkındaki ceza yargılamaları halen devam eden bireyleri, itham edildikleri suçu gerçekten işlediklerini varsayan kamu görevlileri ve yetkililerine karşı korumaktadır. Herhangi bir yargılama kapsamında beraat kararına veya düşme kararına saygı gösterilmemesi halinde, Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinde öngörülen güvenceler, teoride kalma ve göz ardı edilme tehlikesine düşebilir. Ceza yargılamalarının sona ermesi halinde tehlikede olan bir diğer şey de kişinin itibarı ve toplum tarafından algılanma biçimidir (*Allen/Birleşik Krallık* [BD], 2013, § 94). Bu konuda Sözleşme'nin 6 § 2 maddesince öngörülen koruma belirli bir düzeye kadar Sözleşme'nin 8. maddesince sağlanan güvence ile örtüşmektedir (*G.I.E.M. S.R.L. ve Diğerleri/İtalya* (esas hakkında karar) [BD], § 314; ayrıca bk. *Nealon ve Hallam/Birleşik Krallık* [BD], 2024, § 109).

374. Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin müteakip yargılamalar bağlamındaki uygulanabilirliği konusu her ortaya çıktığında, başvuran, sona eren ceza yargılamaları ve müteakip yargılamalar arasında bir bağın bulunduğunu göstermelidir. Örneğin, müteakip yargılamaların, önceki ceza yargılamalarının neticesinin incelenmesini gerektirmesi halinde ve özellikle, müteakip yargılamaların mahkemeyi; ceza kararını incelemesi, ceza dosyasındaki delilleri değerlendirmesi veya gözden geçirmesi; başvuranın suç ile itham edilmesine yol açan olayların bir kısmına veya tümüne karışıp karışmadığını değerlendirmesi; veya başvuranın suç işlediği ihtimaline ilişkin mevcut belirtiler hakkında yorum yapması konularında yükümlü kıldığı hallerde, böyle bir bağın mevcut olması muhtemeldir (*Allen/Birleşik Krallık* [BD], 2013, § 104; *Nealon ve Hallam/Birleşik Krallık* [BD], 2024, § 122; ayrıca bk. önceki ceza yargılamaları ile müteakip tazminat davası arasında herhangi bir bağlantının tespit edilmediği *Martínez Agirre ve Diğerleri/İspanya* (k.k.), 2019, §§ 46-52).

375. Mahkeme, ceza yargılamalarının sona ermesinin ardından verilen yargı kararları bağlamında Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin uygulanabilirliğini değerlendirmiştir (*Allen/Birleşik Krallık* [BD], 2013, § 98 ve *Nealon ve Hallam/Birleşik Krallık* [BD], 2024, § 107, ve bu kapsamda atıfta bulunulan diğer kararlar). Söz konusu yargı kararlarının konularından bazıları şunlardır:

- eski bir sanığın mahkeme ve kovuşturma masraflarını üstlenme yükümlülüğü;
- eski bir sanığın tutukluluk hali veya ceza yargılamaları neticesinde ortaya çıkan diğer sıkıntılar nedeniyle tazminat talebinde bulunması, ancak şu not edilmelidir: Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin suçlamaların düşmesi ya da beraat kararı verilmesi halinde tutukluluk için tazminat hakkı tanımadığı dikkate alındığında sadece tazminatın reddedilmesi tek başına masumiyet karinesi açısından bir problem yaratmamaktadır (*Cheema/Belçika*, 2016, § 23);
- eski bir sanığın savunma masraflarını talep etmesi (ayrıca bk. Mahkemenin 6 § 2 maddesinin ve Sözleşme'nin başka herhangi bir hükmünün hakkında suç isnadında bulunulan kişiye kendisi aleyhinde yürütülen ceza yargılamalarının düşmesi durumunda masraflarının geri ödenmesi hakkını sağlamadığına karar verdiği *Lutz/Almanya*, 1987, § 59);
- eski bir sanığın hukuka aykırı veya hatalı soruşturma ya da kovuşturma neticesinde uğradığı zararlar için tazminat talebinde bulunması;
- mağdurlara tazminat ödenmesi için hukuki sorumluluğa gidilmesi;
- başvuranın sigortacılara karşı açtığı hukuk davasının reddi;
- iddia makamının, ilgili ebeveyn aleyhinde çocuk istismarına ilişkin suçlamalarda bulunmama kararı vermesinin ardından, yürürlükteki çocuk bakım tedbirinin uygulanmaya devam etmesi;
- disiplin veya işten çıkarma meseleleri (işten çıkarılmaya ilişkin hukuk yargılamalarına ilişkin olarak *Teodor/Romanya*, 2013, §§ 42-46; *U.Y./Türkiye*, 2023, § 33);
- başvuranın sosyal konut hakkının iptali;
- hapisshaneden koşullu salıverilme talebi (*Müller/Almanya*, 2014, § 35);
- Önceki yargılamalarda Mahkeme'nin Sözleşme'nin ihlal edildiğine karar vermesinin ardından başvuranların mahkûm olarak ele alındığı ve ilk mahkûmiyetlerine ilişkin sabıka kaydının tutulduğu yeniden açılan ceza yargılamaları (*Dicle ve Sadak/Türkiye*, 2015, §§ 61-66);

- hakkındaki ceza davasının zaman aşımı nedeniyle düşmesine rağmen başvuranın arazisine el koyulması (*G.I.E.M. S.R.L. ve Diğerleri/İtalya* (esas hakkında karar) [BD], 2018, §§ 314-318);
- ceza yargılamalarında başvuranın ilgili suçlamalardan beraat etmesinin ardından müteakip idari yargılamalarda (Sözleşme'nin özerk anlamı dâhilinde “ceza yargılamaları” olarak ele alınmaktadır) aynı suçlamalardan mahkûm edilmesi (*Kapetanios ve Diğerleri/Yunanistan*, 2015, § 88);
- hakkındaki ceza yargılamalarının zaman aşımı gerekçesiyle düşmesine rağmen başvuranın iddianamede belirtilen suçlardan suçlu olduğunu değerlendirerek yerel mahkemenin başvuranın savcının kararına yönelik itirazını reddetmesi (*Caraian/Romanya*, 2015, §§ 74-77).

376. Mahkeme ayrıca Af Kanunu'nun kabulü ve bu kanun uyarınca haklarındaki ceza yargılamalarının düşmesiyle başvuranların masumiyetine gölge düşmesine ilişkin Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin uygulanabileceğini kaydetmiştir. Ancak Mahkeme davayı esastan değerlendirdiğinde Af Kanunu'nun lafzında başvuranları ismen ilgili cezayla ilişkilendiren herhangi bir bağ ve başvuranların masumiyetlerine gölge düşürebilecek herhangi bir durum olmadığından Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin ihlal edilmediğini tespit etmiştir (*Béres ve Diğerleri/Macaristan*, 2017, §§ 27-34).

2. Önyargı İçeren Beyanlar

377. Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi sadece usuli bir güvence değildir. Bu madde, aynı zamanda, ilgili yargılamalar ile yakından bağlantılı önyargılı ifadelerin kullanılması suretiyle bir ceza davasının adilliğine zarar verilmesini önlemeyi hedeflemektedir (bk. *Kasatkin/Rusya* (k.k.), 2021, § 22, ve önyargılı ifadelere ilişkin hukuk yolları hususunda *Mamaladze/Gürcistan*, 2022, §§ 62-67; ayrıca bk. *Rytikov/Ukrayna*, 2024, § 44).

378. Bu tür yargılamaların söz konusu olmadığı durumlarda, cezai veya diğer kınanması gereken tutumlara atıfta bulunan ifadeler, Sözleşme'nin 8 ve 6. maddeleri kapsamında olası meseleler teşkil eden, hakarete karşı koruma ve medeni hakların belirlenmesi için mahkemeye yeterince erişebilme hususları ile daha çok alakalıdır (*Zollmann/Birleşik Krallık* (k.k.), 2003; *Ismoilov ve Diğerleri/Rusya*, 2008, § 160; *Mikolajová/Slovakya*, 2011, §§ 42-48; *Larrañaga Arando ve Diğerleri/İspanya* (k.k.), 2019, § 40). Ek olarak, önyargı içeren beyanlar, sonra gelen yargılamalar kapsamında masumiyet karinesinin korunmasının talep edildiği aynı cezai suçlamalara ilişkin olmalıdır (*aynı yerde*, § 48). Ayrıca, bu tür beyanlar, 6 § 2 maddesi kapsamında bir sorunun ortaya çıkması için bir Devlet görevlisine atfedilebilir nitelikte olmalıdır (Mahkemenin emekli bir polis memurunun beyanlarının 6 § 2 maddesinin amaçları kapsamında Devlete atfedilemeyeceğine kanaat getirdiği *McCann ve Healy/Portekiz*, 2022, §§ 65-66).

379. Tartışma konusu beyanlar özel girişimler (gazete gibi) tarafından yapıldığında ve yetkililer tarafından sunulan bilginin herhangi bir kısmının kelimesi kelimesine aktarımı şeklinde (ya da direk alıntı şeklinde) değilse, Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi kapsamında bir sorun ortaya çıkmaz ancak Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında bir sorun teşkil edebilir (*Mityanin ve Leonov/Rusya*, 2019, §§ 102 ve 105).

380. Bir kişinin suç işlediğine dair yalnızca bir şüphe bulunduğu dair bir beyan ile kesin bir mahkûmiyet kararı bulunmaksızın ilgili bireyin söz konusu suç işlediği yönünde net bir beyan arasında temel bir ayırım yapılmalıdır (*Ismoilov ve Diğerleri/Rusya*, 2008, § 166; *Nešták/Slovakya*, 2007, § 8 9). Bahse konu net beyan masumiyet karinesi ilkesini ihlal ederken, şüpheyi dile getiren beyan Mahkeme tarafından incelenen çeşitli durumlarda sakıncasız olarak nitelendirilmiştir (*Garycki/Polonya*, 2007, § 67).

381. Bir yargıç veya başka bir kamu yetkilisinin beyanının masumiyet karinesi ilkesini ihlal edip etmediği hususu, söz konusu beyanın bildirildiği özel koşullar çerçevesinde değerlendirilmelidir (*Daktaras/Litvanya*, 2000, § 42; *A.L./Almanya*, 2005, § 31).

382. Yargıçların beyanları, soruşturma makamlarının beyanlarına göre daha katı bir denetime tabi tutulmaktadır (*Pandy/Belçika*, 2006, § 43). Soruşturma makamları tarafından yapılan böylesi beyanlara ilişkin olarak, başvuranın söz konusu beyanların yargılamaların adilliğine olumsuz etkisi bulunduğunu düşünerek yargılama sırasında itirazda bulunma ya da yargı mahkemesinin kararına karşı temyizde bulunması mümkündür (*Czajkowski/Polonya* (k.k.), 2007).

383. Ceza yargılamalarının suç isnadının esaslarına ilişkin verilen bir kararın sonuçlandırılmaması halinde, sanığın masumiyeti hakkındaki şüphelerin dile getirilmesi muhtemeldir (*Sekanina/Avusturya*, 1993, § 30). Ancak, beraat kararı kesinleştiği andan itibaren suça dair herhangi bir şüphenin dile

getirilmesi durumunda, masumiyet karinesi ilkesine aykırılık söz konusu olacaktır (*Rushiti/Avusturya*, 2000, § 31; *O./Norveç*, 2003, § 39; *Geerings/Hollanda*, 2007, § 49; *Paraponiaris/Yunanistan*, 2008, § 32; *Marinoni/İtalya*, 2021, §§ 48 and 59).

384. Bununla birlikte, *Nealon ve Hallam/Birleşik Krallık* [BD], 2024, §§ 167-169, davasında, Mahkeme, yargılamaların düşmesi ile beraat arasında ayırım yapmaktan vazgeçmeye karar vermiştir. Mahkeme, müteakip bağlantılı yargılamaların niteliğine ve ceza yargılamalarının beraat veya düşme ile sonuçlanıp sonuçlanmadığına bakılmaksızın, bu müteakip bağlantılı yargılamalarda yerel mahkemelerin veya diğer yetkililerin kararları ve gerekçeleri - bir bütün olarak değerlendirildiğinde ve iç hukuk uyarınca üstlenmeleri gereken uygulama bağlamında - başvurana cezai sorumluluk yüklenmesi anlamına gelmeleri halinde, Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin ikinci yönünün ihlal edileceğine karar vermiştir. Kişiyi cezai sorumluluk yüklenmesi, ilgili kişinin bir suçun işlenmesine ilişkin ceza standardına göre suçlu olduğu görüşünü ifade etmektir. Mahkeme, bu yaklaşımın, hâkimlerin, ulusal düzeyde, bir suç isnadının bağlamı dışında, mahkûmiyetle sonuçlanmayan önceki bir suç isnadıyla aynı olgulardan kaynaklanan davalarda yer almalarının gerekebileceğini açıklamıştır. 6 § 2 maddesinin ikinci yönü ile sağlanan koruma, ulusal mahkemelerin, iç hukukun ilgili hükümleri uyarınca ceza hâkiminin görevinden farklı bir görev icra ettikleri müteakip yargılamalarda, bu şekilde ilgili kişiye cezai sorumluluk yüklememek kaydıyla, önceki ceza yargılamalarında karara bağlanan aynı olguları ele almalarını engelleyecek şekilde yorumlanmamalıdır. Beraat eden veya hakkındaki ceza yargılamaları düşen bir kişi, ceza yargılamaları dışında delil ve ispat standardına ilişkin iç hukuk kurallarının olağan olarak uygulanmasına tabi olmaya devam edecektir.

385. Ancak bu kapsamda aykırı bir tutum halinde Mahkeme, yargılamaların bütün olarak ve kendine özel koşulları ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Bu koşullar söz konusu beyanın Sözleşme'nin 6 § 2 maddesini ihlal edip etmediğini tespit etme konusunda belirleyici unsurlardır. Mahkeme, bu koşulların aynı zamanda bir hükmün tutumunun, iç hukukun doğru olarak değerlendirildiği temeline dayanılarak, yanlış anlaşılabilirliği fakat cezai suçluluğa işaret eden bir beyan olarak değerlendirilemeyeceği durumlarda da uygulanabileceği kanısındadır (*Fleischer/Almanya*, § 65, ve *Milachikj/Kuzey Makedonya*, 2021, §§ 38-40; karşılaştırınız *Pasquini/San Marino* (no. 2), 2020, ve ihtilaf konusu ifadelerin özel iç hukuk bağlamında açıklanamayacak ceza sorumluluğunun açık bir şekilde isnat edilmesi anlamına geldiği *Gravier/Fransa*, 2024; ayrıca bk. *Felix Guțu/ Moldova Cumhuriyeti*, 2020).

a. Adli Makamların Beyanları

386. Cezai bir suçla itham edilen kişi hakkında verilen adli kararın, söz konusu kişinin suçu kanun uyarınca sabit görülmeden önce, bu kişinin suçlu olduğuna dair hâlihazırda bir görüş yansıtması halinde masumiyet karinesi ilkesi ihlal edilmiş olur. Bu kapsamda, masumiyet karinesi hakkını ihlal etme kastının bulunmaması, Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinin ihlalini ortadan kaldırmaz (*Avaz Zeynalov /Azerbaycan*, 2021, § 69). Herhangi bir resmi bulgunun yokluğunda, mahkemenin sanığı suçlu olarak nitelendirdiğine işaret eden bazı gerekçelerin bulunduğu hallerde de bahsi geçen ihlal durumu ortaya çıkar (emsal karar için bk. *Minelli/İsviçre*, 1983, § 37; ve daha yeni tarihli *Nerattini/Yunanistan*, 2008, § 23; *Didu/Romanya*, 2009, § 41; *Gutsanovi/Bulgaristan*, 2013, §§ 202-203). Mahkemenin, sanığın suçlu olduğuna dair bir görüşü zamanından önce ifade etmesi, kuşkusuz bahsi geçen karineye ters düşecektir (*Nešták/Slovakya*, 2007, § 88; *Garycki/Polonya*, 2007, § 66). Bu yüzden denetimli serbestlikle cezanın ertelenmesine ilişkin yargılamalar sırasında “başvuranın tekrar suç işlediğine dair kesin inanç” ifadesi Sözleşme'nin 6 § 2 maddesini ihlal etmiştir (*El Kaada/Almanya*, 2015, §§ 61-63). Benzer şekilde, yargılamayı yürüten mahkeme başkanının haklarındaki ceza yargılamaları devam ederken milletvekili seçilen başvuranların yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin olarak hazırlanan fezlekelerde kullandığı ifadelerin masumiyet karinesini ihlal ettiği tespit edilmiştir (*Nadir Yıldırım ve Diğerleri/ Türkiye*, 2023, §§ 71-76).

387. Ancak yargı kararının tek başına ele alınan hüküm kısmının değil de sunulan gerekçelerin Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi kapsamında sorun teşkil ettiği durumlarda Mahkeme, davanın davayı sonradan inceleyen başka bir mahkemenin kararı ışığında ve bu kararla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylesi bir değerlendirmenin bireyin masumiyetinin sorgulanmadığını gösterdiği durumlarda, yerel davanın suçluluk tespit edilmeden sonuçlandığı, davada yeni duruşma yapılmasına gerek olmadığı ya da yerel yargılamaların Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi ile uyumlu olduğunu gösteren delillerin incelenmesine gerek olmadığı değerlendirilir (*Adolf/Avusturya*, 1982, § 40; *A./Norveç* (k.k.), 2018, § 40).

388. Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi uyarınca önemli olan, söz konusu beyanların şekli değil, gerçek anlamıdır (*Lavents/Letonya*, 2002, § 126). Belirli yargılamaların yapısı ve kapsamı göz önüne alındığında, masumiyet karinesi ilkesinin ihlal edildiğine ilişkin olarak istenmeyen aykırı bir tutumun sergilenmesi bile belirleyici olmayabilir (*Allen/Birleşik Krallık* [BD], 2013, § 126; *Lähteenmäki/Estonya*, 2016, § 45; *Rigolio/İtalya*, 2023, § 95). Dolayısıyla, yargı kararı detaylı olarak incelendiğinde başvuranın itibarına ve kamu tarafından nasıl algılandığına yönelik bir yaklaşımdan uzak durulduğu takdirde bir bilirkişi raporundan alıntılanan ve potansiyel olarak önyargı içeren bir beyan teşkil edebilecek bir ifade masumiyet karinesine ilişkin ihlal oluşturmayacaktır. Ancak Mahkeme, yerel mahkemenin kendini bilirkişinin yanıltıcı ifadelerinden açık bir şekilde ayrı tutmasının ya da suçluluk ve masumiyete ilişkin soruların söz konusu yargılamalarla ilgili olabileceği gibi bir yanlış anlamayı önlemek için bilirkişiye başvuranın cezai sorumluluğuna ilişkin talep edilmemiş ifadelerden kaçınmasını önermesinin yerel mahkeme açısından daha uygun olacağını vurgulamıştır (*Müller/Almanya*, 2014, §§ 51-52).

389. Başvuranın suçu neticede sabit görülse de, kanun uyarınca suçu sabit görülünceye kadar sahip olduğu masumiyet karinesi hakkı geçersiz kılınmaz (*Matijašević/Srbistan*, 2006, § 49; başvuranların tutukluluk halinin uzatılmasına yönelik kararlara ilişkin olarak *Nešták/Slovakya*, 2007, § 90; ayrıca bk. Mahkemenin ilgili yüksek mahkemenin önyargılı beyanı düzeltme girişiminde bulunmadığını vurguladığı *Vardan Martirosyan/Ermenistan*, 2021, §§ 88-89). Bununla birlikte, yüksek mahkeme, alt mahkemelerin kullandıkları ihtilaf konusu ifadeleri, içeriğindeki herhangi bir önyargılı suçluluk imasını ortadan kaldırarak düzeltebilir (*Benghezal/Fransa*, 2022, § 36).

b. Kamu Görevlilerinin Beyanları

390. Masumiyet karinesi ilkesi, yalnızca bir yargıç veya mahkeme tarafından değil, diğer kamu yetkilileri tarafından da ihlal edilebilir (*Allet de Ribemont/Fransa*, 1995, § 36; *Daktaras/Litvanya*, 2000, § 42; *Petyo Petkov/Bulgaristan*, 2010, § 91). Örneğin, bu durum polis memurları (*Allet de Ribemont/Fransa*, 1995, §§ 37 ve 41); Cumhurbaşkanı (*Peša/Hırvatistan*, 2010, § 149); Başbakan ya da İç İşleri Bakanı (*Gutsanovi/Bulgaristan*, 2013, §§ 194-198); Adalet Bakanı (*Konstas/Yunanistan*, 2011, §§ 43 ve 45); Meclis Başkanı (*Butkevičius/Litvanya*, 2002, § 53); savcı (*Daktaras/Litvanya*, 2000, § 42) ve soruşturmacı gibi diğer kovuşturma makamları için geçerlidir (*Khuzhin ve Diğerleri/Rusya*, 2008, § 96).

391. Diğer yandan gergin bir siyasi ortam kapsamında Devletten yasal ve finansal olarak bağımsız olan bir siyasi parti liderinin beyanları, Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi anlamı çerçevesinde kamu çıkarı dâhilinde hareket eden bir kamu görevlisinin beyanı gibi ele alınamaz (*Mulosmani/Arnavutluk*, 2013, § 141).

392. Sözleşme'nin 6 § 2 maddesinde, kamu görevlilerinin derdest ceza soruşturmaları hakkında, kamuoyunu şüphelinin suçlu olduğuna inandıracak veya yetkili adli makamların tartışma konusu olayları değerlendirirken ön yargıyla hareket etmelerine yol açabilecek beyanlarda bulunmaları yasaklanmıştır (*Ismailov ve Diğerleri/Rusya*, 2008, § 161; *Butkevičius/Litvanya*, 2002, § 53).

393. Masumiyet karinesi ilkesi, yetkili makamların yürütülmekte olan ceza soruşturmaları hakkında kamuoyunu bilgilendirmelerini engellemez ancak, masumiyet karinesine saygı gösterilmesi için gerekli tedbir ve dikkat çerçevesinde gerçekleştirilmelidir (*Fatullayev/Azərbaycan*, 2010, § 159; *Allet de Ribemont/Fransa*, 1995, § 38; *Garycki/Polonya*, 2007, § 69).

394. Mahkeme, bir kişinin yargılanıp suçlu bulunmasından önce kamu görevlilerinin ifadelerinde kullandıkları sözcüklerin seçiminin önemine vurgu yapmıştır (*Daktaras/Litvanya*, 2000, § 41; *Arrigo ve Vella/Malta* (k.k.), 2005; *Khuzhin ve Diğerleri/Rusya*, 2008, § 94). Örneğin *Gutsanovi/Bulgaristan* (2013, §§ 195-201) davasında Mahkeme, başvuranın tutuklanmasının ardından hâkim önüne çıkarılmadan önce İç İşleri Bakanı'nın bir dergide yayımlanan beyanlarının Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi uyarınca masumiyet karinesini ihlal ettiğine karar vermiştir. Söz konusu beyanda bakan başvuranın yaptığı şeyin yıllar süren kapsamlı bir düzmece sistemini temsil ettiğini vurgulamıştır. Diğer yandan Başbakan'ın bir televizyon programında başvuranın yargılama öncesi tutukluluğuna ilişkin olarak spontane bir şekilde yaptığı beyanlar başvuranın masumiyet karinesine şüphe düşürmemiştir.

395. Benzer şekilde, *Filat/Moldova Cumhuriyeti*, 2021, §§ 45-51, davasında, Mahkeme, dokunulmazlıktan feragat edilmesine ilişkin meclis yargılaması bağlamında, başvuranın dokunulmazlığından feragat edilmesi talebini destekleyen delillere atıfta bulunan Başsavcı ve Meclis Başkanının ifadelerinin, Sözleşme'nin 6 § 2 maddesini ihlal ettiğine kanaat getirmemiştir.

396. Buna karşılık, *Bavčar/Slovenya*, 2023, § 109-125, davasında, Mahkeme, Adalet Bakanı ile

Başbakanın önemli bir siyasi ve ekonomik figür olan başvuran hakkında yaptığı ve başvuranın temyiz davasını inceleyen hâkimlere baskı yapıldığını ortaya koyan beyanların, 6 § 2 maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir. Mahkeme, ilk derece mahkemesi tarafından verilen mahkûmiyet kararı, Bakanın beyanı ve daha sonra temyiz mahkemesi tarafından temyiz kararına bağlanması arasında zamansal yakınlık bulunduğunu kaydetmiştir. Mahkeme, beyanların toplu etkisinin, temyiz mahkemesinin karar alma sürecine hâle getirecek ve kamuoyunu başvuranın suçluluğu kesin olarak kanıtlanmadan önce suçlu olduğuna inandırmaya teşvik edebilecek nitelikte olduğunu değerlendirmiştir.

397. Bir savcı tarafından yapılan ön yargı içeren yorumlar, yargılama öncesi alenilik gibi Sözleşme'nin 6 § 1 kapsamındaki hususlardan bağımsız olarak Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi çerçevesinde sorun teşkil etmektedir (*Turyev/Rusya*, 2016, § 21).

3. Karşıt Basın Kampanyası

398. Demokratik bir toplumda, basın yoluyla ağır yorumlarda bulunulması, kamu menfaatini ilgilendiren davalarda bazen kaçınılmazdır (*Viorel Burzo/Romanya*, 2009, § 160; *Akay/Türkiye* (k.k.), 2002).

399. Ancak, kötü niyetli bir basın kampanyası, kamuoyunu etkilemek suretiyle herhangi bir davanın hakkaniyetine hâle getirebilir ve başvuranın masumiyet karinesini etkileyebilir.¹³

400. Bu kapsamda Mahkeme, basının özellikle ceza yargılamalarında sanığın gizlilik hakkının ve masumiyet karinesinin korunmasına ilişkin olarak belirli sınırları geçmemesi gerektiğine karar vermiştir (*Bédat/İsviçre* [BD], 2016, § 51). Bir suç ile itham edilen herkesin suçluluğu sabit oluncaya kadar Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi uyarınca masum sayılma hakkı, Sözleşme'nin 10. maddesi açısından Mahkeme'nin koruması gereken çatışan çıkarları dengeleme konusuna ilişkindir (sanığın kimliğinin tespit edilebileceği görüntülerin yayınlanmasının yasaklanmasına ilişkin olarak *Axel Springer SE ve RTL Television GmbH/Almanya*, 2017, § 40.). Bu kapsamda sanığın suçunu itiraf etmiş olması tek başına masumiyet karinesinin korunması gerekliliğini ortadan kaldırmaz (*aynı yerde*, § 51).

401. Şüphelilerin fotoğraflarının yayınlanması kendi başına masumiyet karinesi ilkesini ihlal etmez (*Y.B. ve Diğerleri/Türkiye*, 2004, § 47) ve polisler tarafından çekilen fotoğraflar bu konuda bir sorun teşkil etmez (*Mergen ve Diğerleri/Türkiye*, 2016, § 68). Şüphelilerin görüntülerinin televizyonda yayınlanması ise bazı koşullarda, Sözleşme'nin 6 § 2 maddesi dâhilinde bir mesele teşkil edebilir (*Rupa/Romanya (no. 1)*, 2008, § 232).

4. Bilgi Vermeme Nedeniyle Yaptırımda Bulunulması

402. Masumiyet karinesi ilkesi, kendini suçlamama hakkı ile yakından bağlantılıdır (*Heaney ve McGuinness/İrlanda*, 2000, § 40).

403. Şüpheli bir trafik suçu esnasında araç sahiplerinin sürücünün kimliğini tespit etme zorunluluğu olması Sözleşme'nin 6. maddesine ters düşmez (*O'Halloran ve Francis/Birleşik Krallık* [BD], 2007).

404. Sürücülerin zorla alkol veya kan testine tabi tutulmaları masumiyet karinesi ilkesine aykırı değildir (*Tirado Ortiz ve Lozano Martin/İspanya* (k.k.), 1999).

5. İspat Külfeti

405. Masumiyet karinesi ilkesi açısından ispat külfetine ilişkin gerekliler diğerlerinin yanında şunları gerektirir; İddia makamı, sanığı aleyhinde açılacak dava hakkında bilgilendirmeli (sanık bu şekilde savunmasını hazırlayabilir ve sunabilir) ve sanığın mahkûm edilmesi için yeterli delilleri ileri sürmelidir (*Barberà, Messegué ve Jabardo/İspanya*, 1988, § 77; *Janosevic/İsveç*, 2002, § 97).

406. İspat külfetinin iddia makamından alınıp savunma makamına verilmesi halinde, masumiyet karinesi ihlal edilir (*Telfner/Avusturya*, 2001, § 15). Ancak, iddia makamı sanık hakkında *prima facie* (aksi kanıtlanmadıkça doğru sayılan) dava öne sürdükten sonra savunma makamının açıklama yapması gerekebilir (*aynı yerde*, § 18; *Poletan ve Azirovik/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2016, §§ 63-67). Dolayısıyla, örneğin, bir sanığın gerçek dışı olduğu tespit edilen ifadesinden olumsuz çıkarımlarda bulunulması, 6 § 2 maddesi kapsamında bir sorun gündeme getirmez (*Kok/Hollanda* (k.k.), 2000).

¹³ Bk. 9. Önyargı Oluşturucu Tanıtım başlığı

407. Ayrıca Mahkeme, kuşkuyla sanık yararlanır ilkesinin masumiyet karinesinin spesifik bir ifadesi olduğunu bildirmiştir (*Barberà, Messegué ve Jabardo/İspanya*, 1988, § 77; *Tsalkitzis/Yunanistan (no. 2)*, 2017, § 60). Eğer yerel mahkemelerin bir başvuru suçlu bulan kararları yeterince gerekçelendirilmemişse (*Melich ve Beck/Çek Cumhuriyeti*, 2008, §§ 49-55; *Ajdarić/Hırvatistan*, 2011, § 51), ya da başvurana hiçbir şekilde başarı elde etme şansının bulunmayacağı şekilde aşırı ve ulaşılmaması mümkün olmayan bir ispat külfeti yüklenmişse (*Nemtsov/Rusya*, 2014, § 92; *Topić /Hırvatistan*, 2013, § 45; *Frumkin/Rusya*, 2016, § 166; ayrıca bk. *Navalnyy ve Gunko/Rusya*, 2020, §§ 68-69, ve 6 § 1 maddesi açısından *Boutaffala/Belçika*, § 89) bu ilke kapsamında sorunlar ortaya çıkabilir.

408. Yargılamaların düşmesine yönelik kesin bir kararın ardından açılan tazminat yargılamalarında ispat külfeti karşı tarafa verilemez (*Capeau/Belçika*, 2005, § 25). Cezai sorumluluğun kaldırılması, aynı olaylar nedeniyle hükmedilen tazminatın ödenmesini gerektiren hukuki bir yükümlülüğün ortaya çıkmasına engel olmaz (*Ringvold/Norveç*, 2003, § 38; *Y/Norveç*, 2003, § 41; *Lundkvist/İsveç* (k.k.), 2003).

6. Fiili ve Hukuki Karineler

409. Ceza davası kapsamında bir kişinin masumiyet karinesi ve iddia makamının kendisi aleyhindeki iddiaları ispatlama yükümlülüğünü üstlenmesini isteme hakları mutlak değildir. Zira fiili ve hukuki karineler tüm ceza-hukuk sistemlerinde mevcut olup, temelde Sözleşme ile yasaklanmamıştır (*Falk/Hollanda* (k.k.), 2004, trafik suçunun işlendiği esnada aracı kendisi kullanmayan ancak müseccel araç sahibi olan bir şahsa verilen para cezasını konu almaktadır). Özellikle, Sözleşme ci Devletler belirli koşullarda, basit veya nesnel bir fiili, suç kastından veya ihmalden kaynaklanıp kaynaklanmadığına bakılmaksızın cezalandırılabilirler (*Salabiaku/Fransa*, 1988, § 27, narkotik madde bulundurulduğu gerekçesiyle, kaçakçılık yapıldığına dair cezai bir yükümlülük karinesinin mevcudiyeti konu alınmıştır; *Janosevic/İsveç*, 2002, § 100, tarafsız gerekçelere dayanılarak ek verginin uygulanması ve mahkemece kesinleştirilmiş bir karar bulunmaksızın bahsi geçen uygulamanın icra edilmesi söz konusudur; *Busuttil / Malta*, 2021, § 46, kanun gereği şirket tarafından yerine getirilmesi gereken bir işlemde dolayı yöneticinin sorumluluk karinesi ile ilgilidir).

410. Ancak, Sözleşme'nin 6 § 2 maddesine göre, Devletler, söz konusu meselenin önemini dikkate almaya ve savunma makamının haklarını korumaya yönelik makul bir çerçevede, bu karineleri sınırlandırmalıdır (*Salabiaku/Fransa*, 1988, § 28; radyo programlarında kullanılan onur kırıcı ifadeler nedeniyle, bir yayın müdürüne atfedilen cezai yükümlülük karinesine ilişkin olarak *Radio France ve Diğerleri/Fransa*, 2004, § 24; ek vergi konusunda nesnel sorumluluğa ilişkin olarak *Västberga Taxi Aktiebolag ve Vulic/İsveç*, 2002, § 113; delil yetersizliği nedeniyle beraat ettirilen bir davalının itham edilmesinin yanlış olduğu yönündeki bir hukuki karineden dolayı, iftira suçlamasına karşı bir savunmanın yapılamamasına ilişkin olarak *Klouvi/Fransa*, 2011, § 41; müşterek sanığın suça katılımına dair maddi karineye ilişkin olarak *Isir/Belçika*, 2016, § 30; kara para aklamaya dair yargılamalara ilişkin olarak *Zschüschen/Belçika* (k.k.), 2017, § 22).

411. Sözleşme ci Devletler, ceza hukuku kapsamında karinelere başvururken, dava konusu meselenin önemi ve savunma makamının hakları arasında adil bir denge kurmalıdırlar; diğer bir deyişle, yararlanılan araçlar, ulaşılmaması gereken meşru hedefle makul bir orantılılık içerisinde olmalıdır (*Janosevic/İsveç*, 2002, § 101; *Falk/Hollanda* (k.k.), 2004).

B. Savunma Hakları (Sözleşme'nin 6 § 3 maddesi)

Sözleşme'nin 6 § 3 maddesi

"3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

- (a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeni hakkında en kısa sürede, anlayabileceği bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;
- (b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;
- (c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;
- (d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;
- (e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşmadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak."

HUDOC anahtar kelimeleri

Suçlanma (6-3) – Savunma hakları (6-3)

- (a) Suçlamanın niteliği ve sebebi hakkında bilgilendirme (6-3-a) – En kısa sürede bildirilme (6-3-a) – Anladığı dilde bilgilendirme (6-3-a) – Ayrıntılı bilgilendirme (6-3-a)
- (b) Savunmanın hazırlanması (6-3-b) – Yeterli zaman (6-3-b) – Yeterli kolaylıklar (6-3-b) – İlgili dosyalara erişim (6-3-b)
- (c) Bizzat savunma yapmak (6-3-c) – Müdafî yardımıyla savunma yapmak (6-3-c) – Bizzat kendisinin seçtiği bir müdafinin yardımından yararlanma (6-3-c) – Yeterli gelirin olmaması (6-3-c) – Ücretsiz müdafî (6-3-c) – Adaletin yararının gerektirmesi (6-3-c)
- (d) Tanıklar (6-3-d) – Tanıkların sorgulanması (6-3-d) – Tanıkların duruşmada hazır bulunmasını sağlamak (6-3-d) – Aynı koşullar (6-3-d)
- (e) Ücretsiz tercüman yardımı (6-3-e)

412. Savunma hakları bağlamında Sözleşme'nin 6 § 3 maddesinde öngörülen koşullar, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi ile güvence altına alınan adil yargılanma hakkının özel yönleri olarak kabul edilmektedir (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 169; *Saknovskiy/Rusya* [BD], 2010, § 94).

413. Sözleşme'nin 6 § 3 maddesinde ifade edilen özel güvenceler, ceza davalarında ortaya çıkan genel usuli durumlara ilişkin adil yargılanma kavramını temsil etmektedir, ancak söz konusu güvencelerin esas amacı, ceza yargılamalarının her zaman bir bütün olarak adil şekilde yürütülmesini temin etmek veya bu yönde katkı sağlamaktır. Bu nedenle, Sözleşme'nin 6 § 3 maddesinde yer alan güvenceler kendi içerisinde bir amaç barındırmamaktadır ve dolayısıyla yargılamaların bütünü bağlamındaki işlevleri ışığında yorumlanmalıdır (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 251; *Mayzit/Rusya*, 2005, § 77; *Can/Avusturya*, Komisyon raporu, 12 Temmuz 1984, § 48).

1. Suçlamanın Niteliği ve Sebebi Hakkında Bilgilendirilme (Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesi)

Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesi

“3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

(a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;”

HUDOC anahtar kelimeleri

Suçlanma (6-3) – Savunma hakları (6-3)

Suçlamanın niteliği ve sebebi hakkında bilgilendirme (6-3-a) – En kısa sürede bildirilme (6-3-a) – Anladığı dilde bilgilendirme (6-3-a) – Ayrıntılı bilgilendirme (6-3-a)

a. Genel

414. Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesinin kapsamı, daha genel olarak Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi ile güvence altına alınan adil yargılanma hakkı ışığında değerlendirilmelidir. Cezai konularda, bir sanığa isnat edilen suçlar ve neticesinde de mahkemenin meseleye ilişkin yapacağı hukuki nitelendirme hakkında daha kapsamlı ve detaylı bilgilerin verilmesi, söz konusu yargılamaların hakkaniyete uygun bir şekilde yürütülmesi açısından temel bir önkoşul teşkil etmektedir (*Pélissier ve Sassi/Fransa* [BD], 1999, § 52; *Sejdovic/İtalya* [BD], 2006, § 90; *Varela Geis/İspanya*, 2013, § 42).

415. Suçlamanın niteliği ve gerekçesinden haberdar edilme hakkının, sanığın savunmasını hazırlama hakkı ışığında değerlendirilmesi gerektiği dikkate alındığında, Sözleşme'nin 6 § 3 maddesinin (a) ve (b) alt paragraflarının birbiri ile bağlantılı olduğu görülmektedir (*Pélissier ve Sassi/Fransa* [BD], 1999, § 54; *Dallos/Macaristan*, 2001, § 47).

b. İsnat Edilen Suç Hakkında Bilgilendirme

416. Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesi, “yöneltilen suçlamanın” sanığa bildirilmesi hususuna özellikle dikkat edilmesi gerektiğine işaret eder. Şüpheliye itham edildiği suçların maddi ve hukuki dayanaklarının resmi ve yazılı olarak tebliğ edildiği andan itibaren, suçun ayrıntıları tüm cezai süreç boyunca önemli rol oynamaktadır (*Pélissier ve Sassi/Fransa* [BD], 1999, § 51; *Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 79).

417. Sözleşme'nin 6 § 3(a) maddesi davalıya, yalnızca kendisine yöneltilen suçlamanın “sebebi” (yani işlediği iddia edilen eylemler ve suç isnadının gerekçesi) konusunda bilgilendirilme hakkını değil, aynı zamanda söz konusu eylemlere atfedilen hukuki niteliği gösteren, suçlamaların “mahiyeti” konusunda bilgilendirilme hakkını da sağlamaktadır (*Mattoccia/İtalya*, 2000, § 59; *Penev/Bulgaristan*, 2010, §§ 33 ve 42).

418. Verilecek bilgide, suç isnadının dayandırıldığı delilden bahsedilmesi gerekli değildir (*X./Belçika*, Komisyon kararı, 9 Mayıs 1977; *Collozza ve Rubinat/İtalya*, Komisyon raporu, 5 Mayıs 1983).

419. Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesinde, sanığın kendisine yöneltilen suçlamanın mahiyetinden ve niteliğinden nasıl haberdar edileceğine dair özel herhangi bir şekli şart öngörülmemektedir (*Pélissier ve Sassi/Fransa* [BD], 1999, § 53; *Drassich/İtalya*, 2007, § 34; *Giosakis/Yunanistan (no. 3)*, 2011, § 29). Bu kapsamda iddianame cezai işlemlerde önemli rol oynamaktadır çünkü iddianame tebliğ edildiği andan itibaren davalı, hakkındaki suçlamaların esas ve yasal temeli hakkında yazılı ve resmi olarak tebliğ edilmiş olur (*Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 79).

420. Sanığı bilgilendirme görevi tamamen iddia makamına atfedilmekte olup; bu görev, bilgi hazır hale getirilip savunma makamının dikkatine sunulmadan pasif bir şekilde yerine getirilememektedir (*Mattoccia/İtalya*, 2000, § 65; *Chichlian ve Ekindjian/Fransa*, Komisyon raporu, 16 Mart 1989, § 71).

421. Bilgi sanığa fiili olarak ulaştırılmalıdır; bilginin ulaştırıldığına dair hukuki bir karinenin bulunması yeterli değildir (*C./İtalya*, Komisyon kararı, 11 Mayıs 1988).

422. Şikâyetçi olunan durumun sanığın kendi davranışları nedeniyle ortaya çıkması halinde, savunma

haklarının ihlal edildiğine dair bir iddia öne sürülemez (*Erdogan/Türkiye*, Komisyon kararı, 9 Temmuz 1992; *Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 96).

423. Zihinsel problemleri olan kişileri ilgilendiren davalarda yetkili makamlardan ilgili kişinin kendisine yöneltilen suçlamanın mahiyeti ve sebebi hakkında detaylı bir şekilde bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla ek girişimlerde bulunmaları beklenmektedir (*Vaudelle/Fransa*, 2001, § 65).

c. Suçlamanın Yeniden Sınıflandırılması

424. Sanık, kendisine yöneltilen suçlamada ve suçlamanın “gerekçesinde” yapılabilecek tüm değişikliklerden usulüne uygun olarak eksiksiz bir şekilde haberdar edilmeli ve bunlara karşı tepkide bulunabilmesi ve yeni iddialar ve bilgiler temelinde savunmasını hazırlayabilmesi için de kendisine yeterli zaman ve kolaylık tanınmalıdır (*Mattoccia/İtalya*, 2000, § 61; *Bäckström ve Andersson/İsveç* (k.k.), 2006; *Varela Geis/İspanya*, 2013, § 54).

425. Yöneltilen suçlamalar ve mahkemenin dava konusu mesele hakkında yapacağı hukuki nitelendirmeye ilişkin bilgiler, kovuşturma öncesinde bir iddianamede belirtilmek suretiyle verilmeli ya da kovuşturma esnasında verilecekse de suç isnadında bulunan sürenin şekli veya zımnî olarak uzatılması gibi yöntemlere başvurularak bu gerçekleştirilmelidir. Bir suçun sınıflandırılmasına ilişkin olarak bir mahkemenin iddia makamından farklı bir sonuca varabileceğine dair soyut ihtimallerin bulunması elbette ki yeterli değildir (*I.H. ve Diğerleri/Avusturya*, 2006, § 34).

426. Bir suçun yeniden sınıflandırılması, suçlamaya özgü bir unsurun söz konusu olması halinde, sanık tarafından yeterince öngörülebilir (*De Salvador Torres/İspanya*, 1996, § 33; *Sadak ve Diğerleri/Türkiye (no. 1)*, 2001, §§ 52 ve 56; *Juha Nuutinen/Finlandiya*, 2007, § 32). Yargılamalarda yeniden sınıflandırılan suçun unsurlarının tartışılıp tartışılmadığı ele alınacak başka bir konudur (*Penev/Bulgaristan*, 2010, § 41; *Leka/Arnavutluk*, 2024, § 78).

427. Yargılamalar esnasında olayların yeniden sınıflandırılması durumunda sanığa, savunma haklarını pratik ve etkili bir şekilde ve vaktinde kullanma imkânı sağlanmalıdır (*Pélissier ve Sassi/Fransa [BD]*, 1999, § 62; *Block/Macaristan*, 2011, § 24; *Haxhia/Arnavutluk*, 2013, §§ 137-138; *Pereira Cruz ve Diğerleri/Portekiz*, 2018, § 198).

428. Dolayısıyla, Mahkeme, başvuranın itham edildiği asıl suçun kurucu unsurlarının yeniden sınıflandırılan suçun kurucu unsurlarından farklı olduğu ve sanığın yeniden sınıflandırılan suça karşı kendisini savunma imkânının bulunmadığı hallerde 6. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Öte yandan, asıl suçun kurucu unsurlarının yeniden sınıflandırılan suçun tüm kurucu unsurlarını içerdiği durumlarda, Mahkeme, sanığın hâlihazırda kendisini savunmak için etkili bir imkâna sahip olduğuna karar vermiştir. Bu nedenle, sanığın sadece kararın verilmesinden sonra yeniden sınıflandırılan suçlamalar hakkında bilgilendirilmesi, başvuranın Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki haklarının ihlalini oluşturmamıştır (*Leka/Arnavutluk*, 2024, § 30).

429. Sanığın, yeniden sınıflandırılmış olan suçlamaya ilişkin olarak savunmasını yüksek mahkemelere götürebilme ve ilgili tüm hukuki ve fiili açılardan mahkûmiyetine itiraz edebilme imkânının bulunması halinde, kendisine yöneltilen suçlamadan haberdar edilmesinde ortaya çıkan kusurlar temyiz yargılamalarında giderilebilir (*Dallos/Macaristan*, 2001, §§ 49-52; *Sipavičius/Litvanya*, 2002, §§ 30-33; *Zhupnik/Ukrayna*, 2010, §§ 39-43; *I.H. ve Diğerleri/Avusturya*, 2006, §§ 36-38; *Gelenidze/Gürcistan*, 2019, § 30).

d. “Detaylı” Bilginin Verilmesi

430. Bilginin yeterliliği, herkese savunmasını hazırlamak için yeterli zaman ve kolaylık hakkı sunan Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi ve Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinde tanımlanan daha genel kapsamlı adil yargılanma hakkı ışığında değerlendirilmelidir (*Mattoccia/İtalya*, 2000, § 60; *Bäckström ve Andersson/İsveç* (k.k.), 2006).

431. “Detaylı” bilginin kapsamı her davanın kendine özgü şartlarına göre farklılık gösterirken sanığa en azından yeterli bir savunma hazırlamak için hakkındaki suçlamaların kapsamını tamamen anlayabilmesi için gerekli bilgi verilmelidir (*Mattoccia/İtalya*, 2000, § 60). Örneğin, davalının suçlandığı suçlar yeterli bir şekilde listelendiğinde; suçun yeri ve zamanı belirtildiğinde; Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerine atıflar olduğunda; ve mağdurun isminden bahsedildiğinde detaylı bilginin varlığından söz edilir (*Brozicek/İtalya*, 1989, § 42).

432. Suçlara ilişkin bazı spesifik detaylar sadece iddianameden değil aynı zamanda iddia makamı tarafından hazırlanan diğer belgeler ve dosyada bulunan materyallerden elde edilebilir (*Previti/İtalya* (k.k.), § 208). Ek olarak suçun esasına yönelik detaylar yargılamalar esnasında açıklanabilir ve ayrıntılandırılabilir (*Sampech/İtalya* (k.k.), 2015, § 110; *Pereira Cruz ve Diğerleri/Portekiz*, 2018, § 198).

e. “İvedilik”

433. Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesinin temel amacı doğrultusunda, ilgili bilgiler, savunmasını hazırlayabilmesi için sanığa vaktinde iletilmelidir (başvurana yargılamalardan dört ay önce kendisine yöneltilen suçlamalar hakkında bilgilendirme yapılmasının kabul edilebilir görüldüğü *C./İtalya*, Komisyon kararı, 11 Mayıs 1988; kıyasen bk. başvurana avukatı bulunmaksızın, savunmasını hazırlaması için yalnızca birkaç saat sürenin verildiği *Borisova/Bulgaristan*, 2006, §§ 43-45).

434. Mahkeme, Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesi ile uyumluluk konusunu ele alırken, şekli durumdan ziyade amaca istinaden yorumlanması gereken “suç isnat edilmiş” ve “suç isnadı” kelimelerinin birbirinden bağımsız anlamlarını göz önüne almaktadır (*Padin Gestoso/İspanya* (k.k.), 1999; *Casse/Lüksemburg*, 2006, § 71).

f. “Dil”

435. Sanığın kendisine bilginin verildiği dili yeterince anlayamadığının gösterilmesi veya buna işaret eden sebeplerin bulunması halinde, yetkili makamların ilgili sanığa bilgilerin çevirisini sunması gerekmektedir (*Brozicek/İtalya*, 1989, § 41; *Tabai/Fransa* (k.k.), 2004).

436. Sözleşme'nin 6 § 3 (a) maddesinde yabancı bir sanığa ilgili bilgilerin yazılı olarak verilmesi veya çevrilip yazıya dökülmüş bir şekilde verilmesi gerektiği yönünde bir ifade bulunmazken, mahkemede kullanılan dile aşına olmayan bir sanığa anladığı dilde iddianamenin de yazılı tercümesinin sağlanmaması uygulama bakımından aleyhte bir durum oluşturabilir (*Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 68; *Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 79).

437. Ancak, savunmasını hazırlaması için yeterli olacaksa, suç isnadına ilişkin bilgi, iddianamenin sözlü bir tercümesinin yapılması suretiyle de sanığa aktarılabilir (*aynı yerde*, § 81; *Husain/İtalya* (k.k.), 2005).

438. Söz konusu hüküm kapsamında, sanığa dava dosyalarının tamamının çevirisini sağlanması gerektiğine işaret eden herhangi bir haktan bahsedilmemektedir (*X./Avusturya*, Komisyon kararı, 29 Mayıs 1975).

439. İthama ilişkin konuların veya belgelerin tercüme ücretleri Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi uyarınca Devlet tarafından karşılanır, zira söz konusu maddede ücretsiz tercüman yardımı hakkı güvence altına alınmıştır (*Luedicke, Belkacem ve Koç/Almanya*, 1978, § 45).

2. Savunmanın Hazırlanması (Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi)

Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi

“3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

...

(b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;”

HUDOC anahtar kelimeleri

Suçlanma (6-3) – Savunma hakları (6-3)

Savunmanın hazırlanması (6-3-b) – Yeterli zaman (6-3-b) – Yeterli kolaylıklar (6-3-b) – İlgili dosyalara erişim (6-3-b)

a. Genel Hususlar

440. Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesinde kapsamlı olmayan bir liste ile verilen “savunma hakları”, her şeyden önce mümkün olduğu düzeyde iddia makamı ve savunma makamı arasındaki eşitliği sağlamak üzere tesis edilmiştir. Sanığa sunulması gereken kolaylıklar, savunmasını hazırlamasında yardım edecek ya da edebilecek olanlarla kısıtlıdır (*Mayzit/Rusya*, 2005, § 79).

441. Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesinde, usulüne uygun bir şekilde savunma yapılabilmesi için iki unsur öngörülmektedir; bunlar, kolaylık ve süre hususlarıdır. Söz konusu hükme göre sanık lehindeki esaslı bir savunma eylemi, davanın hazırlık aşamasında “gerekli” olan her şeyi ihtiva edebilir. Sanık, savunmasını uygun bir şekilde düzenleyebilmeli, yargılamayı yürüten mahkeme önünde ilgili tüm savunma beyanlarını dile getirebilmeli ve böylece yargılamaların sonucunu etkileyebilme imkânına sahip olmalıdır (*Can/Avusturya*, Komisyon raporu, 12 Temmuz 1984, § 53; *Gregačević/Hrvatistan*, 2012, § 51).

442. Bir sanığa verilen sürenin ve kolaylıkların yeterli olup olmadığı, her davanın kendine özgü koşulları ışığında değerlendirilmelidir (*Iglin/Ukrayna*, 2012, § 65; *Galstyan/Ermenistan*, 2007, § 84).

b. Yeterli Süre

443. Sanığın, savunmasını hazırlamak için yeterli süreye sahip olup olmadığı değerlendirilirken, yargılamanın mahiyeti ve bunun yanı sıra davanın karmaşıklığı ve yargılamanın aşaması da göz önünde bulundurulmalıdır (*Gregačević/Hrvatistan*, 2012, § 51).

444. Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi, sanığı aceleci yargılamalara karşı korumaktadır (*Kröcher ve Möller/İsviçre*, Komisyon kararı; *Bonzi/İsviçre*, Komisyon kararı, 12 Temmuz 1978; *Borisova/Bulgaristan*, 2006, § 40; *Malofeyeva/Rusya*, 2013, § 115; *Gafgaz Mammadov/Azərbaycan*, 2015, § 76-82). Her ne kadar yargılamaların hızlı bir şekilde yürütülmesi önem arz etse de, bu hız, taraflardan herhangi birinin usuli haklarına zarar vermeyecek ölçüde olmalıdır (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos/Rusya*, 2011, § 540).

445. Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi ile uyumluluk değerlendirilirken, aynı zamanda, yasal temsilcinin olağan iş yükü de dikkate alınmalıdır; bir davanın özel aciliyet gerektirdiği durumlarda, savunma avukatından kendi iş yoğunluğu arasında kısa da olsa zaman ayırmasını talep etmek yanlış değildir (*Mattick/Almanya* (k.k.), 2005). Bu kapsamda, başvuran ve temsilcisinin 6 ciltlik ve yaklaşık 1500 sayfalık bir dosyayı incelemesi için 5 gün verildiği bir davada Mahkeme, verilen sürenin Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (b) maddelerinde güvence altına alınan hakkın özünü korumak için yeterli olmadığı görüşündedir. Mahkeme, temyiz aşamasında başvuranın dava materyallerini ayrıntılı olarak analiz ettiğini, dava dosyasını incelemek üzere yeterli süreye sahip olduklarını onaylayan iki avukatı tarafından temyiz mahkemesi önünde temsil edildiğini ve avukatlarıyla görüşme sıklığı ve süresi üzerinde bir kısıtlama olmadığını dikkate almıştır (*Lambin/Rusya*, 2017, §§ 43-48).

446. Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesinde, bir süredir devam eden bir davanın hazırlıklarının ilk duruşma gerçekleştirilmeden önce tamamlanmış olması gerektiğine dair bir koşul belirtilmemiştir. Yargılamaların gidişatı önceden planlanmamaktadır ve bu süreçte de henüz aydınlığa kavuşturulmamış ve tarafların daha fazla hazırlanmalarını gerektiren unsurlar ortaya çıkabilmektedir (*Mattick/Almanya* (k.k.), 2005).

447. Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi anlamı dâhilinde yeterli süre gerekliliği hususunda bir dosyanın incelenmesi için kısıtlı sürenin bulunması (*Huseyn ve Diğerleri/Azərbaycan*, 2011, § 174- 178; *Iglin/Ukrayna*, 2012, §§ 70-73; bk. çeşitli cinayet ve cinayete teşebbüs olaylarına ilişkin suçlamaları içeren 19.000 sayfalık dava dosyasını incelemesi için savunmaya haftasonları ve tatiller dâhil iki hafta süre verildiği *Nezlin/Rusya*, 2022, §§ 144-150), ya da suçlamaların bildirilmesi ve duruşmanın gerçekleştirilmesi arasındaki sürenin kısa olması (*Vyerentsov/Ukrayna*, §§ 75-77) durumunda sorunlar ortaya çıkabilir. Ek olarak yargılama sürecinde bazı olayların meydana gelmesi durumunda savunma makamına kendisini adapte etmesi, talep hazırlaması ve itirazda bulunması vs. için ek süre tanınmalıdır (*Miminoshvili/Rusya*, 2011, § 141). Bu tür “olaylar”, iddianamede yapılan değişiklikleri (*Pélissier ve Sassi/Fransa* [BD], 2001, § 62), iddia makamının yeni deliller sunmasını (*G.B./Fransa*, 2001, §§ 60-62), veya yargılama esnasında bilirkişi görüşündeki ani ve esaslı değişiklikleri (*aynı yerde*, §§ 69-70) içerebilir.

448. Öngörülen süre ile ilgili bir sorunun fark edilmesi durumunda, sanıktan duruşmanın ertelenmesi veya geciktirilmesi için talepte bulunması beklenmektedir (*Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 98; *Bäckström ve Andersson/İsveç* (k.k.), 2006; *Craxi/İtalya (no. 1)*, 2002, § 72), ancak istisnai durumlar da mevcuttur (*Goddi/İtalya*, 1984, § 31), ayrıca ilgili iç hukuk ve uygulamada bu tür bir hakkı destekleyen dayanaklar da bulunmayabilir (*Galstyan/Ermenistan*, 2007, § 85).

449. Bazı durumlarda mahkemenin savunmaya yeterli zaman tanımak amacıyla kendiliğinden duruşmayı ertelemesi gerekebilir (*Sadak ve Diğerleri/Türkiye (no. 1)*, 2001, § 57; *Sakhnovskiy/Rusya* [BD], 2010, §§ 103 ve 106).

450. Sanığın temyiz hakkını etkili bir şekilde kullanabilmesi için ulusal mahkemeler kararlarını dayandırdıkları gerekçeleri yeterince net bir şekilde belirtmelidirler (*Hadjianastassiou/Yunanistan*, 1992, § 33). Temyiz başvurusunda bulunmak için öngörülen süre sona ermeden önce tam gerekçeli bir kararın verilmemesi durumunda, sanığın bilinçli bir şekilde temyize gidebilmesi için kendisine yeterli bilgi sağlanmalıdır (*Zoon/Hollanda*, 2000, §§ 40-50; *Baucher/Fransa*, 2007, §§ 46- 51).

451. Devletler, cezai suçla itham edilen herkesin Sözleşme'nin 6 § 3 maddesinde öngörülen güvencelerden faydalanmasını temin etmelidir. Tahsis edilen sürenin ne zaman başlayıp ne zaman sona ereceğini öğrenme külfetini mahkûm edilip temyize giden tarafa yüklemek, Sözleşmeciler Devletlerin Sözleşme'nin 6. maddesi ile korunan hakların etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak adına benimsemeleri gereken “titizlik” ilkesiyle bağdaşmamaktadır (*Vacher/Fransa*, 1996, § 28).

c. Yeterli Kolaylık

452. Cezai bir suçla itham edilen kişiye tanınması gereken “kolaylıklardan biri”, bu kişinin, savunmasını hazırlayabilmesi için, yargılamalar dâhilinde yürütülen soruşturmaların neticesinden haberdar edilmesidir (*Huseyn ve Diğerleri/Azərbaycan*, 2011, § 175; *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos/Rusya*, 2011, § 538).

453. Devletlerin Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi kapsamında sanıkların ceza yargılamalarında savunma hazırlama hakkını güvence altına alma görevi, yargılamaları sanığın savunmasını hazırlarken konsantrasyon sağlayabileceği ve aklını keskin bir şekilde kullanabileceği şekilde hazırlama zorunluluğunu da kapsamaktadır. Sanıkların tutuklu olduğu durumlarda, tutukluluk koşulları, taşıma yemek ve benzer hususlar bu konuda dikkate alınması gerekenler arasında yer almaktadır (*Razvozhayev/Rusya ve Ukrayna ve Udaltsov/Rusya*, 2019, § 252).

454. Özellikle, yargılama öncesi tutuklamalarda “kolaylık” kavramı makul bir konsantrasyon düzeyinde okuyup yazmaya izin veren tutukluluk koşullarını kapsayabilir (*Mayzit/Rusya*, 2005, § 81; *Moiseyev/Rusya*, 2008, § 221). Sanığın ve müdafisinin yargılamalara katılabilmesi ve aşırı yorgunluk çekmeden beyanda bulunabilmesi büyük önem teşkil etmektedir (*Barberà, Messegué ve Jabardo/İspanya*, 1988, § 70; *Makhfi/Fransa*, 2004, § 40; *Fakailo (Safoka) ve Diğerleri/Fransa*, 2014, § 50). Dolayısıyla Mahkeme, *Razvozhayev/Rusya ve Ukrayna ve Udaltsov/Rusya* (2019, §§ 253-254) davasında, başvuranın (kötü şartlarda 8 saatten az bir dinlenme ile 4 aydan fazla bir süreç boyunca haftada 4 gün gerçekleşen) uzun süren hapis hane sevkleri dolayısıyla yaşadığı yorgunluğun birikmesiyle oluşan etkinin yargılamaları takip etme, beyanda buluma, not alma ve avukatını bilgilendirme konusunda başvurunu olumsuz olarak etkilediğini tespit etmiştir. Bu koşullar altında ve başvuranın sıklığı daha düşük olan bir duruşma planlaması taleplerinin göz ardı edildiği dikkate alındığında Mahkeme başvuruna savunma hazırlaması için yeterli kolaylıkların sağlanmadığını ve bu durumun Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (b)

maddesinin gerekliliklerine aykırı olarak silahların eşitliği ve adil yargılanma gerekliliklerini ihlal ettiğini (*undermined the requirements*) tespit etmiştir.

455. Saniğa sağlanması gereken kolaylıklar, savunmasını hazırlaması esnasında kendisine yardımcı olacak veya olabilecek türdekilerle sınırlıdır (*Padin Gestoso/İspanya* (k.k.), 1999; *Mayzit/Rusya*, 2005, § 79). Bazı durumlarda bu, başvurana kendi lehine delil elde imkânını sağlama gerekliliği ile ilgili olabilir (polisin, alkollü araç kullanma iddialarına karşı biyolojik test yaptırmak isteyen başvurana hastaneye kadar eşlik etmeyi reddettiği (*Lilian Erhan/Moldova Cumhuriyeti*, §§ 20-21).

456. Sözleşme'nin 6 §3 (b) maddesi kapsamındaki güvenceler saniğin dosyalara erişimi ve delillerin açıklanması ile de alakalıdır ve bu kapsamda Sözleşme'nin 6 §1 maddesi anlamı dâhilinde silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama ilkesi ile örtüşmektedir (*Rowe ve Davis/Birleşik Krallık* [BD], 2000, § 59; *Leas/Estonya*, § 76).¹⁴ Saniğin dava dosyasına doğrudan erişiminin sağlanması gerekli olmayıp, dava dosyasındaki belgeler hakkında temsilcisi aracılığıyla bilgilendirilmesi yeterlidir (*Kremzow/Avusturya*, 1993, § 52). Ancak, saniğin dava dosyasına erişimine getirilen kısıtlama, duruşma öncesi delillerin saniğe ulaştırılmasını ve sözlü ifadeler verilirken saniğin, avukatı aracılığıyla deliller üzerine görüş sunmasını engellememelidir (*Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 140).

457. Saniğin savunmasını bizzat yaptığı davalarda dava dosyasına erişiminin reddedilmesi savunma haklarının ihlaline yol açmaktadır (*Foucher/Fransa*, 1997, §§ 33-36).

458. Saniğin savunmasını yürütmesine kolaylık sağlamak açısından, bu kişinin dava dosyasındaki ilgili belgelerin nüshalarını almasına ve aldığı notları derleyip kullanmasına izin verilmelidir (*Rasmussen/Polonya*, 2009, §§ 48-49; *Moiseyev/Rusya*, 2008, §§ 213-218; *Matyjek/Polonya*, 2007, § 59; *Seleznev/Rusya*, 2008, §§ 64-69).

459. Saniğe sağlanan “kolaylıklar”, saniğin avukatına danışabilmesini de kapsar (*Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 99; *Goddi/İtalya*, 1984, § 31). Saniğin müdafisiyle görüşmesine olanak tanınması, savunmasını hazırlaması kapsamında büyük önem arz etmektedir (*Bonzi/İsviçre*, Komisyon kararı, 12 Temmuz 1978; *Can/Avusturya*, Komisyon raporu, 12 Temmuz 1984, § 52). Bu itibarla, başvuranın duruşma sırasında cam kabin içerisinde tutulması avukatına etkili bir şekilde danışmasına engel oluyorsa bu durum Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi kapsamında bir sorun teşkil edebilir (*Yaroslav Belousov/Rusya*, 2016, §§ 148-153).

460. Sözleşme'nin 6 § 3 (b) maddesi, Sözleşme'nin 6 § 3 (c) maddesinde öngörülen avukat yardımından yararlanma hakkı ile örtüşmektedir (*Lanz/Avusturya*, 2002, §§ 50-53; *Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 148; *Trepashkin/Rusya (no. 2)*, 2010, §§ 159-168).¹⁵

¹⁴ Bk. 1. Yargılamalara Etkin Katılım ve 2. Silahların Eşitliği ve Çekişmeli Yargılama başlıkları

¹⁵ Bk. 3. Kişinin Kendini Bizzat Savunma veya Avukat Yardımından Yararlanma Hakkı (Sözleşme'nin 6 § 3 (c) maddesi) başlığı

3. Kişinin Kendini Bizzat Savunma veya Avukat Yardımından Yararlanma Hakkı (Sözleşme'nin 6 § 3 (c) maddesi)

Sözleşme'nin 6 § 3 (c) maddesi

“3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

...

(c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;”

HUDOC keywords

Suçlanma (6-3) – Savunma hakları (6-3)

Bizzat savunma yapmak (6-3-c) – Müdafî yardımıyla savunma yapmak (6-3-c) – Bizzat kendisinin seçtiği bir müdafinin yardımından yararlanma (6-3-c) – Yeterli gelirin olmaması (6-3-c) – Ücretsiz müdafî (6-3-c) – Adaletin yararının gerektirmesi (6-3-c)

461. Sözleşme'nin 6 § 3 (c) maddesi, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin anlamı dâhilindeki adil yargılanma hakkının belirli yönlerini kapsamaktadır (*Dvorski/Hrvatistan* [BD], 2015, § 76; *Correia de Matos/Portekiz* (k.k.), 2001; *Foucher/Fransa*, 1997, § 30). İlgili alt paragraf, sanık aleyhindeki yargılamaların dava kapsamında sanığa yeterli temsil imkânının sağlanmaması halinde yürütülemeyeceği hususunu güvence altına almaktadır (*Pakelli/Almanya*, Komisyon raporu, 12 Aralık 1981, § 84). Bu bağlamda üç hak bulunmaktadır, bunlar: kişinin kendisini bizzat savunması, kişinin seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanması ve gerekli görüldüğünde avukat yardımından ücretsiz olarak yararlandırılmasıdır (*Pakelli/Almanya*, 1983, § 31).

a. Uygulama Kapsamı

462. Cezai bir suç ile itham edilen herkes, yargılamaların tüm aşamalarında, Sözleşme'nin 6 § 3 (c) maddesi ile korunmalıdır (*Imbrioscia/İsviçre*, 1993, § 37). Bu koruma, Sözleşme'nin 6. maddesinin hükümlerine başlangıçta riayet edilmemesi neticesinde yargılamanın adilliğine ciddi bir şekilde hanel geldiye ve hanel geldiği ölçüde, bir davada yargılama başlamadan önce söz konusu olabilir (*Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 131; *Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 253; *Magee/Birleşik Krallık*, 2000, § 41).

463. 6 § 3 (b) maddesi, yargılamalara hazırlanmaya ilişkin hususlarla bağlantılıyken, 6 § 3 (c) maddesi, sanığa tüm yargılama süreci boyunca avukat yardımından ve desteğinden yararlanmaya dair daha genel bir hak tanımaktadır (*Can/Avusturya*, Komisyon raporu, 12 Temmuz 1984, § 54). Ancak, 6 § 3 (c) maddesinin, yargılama öncesi aşamada (hazırlık soruşturması esnasında) uygulanış biçimi, yargılamaların kendine has özelliklerine ve davanın kendine özgü koşullarına bağlıdır (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 253; *Brennan/Birleşik Krallık*, 2001, § 45; *Berliński/Polonya*, 2002, § 75).

464. Benzer şekilde, 6 § 3 (c) maddesinin, temyiz mahkemesi veya yargıtay bağlamında uygulanış biçimi de, ilgili yargılamaların kendine has özelliklerine bağlıdır (*Meftah ve Diğerleri/Fransa* [BD], 2002, § 41). İç hukuk düzeninde yürütülen yargılamaların ve temyiz mahkemesinin veya yargıtayın bu süreçteki rollerinin bütünü dikkate alınmalıdır (*aynı yerde*; ayrıca bk. *Monnell ve Morris/Birleşik Krallık*, 1985, § 56). Temyiz talebi usulünün mahiyeti ve bu usulün ceza yargılamalarının bütünü kapsamındaki önemi, temyiz mahkemesinin yetki kapsamı ve başvuranın menfaatlerinin temyiz mahkemesi önünde sunuluş ve korunma biçimi gibi hususları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir (*aynı yerde*, § 56).

b. Kendini Savunma Hakkı

465. Bir bütün olarak ele alınan Sözleşme'nin 6. maddesinin amacı, bir suç ile itham edilen kişinin duruşmaya katılma hakkına sahip olduğunu göstermektedir (*Zana/Türkiye* [BD], 1997, § 68; *Monnell ve*

Morris/Birleşik Krallık, 1985, § 58).¹⁶ Bu hak ile yakın bağlantılı olarak, 6 § 3 (c) maddesi, sanığa kendisini bizzat savunma imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla, adaletin yerine gelmesi için aksi gerekmediği takdirde, bir sanığın isteği üzerine kendi kendini temsil etmesi, genel olarak, 6. maddede öngörülen koşullara aykırı bir durum teşkil etmemektedir (*Galstyan/Ermenistan*, 2007, § 91).

466. 6 §§ 1 ve 3 (c) maddesi, sanığa, kendi savunmasını sağlama şekline karar verme hakkını zaruri olarak tanımamaktadır (*Correia de Matos/Portekiz* (k.k.), 2001). 6 § 3 (c) maddesinde belirtilen iki alternatif arasındaki seçim, diğer bir deyişle, başvuranın kendisini bizzat savunma veya seçeceği bir avukat tarafından temsil edilme veya bazı durumlarda, mahkeme tarafından atanan bir avukat tarafından temsil edilme hakkı ilke olarak, yürürlükte olan iç hukuk veya mahkeme iç tüzüğüne bağlıdır. Üye devletlerin bu karara varırken, kısıtlı olmasına karşın, takdir yetkileri bulunmaktadır (*Correia de Matos/Portekiz* [BD], 2018, § 122).

467. Mahkeme bu ilkeler ışığında, ilk olarak, belirli bir davada uygulanan yasama tercihinin ilişkin ilgili ve yeterli gerekçelerin sağlanıp sağlanmadığını incelemektedir. İkinci olarak, ilgili ve yeterli gerekçeler sağlansa bile, ceza yargılamalarının adilliyinin genel değerlendirmesi kapsamında, yerel mahkemelerin söz konusu kuralı uygularken kararlarına ilişkin ilgili ve yeterli gerekçe sunup sunmadıklarını da incelemek gerekmektedir. İkinci bağlamda, bir sanığın duruşmasına etkili bir şekilde katılması için, uygulamada, alan sağlanıp sağlanmadığını değerlendirmek söz konusu olacaktır (*aynı yerde*, § 143).

468. *Correia de Matos/Portekiz* [BD] (2018, §§ 144-169) davasında Mahkeme, sanığın yargılamalara şahsen müdahale edip edememesi dâhil olmak üzere zorunlu temsil şartının uygulandığı usuli bağlamı bir bütün olarak göz önünde bulundurmıştır. Mahkeme ayrıca, Devletin sahip olduğu takdir yetkisini dikkate almış ve yasama organının söz konusu seçimine ilişkin gerekçeleri hem ilgili hem de yeterli bulmuştur. İlâveten Mahkeme, başvuran aleyhindeki ceza yargılamalarının adaletsiz olduğuna karar vermek için hiçbir dayanak olmamasından dolayı, Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (c) maddelerinin ihlal edilmediği kanaatine varmıştır.

469. İlâveten sanık, kendisini bizzat savunmayı tercih etmesi hâlinde, kasten, avukat yardımıyla yararlanma hakkından feragat eder ve savunmasını yürütürken titizlikle hareket etme yükümlülüğü altına girdiği kabul edilir (*Melin/Fransa*, 1993, § 25). Özellikle, cezai bir suçla itham edilenlerin, savunma haklarını kullanırken, ceza yargılamalarına müdahil olan bir tanık veya herhangi bir kişi hakkında ceza gerektiren bir davranışın mevcut olduğuna dair kasıtlı olarak yanlış şüphe uyandırması hâlinde ilgili sanıkların dava edilemeyeceği varsayılırsa, bu kişilerin savunma hakları kavramının sınırları fazlasıyla zorlanmış olur (*Brandstetter/Avusturya*, 1991, § 52). Bir sanığın savunması kapsamında ileri sürdüğü iddialar nedeniyle sonradan dava edilebileceği ihtimalinin, söz konusu sanığın 6 § 3 (c) maddesi kapsamındaki haklarını ihlal ettiği düşünülemez. Bu çerçevede gereğinden fazla ağır olan ulusal hukuk veya uygulama neticesinde, sonraki kovuşturma riskinin, kişinin savunma haklarını özgür bir şekilde kullanmasının gerçek anlamda engellenmesine yönelik olması hâlinde, durum değişebilir (*aynı yerde*, § 53).

c. Avukat Yardımı

i. Avukata Erişim

α. Hakkın Kapsamı

470. Cezai bir suçla itham edilen herkesin avukat tarafından etkili bir şekilde savunulması, adil yargılanma ilkesinin temel özelliklerinden biridir (*Salduz/Türkiye* [BD], 2008, § 51; *Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 255; *Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 112; *Beuze/Belçika* [BD], 2018, § 123). Kural olarak, Sözleşme'nin özerk anlamı dâhilinde, bir şüpheliye "cezai alanda kendisine suçlama yöneltildiği" andan itibaren avukat yardımına erişim hakkı verilmelidir (*Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 110).¹⁷ Bu bağlamda Mahkeme, 6. maddenin uygulanması için talepte bulunan bir kişiye, şüpheli statüsünün, bu statünün kendisine resmi olarak verilmesi hâlinde değil, yerel makamların kişinin, cezai bir suçla karışmasından şüphelenmeleri için makul gerekçeleri olması hâlinde verileceğini vurgulamaktadır (*Truten/Ukrayna*, 2016, § 66; *Knox/İtalya*, 2019, § 152; karşılaştırınız, başvuran tarafından tanık olarak verilen gönüllü ifadelere ilişkin *Bandaletov/Ukrayna*, 2013, §§ 61-66, ve trafik

¹⁶ Bk. Sözlü Duruşma ve Mahkemede Hazır Bulunma Hakkı başlığı

¹⁷ Bk. Genel İlkeler başlığı

kazası geçiren katılımcılardan alınan kan örnekleri dâhil olmak üzere, rutin bilgi edinmeye ilişkin *Sršen/Hırvatistan* (k.k.), 2019, §§ 43-45).

471. Dolayısıyla örneğin, avukata erişim hakkı, yalnızca, bir kişinin gözaltına alınması veya polis tarafından sorgulanması hâlinde söz konusu değil (*Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 111; *Sîrghi/Romanya*, 2016, § 44), aynı zamanda bir kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılmamakla birlikte suça karıştığı şüphesiyle polis tarafından sorguya çağırılması (*Dubois/Fransa*, 2022, §§ 45-46 and 69-75) ve teşhis işlemleri veya yer gösterme ve keşif gibi usuli işlemler (*İbrahim Öztürk/Türkiye*, 2009, §§ 48-49; *Türk/Türkiye*, 2017, § 47; *Mehmet Duman/Türkiye*, 2018, § 41) ve ayrıca arama ve el koyma işlemleri (*Ayetullah Ay/Türkiye*, 2020, §§ 135 ve 163) sırasında da söz konusu olabilir. İlâveten, sanığın ceza yargılamasına etkin bir şekilde katılabilme hakkı genel olarak, yalnızca hazır bulunma hakkını değil, aynı zamanda, gerektiğinde avukat yardımından yararlanma hakkını da kapsamaktadır (*Lagerblom/İsveç*, 2003, § 49; *Galstyan/Ermenistan*, 2007, § 89). Aynı şekilde, yalnızca başvuranın avukatının hazır bulunması da sanığın yokluğunu telafi edemez (*Zana/Türkiye* [BD], 1997, § 72).

472. Mahkeme, *Beuze/Belçika* [BD] (2018, §§ 125-130) davasında, önceki içtihadından yararlanarak, avukata erişim hakkına ilişkin izlenen hedefin şunları kapsadığını açıklamıştır: adli hatanın engellenmesi ve en önemlisi, özellikle sanıklar ile soruşturma ve kovuşturmayı yürüten makamlar arasında silahların eşitliği ilkesinin de belirtildiği Sözleşme'nin 6. maddesinin amaçlarının yerine getirilmesi; polis nezaretindeki şüphelilerin savunmasızlıklarının dengelenmesi; polis tarafından şüphelilere uygulanan kötü muamele ve zorlamaya karşı temel güvence; sanığın kendisini suçlamama ve sessiz kalma hakkına saygı gösterilmesini sağlama -avukata erişim hakkı gibi bu haklar da ancak sanık söz konusu haklara ilişkin bilgilendirilirse güvence altına alınabilir-. Bu bağlamda, usuli haklara ilişkin bilgi sağlayabilen bir avukata derhal erişim, söz konusu haklara dair uygun bilgiye sahip olmamaktan kaynaklanan adaletsizliği engelleyebilir. Mahkeme, ayrıca, sanığın sessiz kalma, kendi aleyhine tanıklık etmeme ve avukata danışma hakları konusunda bilgilendirilmesinin, savunma haklarını kullanabilmesini sağlayan güvencelerden biri olduğuna karar vermiştir (*Lalik/Polonya*, 2023, § 62).

473. Mahkeme ayrıca, *Beuze/Belçika* [BD] (2018, §§ 133-134) davasında, avukata erişim hakkının içeriğini de ayrıntılı olarak incelemiştir. Mahkeme, bu hususu, iki asgari şart olarak ayırmıştır: (1) avukata gizli talimat verme hakkı dâhil olmak üzere, görüşmeden önce avukatla iletişim kurma ve danışma hakkı ve (2) avukatın, ilk polis sorgusu ve yargılama öncesi işlemler esnasındaki başka herhangi bir sorgulamada fiziksel mevcudiyeti. Bu tür bir mevcudiyet, etkili ve uygulamalı avukat yardımı sağlamalıdır.

474. İkinci asgari şart ile ilgili olarak, *Soytemiz/Türkiye* (2018, §§ 44-46, 27) davasında Mahkeme, avukat yardımından faydalanma hakkının, sadece avukatın hazır bulunmasını değil aynı zamanda diğerleri arasında, polis sorgulaması sırasında avukatın, şüpheliye aktif olarak yardım etmesine olanak sağlanmasını ve şüphelinin haklarına saygı duyulmasını sağlamak amacıyla müdahalede bulunulmasını da gerektirdiğini vurgulamıştır. Bir avukatın yardımından faydalanma hakkı, polis tarafından ifade alınmaya başlanmasından bitimine kadar olan sürecin tamamını kapsamaktadır. Alınan ifadelerin okunup şüphelinin bunları teyit ederek imzalamasının istendiği kısımlar da bu sürece dâhildir, zira avukat yardımı, ifade alma sürecinin bu noktasında da en az geri kalan zamanlarda olduğu kadar önemlidir. Dolayısıyla, sorgulama sırasında şüphelinin avukat yardımından faydalanmayı talep etmesi hâlinde polis memurlarının, ilke olarak, avukat hazır bulunana ve şüpheliye yardım edebilene kadar sorgulamadan kaçınma ya da sorgulamayı erteleme yükümlülükleri bulunmaktadır. Aynı hususlar, polis tarafından yapılan sorgulamanın bitiminden önce ve alınan ifadelerin okunup imzalanmasından önce avukatın sorgu odasından ayrılması gerektiği ya da ayrılmasının talep edildiği durumlarda da geçerlidir.

475. *Doyle/İrlanda*, 2019, davasında, başvuranın avukat tarafından temsil edilmesine olanak verilmiş fakat söz konusu zamanda gerçekleştirilen ilgili polis uygulamasının neticesinde, başvuranın avukatının polis sorgulamasında bulunmasına izin verilmemiştir. Mahkeme, Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (c) maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme, polis sorgulaması esnasında, başvuranın avukata erişim hakkına getirilen söz konusu kısıtlamaya rağmen yargılamaların bütünsel adilliğine geri döndürülemez biçimde hâle getirilmediği kanaatine varmıştır. Mahkeme özellikle, şu unsurları vurgulamıştır: başvuran, avukatına danışabilmiştir; başvuran özellikle, savunmasız durumda değildir; başvuran, delillerin kabul edilebilirliğine ve söz konusu delillerin kullanılmasına itiraz edebilmiştir; davanın kendine has koşulları yerel mahkemelerce kapsamlı olarak göz önünde bulundurulmuştur; başvuranın mahkûmiyeti, önemli bağımsız delillerle desteklenmiştir; duruşma hâkimi, jüriye uygun talimatları vermiştir; makul kamu

menfaatine ilişkin hususlar, başvuran hakkında kovuşturma açılmasını gerekçelendirmiştir; önemli usuli güvenceler sağlanmıştır. Diğer bir deyişle, tüm polis görüşmeleri video ile kaydedilmiştir ve hâkim ve jüriye erişilir kılınmıştır ve başvuranın avukatının, fiziksel olarak mevcut olmadığı hâllerde müvekkiline daha fazla danışabilmek için görüşmede araya girmeye hakkı sağlanmıştır ve başvuranın avukatı, bu hakkı kullanmıştır.

476. Ayrıca *Beuze/Belçika* [BD] (2018, § 135) davasında Mahkeme, örnek olarak, her davanın kendine has koşullarına ve ilgili yasal sisteme bağlı olarak, şu kısıtlamaların yargılamaların adillliğini zedeleyebileceğini belirtmiştir: (1) ceza yargılamalarının ilk aşamalarında veya yargılama öncesi soruşturma esnasında dava dosyasına erişmeye çalışan bir avukatın reddedilmesi veya karşılaştığı zorluklar ve (2) avukatın, teşhis veya yer gösterme gibi soruşturma işlemlerine katılmaması.

477. İlâveten Mahkeme, özellikle avukat yardımı ile ilişkilendirilen çok çeşitli hizmetlerin ve yargılamaların bütünsel adillliğini değerlendirirken olay bazında değerlendirme yapılması gerektiğini belirtmiştir: davanın müzakere edilmesi, savunmanın yapılması, suçsuzluğu kanıtlayan delillerin toplanması, sorguya hazırlanma, tehlikedeki sanığa destek olma ve alıkonma koşullarının teyit edilmesi (*aynı yerde*, § 136).

478. Avukatla temsil edilme hakkı, sanığın duruşmada hazır bulunup bulunmamasına bağlı değildir (*Van Geyseghem/Belçika* [BD], 1999, § 34; *Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 99; *Poitrimol/Fransa*, 1993, § 34). Sanığın usulüne uygun olarak mahkemeye çağrılmasına rağmen duruşmaya gelmemesi, mazeretinin bulunmaması hâlinde bile, söz konusu sanığın avukat tarafından temsil edilme hakkından mahrum bırakılmasını haklı kılamaz (*Van Geyseghem/Belçika* [BD], 1999, § 34; *Pelladoah/Hollanda*, 1994, § 40; *Krombach/Fransa*, 2001, § 89; *Galstyan/Ermenistan*, 2007, § 89). Yasama organının, duruşmalara, gerekçe sunmadan katılmamayı engellemesi gerekmesine rağmen söz konusu kişileri, avukat yardımı hakkına istisna yaratarak cezalandıramaz. Sanıkların mahkeme duruşmalarına katılmaları gerektiğine ilişkin meşru koşul, savunulma hakkından mahrum bırakmak haricinde başka yollarla yerine getirilebilir (*Tolmachev/Estonya*, 2015, § 48). Dolayısıyla, bir başvuranın müdafisinin, temyiz mahkemesi de dâhil olmak üzere, ilgili mahkeme huzurundaki bir duruşmada, başvuranın gıyabında, savunmayı yürütememesi hâlinde bu durum, 6 § 3 (c) maddesi kapsamında bir sorun teşkil edebilir (*Lala/Hollanda*, 1994, §§ 30-35; *Tolmachev/Estonya*, 2015, §§ 51-57).

479. Avukat yardımından yararlanma hakkının teoride kalmayıp, uygulanabilir ve etkili olması açısından, bu hakkın kullanımı aşırı şekilci koşullara dayandırılmamalıdır: duruşmanın adil bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve dolayısıyla müdafiyeye de müvekkilini gıyabında savunabilmesi için duruşmaya katılma imkânı tanımak mahkemelerin görevidir (*Van Geyseghem/Belçika* [BD], 1999, § 33; *Pelladoah/Hollanda*, 1994, § 41).

β. Avukata Erken Erişime Getirilen Kısıtlamalar

480. Avukata hızlı erişim, polis tarafından gözaltına alınan şüphelilerin savunmasızlığına karşılık olarak önemli bir unsur teşkil etmekte, polis tarafından şüphelilere uygulanan kötü muamele ve zorlamaya karşı temel güvence sağlamakta ve adli hatanın yapılmasının engellemesine ve özellikle sanık ile soruşturma veya kovuşturmayı yürüten makamlar arasında silahların eşitliği ilkesinin de belirtildiği 6. maddenin amaçlarının yerine getirilmesine katkıda bulunmaktadır (*Salduz/Türkiye* [BD], 2008, §§ 53-54; *Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680> [BD], 2016, § 255; *Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 112).

481. Ancak, avukata erişimin istisnai olarak, geciktirilmesi mümkündür. Avukata erişime getirilen bu tür bir kısıtlamanın, adil yargılanma hakkı ile uyumlu olup olmadığı iki aşamada değerlendirilmektedir. İlk aşamada Mahkeme, söz konusu kısıtlama için zorlayıcı nedenler olup olmadığını değerlendirir. Daha sonra Mahkeme, davadaki kısıtlama ile savunma haklarına verilen zararı değerlendirir. Diğer bir ifadeyle Mahkeme, söz konusu kısıtlamanın yargılamaların bütünsel adillğine etkisini incelemeli ve yargılamaların bir bütün olarak adil olup olmadığına karar vermelidir (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680> [BD], 2016, § 257).

482. Mahkeme, zorlayıcı nedenlere ilişkin kriterin sıkı olduğunu açıklamıştır. Özellikle şüphelinin ilk sorgusu sırasında, avukata erken erişimin temel niteliği ve önemi göz önünde bulundurulduğunda, avukat yardımına erişime getirilen kısıtlamalara ancak istisnai koşullarda izin verilmektedir ve söz konusu kısıtlamalar, geçici olmalı ve davanın kendine has koşullarının bireysel değerlendirmesine dayanmalıdır.

Zorlayıcı nedenlerin ortaya konulup konulmadığını değerlendirirken, avukata erişim hakkının kısıtlanmasına ilişkin kararın iç hukukta bir dayanağının olup olmadığı ve avukat yardımına getirilen herhangi bir kısıtlamanın kapsamının ve içeriğinin, kısıtlamayı uygulamakla sorumlu olan kişiler tarafından operasyonel karar vermeyi yönetmek amacıyla kanunla yeterince sınırlandırılıp sınırlandırılmadığının tespiti söz konusudur (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 258).

483. Bu tür zorlayıcı sebepler, örneğin, belirli bir davada yaşam, özgürlük veya fiziksel bütünlüğe ilişkin ciddi olumsuz sonuçların ortaya çıkmasının engellenmesine ilişkin acil bir ihtiyacın ikna edici bir şekilde gösterilmesi hâlinde mevcut olacaktır. Söz konusu koşullarda, özellikle Sözleşme'nin 2, 3 ve 5 § 1 maddeleri uyarınca potansiyel veya gerçek mağdurların haklarının korunması yetkililerin ivedilikle yerine getirmesi gereken bir görevdir (*aynı yerde*, § 259; *Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 117). Öte yandan, bilgi sızdırılmasına ilişkin genel bir risk, avukat yardımına erişime getirilen bir kısıtlamayı gerekçelendirecek zorlayıcı nedenler teşkil edemez (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680> [BD], 2016, § 259) ve avukat yardımına erişime getirilen kısıtlamanın, yetkili makamların idari uygulamalarının sonucu olması hâlinde zorlayıcı nedenler mevcut olamaz (*Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 130). Hükümetin zorlayıcı nedenlerin varlığını ortaya koyması gerekmektedir. Belirli bir davada, resen, zorlayıcı nedenlerin var olup olmadığını araştırmak Mahkemenin görevi değildir (*Rodionov/Rusya*, 2018, § 161).

484. Mahkeme, *Beuze/Belçika* [BD] (2018, §§ 142-144 ve 160-165) davasında, ilk sorgulama esnasında avukata erişim hakkına getirilen genel ve zorunlu (söz konusu davada meşru) bir kısıtlamanın zorlayıcı bir neden teşkil edemeyeceğini açıklamıştır: bu tür bir kısıtlama, yerel makamların bireysel ve davaya özgü değerlendirme ile zorlayıcı nedenlerin var olup olmadığını tespit etme ihtiyacını ortadan kaldırmamaktadır. Her hâlükârda, avukata erişime getirilen kısıtlamaya ilişkin zorlayıcı nedenlerin varlığını göstermek Hükümetin sorumluluğundadır.

485. Ancak, zorlayıcı nedenlerin yokluğu, tek başına Sözleşme'nin 6. maddesinin ihlal edildiği tespitine yol açmamaktadır. Adil yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğini değerlendirirken, yargılamanın bir bütün olarak ele alınması ve 6 § 3 maddesi haklarının, kendi başlarına amaçlardan ziyade adil yargılanma hakkının genel niteliğinin belirli yönleri olarak değerlendirilmesi gerekir (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 262; *Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 118).

486. Özellikle, zorlayıcı nedenlerin bulunduğu durumlarda, 6 § 1 maddesinin amaçları bakımından yargılamaların “adil” olup olmadığını belirlemek için yargılamaların tümüne ilişkin bütünsel bir değerlendirme yapılmalıdır. Öte yandan Mahkeme, avukata erişim hakkına getirilen kısıtlamalara ilişkin zorlayıcı nedenler olmaması hâlinde, adillik değerlendirmesine dair çok sıkı bir inceleme yapmaktadır. Davalı Hükümetin zorlayıcı nedenler gösterememesi, yargılamanın genel olarak adil olup olmadığını değerlendirirken ağırlıklı olarak dikkate alınmalıdır ve 6 §§ 1 ve 3 (c) maddesinin ihlalinin tespiti lehine belirleyici olabilir. Bu tür bir durumda, avukat yardımına erişim hakkına getirilen kısıtlamanın yargılamaların genel adillğine neden, istisnai olarak ve davanın kendine has koşulları altında geri döndürülemez biçimde hâlel getirmediğini ikna edici bir şekilde göstermek Hükümetin sorumluluğundadır (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, §§ 264-265; *Dimitar Mitev/Bulgaristan*, 2018, § 71). Bu kapsamda, Mahkeme, başvuranın avukata erişiminin yerel mahkemelerce kısıtlanmasına ilişkin değerlendirmenin varlığını veya böyle bir değerlendirmenin bulunmamasını özellikle dikkate alacak ve bu hususlarla ilgili gerekli sonuçları çıkaracaktır (*Bjarki H. Diego /İzlanda*, 2022, §§ 59 son cümlesi ve 60).

487. Bu bağlamda Mahkeme ayrıca, kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkını ve yetkili makamların başvurana söz konusu haklara ilişkin bilgi verme görevini göz önünde bulundurmaktadır (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680> [BD], 2016, §§ 266-273).¹⁸ Avukata erişiminin geciktirilmesi ve şüphelinin, avukat yardımı hakkı, kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı veya sessiz kalma hakkına ilişkin bilgilendirilmemesi hâlinde, yargılamaların bir bütün olarak adil olduğunu göstermek Hükümet açısından daha da zor olacaktır (*Beuze/Belçika* [BD], 2018, § 146). Ayrıca, kendi aleyhine tanıklık etmeme açısından, sadece fiili itiraf veya doğrudan suçlayıcı ifadelerin olması hâlinde değil aynı zamanda sanığın konumunu “önemli ölçüde etkilediği” düşünülen ifadelerle ilişkin de bir meselenin gündeme gelebileceği de kaydedilmelidir (*aynı yerde*, § 178). Bu durum, özellikle ifadelerin

¹⁸ Bk. Sessiz Kalma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Etmeme Hakkı başlığı

suçlayıcı niteliğinin açık bir şekilde tespit edilemediği karmaşık mali suçlar gibi karmaşık suç alanında geçerlidir (*Bjarki H. Diego/İzlanda*, 2022, § 57).

488. Mahkeme, *Beuze/Belçika* [BD] (2018, §§ 144, 160-165) davasında *Ibrahim ve Diğerleri* davasında ayrıntılı bir şekilde test edilen iki aşamanın genel ve zorunlu (söz konusu davada meşru) kısıtlamalara da uygulandığını doğrulamıştır. Ancak bu tür durumlarda Mahkeme, adillik değerlendirmesine ilişkin oldukça katı bir inceleme yapmaktadır ve zorlayıcı nedenlerin bulunmaması, ağırlıklı olarak dikkate alınmaktadır ve dolayısıyla bu, Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (c) maddesinin ihlalinin tespitine yol açabilir.

489. Yargılamaları bir bütün olarak incelerken, aşağıdaki unsurların yüzeysel bir listesi, gerektiği takdirde, dikkate alınmalıdır (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 274; *Beuze/Belçika* [BD], 2018, § 150; *Sitnevskiy ve Chaykovskiy/Ukrayna*, 2016, §§ 78-80):

- Başvuranın yaş veya zihinsel kapasite nedeniyle özellikle savunmasız olup olmadığı;
- Yargılama öncesi işlemleri ve yargılama esnasında delillerin kabul edilebilirliğini düzenleyen hukuki çerçeve ve söz konusu hukuki çerçeveye uyulup uyulmadığı; istisnai bir kuralın uygulandığı hâllerde, yargılamaların bir bütün olarak adil olmadığının düşünülmesi olasılığı çok düşüktür;
- Başvuranın delillerin gerçekliğine ve kullanımına itiraz etme fırsatı elde edip etmediği;
- Delillerin niteliği ve delillerin elde edildiği koşulların (olası bir zorlamanın boyutu ve mahiyeti dikkate alındığında) delillerin güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin şüphe uyandırıp uyandırmadığı;
- Delillerin kanuna aykırı bir şekilde elde edildiği hâllerde, söz konusu kanuna aykırılık; ve başka bir Sözleşme maddesinin ihlalden kaynaklandığı hâllerde, tespit edilen ihlalin niteliği;
- İfade verildiği durumlarda, ifadenin niteliği ve ifadenin ivedilikle geri çekilip çekilmediği veya değiştirilip değiştirilmediği;
- Delillerin kullanımı, ve delillerin, özellikle mahkûmiyet kararının dayandırıldığı ispatlayıcı delillerin ayrılmaz ve önemli bir parçası olup olmadığı ve davadaki diğer delillerin kuvveti (ayrıca bk. Mahkemenin, mahkûmiyet için delillerin genel yeterliliğine dayanılmasının, avukata erken erişim hakkına yönelik haksız bir kısıtlamayla ilgili genel adillik değerlendirmesinin yerini alabileceğini kabul etmediği *Brus/Belçika*, 2021, §§ 34- 36;
- Suçun değerlendirilmesinin profesyonel hâkim veya hâkim sınıfından olmayan üyeler (jüriler) tarafından yapılıp yapılmadığı ve ikinci durumun olması hâlinde herhangi bir jüri talimatının içeriği;
- Söz konusu belirli suçun soruşturulmasında ve cezalandırılmasında kamu menfaatinin ağırlığı;
- İç hukuk ve uygulamasının sağladığı ilgili diğer usuli güvenceler.

490. Mahkeme, adillik değerlendirmesini yaparken, yerel mahkemeler tarafından yapılan değerlendirmeyi dikkate alır, zira bu tür bir değerlendirmenin yokluğu ilk bakışta (*prima facie*) adil yargılanma gereklilikleriyle bağdaşmaz. Bununla birlikte, böylesi bir değerlendirmenin bulunmadığı durumlarda, Mahkeme, yargılamaların genel adilliği konusunda kendi tespitini yapmalıdır. Ayrıca, Mahkeme, bu görevi yerine getirirken, yargılamanın sonucunu sorgulayarak veya olgulara ve delillere yönelik ya da delillerin mahkûmiyeti haklı kılacak yeterliliğine ilişkin bir değerlendirme yaparak dördüncü derece mahkemesi gibi hareket etmemelidir. İkincilik ilkesine uygun olarak, bu konular, yerel mahkemelerin yetki alanındadır (*Kohen ve Diğerleri/Türkiye*, § 59).

⌘. **Avukata Erişim Hakkından Feragat Edilmesi**

491. Avukata erişim hakkından herhangi bir sözde feragat, Mahkemenin içtihadında yer alan “bilerek ve farkında olarak feragat” standardını karşılamalıdır (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 272; *Pishchalnikov/Rusya*, 2009, § 77).¹⁹ Bu standardı uygularken, şüphelilerin, avukata erişim hakkı dâhil olmak üzere haklarının farkında olmalarına ilişkin gereklilik zımnidir (*Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 272; *Rodionov/Rusya*, 2018, § 151). Sanık, avukat talep ettiğinde ek güvenceler gerekmektedir, zira bir sanığın herhangi bir avukatının bulunmaması hâlinde haklarının kendisine bildirilme şansı ve netice olarak da söz konusu hakların gözetilme olanağı azalır (*Pishchalnikov/Rusya*, 2009, § 78).

¹⁹ Bk. Sözleşme'nin 6. Maddesinin Ceza Yönüne dair Genel Değerlendirmeler başlığı

492. Bir şüphelinin, tutuklandıktan hemen sonra söz konusu hakka ilişkin bilgi almaması hâlinde avukat yardımı hakkından feragat ettiği kanaatine varılamaz (*Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 118). Benzer şekilde, ilgili usuli güvenceler olmadan yapılan usuli işlem bağlamında, başvuran tarafından bir haktan kesin bir surette feragat edildiğini göstermede, “Avukat talep edilmemiştir” şeklindeki önceden basılmış ifadenin değeri tartışmaya açıktır (*Bozkaya/Türkiye*, 2017, § 48; *Rodionov/Rusya*, 2018, § 155; karşılaştırınız, başvuranın, resmi olarak, avukat hakkından açıkça feragat ettiği *Sklyar/Rusya*, 2017, §§ 22-25. Yasal olarak yapılsa bile olası erken bir feragat, başvuranın avukata erişmek için daha sonra, açıkça talepte bulunması hâlinde artık geçerli sayılmayacaktır (*Artur Parkhomenko/Ukrayna*, 2017, § 81). İlâveten, başvuranın polis tarafından insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz kalması hâlinde, başvuranın avukat yardımından faydalanma hakkından geçerli olarak feragat ettiği düşünülemez (*Turbylev/Rusya*, 2015, § 96).

493. Daha genel anlamda Mahkeme, gözaltındayken imzalanan belgelerin ispat değeri hususunda dikkatli olduğunu açıklamıştır. Ancak Mahkeme, bu imzaların Sözleşme'nin 6. maddesinde güvence altına alınan diğer birçok husus gibi kendi başına davayı bir sonuca bağlamayıp davanın koşulları ışığında incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. İlâveten, matbu feragat formülünün kullanılması, metnin, gerçekte sanığın kendi hür iradesine ve bilgiye dayanarak avukat yardımı hakkından feragat etme kararını ifade edip etmediğini belirleme konusunda bir zorluk teşkil edebilir (*Akdağ/Türkiye*, 2019, § 54).

494. Her hâlükârda, bir başvuranın itirafları ve avukat yardımından feragatini gönüllü olarak yapıp yapmadığını ikna edici bir şekilde kanıtlamak, ilk olarak yargılamayı yürüten mahkemenin görevidir. İtiraf ve feragatlere ilişkin herhangi bir hata, yargılamaların bir bütün olarak adil olduğunun düşünülmesi için düzeltilmelidir. Başvuranın feragatini çevreleyen koşulların incelenmemesi, Sözleşme kapsamındaki gerekliliklerin aksine başvuranı, durumu çözüme kavuşturma ihtimalinden yoksun bırakmak anlamına gelmektedir (*Türk/Türkiye*, 2017, §§ 53-54; *Rodionov/Rusya*, 2018, § 167).

Uyuşturucu yoksunluğu semptomları, ilke olarak, avukat hakkından feragatin geçerliliği konusunda şüphe oluşturabilecek bir savunmasızlık türünü oluşturmakta ve yerel mahkemelere, bu savunmasızlığa rağmen feragatin gönüllü olup olmadığını tespit etme görevini yüklemektedir (*Bogdan/Ukrayna*, 2024, §§ 57-69, § 75).

495. Ancak, avukata erişim hakkından feragatin, mahkemenin içtihadında yer alan “bilerek ve farkında olarak feragat” standardını karşılaması hâlinde, başvuran aleyhindeki ceza yargılamalarının bütünsel adilliklerinden şüphe duymak için herhangi bir gerekçe bulunmayacaktır (*Šarkienė/Litvanya* (k.k.), 2017, § 38; *Sklyar/Rusya*, 2017, § 26).

ii. Kendi Sececeği Bir Avukatın Yardımından Yararlanma Hakkı

496. Kendisini bizzat savunmak istemeyen cezai bir suçla itham edilen bir kişi, yargılamaların ilk aşamasından itibaren kendi sececeği bir müdafinin yardımından yararlanma hakkına başvurabilmelidir. Bu durum, 6 § 3 (c) maddesinin lafzından çıkarılmaktadır ve söz konusu madde uyarınca “bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: ...Kendisini savunmak amacıyla sececeği bir müdafinin yardımından yararlanmak...”, ve bu genellikle uluslararası insan hakları standartlarında sanıklara etkili bir savunma sağlama mekanizması olarak tanınmaktadır (*Dvorski/Hrvatistan* [BD], 2015, § 78; *Martin/Estonya*, 2013, §§ 90-93). Ayrıca, bu hak, yargılamaların duruşma aşamasında da geçerlidir (*Elif Nazan Şeker/Türkiye*, 2022, § 50).

497. Ancak, cezai bir suç ile itham edilen herkesin kendi sececeği bir avukat tarafından temsil edilme hakkı mutlak değildir (*Meftah ve Diğerleri/Fransa* [BD], 2002, § 45; *Dvorski/Hrvatistan* [BD], 2015, § 79). Genel bir kural olarak, sanığın avukat seçimine saygı gösterilmesi gerekse de (*Lagerblom/İsveç*, 2003, § 54), ulusal mahkemeler, adaletin yerine gelmesi için gerekli gördükleri takdirde ilgili ve yeterli gerekçeleri öne sürerek söz konusu kişinin seçimini engelleyebilirler (*Meftah ve Diğerleri/Fransa* [BD], 2002, § 45; *Dvorski/Hrvatistan* [BD], 2015, § 79 *Croissant/Almanya*, 1992, § 29). Örneğin, bir bütün olarak düşünüldüğünde yargılamaların özel mahiyeti, yalnızca uzman avukatların sözlü temsil yapmalarına izin verilmesini haklı kılabılır (*Meftah ve Diğerleri/Fransa* [BD], 2002, § 47). Diğer taraftan, yargılamaların gıyapta gerçekleştiriliyor olması, kişinin kendi seçtiği bir avukat ile savunma hakkının temin edilmesi yerine bir adli yardım avukatı görevlendirilmesini haklı göstermek için tek başına yeterli değildir (*Lobzhanidze ve Peradze/Gürcistan*, 2020, §§ 83-91).

498. Bu bağlamda Mahkeme, “zorlayıcı nedenlere” ilişkin testin uygulandığı, avukata erişimin reddedilmesini içeren davaların aksine, “seçim reddi” hakkında daha az ciddi hususları gündeme getiren durumlarda “ilgili ve yeterli” gerekçelere ilişkin daha hafif şartların uygulanması gerektiğine karar vermiştir. Bu tür davalarda Mahkemenin görevi, bir bütün olarak yargılamalar ışığında, savunma haklarının, bütünsel adillğine zarar verecek ölçüde “olumsuz etkilenip etkilenmediğini” belirlemek olacaktır (*Dvorski/Hrvatistan* [BD], 2015, § 81; *Atristain Gorosabel/İspanya*, 2022, §§ 44-45).

499. Özellikle ilk adımda, Mahkeme, savunmanın yasal temsilci seçimine ilişkin isteğini geçersiz kılacak veya engelleyecek ilgili ve yeterli gerekçelerin gösterilip gösterilmediğini değerlendirmektedir. Bu tür durumlar bulunmadığında Mahkeme, , ceza yargılamalarının bütünsel adillğini değerlendirmeye geçmektedir. Mahkeme, değerlendirmesini yaparken, yargılamaların mahiyeti ve bazı mesleki gerekliliklerin uygulanması; müdafinin seçilmesini çevreleyen koşullar ve bu duruma karşı çıkma hususunda fırsatların mevcudiyeti; müdafinin yardımının etkililiği; sanığın kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkına saygı gösterilip gösterilmemesi; sanığın yaşı; yargılamayı yürüten mahkemenin söz konusu zamanda sanık tarafından verilen herhangi bir ifadeyi kullanması; sanığa verilen, delillerin gerçekliğine ve kullanımına itiraz etme fırsatı; bu tür ifadelerin, mahkûmiyetin dayandığı önemli bir unsuru teşkil edip etmediği; ve davadaki diğer delillerin kuvveti dâhil olmak üzere çeşitli faktörleri göz önünde bulundurabilir (*Dvorski/Hrvatistan* [BD], 2015, § 82; bununla birlikte bk. *Stevan Petrović/Sırbistan*, 2021, §§ 171-172, bu davada, başvuran şikâyetinde kendi seçtiği avukata erişimin kısıtlanmasının yargılamaların genel adillğini nasıl etkilediğini ortaya koymamıştır).

d. Adli Yardım

500. 6 § 3 (c) maddesinde öngörülen üçüncü ve nihai hak olan adli yardım hakkı, birlikte ele alınması gereken iki koşula tabidir (*Quaranta/İsviçre*, 1991, § 27).

501. İlk olarak sanık, avukat tutmak için yeterli imkânının olmadığını göstermelidir (*Caresana/Birleşik Krallık* (k.k.), 2000). Ancak sanığın “her türlü şüpheden uzak olarak” bunu yapması gerekli değildir; sanığın maddi gücünün bulunmadığına dair “bazı belirtilerin” bulunması ya da diğer bir deyişle, “aksini gösteren net belirtilerin bulunmadığının” tespit edilebilmesi yeterlidir (*Pakelli/Almanya*, Komisyon raporu, 12 Aralık 1981, § 34; *Tsonyo Tsonev/Bulgaristan (no. 2)*, 2010, § 39). Her hâlükârda Mahkeme kendisini, başvuranın, söz konusu zamanda mali durumunu değerlendirmek için yerel mahkemelerin yerine geçemez; bunun yerine, yerel mahkemelerin, söz konusu delili değerlendirmede takdir yetkisi kullanmaları hâlinde 6 § 1 maddesine uygun hareket edip etmediklerini incelemelidir (*R.D./Polonya*, 2001, § 45).

502. İkinci olarak, Sözleşmeciler Devletlerin, ancak “adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde” adli yardım sağlama yükümlülükleri bulunmaktadır (*Quaranta/İsviçre*, 1991, § 27). Bu husus, yalnızca adli yardım talebine ilişkin kararın açıklandığı süreci değil aynı zamanda ulusal mahkemenin davanın esası hakkında karar verdiği süreci de kapsayacak şekilde, davaya konu olayların bütünüyle göz önünde bulundurulması suretiyle değerlendirilmelidir (*Granger/Birleşik Krallık*, 1990, § 46).

503. Mahkeme, adaletin yerine getirilmesi açısından sanığa ücretsiz yasal temsil sağlanmasının gerekip gerekmediğini tespit ederken, suçun ciddiyet derecesi ve söz konusu cezanın ağırlığı dâhil olmak üzere çeşitli kriterleri dikkate almaktadır. İlke olarak, özgürlükten yoksun bırakılmanın söz konusu olduğu durumlarda, adaletin sağlanması açısından yasal temsil gerekli görülmektedir (*Benham/Birleşik Krallık* [BD], 1996, § 61; *Quaranta/İsviçre*, 1991, § 33; *Zdravko Stanev/Bulgaristan*, 2012, § 38).

504. Mahkeme, “adaletin yerine gelmesi için gerekli görülme” kriterinin diğer koşulu olarak, davanın karmaşıklığını (*Quaranta/İsviçre*, 1991, § 34; *Pham Hoang/Fransa*, 1992, § 40; *Twalib/Yunanistan*, 1998, § 53) ve sanığın şahsi durumunu göz önünde bulundurmaktadır (*Zdravko Stanev/Bulgaristan*, 2012, § 38). Söz konusu ikinci koşul özellikle, sanığa avukat yardımının sağlanmaması hâlinde bu sanığın davasını nasıl sunacağı (örneğin, sanığın mahkemede ve/veya belirli hukuk sisteminde kullanılan dile aşına olmamasından dolayı) hususu ile alakalıdır (*Quaranta/İsviçre*, 1991, § 35; *Twalib/Yunanistan*, 1998, § 53).

505. “Adaletin yerine getirilmesi” şartı uygulanırken aranması gereken kriter, adli yardım sağlanmamasının sanığın savunma yapma hakkına “fiili bir zarar” verilip vermeyeceği değil; daha az sıkı bir kriter olarak, bir avukat yardımından yararlanmanın “davanın özel koşullarına bakıldığında olumlu bir

sonuca” götürüp götürmeyeceğidir (*Artico/İtalya*, 1980, §§ 34-35; *Alimena/İtalya*, 1991, § 20).

506. Adli yardım ayrıca, temyiz yargılamalarıyla da ilgilidir (*Shekhov/Rusya*, 2014, § 46; *Volkov ve Adamskiy/Rusya*, 2015, §§ 56-61). Bu bağlamda Mahkeme, adli yardımın gerekli olup olmadığını belirlemede özellikle üç faktörü göz önünde bulundurmaktadır: (a) temyiz mahkemelerinin yetkilerinin genişliği; (b) başvuranlar aleyhindeki suçlamaların ciddiyeti; ve (c) verilen cezanın ağırlığı (*Mikhaylova/Rusya*, 2015, § 80).

507. Avukat ve müvekkili arasındaki güven ilişkisinin önemine bakılmaksızın, kişinin “ kendi seçeceği” bir müdafî tarafından savunulma hakkı, ücretsiz adli yardımın söz konusu olduğu durumda kaçınılmaz bir şekilde bazı kısıtlamalara tabi tutulur. Örneğin mahkemeler, savunma avukatı tayin ederken, sanığın isteklerini göz önünde bulundurmalıdır; ancak adaletin sağlanması açısından gerekli olduğuna dair uygun ve yeterli gerekçelerin mevcut olması hâlinde bu durum geçersiz kılınabilir (*Croissant/Almanya*, 1992, § 29; *Lagerblom/İsveç*, 2003, 54). Benzer şekilde, 6 § 3 (c) maddesi, kamuya savunma avukatını değiştirme hakkını güvence altına aldığı şeklinde yorumlanamaz (*aynı yerde*, § 55). İlâveten, ilk derece mahkemelerinde Sözleşme'nin 6. maddesi uyarınca adil yargılanıp sonrasında mahkûm edilen bir kişinin, davanın lehine sonuçlanması gibi bir ihtimalin bulunmamasına rağmen temyize gitmek istemesi durumunda, adaletin yerine getirilmesi, adli yardımın otomatik olarak sağlanmasını gerektirmez (*Monnell ve Morris/Birleşik Krallık*, 1985, § 67).

508. *Hamdani/İsviçre*, 2023, §§ 32-38, davasında, yerel mahkemelerce yapılan değerlendirmeye dayanılarak başvuran, adli yardım avukatı hakkından mahrum bırakılmıştır. Mahkeme, 6 § 3 (c) maddesinde yer alan iki kriter olan imkânların yetersizliğinin ve esasın karmaşıklığının adli yardım avukatı atanmasını gerektirdiğine kanaat getirerek, bu değerlendirmenin yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte, söz konusu avukatın, adli yardım verilmesinin haksız bir şekilde reddedilmesini dikkate almadan, başvurunu karşılıksız olarak (*pro bono*) temsil ettiğini göz önünde bulunduran Mahkeme, başvuruna etkili yasal temsilin sağlandığına ve dolayısıyla yargılamaların genel adillığının zarar görmediğine kanaat getirmiştir. Mahkeme, bu nedenle, Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (c) maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

e. Uygulamalı ve Etkili Avukat Yardımı

i. Avukatla İletişimin Gizliliği

509. Etkili avukat yardımı hakkı, diğerlerinin yanı sıra, sanığın avukatıyla özel olarak görüşme hakkını da kapsamaktadır. Devlet, ancak istisnai durumlarda tutuklanan kişi ve müdafisi arasındaki gizli görüşmeyi kısıtlayabilir (*Sakhnovskiy/Rusya* [BD], 2010, § 102). Bir avukatın müvekkiliyle görüşmemesi ve denetime tabi tutulmadan, müvekkilinden gizli talimat alamaması hâlinde, yardımın faydası büyük ölçüde azalır (*S./İsviçre*, 1991, § 48; *Brennan/Birleşik Krallık*, 2001, § 58). Avukatlar ve müvekkilleri arasındaki ilişkiye getirilecek herhangi bir kısıtlama, temel veya açık olup olmadığına bakılmaksızın, sanığın sahip olduğu etkili avukat yardımı hakkına engel teşkil etmemelidir (*Sakhnovskiy/Rusya* [BD], 2010, § 102).

510. Bu tür kısıtlamaların örnekleri, sanık ve avukatı arasındaki telefon görüşmelerinin dinlenmesini (*Zagaria/İtalya*, 2007, § 36); avukatın sanığı ziyaret etme sayısının ve süresinin obsesif boyutta kısıtlanmasını (*Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 135); video konferansının mahremiyetten yoksun olmasını (*Sakhnovskiy/Rusya* [BD], 2010, § 104; *Gorbunov ve Gorbachev/Rusya*, 2016, § 37); görüşmelerin, kovuşturma makamlarınca denetlenmesini (*Rybacki/Polonya*, 2009, § 58); tutuklunun, müdafisi ile iletişiminin sorgu hâkimi tarafından denetlenmesini (*Lanz/Avusturya*, 2002, § 52); sanık ve avukatının mahkeme salonundaki iletişimlerinin denetlenmesini (*Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya*, 2013, §§ 642-647) ve yaptırım tehdidi yüzünden, bir avukat ile özgürce iletişim kurulmasının imkânsızlığını (*M/Hollanda*, 2017, § 92) kapsamaktadır.

511. Sanığın üçüncü bir şahıs tarafından duyulmadan avukatıyla iletişim kurma hakkına, geçerli bir sebebin olması hâlinde kısıtlama getirilebilir ancak, bu tür bir kısıtlama, sanığı, adil bir şekilde yargılanma hakkından mahrum bırakmamalıdır (*Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 133). Bu bağlamda “geçerli bir sebep”, söz konusu kısıtlamayı gerekçelendiren “zorlayıcı nedenlerden” biridir (*Moroz/Ukrayna*, 2017, §§ 67-70). “Zorlayıcı nedenler”, avukatla gizli bir şekilde görüşme hakkını kısıtlayan tedbirlerin, avukatın başvuranla iletişiminden ortaya çıkan gizli anlaşma riskinin engellenmesinin amaçladığının veya avukatın meslek

ahlakı veya kanuna aykırı davranışına ilişkin durumların olduğunun ikna edici bir şekilde gösterilmesi hâlinde ortaya çıkabilir (*S./İsviçre*, 1991, § 49; *Rybacki/Polonya*, 2009, § 59), gizliliğin kötüye kullanıldığına ilişkin şüphe ve güvenlik riski dâhil olmak üzere (*Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya*, 2013, § 641). Bu tür kısıtlamaların yargılamaların bütünsel adilliğine etkisine ilişkin olarak, uygulandıkları sürenin uzunluğu söz konusudur (*Rybacki/Polonya*, 2009, 61) ve gerektiği takdirde, avukatla gizli iletişim hakkından yararlanamayan bir sanıktan alınan ifadelerin kapsamı yargılamalarda kullanılmıştır (*Moroz/Ukrayna*, 2017, § 72).

ii. Avukat Yardımının Etkililiği

512. 6 § 3 (c) maddesi, “uygulanabilir ve etkili” avukat yardımı hakkını kapsamaktadır. Açıkçası, adli yardım avukatının tayin edilmesi etkili yardımı güvence altına almaz, zira tayin edilen avukatın görevini yerine getirmesine uzun süre engel olabilecek ölüm ya da ağır hastalık durumları ortaya çıkabilir (*Artico/İtalya*, 1980, § 33; *Vamvakas/Yunanistan (no. 2)*, 2015, § 36).

513. Ancak, adli yardım amacıyla tayin edilen veya sanık tarafından seçilen bir avukatın sebep olduğu tüm eksikliklerden Sözleşmeci bir Devlet sorumlu tutulamaz (*Lagerblom/İsveç*, 2003, § 56; *Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 65). Hukuk mesleğinin bağımsızlığı itibarıyla, savunma makamının tutumu, sanık ve temsilcisi arasında esasen bir mesele teşkil etmektedir; Sözleşmeci Devletlerin yalnızca, avukatın müvekkilini etkili bir şekilde temsil edemediğinin aşikâr olması veya bu durumun ilgili devletin dikkatine yeterli bir şekilde sunulması hâlinde duruma müdahale etmeleri gerekmektedir (*Imbrioscia/İsviçre*, 1993, § 41; *Daud/Portekiz*, 1998, § 38). Bir avukatın sanık lehine hareket edememesi (*Artico/İtalya*, 1980, §§ 33 ve 36) veya tedbirsiz bir savunma hattı veya yargılamadaki bir kusur ile eş değer olamayan önemli bir usuli şartta uygun hareket edememesi hâlinde, Devlet yükümlülüğü ortaya çıkabilir (*Czekalla/Portekiz*, 2002, §§ 65 ve 71).

514. Avukat yardımının etkililiğine ilişkin aynı hususlar, istisnai olarak, özel olarak tutulan bir avukat bağlamında uygulanabilir. Mahkeme, *Güveç/Türkiye* (2009, § 131) davasında, başvuranın genç yaşta olmasını (15 yaş), kendisine isnat edilen suçların ciddiyetini (Devletin hâkimiyeti altında bulunan toprakları Devlet idaresinden ayırmaya matuf bir fiil işlediği ve bunun cezasının söz konusu zamanda ölüm olması), bir kovuşturma tanığı ve polis tarafından başvuran aleyhine bulunulan görünüşte çelişkili iddiaları, avukatının, başvurunu düzgün bir şekilde temsil edememesini (birçok duruşmaya katılmaması) ve başvuranın birçok duruşmaya katılmamasını göz önünde bulundurmıştır. Bu koşullar altında Mahkeme, yargılamayı yürüten mahkemenin derhal, başvuranın etkili olarak avukat tarafından temsil edilmesini sağlama hususunda adım atmış olmasının gerektiği kanaatine varmıştır.

4. İddia Tanıklarının Sorguya Çekilmesi (Sözleşme'nin 6 § 3 (d) maddesi)

Sözleşme'nin 6 § 3 (d) maddesi

“3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

...

(d) iddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;”

HUDOC anahtar kelimeleri

Suçlanma (6-3) – Savunma hakları (6-3)

Tanıklar (6-3-d) – Tanıkların sorgulanması (6-3-d) – Tanıkların duruşmada hazır bulunmasını sağlamak (6-3-d) – Aynı koşullar (6-3-d)

515. 6 § 3 (d) maddesindeki güvenceler, bu hükmün 1. fıkrasında yer verilen adil yargılanma hakkının belirli yönleridir ve Mahkemenin 6 § 1 maddesi kapsamında temel endişesi, ceza yargılamalarının genel olarak adil olup olmadığını değerlendirmektir. Mahkeme, bu değerlendirmeyi yaparken, delilin elde edilme şeklini, sadece savunma haklarını değil aynı zamanda uygun kovuşturmadaki halkın ve mağdurların menfaatlerini ve gerektiğinde tanıkların haklarını dikkate alır (*Schatschaschwili/Almanya* [BD], 2015, §§ 100-101).

a. “Tanık” Teriminin Bağımsız Anlamı

516. “Tanık” terimi, ulusal hukuk kapsamındaki sınıflandırmalara bakılmaksızın, Sözleşme sisteminde özerk bir anlama sahiptir (*Damir Sibgatullin/Rusya*, 2012, § 45; *S.N./İsveç*, 2002, § 45). Bu terimin, mahkûmiyet için bir dereceye kadar dayanak teşkil edebilmesi hâlinde, söz konusu ifade, Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (d) maddeleri kapsamında sağlanan güvencelerin geçerli olduğu iddia makamı için delil teşkil eder (*Kaste ve Mathisen/Norveç*, 2006, § 53; *Lucà/İtalya*, 2001, § 41). Bu, örneğin, canlı teşhis işlemi veya bir şüpheliyle yüzleşme bağlamında bir şahıs tarafından sunulan delilleri kapsayabilir (*Vanfuli/Rusya*, 2011, § 110).

517. Söz konusu terim, diğer sanık (*Trofimov/Rusya*, 2008, § 37; *Oddone ve Pecci/San Marino*, 2019, §§ 94-95), mağdurlar (*Vladimir Romanov/Rusya*, 2008, § 97); bilirkişiler (*Doorson/Hollanda*, 1996, §§ 81-82) ve polis memurlarını (*Ürek ve Ürek/Türkiye*, § 50; *Makarashvili ve Diğerleri/Gürcistan*, 2022, § 62) kapsamaktadır.

518. 6 § 3 (d) maddesi, yakalamayı gerçekleştiren polis tarafından hazırlanan raporlar dâhil olmak üzere (*Butkevich/Rusya*, 2018, §§ 98-99) delil niteliğindeki belgelere de uygulanabilir (*Mirilashvili/Rusya*, 2008, §§ 158-159; *Chap Ltd/Ermenistan*, 2017, § 48).

b. Tanıkları Sorguya Çekme Hakkı

i. Genel İlkeler

519. Delilin kabul edilebilirliğinin, ulusal hukuk ve ulusal mahkemelerce düzenlenen bir husus olduğu göz önünde bulundurulduğunda Mahkemenin, Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (d) maddeleri kapsamında tek endişesi, yargılamaların adil bir şekilde yürütülüp yürütülmediğini incelemektir (*Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108072> [BD], 2011, § 118).

520. Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (d) maddesi, ceza yargılamaları kapsamında, sanık aleyhinde dolaylı delillerin kullanılmasına karşı bir karine barındırmaktadır. Dolaylı delillerin savunma makamına yardımcı olabileceği düşünülse bile, bu delillerin kullanılmaması gerekçelendirilmiştir (*Thomas/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69117> (k.k.), 2005).

521. 6 § 3 (d) maddesi uyarınca, çekişmeli bir yargının gerçekleştirilebilmesi için, bir sanık mahkûm

edilmeden önce aleyhindeki tüm deliller, aleni bir duruşmada sanığın huzurunda sunulabilmelidir. Bu hususa ilişkin istisnalar mümkün olmakla birlikte, sanığın hakları ihlal edilmemelidir; kural olarak, sanığa, aleyhindeki bir tanığın beyanda bulunduğu esnada ya da yargılamaların sonraki bir aşamasında söz konusu tanığa itiraz edebilmesi ya da tanığı sorguya çekebilmesi için yeterli ve uygun imkân sağlanmalıdır (*Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* [BD], 2011, § 118; *Hümmer/ALmanya*, 2012, § 38; *Lucà/İtalya*, 2001, § 39; *Solakov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2001, § 57). Bu ilkeler özellikle, polis sorgusu ve bir duruşmadaki adli soruşturma esnasında elde edilen tanık ifadelerinin kullanılması hâlinde geçerlidir (*Schatschaschwili/Almanya* [BD], 2015, §§ 104-105).

522. Sözleşmeci Devletlerin çeşitli hukuk sistemlerinde ve özellikle, hem müşterek hukuk hem de kıta hukuku sistemleri bağlamında uygulanabilirlik açısından Mahkeme, ceza davalarında delillerin kabul edilebilirliğine ilişkin farklı yaklaşımlar da dahil olmak üzere hukuk sistemleri ve prosedürlerindeki önemli farklılıkları dikkate almasının önemli olduğunu vurgulamış olsa da, nihayetinde, aynı değerlendirme standardının, davanın ortaya çıktığı hukuk sistemine bakılmaksızın 6 §§ 1 ve 3 (d) maddeleri uyarınca uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır (*Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* [BD], 2011, § 130; *Schatschaschwili/Almanya* [BD], 2015, § 108).

ii. Tanıkların Yargılamaya Katılmaması

523. Demokratik bir toplumda adaletin adil bir şekilde tecelli ettirilmesi hakkının önemi göz önünde bulundurulduğunda, savunma haklarını kısıtlayan herhangi bir tedbir, mutlak şekilde gerekli olmalıdır. Daha az kısıtlayıcı bir tedbirin yeterli olması hâlinde, söz konusu tedbir uygulanmalıdır (*Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda*, 1997, § 58). Sanığın, hâkimin huzurunda, esas tanıkla yüz yüze getirilmesi, adil yargılanmanın önemli bir unsurunu oluşturmaktadır (*Taräu/Romanya*, 2009, § 74; *Gravano/İtalya*, 2005, § 38).

524. Mahkeme, *Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* [BD] (2011, §§ 119-147) davasında, bir sanığın umuma açık bir duruşmaya katılmaması hâlinde uygulanan ilkeleri açıklığa kavuşturmuştur. Bu ilkeler, aşağıdaki gibi özetlenebilir (*Seton/Birleşik Krallık*, 2016, §§ 58-59; *Dimović/Sırbistan*, 2016, §§ 36-40; *T.K./Litvanya*, 2018, §§ 95-96):

(i) Mahkeme öncelikle tanıkların genel kural olarak duruşma sırasında ifade vermeleri ve katılımlarını sağlamak için her türlü makul çabanın gösterilmesi gerektiğini akılda tutarak, duruşmaya katılmayan tanık delilini kabul etmek için geçerli bir gerekçe olup olmadığına dair ön sorunu incelemelidir;

(ii) Bir tanığın yargılamaların hiçbir aşamasında sorgulanmaması hâlinde, yargılama sırasında canlı delil yerine tanık ifadesinin kabulüne izin verilmesi en son başvurulacak önlem olmalıdır;

(iii) Duruşmaya katılmayan tanıkların ifadelerini delil olarak kabul etmek, ilke olarak, aleyhine sunulan delillere itiraz etmek için etkin bir fırsata sahip olması gereken sanık için olası bir dezavantaja neden olmaktadır. Özellikle, kendisinin de katılımıyla ya tanığın ifade verdiği esnada ya da yargılamaların sonraki aşamasında tanıkları sözlü olarak sorguya çekerek onlar tarafından sunulan delillerin doğruluğunu ve güvenilirliğini kontrol edebilmelidir;

(iv) “Tek ve belirleyici kurala göre”, bir sanığın mahkûmiyetinin, yalnızca veya temelde, yargılamaların herhangi bir aşamasında sanığın sorgulama imkânının olmadığı tanıklar tarafından sunulan delillere dayanması hâlinde, savunma hakları gereğinden fazla kısıtlanmaktadır;

(v) Ancak, Sözleşme'nin 6 § 3 maddesi, yargılamaların adilliğine ilişkin bütünsel bir incelemeye yorumlandığından dolayı tek veya belirleyici kural, esnek olmayan bir şekilde uygulanmamalıdır;

(vi) Özellikle, dolaylı bir ifadenin, bir sanığın aleyhinde tek veya belirleyici delil olması hâlinde, delil olarak kabul edilebilirliği, kendiliğinden 6 § 1 maddesini ihlal etmeyecektir. Aynı zamanda Mahkeme, bir mahkûmiyetin yalnızca veya kati surette duruşmaya katılmayan tanıkların delillerine dayanması hâlinde yargılamaları en sıkı incelemeye tabi tutmalıdır. Bu tür delillerin kabul edilmesine ilişkin tehlikelerden dolayı, güçlü usuli güvencelerin varlığı dâhil olmak üzere, dengelemek için çok önemli bir faktör ve yeterli dengeleme faktörleri gerektiren bir unsur teşkil edecektir. Her bir davadaki asıl husus, bu kanıtların güvenilirliğinin adil ve uygun bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyan tedbirler dâhil olmak üzere yeterli düzeyde dengeleyici faktörün olup olmadığıdır. Bu, bir mahkûmiyetin, yalnızca davanın önemi göz önüne alındığında, yeterince güvenilir olması hâlinde, bu tür delillere dayandırılmasına izin verecektir.

525. Bu ilkeler, Mahkemenin, bir tanığın yargılamalara katılmaması için geçerli bir nedenin bulunmamasının kendi başına, yargılamanın adil olmadığına ilişkin belirleyici olamayacağını fakat bu durumun, bütünsel adilliği değerlendirirken çok önemli bir faktör olduğunu ve 6 §§ 1 ve 3 (d) maddesinin ihlalinin tespit edilebileceğini doğruladığı *Schatschaschwili/Almanya* [BD] (2015, §§ 111-131) davasında açıklığa kavuşturulmuştur. İlâveten Mahkeme, endişesinin, yargılamaların bir bütün olarak adil olup olmadığını değerlendirmek olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yeterli dengeleyici unsurların varlığının yalnızca, yargılamada bulunmayan sanığın delilinin başvuranın mahkûmiyeti için tek ve belirleyici dayanak olması hâlinde değil aynı zamanda söz konusu delilin tek veya belirleyici olup olmadığı kesin olmadığında fakat Mahkemenin, delilin önem taşıdığını ve kabul edilmesinin savunmayı engelleyeceğini düşündüğü hâllerde de incelenmesi gerektiğini açıklamıştır.

α. Tanığın Yargılamaya Katılmamasına İlişkin Uygun Gerekçe

526. Bir tanığın duruşmaya katılmaması için uygun bir gerekçesinin bulunması gerektiği koşulu, söz konusu delilin tek veya belirleyici olup olmadığına ilişkin herhangi bir değerlendirme yapılmadan önce incelenmesi gereken ilk husustur. Tanıkların sözlü ifade vermek için duruşmaya katılmaları hâlinde, ilgili tanıkların yokluklarının haklı gerekçelere dayandırılıp dayandırılmadığını sorgulama yükümlülüğü doğar (*Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* [BD], 2011, § 120; *Gabrielyan/Ermenistan*, 2012, §§ 78, 81-84). Bu bağlamda, sunulan delillerin uygunluğuna ilişkin görüş bildirmek, Mahkemenin görevi olmasa da, bir tanığın sorguya çekilmesinin veya mahkemeye çağrılmasının haklı gerekçelere dayandırılmaksızın reddedilmesi, adil yargılama güvencelerine aykırı olup, sanığın haklarının kısıtlanmasına yol açabilmektedir (*Bocos-Cuesta/Hollanda*, 2005, § 72).

527. Ayrıca, başvuranın iddia makamı tanığının hazır bulunmasının ve sorgulanmasının önemli olduğunu gösterme zorunluluğu bulunmamaktadır (*Süleyman/Türkiye*, 2020, § 92). İlke olarak, iddia makamının belirli bir kişinin ilgili bir bilgi kaynağı olduğuna karar vermesi, yargılamada söz konusu kişinin ifadesine dayanması ve bu tanığın ifadesinin mahkeme tarafından mahkûmiyet kararını desteklemek için kullanılması halinde, ilgili kişinin hazır bulunmasının ve sorgulanmasının gerekli olduğu varsayılmalıdır (*Keskin/Hollanda*, 2021, §§ 45, 55-56).

528. Ancak, *Schatschaschwili/Almanya* [BD] (2015, § 113) davasında açıklandığı gibi, bir tanığın yargılamalara katılmaması için geçerli bir neden bulunmaması tek başına, yargılamanın adil olmadığına dair kesin bir kanıt olamaz fakat bu durum, bütünsel adilliği değerlendirirken çok önemli bir faktör olmaya devam etmektedir ve bu 6 §§ 1 ve 3 (d) maddesinin ihlalinin tespitinde belirleyici olabilir.

529. 6 § 1 maddesi, 6 § 3 maddesi ile birlikte ele alındığında, Sözleşmeciler Devletlerin, sanıkların, aleyhinde tanıklık eden kişileri sorguya çekme veya çektirmesine ilişkin pozitif girişimlerde bulunmasını gerektirmektedir (*Trofimov/Rusya*, 2008, § 33; *Sadak ve Diğerleri/Türkiye (no. 1)*, 2001, § 67; *Cafagna/İtalya*, 2017, § 42).

530. Tanıkların ortadan kaybolması sonucu onları sorguya çekmek ve çektirmenin mümkün olmaması ihtimaline karşı, yetkili makamlar, tanıkların ortadan kaybolmasını engellemek amacıyla makul bir çaba göstermelidirler (*Karpenko/Rusya*, 2012, § 62; *Damir Sibgatullin/Rusya*, 2012, § 51; *Pello/Estonya*, 2007, § 35; *Bonev/Bulgaristan*, 2006, § 43; *Tseber/Çekya*, 2012, § 48; *Lučić/Hırvatistan*, 2014, §§ 79-80). Yerel mahkemelerin, sonunda, ulaşılamaz olduğu düşünülen bir tanığın yargılamalara katılmasını sağlamak için makul tüm çabaları gösterme hususunda alması gereken belirli tedbirlerin listesini derleyip toplamak Mahkemenin görevi değildir. Ancak, polis dâhil olmak üzere yerel makamların yardımıyla tanıkları aktif bir şekilde aramalarının ve kural olarak, bir tanığın yurt dışında ikamet etmesi ve bu tür mekanizmaların mevcut olması hâlinde uluslararası yasal yardıma başvurularının gerektiği açıktır. İlâveten, tanığın duruşmaya katılmasını sağlamak için yetkili makamların tüm makul çabalarına duyulan ihtiyaç, yerel mahkemelerin, her bir tanığın özel durumunu göz önünde bulundurarak tanığın duruşmaya katılmamasına ilişkin gerekçeleri dikkatle incelemesini gerektirir (*Schatschaschwili /Almanya* [BD], 2015, §§ 121-122).

531. Ancak, -imkânsızlık borç doğurmaz (*impossibilium nulla est obligatio*)- yetkili makamların, sanığın ilgili tanıkları sorguya çekebilmesini sağlama girişimlerinin titizlikten yoksun olması konusunda suçlamaların hedefi olarak gösterilememeleri şartıyla, tanıkların hazır bulunmaması, kovuşturmanın sona ermesini gerekli kılmaz (*Gossa/Polonya*, 2007, § 55; *Haas/Almanya* (k.k.), 2005; *Calabrò/İtalya ve Almanya* (k.k.), 2002; *Ubach Mortes/Andorra* (k.k.), 2000; *Gani/İspanya*, 2013, § 39). Ayrıca, bir tanığın

saklandığı ve adaletten kaçtığı durumlarda yerel mahkemelerin pratik anlamda tanığın yerini tespit etme imkânı olmayıp; adaletten kaçan kişilerin aranması ile ilgili özel bir yasal çerçeve dâhilinde ilgili makamlarca hâlihazırda atılmış olan adımlara ek olarak yerel mahkemelerin de adım atmasını zorunlu kılmak, aşırı ve şekilci bir işlem olacaktır. Bu tür durumlarda yargılamayı yürüten mahkeme, bir tanığın hazır bulunmaması için geçerli bir sebebin var olup olmadığı hakkında kanaat getirilmeden önce, ilk başta tanığın adaletten kaçtığına ve ikinci olarak da sanığın alınan tedbirler üzerine yorum yapabilmesine olanak sağlayacak bir biçimde bundan haberdar edildiğine ikna olmalıdır (*Lobarev ve Diğerleri/Rusya*, 2020, §§ 33-34)

532. Yargılamayı yürüten mahkeme açısından tanığın yargılamalarda bulunmamasına ilişkin geçerli bir gerekçe mevcut olmalıdır. Diğer bir deyişle mahkemenin, tanığın yargılamaya katılımını güvence altına almaması hususunda geçerli fiili veya yasal gerekçeleri olmalıdır. Bu anlamda, tanığın yargılamaya katılmamasına ilişkin geçerli bir gerekçesinin olması hâlinde, yargılamayı yürüten mahkeme açısından, yargılamaya katılmayan tanığın kontrol edilmeyen ifadelerinin delil olarak kabul edilmesinin geçerli bir nedeni veya gerekçesi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (*Schatschaschwili/Almanya* [BD], 2015, § 119).

533. Tanığın duruşmaya katılmamasının, ölüm veya korkudan dolayı katılmama (*Mika/İsveç* (k.k.), 2009, § 37; *Ferrantelli ve Santangelo/İtalya*, 1996, § 52; *Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* [BD], 2011, §§ 120-125), sağlık gerekçesinden dolayı katılmama (*Bobeş/Romanya*, 2013, §§ 39-40; *Vronchenko/Estonya*, 2013, § 58), tanığın erişilemezliği (*Schatschaschwili/Almanya* [BD], 2015, §§ 139-140; *Lučić/Hırvatistan*, 2014, § 80) ve yurt dışında alikonulma (*Štefančič/Slovenya*, 2012, § 39) gibi birçok nedeni bulunmaktadır. Bununla birlikte, tanığın yargılamaların yapıldığı ülkede bulunmaması, tek başına, yargılamaya katılmamasını haklı kılan yeterli bir neden değildir (*Gabrielyan/Ermenistan*, 2012, § 81). Tanığın aynı ülkenin başka bir kısmında yaşaması da yargılamaya katılmamasını haklı kılmak için yeterli değildir (*Faysal Pamuk/Türkiye*, 2022, §§ 51-58, bu davada yargılamayı yürüten mahkeme, tanıkların yargılamanın yapıldığı yerden başka bir yerde ikamet etmeleri halinde ikamet ettikleri yer mahkemelerince sorgulanmasını talep etme imkânını kullanmıştır).

534. Son olarak, tanıklıklarının iddia makamınca ileri sürülmesi hâlinde, tasdik eden şahitleri, bir araştırma için sorgulamaya dair farklı hususlar uygulanmaktadır (*Murtazaliyeva/Rusya* [BD], 2018, §§ 136-137). Tasdik eden şahitler, soruşturma tedbirinin tarafsız gözlemcileri olarak hareket ederler ve esas tanıkların aksine, davaya ilişkin herhangi bir bilgiye sahip olmaları beklenmez. Dolayısıyla, davanın koşullarına veya davalıların suçluluğu veya masumluğuna ilişkin ifade vermemektedirler. Bu nedenle, duruşmaya katılmaları, yerel mahkemelerin büyük ölçüde onların ifadelerine dayanması gibi veya mahkemedeki şahitliklerinin, başvuranın aleyhindeki ceza yargılamalarının sonucunu etkileyebileceği hâller gibi istisnai durumlarda gerekli olmaktadır (*Shumeyev ve Diğerleri/Rusya* (k.k.), 2015, § 37). Başka bir ifadeyle, tasdik eden şahitlerin tanıklıklarının soruşturma tedbiri yürütme şekliyle kısıtlı olduğu ve esas itibarıyla, delilin gereksiz olduğu ölçüde, ceza yargılamalarında söz konusu tanıkların bulunmaması Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3 (d) maddelerinin güvencelerini ihlal etmez (*Murtazaliyeva/Rusya* [BD], 2018, § 136).

535. Ancak, yargılamayı yürüten yerel mahkemenin başvuranı mahkûm ederken, özel olarak, tasdik eden şahitlerin ifadelerine atıfta bulunması ve bu ifadeleri, tanıklıkların belgelendiği ilgili polis raporlarından farklı deliller olarak listelemesi hâlinde, söz konusu tanıkların yargılamaya katılmamasına ilişkin hususu ve yargılama öncesi ifadelerine dayanılmasını *Al-Khawaja ve Tahery ve Schatschaschwili* ilkeleri ışığında incelemek uygundur (*Garbuz/Ukrayna*, 2019, § 40). Öte yandan savunmanın, tasdik eden şahitlerin tanıklıklarına dayanmayı amaçlaması hâlinde, bu tür şahitler, Sözleşme'nin 6 § 3 (d) maddesi anlamında "savunma tanıkları" olarak düşünüleceklerdir (*Murtazaliyeva/Rusya* [BD], 2018, § 138).²⁰

β. Mahkûmiyet için Tanık İfadesinin Önemi

536. Tanığın ifadesinin "tek" veya "belirleyici" delil olması ya da başvuranın mahkûmiyetinde "önemli bir ağırlık taşıması" hâlinde duruşmaya katılmayan tanıkların ifadelerinin delil olarak kabul edilmesine ilişkin meseleyi ortaya çıkarmaktadır (*Seton/Birleşik Krallık*, 2016, § 58; tanığın ifadesinin bu türde bir önem taşımadığı *Sitnevskiy ve Chaykovskiy/Ukrayna*, 2016, § 125).

537. "Tek" delil, sanığa karşı yalnız delil olarak anlaşılacaktır. "Belirleyici" terimi ise dar anlamda

²⁰ Bk. Sanık Lehine Tanıkların Çağrılması Hakkı başlığı

muhtemelen davanın sonucun belirleyeceğinden dolayı bu tür bir anlam ve öneme sahip delil olarak anlaşılmalıdır. Doğruluğu test edilmemiş bir tanığın delilin bir başka tasdik edici delil ile desteklendiği hâllerde belirleyici olup olmadığının değerlendirmesi destekleyici delilin gücüne bağlı olacaktır: diğer suçlayıcı deliller ne denli güçlüyse duruşma salonunda bulunmayan tanık delili muhtemelen o kadar az belirleyici olacaktır. “Önemli bir ağırlık” taşıyan bir delil, kabul edilmesi hâlinde, sanığa zorluk çıkarabilir türden bir delildir (*Schatschaschwili/Almanya* [BD], 2015, §§ 116 ve 123).

538. Bu bağlamda, Mahkeme dördüncü derece mahkemesi olarak faaliyet göstermediğinden bir başvuranın mahkûmiyeti açısından bir tanığın ifadesinin önemini belirlemede başlangıç noktası yerel mahkemelerin kararıdır. Mahkemenin, bir tanığın ifadesinin delil olarak önemini değerlendirirken standartları bakımından yerel mahkemelerin değerlendirmesini incelemesi ve delilin ağırlığı hususunda yerel mahkemelerin değerlendirmesinin kabul edilemez veya keyfi olup olmadığına karar vermesini gerektirir. Ayrıca, yerel mahkemeler bu konu hakkındaki yargılarını belirtmezlerse veya yargıları açık değilse duruşmaya katılmayan bir tanığın verdiği delilin ağırlığını Mahkeme'nin değerlendirmesini gerektirir (*aynı yerde*, § 124).

χ. Dengeleyici Etkenler

539. Bir yargılamanın adil olarak değerlendirilmesi için gerekli dengeleyici etkenlerin niteliği, duruşmaya katılmayan tanığın delilinin ağırlığına bağlı olacaktır. Delil ne kadar önemli olursa, karşı dengeleyici etkenler de yargılamaların bir bütün hâlinde adil olarak değerlendirilmesi için o denli fazla ağırlık taşıyacaktır. Bu karşı dengeleyici etkenlerin, söz konusu delilin güvenilirliğinin adil ve uygun bir şekilde değerlendirilmesine müsaade etmesini gerektirir (*aynı yerde*, § 116 ve 125).

540. Mahkeme, *Schatschaschwili/Almanya* [BD] (§§ 126-131, bu kapsamda anılan diğer kararlar) davasında, bu bağlamda ilgili olabilecek belirli unsurlar tespit etmiştir:

- Bu tür delilin daha az ağırlık taşıması göz önüne alınarak, yerel mahkemelerin duruşmaya katılmayan bir tanığın doğruluğu test edilmemiş ifadesine karşı ihtiyatla yaklaşıp yaklaşmadığı ve bu delilin niye güvenilir olduğuna dair detaylı bir gerekçelendirme yapıp yapmadıkları değerlendirilirken bir yandan da mevcut diğer delilin göz önüne alıp almadığı değerlendirilmektedir (*Przydział /Polonya*, 2016, § 53; *Daştan/Türkiye*, 2017, § 31). Duruşmaya katılmayan tanıkların ifadesine ilişkin olarak jürinin yargılamayı yürüten hâkim tarafından herhangi bir şekilde yönlendirilmesi göz önünde bulundurulabilir bir başka önemli konudur (*Simon Price/Birleşik Krallık*, 2016, § 130);
- Soruşturma aşamasında duruşmaya katılmayan tanığın sorgulanmasına dair video kaydının var olması;
- Olayın gerçekleşmesinin hemen ardından duruşmaya katılmayan tanığın olaylara ilişkin olarak olayı anlattıkları kişilerin duruşmada ifade vermesi; daha fazla maddi delil, adli delil ve bilirkişi raporları; bilhassa da bu tür tanıklar yargılamalarda çapraz sorguya tutulmuşlarsa diğer tanıkların ifadeleriyle benzerlik;
- Örneğin yazılı olarak, yargılama esnasında veya uygun olduğu hâllerde yargılama öncesi aşamada, savunmanın tanığa dolaylı olarak kendi sorularını sorma olanağı sağlanması (*Paić/Hrvatistan*, 2016, § 47). Ancak, bağımsızlık ve tarafsızlık kriterlerini sağlamayan, soruların sorulmasını engelleme noktasında geniş kapsamda takdire bağlı yetkileri olan bir soruşturmacı nezdinde ve başvuranlar temsil edilmeksizin gerçekleştirilen yargılama öncesi yüzleşmeler, açık bir mahkemede tanıklara soru sorulmasının yerine geçemez (*Chernika/Ukrayna*, 2020, § 45);
- Soruşturma aşamasında tanığa başvuran veya müdafisi tarafından soru yöneltmesi olanağı verilmesi. Bu ön duruşmalar, yargılama esnasında bir tanığın duruşmaya katılmamasından dolayı savunmanın karşılaştığı engeli tazmin edecek önemli usuli güvencelerdir (*Palchik/Ukrayna*, 2017, § 50). Dahası, Mahkeme, istisnai durumlarda bir kişinin giyabında, avukatının soruşturma esnasında hazır bulunması koşuluyla, söz konusu kişiye karşı ifadesi alınan bir tanığın sunduğu delilinin dinlenebilmesine dair gerekçelerin olabileceğini kabul etmiştir (*Šmajgl/Slovenya*, 2016, § 63); Bununla birlikte, müdafinin hazır bulunmasının tek başına savunmanın haklarını korumak için yeterli olmayabileceği ve tanık ve sanık arasında doğrudan yüzleşme olmamasının sanık açısından gerçek bir dezavantaj teşkil edebileceği durumlar da söz konusu olabilir. Başvuranın aleyhindeki tanıkla doğrudan yüzleştirilmesinin gerekli olup olmadığı, Mahkemenin 6 § 3 (d) maddesi kapsamında yargılamaların genel adillığının değerlendirilmesine yönelik kriterlerine dayanılarak her bir davanın olguları yönünden belirlenmesi gereken bir husustur

(*Fikret Karahan/Türkiye*, 2021, §§ 39-40);

- Duruşmaya katılmayan tanığın güvenilirliğine karşı olayları kendi açısından anlatması için sanığa fırsat tanınması gerekmektedir. Ancak bu, tek başına, savunmayı sıkıntıya sokan engeli giderebilmesi için yeterli bir dengeleyici etken olarak nitelendirilemez (*Palchik/Ukrayna*, 2017, § 48). Dahası, yerel mahkemeler, savunma tarafından ileri sürülen argümanları reddederken yeterli gerekçeler sunmak zorundadır (*Prăjină/Romanya*, 2014, § 58). Bu bağlamda, Mahkeme, yüksek mahkemelerin gerekçelerinin, başvurana, savunmanın bir tanığı sorgulayamaması karşısında maruz kaldığı zorlukları telafi edecek herhangi bir dengeleyici faktör sağlamaktan ziyade, kusurlu prosedürü geçerli kılmaya yönelik olduğunun değerlendirilebileceği durumlarda bu mahkemeler tarafından tanıkların sorgulanmasındaki eksikliklerin salt şekilsel olarak incelenmesini kabul etmeye hazır değildir (*Al Alo/Slovakya*, 2022, § 65). Aynı şekilde, bazı durumlarda, duruşmaya katılmayan bir tanığın güvenilirliğine şüphe düşürmek için etkili bir olasılık tanınması, tanığın olaylara ilişkin ifadesinin dosyadaki tüm bulgu ve belgelerle savunmanın elinde var olup olmamasına bağlı olabilir (*Yakuba/Ukrayna*, 2019, §§ 49-51).

541. “Tanık” kelimesinin özerk anlamı göz önüne alındığında, duruşmaya katılmayan tanıklara ilişkin yukarıdaki ilkeler bu doğrultuda duruşmaya katılmayan tanıklar olması durumunda da uygulanabilmektedir (*Constantinides/Yunanistan*, 2016, §§ 37-52). Ancak bu bağlamda, Mahkeme, bilirkişinin rolünün, mahkemeye belirli bir olaya ilişkin kişisel ifadelerini aktarması gereken görgü tanığının rolünden ayırt edilebileceğini açıklamıştır. Bir bilirkişinin duruşmada bizzat hazır bulunmasının gerekli olup olmadığını değerlendirirken, Mahkeme, öncelikli olarak, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamındaki “adil yargılanma” kavramında yer alan ilkeleri ve özellikle “çekişmeli yargılama” ve “silahların eşitliği” güvencelerini rehber almaktadır (örneğin bk. *Kartoyev ve Diğerleri/Rusya*, 2021, §§ 74 ve 81). Bununla birlikte, Mahkemenin 6 § 3 maddesi kapsamında “tanıkların” bizzat sorgulanmasına yönelik bazı yaklaşımları, davaya uygulanabildiği ölçüde, statülerinde ve rollerindeki farklılık gözetilerek uygulanabilir (*Danilov/Rusya*, 2020, § 109).

iii. Tanıklara Soru Sorma Hakkına Getirilen Diğer Kısıtlamalar

542. Duruşmaya katılmayan tanıklarla ilgili yukarıdaki ilkeler, bu doğrultuda bir sanığın tanığı ya ifade verirken ya da yargılamaların başka bir aşamasında gözü önünde sözlü olarak tanıklara soru yöneltmesi yoluyla doğruluk ve inandırıcılığı da kapsayan tanığın delilinin doğruluk ve güvenilirliğine itiraz edecek bir konumda olmadığı yahut da tanıkların yargılamayı yürüten mahkeme önünde hazır bulunmalarına rağmen usuldeki düzensizliklerin başvuruları tanıklara soru sormaktan alıkoyduğu başka durumlarda da (*Chernika/Ukrayna*, 2020, § 46) uygulanabilmektedir.

543. Bu, kimliği sanıktan gizli tutulan tanıklar tarafından verilen ifadelerin delil olarak kabul edildiği (kimliği gizli tutulan kişinin ifadesi) (*Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108072> [BD], 2011, § 127; *Scholer/Almanya*, 2014, § 51; *Balta ve Demir/Türkiye*, 2015, §§ 36-41; *Asani/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2018, §§ 36-37); müşterek sanıkları da içeren yargılama esnasında ifade vermeyi reddeden veya savunmanın sorularını yanıtlamayan tanıklar (*Craxi/İtalya (no. 1)*, 2002, § 88; *Vidgen/Hollanda*, 2012, § 42, müşterek sanıklara ilişkin olarak; *Sofri ve Diğerleri/İtalya* (k.k.), 2003; *Sievert/Almanya*, 2012, §§ 59-61, *Cabral/Hollanda*, 2018, § 33, tanıklara ilişkin olarak; *Breijer/Hollanda* (k.k.), 2018, §§ 32-33) ve örneğin savunmanın tanıkların soruşturulmasına katılmasının imkânsız olmasını kapsamak üzere diğer tanıkların özel soruşturma düzenlemeleri kapsamında sorgulanması (*Papadakis/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2013, § 89) veya bir tanığın aldığı bilgiye ya da fikrine dayandırdığı kaynaklara savunmanın erişiminin imkânsız olmasıyla ilgilidir (*Donohoe/İrlanda*, 2013, §§ 78-79).

544. Ayrıca, duruşmaya katılmayan tanıkların ifadelerinin delil olarak kabul edilmesine ilişkin ilkelerin, bu doğrultuda, şikâyet edilen yargılamaların sonucunun suçluluk veya masumiyetten ziyade cezanın nihai ağırlığıyla ilgili olgusal koşulları içerdiği durumlarda geçerli olduğu da belirtilmelidir. Dolayısıyla, bir tanık ifadesinin, cezanın ağırlığının belirlenmesi bakımından başvuranın davasının sonucunu etkileyebileceği durumlarda, Mahkeme, söz konusu tanığı yargılamaların herhangi bir aşamasında sorgulama imkânının bulunmamasının, başvuranın savunmasını hakkındaki yargılamayı bir bütün olarak haksız hale getirecek ölçüde engelleyip engellemediğini inceleyecektir (*Dodoja/Hırvatistan*, 2021, §§ 33-37).

545. Ancak, bir tanık yargılama öncesi aşamada ifade verir ve daha sonra ifadesini geri çekerse veya yargılamada çapraz sorguya çekildiğinde olayları artık hatırlamadığını iddia ederse, duruşmaya

katılmayan tanıklarla ilgili ilkeler zaruri olarak uygulanmayacaktır. Bir diğer deyişle, bir tanık adına tutumda değişiklik olması tek başına tazmin edici tedbirlere ihtiyaç duyulmasına neden olmaz. Nitekim Mahkeme, bir tanık tarafından açık celsede verilen delil ile tanığın yemininin tercihen cezai yargılamalar sırasında aynı tanık tarafından verilen diğer ifadelerle uyuşması gerektiğini belirtmiş ve iki ifade arasında çelişki olduğunda bile karar vermeyi reddetmiştir. Bu tür bir durumda, Mahkeme, delillerin alınma yöntemini de kapsamak üzere yargılamaların bir bütün olarak adil olup olmadığını belirlemek isteyecektir (*Vidgen/Hollanda* (k.k.), 2019, §§ 38-41; ayrıca bk. *Makeyan ve Diğerleri/Ermenistan*, 2019, §§ 40-48).²¹ Dahası, bu tür durumlarda, diğer usuli güvenceler örneğin başvuranın mahkûmiyetinde belirleyici bir öneme sahip olan ifadesinin tanık tarafından geri çekilmesini incelerken iddia makamı ve savunma arasındaki silahların eşitliği ilkesi önemli olabilir (*Bonder/Ukrayna*, 2019, §§ 79-81).

α. Gizli Tanıklar

546. Gizli tanıklar ve duruşma salonunda bulunmayan tanıklar bağlamında ortaya çıkan sorunlar tamamıyla aynı olmamakla birlikte, iki durum da sanık için olası bir dezavantaj teşkil ettiğinden, ilke olarak farklı değildir. Esas olan, bir ceza yargılaması kapsamındaki davalının, aleyhindeki tanıkları sorguya çekebilmek için etkili bir imkâna sahip olması gerektiğidir (*Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* [BD], 2011, § 127; *Asani/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2018, § 33).

547. Özellikle Mahkeme, yargılamalarda savunmanın bir tanığa itiraz etmesine ilişkin kesin sınırlamaların iki davada (gizli tanıklar ve duruşmaya katılmayan tanıklar) farklı olduğuna hükmetmiştir. Duruşmaya katılmayan tanıklar, sanığın müdafisi tarafından kimliklerinin araştırılmaya tabi tutulmasının sorun olduğunu bildirmektedirler. Ancak, kimlikleri savunma tarafından bilinmektedir ve dolayısıyla kimlikleri tespit edilebilmekte veya verilerin tahrifine karşı herhangi bir saik soruşturulabilmektedir. Bir diğer yandan, kimlikleri veya özgeçmişleri hakkında detaylar bulunmayan gizli tanıklar farklı bir sorun teşkil etmektedirler; savunma, tanığın herhangi bir nedenden dolayı yalan beyanda bulunmuş olabileceğini ortaya çıkarmasını ve nihayetinde de jüriye kanıtlamasını zora sokmaktadır. Ancak, uygulamada, çapraz sorgulama için bilgi ve belge sunan bazı ifşalar yer almaktadır. İfşa edilen bilginin niteliği, savunmanın karşılaştığı engelin mahiyeti üzerinde bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla, Mahkeme, her iki dava türünün temelinde yatan meseleyi göz önüne alarak, duruşmaya katılmayan tanıkların olduğu davalarda sergilediği üzere gizli tanıklar bağlamında da benzer bir yaklaşımı ısrarla sergilemiştir (*ayni yerde*, § 36).

548. Gizli tanıkların verdiği ifadelerle dayandırılan bir mahkûmiyet kararı, Sözleşme ile her koşul altında bağdaşmaz değildir (*Doorson/Hollanda*, 1996, § 69; *Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda*, 1997, § 52; *Krasniki/Çek Cumhuriyeti*, 2006, § 76).

549. Sözleşme'nin 6. maddesinde, tanıkların menfaatlerinin korunmasının dikkate alınmasına dair herhangi bir koşulun öngörülmediği açık olsa da bu kişilerin hayatları, özgürlükleri veya güvenlikleri söz konusu olabilir ve bu bağlamdaki menfaatlerin de Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerekebilir. Sözleşmeciler Devletler cezai yargılama prosedürlerini bu menfaatlerin haksız bir şekilde zarara uğramasını engelleyecek şekilde düzenlemelidirler. Dolayısıyla, adil yargılama ilkeleri, uygun davalarda, sanığın menfaatleri ile ifade vermek üzere çağrılan tanıkların veya mağdurların menfaatlerinin dengelenmesini gerektirebilir (*Doorson/Hollanda*, 1996, § 70; *Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda*, 1997, § 53).

550. Yerel makamlar bazı tanıkların kimliğini gizli tutmak için uygun ve yeterli gerekçe göstermelidirler (*Doorson/Hollanda*, 1996, § 71; *Visser/Hollanda*, 2002, § 47; *Sapunarescu/Almanya* (k.k.), 2006; *Dzelili/Almanya* (k.k.), 2009; *Scholer/Almanya*, 2014, §§ 53-56).

551. Mahkeme'nin içtihadı, tanıkların, sanık veya temsilcileri tarafından doğrudan isnat edilebilir tehditlerden korkmak yerine ifade vermeye dair genel bir korkuya sahip olmalarının daha yaygın olduğunu göstermektedir. Örneğin, pek çok davada, korkunun sebebi sanık ve suç ortaklarının kötü şöhretine isnat edilmiştir. Dolayısıyla, doğrudan sanığa isnat edilebilir olan tanığın korkusunun yargılamada delil sunarken tanık tarafından mazeret olarak gösterilmesine gerek yoktur. Dahası, ölüm korkusu veya başka birisinin yaralanması veya maddi kayıp gibi ilgili tüm korkular bir tanığın sözlü olarak delil sunması için göz önünde bulundurulması gereken şeylerdir. Bu, ancak, tanığın herhangi bir öznel

²¹ Bk. 5. Delilin Kullanılması başlığı

orkusu için yeterli olacağı anlamına gelmez. Yargılamayı yürüten mahkeme, ilk olarak bu korkuya neden olacak objektif gerekçeler olup olmadığını ve ikinci olarak da bu objektif gerekçelerin delillerle desteklenip desteklenmediğini belirlemek için uygun incelemelerde bulunmak zorundadır (*Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* [BD], 2011, § 124; *Balta ve Demir/Türkiye*, 2015, § 44).

552. Mahkeme, ayrıca, söz konusu tanıklar Devletin polis teşkilatının birer mensubuysa tanıkların kimliğini gizli tutmak adına ileri sürülen argümanların sanığın menfaatlerini dengelemede özel sorunlar teşkil ettiğine hükmetmiştir. Tanıkların menfaatleri - ve aslında ailelerinininki de - Sözleşme kapsamında korunmayı hak etmelerine rağmen onların içinde bulunduğu durumun menfaati bulunmayan bir tanık veya mağdurdan belirli ölçüde farklı olduğu kabul edilmesi gerekir. Bu kişilerin Devlet yetkililerine genel bir bağlılık görevi bulunmakta ve genellikle de iddia makamıyla bağları bulunmaktadır. Bu nedenlerle, bu kişilerin gizli tanıklar olarak kullanılmasına yalnızca istisnai durumlarda başvurulmalıdır. Bir diğer yandan, Mahkeme, sanığın hakları korunduğu takdirde polis yetkililerinin gizli operasyon faaliyetlerinde bulunan bir ajanın kendisinin ve ailesinin korunması için gizliliğini korumak ve gelecek operasyonlarda kullanılmasına zarar vermemek adına bunu istemelerinin meşru olabileceğini kabul etmiştir (*Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda*, 1997, §§ 56-57; *Báték ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti*, 2017, § 46; *Van Wesenbeeck/Belçika*, 2017, §§ 100-101).

553. Şayet iddia makamının tanıklarının gizliliği korunursa, sanık, cezai yargılamaların normalde içermemesi gereken zorluklarla karşılaşacaktır. Bu tür durumlarda, sanığın karşılaştığı engelin adli makamların izlediği prosedürlerle yeterince dengelenmesi gerekmektedir (*Doorson/Hollanda*, 1996, § 72; *Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda*, 1997, § 54; *Haas/Almanya* (k.k.), 2005; *Asani/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2018, § 37). Duruşmaya katılmayan tanığın ifadesinin tek veya belirleyici delil olduğunun değerlendirildiği veya bu tür delillerin önemli ağırlık taşıdığı durumlarda, Mahkemenin, gizli tanığın ifadesinin delil olarak kullanıldığı yargılamaları en derin incelemeye tabi tutması gerekmektedir. Bu husus dikkate alındığında, Mahkeme, güçlü usuli güvenceler de dâhil olmak üzere, bu delilin güvenilirliğine ilişkin adil ve uygun bir değerlendirme yapılmasına imkân sağlayacak yeterli dengeleyici faktörlerin bulunduğu ikna olmalıdır (*Snijders/Hollanda*, 2024, § 67).

β. Cinsel İstismar Davalarındaki Tanıklar

554. Cinsel suçlara ilişkin ceza yargılamaları, bilhassa mağdur sanıkla isteksizce yüzleştğinde, mağdur açısından genellikle bir işkence olarak düşünülmektedir. Bu özellikler, davada reşit olmayan bir kişi olduğunda daha da öne çıkmaktadır. Sanığın adil yargılanıp yargılanmadığını değerlendirirken söz konusu mağdurun özel hayatına saygı gösterilmesi hakkı da göz önüne alınmak zorundadır. Dolayısıyla, cinsel suçu içeren ceza yargılamalarında, sanığın haklarının belirli tedbirlerle yeterli ve etkili bir şekilde sağlanması kaydıyla mağduru korumak için bu tür tedbirler alınabilir. Adli makamların, sanığın haklarını korurken, sanığın karşılaştığı engeli dengeleyecek tedbirleri alması gerekmektedir (*Aigner/Avusturya*, 2012, § 37; *D./Finlandiya*, 2009, § 43; *F ve M/Finlandiya*, 2007, § 58; *Accardi ve Diğerleri/İtalya* (k.k.), 2005; *S.N./İsveç*, 2002, § 47; *Vronchenko/Estonya*, 2013, § 56).

555. Cinsel suçlarla ilgili ceza yargılamalarının kendine özgü nitelikleri göz önüne alındığında, 6 § 3 (d) maddesi, çapraz sorgulama yoluyla veya başka yöntemlerle sanık veya müdafisi tarafından doğrudan soru yöneltilmesinin tüm davalarda gerekli olduğu şeklinde yorumlanamaz (*S.N./İsveç*, 2002, § 52; *W.S./Polonya*, § 55). Mahkeme, benzer şekilde, cinsel şiddet suçuyla isnat edilen sanıklar ile mağdur olduğu iddia edilen kişilerin doğrudan yüzleşmesinin mağdurdan travma yaratma riskini barındırdığından sanıklar tarafından gerçekleştirilen çapraz sorgulamaların ulusal mahkemeler tarafından çok dikkatli değerlendirmesi gerektiğine karar vermiştir. Bu ne kadar dikkatli yapılırsa sorular da daha ilişkili olur (*Y./Slovenya*, 2015, § 106; ayrıca bk. bir ebeveyni tarafından cinsel istismara uğradığı iddia edilen dört yaşındaki bir çocuğun yargılamalara katılımı ile ilgili *R.B./Estonya*, 2021).

556. Ancak, bu durum, mağdurların korunmasıyla ilgili tedbirlerin, bilhassa davada ifade vermek için duruşmaya katılmayan bir tanıkla ilgili olanların, cinsel suçlara ilişkin tüm ceza yargılamalarına otomatik olarak uygulanabilir olduğu anlamına gelmez. Bu tür tedbirleri uygularken yerel makamlar tarafından ilgili gerekçeler sunulmak zorundadır ve bir tanığın korku gerekçesiyle ifade vermekten çekinmesinin mazeret olarak gösterilmesine ilişkin olarak yargılamayı yürüten mahkeme, tanıkların gizliliği ve diğer özel tedbirler gibi tüm mevcut alternatiflerin uygunsuz ve uygulanamaz olduğuna ikna olmalıdır (*Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık* [BD], 2011, § 125; *Lučić/Hırvatistan*, 2014, § 75).

557. Sanık, sorguya çekilen tanıkların hareketlerini gözlemleyebilmeli ve ifadelerine ve güvenilirliklerine itiraz edebilmelidir (*Bocos-Cuesta/Hollanda*, 2005, § 71; *P.S./Almanya*, 2001, § 26; *Accardi ve Diğerleri/İtalya* (k.k.), 2005; *S.N./İsveç*, 2002, § 52).

558. Yetkili makamların sanığın beyanda bulunan bir tanığa soru yöneltebilmesi için imkân sağlamadıkları davalarda, tanığın beyanda bulunduğu ana ait kamera kayıtlarının sanığa izletilmesi tek başına sanığın haklarını yeterince koruyamaz (*D./Finlandiya*, 2009, § 50; *A.L./Finlandiya*, 2009, § 41).

χ. Mahkemede İfade Vermeyi Reddeden Tanıklar

559. Bazı durumlarda, bir tanığın mahkemede ifade vermeyi veya soruları yanıtlamayı reddetmesi, yargılamalarda tanığın durumunun özel doğası itibarıyla haklı görülebilir. Örneğin bir müşterek sanık kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkını kullanmak istediği takdirde böyle olacaktır (*Vidgen/Hollanda*, 2012, § 42; *Strassenmeyer/Almanya*, 2023, § 74). Aynı durum bir duruşmada tanık olarak ifade vermeyi ve soruları yanıtlamayı reddeden eski bir müşterek sanık için (*Sievert/Almanya*, 2012, §§ 59-61) veya başvurunu suçlayan ilk ifadesini değiştirmeye çalışan ve yalan beyan suçlamalarıyla karşı karşıya kalan eski bir müşterek sanık için de geçerlidir (*Cabral/Hollanda*, 2018, § 34). Dahası, bu, müşterek sanıklarla olan ilişkisinden (*Sofri ve Diğerleri/İtalya*, 2003, (k.k.)) veya misilleme korkusuyla ifade vermeyi reddetmesinden (*Breijer/Hollanda* (k.k.), 2018, §§ 32-33) dolayı yargılamada ifade vermemek için tanıklık etme ayrıcalığına dayanan bir tanığa ilişkin olabilir.

560. Mahkeme, bu davaların her birinde, yargılamaların bir bütün olarak adil olup olmadığını ve savunmanın karşılaştığı engelin etkili dengeleyici tedbirlerle giderildiğine dair kendini ikna etmek için bir tanığın kendi aleyhine tanıklık edici ifadenin teste tabi olma ihtimali olup olmadığını değerlendirmek zorundadır (*Sievert/Almanya*, 2012, § 67; *Cabral/Hollanda*, 2018, § 37; *Breijer/Hollanda* (k.k.), 2018, § 35).

c. Sanık Lehine Tanıkların Çağrılması Hakkı

561. Genel bir kural olarak, dava dosyasındaki delilleri ve sanığın ileri sürdüğü delillerin uygunluğunu incelemek ulusal mahkemelerin görevidir. Sözleşme'nin 6 § 3 (d) maddesi de, tanıkların çağrılmasının uygun olup olmadığı konusundaki değerlendirmeyi ulusal mahkemelere bırakır. İlgili maddeye göre, sanık lehine hareket eden tüm tanıkların duruşmaya katılması ve sorguya çekilmesi gerekli değildir; esas amaç, "aynı koşullar altında" kelimeleriyle ifade edildiği şekliyle, "silahların eşitliğinin" tamamen sağlanmasıdır (*Perna/İtalya* [BD], 2003, § 29; *Murtazaliyeva/Rusya* [BD], 2018, § 139; *Solakov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2001, § 57).

562. 6. madde, tanıkların mahkeme önüne çıkmasını sağlamak için sınırsız bir hak tanımamaktadır. Bir tanığın sorguya çekilmesinin gerekli veya tavsiye edilebilir olup olmadığına karar vermek normalde yerel mahkemelerin görevidir (*S.N./İsveç*, 2002, § 44; *Accardi ve Diğerleri/İtalya* (k.k.), 2005). Ancak, yargılamayı yürüten bir mahkeme bir sanık lehine tanıkların çağrılması talebini onayladığında, duruşmada tanıkların mahkeme önüne çıkarılmasını sağlamak için (*Polufakin ve Chernyshev/Rusya*, 2008, § 207) en azından bir celp göndererek veya tanığın polis yoluyla mahkeme önüne getirilmesini emrederek etkili tedbirler almak zorundadır (*Murtazaliyeva/Rusya* [BD], 2018, § 147).

563. Mahkemenin tanık sıfatındaki bir kişinin sorguya çekilmemesinin Sözleşme'nin 6. maddesine aykırı olduğuna kanaat getirmesine yol açabilecek istisnai durumlar da mevcuttur (*Murtazaliyeva/Rusya* [BD], 2018, § 148; *Dorokhov/Rusya*, 2008, § 65; *Popov/Rusya*, 2006, § 188; *Bricmont/Belçika*, 1989, § 89; başvurana karşı tanıklık edici ifadesini çeken bir tanığın savunma adına sorguya çekilmesinin temyiz mahkemesi tarafından reddedilmesine ilişkin *Pereira Cruz ve Diğerleri/Portekiz*, 2018, §§ 220-232).

564. Dolayısıyla, bir davalının, bazı tanıklara soru yönelmesine izin verilmediğinden şikâyetçi olması yeterli değildir; söz konusu davalı ek olarak, ilgili tanıkların dinlenmesinin neden önemli olduğuna dair gerekçe belirterek talebini desteklemeli ve tanıkların ifadeleri, gerçeğin ortaya çıkarılması ve sanığın hakları bağlamında gerekli olmalıdır (*Perna/İtalya* [BD], 2003, § 29; *Băcanu ve SC « R » S.A./Romanya*, 2009, § 75). Şayet başvuranın çağrılmasını istediği tanıkların ifadeleri davasının sonucunu değiştirmeyecekse, bu tür tanıkların dinlenmesi talebinin yerel mahkemeler tarafından reddedilmesi 6 §§ 1 ve 3 (d) maddesi kapsamında bir sorun teşkil etmez (*Kapustyak/Ukrayna*, 2016, §§ 94-95).

565. Sanığın tanıkları sorguya çekme talebinin, zarar vermeye yönelik olmaması, yeterince

gerekçelendirilmesi, itham olunan suçun konusuna uygun olması ve sanığın durumunu güçlendirme ve hatta sanığı beraat ettirme ihtimalini barındırması hâlinde, yerel makamlar ilgili talebin reddine ilişkin uygun gerekçe sunmalıdırlar (*Vidal/Belçika*, 1992, § 34; *Polyakov/Rusya*, 2009, §§ 34-35; *Sergey Afanasyev/Ukrayna*, 2012, § 70; *Topić/Hırvatistan*, 2013, § 42).

566. Mahkeme, içtihadında bulunan yukarıdaki değerlendirmeleri göz önüne alarak, *Murtazaliyeva/Rusya* [BD] (2018, § 158) davasında, 6 § 3 (d) maddesi kapsamında sanık lehine tanık çağrılması hakkına uyulup uyulmadığını değerlendirmek için aşağıdaki üç aşamalı testi geliştirmiştir: Bu test, (1) bir tanığın sorguya çekilmesi talebinin yeterince gerekçelendirilmiş ve söz konusu suçlamanın konusuna uygun olup olmadığı; (2) yerel mahkemelerin tanıklık ifadesinin uygunluğunu değerlendirip değerlendirmemesi ve yargılamada bir tanığın sorguya çekilmemesi kararını yeterince gerekçelendirip gerekçelendirmediği ve (3) yerel mahkemelerin bir tanığın sorguya çekilmemesi kararının yargılamaların genel olarak adillikini zayıflatıp zayıflatmadığıdır.

567. Mahkeme, söz konusu testin ilk unsuru bakımından, tanıkların ifadesinin bir yargılamanın sonucunu etkilemeye haiz olduğunu veya sanığın durumunu güçlendirmesini makul olarak beklenebileceğini belirlemiştir. Sanık lehine tanıkların dinlenmesi taleplerinin gerekçelendirilmesinin “yeterliliği”, iç hukukun uygulanabilir hükümlerini de kapsayan belirli bir davanın koşulların, yargılamaların aşaması ve ilerlemesinin, taraflar tarafından izlenen stratejiler ve gerekçelendirmelerin ve de usuli işleyişin değerlendirmesine bağlı olacaktır (*aynı yerde*, §§ 160-161).

568. Mahkeme, testin ikinci unsuruyla ilgili olarak, dava koşullarında sanık tarafından ileri sürülen gerekçelerin yeterliliği ve tanıklıkla genel olarak uygunluğu, tanığın mahkeme önüne çıkarılması ve sorguya çekilmesini sağlama ihtiyacının yerel mahkemelerce değerlendirilme ihtiyacının kapsamını ve ayrıntısının derecesini belirleyeceğini açıklamıştır. Bu doğrultuda, şayet sanığın bir tanığın sorguya çekilmesi talebi reddedilmesi hâlinde sanık tarafından ileri sürülen argümanlar ne kadar güçlü ve ne kadar önemliyse, incelemenin o kadar yakından olmasını gerektirecek ve yerel mahkemelerin gerekçelendirmesi o denli ikna edici olacaktır (*aynı yerde*, § 166).

569. Mahkeme, teste tabi olan üçüncü unsurun genel adillik değerlendirmesiyle ilgili olarak, adil bir yargılanmanın gerekliliklerine uygunluğun her davada yargılamaların bir bütün olarak gelişimini göz önünde tutarak ve tek özel bir yönünü veya tek özel bir olayı münferiden değerlendirmeden incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Söz konusu testin ilk iki aşamasındaki sonuçlar genel olarak yargılamaların adil olup olmadığına dair kuvvetli bir gösterge sunacak olsa da, kuşkusuz istisnai olarak, adillik değerlendirmeleri sonucunda bazı davalarda aksi yönde bir sonuç çıkabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır (*aynı yerde*, §§ 167-158).

570. *Kikabidze/Gürcistan*, 2021, §§ 56-60, davasında, Mahkeme, savunma lehine çağrılacak tanıkların listesinin delil olarak kabul edilmesi başvurusunun, savunmanın ilgili süre sınırının dolmasından sonra listeyi sunması nedeniyle usuli gerekçelerle reddedildiği bir durumu incelemiştir. Söz konusu kararın fiili (*de facto*) sonucu olarak, başvuranın davasındaki yargılamadan kısa bir süre önce iç hukuk düzenine dâhil edilen jüri yargılaması sırasında, tek bir savunma tanığı bile dinlenmemiştir. Mahkeme, özellikle ceza davasının konusunun niteliğini (ceza infaz kurumunda yaklaşık yetmiş mahpusun huzurunda ağırlaştırılmış cinayet işlenmesi), tanıklar dışında delil bulunmamasını ve davanın jüri tarafından karara bağlanmış olmasını dikkate alarak durumun sıkıntı verici olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, bu nedenle, adil yargılanmaya ilişkin Sözleşme gereklilikleri ve başvuranın aleyhindeki tanıklarla aynı koşullarda lehine olan tanıkların hazır bulunmasını ve sorgulanmasını sağlama hakkı açısından, savunmanın önerdiği tüm tanıkların hariç tutulması kararının, başvuranın usuli süre sınırına uyması hususunun ötesine geçen önemli gerekçelere dayanması gerektiğine kanaat getirmiştir. Dava konusu olgulara ilişkin olarak, Mahkeme, mahkeme başkanının savunma tanığı listesini bütünüyle reddetmesinin, iç hukukun başvuranın aleyhine katı ve kısıtlayıcı bir şekilde uygulanmasından kaynaklandığını ve bu durumun özellikle başvuranın yargılanmasından kısa bir süre önce ceza muhakemesinde yapılan önemli reformun uygulanmasının ardından yerleşik bir adli uygulamanın bulunmadığı dikkate alındığında sıkıntı verici olduğunu tespit etmiştir (ayrıca bk. *Škoberne/Slovenya*, 2024, §§ 104-111; kıyasen bk. *Rusishvili/Gürcistan*, §§ 49-52).

5. Tercüme (Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi)

Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi

“3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

...

(e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.”

HUDOC anahtar kelimeleri

Suçlanma (6-3) – Savunma hakları (6-3)

Ücretsiz tercüman yardımı (6-3-e)

571. Sözleşme'nin 6. maddesinin 3. fıkrasının e bendinin gereklilikleri, 1. fıkrasında teminat altına alınan adil yargılanma hakkı bakımından özel olarak kabul edilmektedir. Mahkeme, dolayısıyla, her iki hükmü kapsamında birlikte değerlendirilen etkili tercümesine ilişkin şikâyetleri incelemektedir (*Baytar/Türkiye*, 2014, § 48).

572. Bir şüphelinin, “bir suç ile itham edilen kişinin” bu tür bir hakkı olduğuna dair bilgilendirilmesi anlamına gelen tercüman yardımından yararlanma hakkından haberdar edilmesi önemlidir (*Wang/Fransa*, 2022, §§ 73- 78). Bu bilgilendirmenin başvuranın anlayacağı bir dilde yapılması gerekir (*Vizgirda/Slovenya*, 2018, §§ 86-87).

573. Avukat yardımından yararlanma hakkı gibi tercüman yardımından yararlanma hakkı da, bu hakkı kısıtlamak için mücbir sebepler gösterilmediği takdirde, soruşturma aşamasında sağlanmalıdır. Tercümenin olmaması, bir sanığın yargılamalar esnasında bilinçli seçimler yapabilmesine şüphe düşürmektedir. Dolayısıyla, tercümede yaşanacak ilk kusurlar, diğer haklara da yansıtılmakta ve yargılamaların adillliğini bütün olarak tehlikeye atabilir (*Baytar /Türkiye*, 2014, §§ 50, 54-55).

a. Sanığın “Mahkemede Kullanılan Dili Anlayamaması ve Konuşamaması”

574. Tercüman yardımından ücretsiz olarak yararlanma hakkı sadece sanığın mahkemede kullanılan dili anlayamadığı veya konuşamadığı takdirde uygulanır (*K./Fransa* (Komisyon kararı, 7 Aralık 1983); *Baytar/Türkiye*, 2014, § 49). Kullanılan dili anlayan sanık, mensup olduğu etnik azınlık toplumun dili de dâhil olmak üzere başka bir dilde savunmasını yapmasına izin verilmesi için tercüman hizmetlerinden yararlanma konusunda ısrarcı davranamaz (*Bideault/Fransa* (Komisyon kararı, 9 Aralık 1987); *Lagerblom/İsveç*, 2003, § 62).

575. Bir sanığın, davada olabileceği üzere, hâlihazırda üçüncü bir dilin tercümesi mevcutken yargılamalardaki dilin temel komutlarını anlıyor olması, bireyin kendisini savunma hakkını yeterince iyi gerçekleştirebileceği bir dilin tercümesinden yararlanmasından tek başına alıkoymamalıdır (*Vizgirda/Slovenya*, 2018, § 83).

576. Sanığın bir avukat tarafından temsil edildiği durumlarda, mahkemede kullanılan dili avukatın anlayıp sanığın anlamaması çoğu durumda yeterli olmaz. Duruşmaya katılma hakkı da dâhil olmak üzere adil yargılanma hakkı kapsamında, yargılama sürecine ait bilgi ve belgelerin tercüme edilmesi gerekli olup, sanığın yargılama sürecini anlayabilmesine ve savunmasında belirtilmesi gereken her türlü husustan avukatını haberdar edebilmesine imkân sağlanmalıdır (*Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 74; *Cusani/Birleşik Krallık*, 2002, § 38).

577. Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi, sanık ve müdafisi arasındaki ilişkileri kapsamamaktadır; bu madde yalnızca sanık ve hâkim arasındaki ilişkiler için geçerlidir (*X./Avusturya* (Komisyon kararı, 29 Mayıs 1975)). Ancak, bir başvuranın avukatıyla dil sınırlamalarından dolayı iletişime geçmesinin imkânsız olması, Sözleşme'nin 6 §§ 3 (c) ve (e) maddesi kapsamında sorun teşkil edebilir (*Lagerblom/İsveç*, 2003, §§ 61-64; *Pugžlys/Polonya*, 2016, §§ 85-92).

578. Tercüman yardımından yararlanma hakkından feragat edilebilir, ancak bu karar müdafii

tarafından değil sanık tarafından verilmelidir (*Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 80).

b. Ceza Yargılamalarının Korunan Unsurları

579. Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi, yargılama sürecine ait tüm belgelerin ve ifadelerin tercüme edilmesi için tercüman yardımından ücretsiz yararlanma hakkını güvence altına alır. Zira sanığın adil yargılamadan yararlanabilmesi için mahkemede kullanılan dili anlayabilmesi gerekmektedir (*Luedicke, Belkacem ve Koç/Almanya*, 1978, § 48; *Ucak/Birleşik Krallık* (k.k.), 2002; *Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 69; *Lagerblom/İsveç*, 2003, § 61).

580. Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi yalnızca duruşma esnasındaki sözlü beyanlar bağlamında geçerli olmayıp, belge niteliğindeki deliller ve ön yargılama süreci için de geçerlidir (*Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 74; *Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 70; *Baytar/Türkiye*, 2014, § 49).

581. Ancak, tercüme işi, tüm yazılı delil unsurlarının veya yargılama süreci kapsamındaki tüm resmi belgelerin yazılı çevirisinin yapılması noktasına kadar gelmez (*Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 74). Örneğin, bir kararın yazılı çevirisinin bulunmaması, Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesinin ihlaline yol açmaz (*aynı yerde*, § 85). Zira Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesinin metninde, “mütercimden” değil, “tercümandan” bahsedilmektedir. Bu doğrultuda, sözlü dil yardımının sağlanmasıyla Sözleşme şartları yerine getirilebilmektedir (*Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 70; *Husain/İtalya* (k.k.), 2005).

582. Özetle, tercüman yardımı, aleyhinde açılan dava hakkında davalının bilgi sahibi olmasını, kendisini savunabilmesini ve mahkeme önünde olayları kendi açısından anlatabilmesini sağlar nitelikte olmalıdır (*Hermi/İtalya* [BD], 2006; *Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 74; *Güngör/Almanya* (k.k.), 2002; *Protopapa/Türkiye*, 2009, § 80; *Vizgirda/Slovenya*, 2018, § 79).

c. “Ücretsiz” Yardım

583. “Ücretsiz” yardım sağlama yükümlülüğü sanığın gelirine bağlı değildir; bir Devlet, kendi cezai adalet sistemini düzenlerken, sanığa tercümanlık hizmetinin verilmesi hususunu da ele almalı ve bu konuda kolaylıklar sunmalıdır. Ancak, sanığın duruşmaya katılmaması hâlinde, kendisine sağlanan tercüman yardımının ücreti istenebilir (*Fedele/Almanya* (k.k.), 1987).

584. Tercüme ücretleri sonradan sanıktan geri istenemez (*Luedicke, Belkacem ve Koç/Almanya*, 1978, § 46). Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi uyarınca yerel mahkemelerin mahkûm edilen kişiden tercüme ücretlerini karşılamasını isteyebileceği şekilde bir yorumun yapılması, ilgili maddeyi kısıtlar (*aynı yerde*, § 42; *Işyar/Bulgaristan*, 2008, § 45; *Öztürk/Almanya*, 1984, § 58).

d. Tercüme Koşulları

585. Yetkili makamların yükümlülüğü bir tercüman atamakla sınırlı değildir. Aynı şekilde, özel koşullarda bildirilmesi hâlinde, bu yükümlülük tercümanın yeterliliğinin sonradan kontrol edilmesine kadar genişleyebilir. Dolayısıyla, yerel mahkemelerin bir tercüman hizmetinin yetersizliğine ilişkin iddiaları incelememesi, Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesinin ihlaline neden olabilir (*Knox/İtalya*, 2019, §§ 182-187).

586. Buna rağmen, sanıklara yardımcı olabilmek adına tercüman yardımı sağlama yöntemlerine ilişkin olarak, Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi kapsamında herhangi bir detaylı koşul belirtmek uygun değildir. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin anlamı dâhilinde, tercüman, mahkeme bünyesinde çalışmamaktadır ve bu itibarla da bağımsızlık ve tarafsızlık bağlamında herhangi bir resmi koşul bulunmamaktadır. Tercümanlık hizmetleri, savunmasını yürütebilmesi kapsamında sanığa etkili yardım sağlamalıdır ve tercümanın davranışları yargılamaların hakkaniyetini engelleyecek nitelikte olmamalıdır (*Ucak/Birleşik Krallık* (k.k.), 2002).

e. Tercüme İhtiyaçlarını Tespit Etme Yükümlülüğü

587. Başvuranın tercüme hizmetlerine ihtiyacı olduğunun teyidi, hâkimin başvurulanla istişare ederek belirlemesi gereken bir husustur; özellikle, avukatın başvurulanla iletişim kurarken karşılaştığı zorluklar hâkim için bu konuda bir uyarı teşkil etmektedir. Hâkim, başvuranın, kendisi için çok büyük önem arz eden bir meseleye tercüman yokluğu nedeniyle tam olarak müdahil olmasına hâle getirilmeyeceğinden

emin olmalıdır (*Cuscani/Birleşik Krallık*, 2002, § 38).

588. Savunma makamının davranışlarının, davalı ve avukatı arasındaki bir meseleyi teşkil ettiği doğru olmakla birlikte (*Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 65; *Stanford/Birleşik Krallık*, 1994, § 28), yargılamaların adilliğinin -diğer birçok husus arasında, yabancı bir davalı için tercüman veya mütercim yardımının sağlanmaması ihtimalini de kapsayarak- esas koruyucuları yerel mahkemelerdir (*Cuscani/Birleşik Krallık*, 2002, § 39; *Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 72; *Katritsch/Fransa*, 2010, § 44).

589. Davalının dil hâkimiyeti önemli olup, mahkeme ayrıca davalının itham edildiği suçun mahiyetini ve yerel makamlar tarafından davalıya ulaştırılan her türlü tebligatı da incelemeli ve bu hususların, mahkemede kullanılan dile tam anlamıyla hâkim olmayı gerektirecek kadar karmaşık olup olmadığı konusunda değerlendirme yapmalıdır (*Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 71; *Katritsch/Fransa*, 2010, § 41; *Şaman/Türkiye*, 2011, § 30; *Güngör/Almanya* (k.k.), 2002).

590. Özellikle, sanığa yardımcı olmak için bir tercüman atamanın yargılamanın adilliği açısından gerekli olduğunu veya gerektirdiğini belirlemek bilhassa yerel mahkemeler olmak üzere yargılamalarda yer alan makamların görevidir. Bu görev, yabancı bir sanığın tercüme için açık bir talepte bulunduğu durumlarla sınırlı değildir. Mahkeme, demokratik bir toplumda adil yargılanma hakkının önemli bir yer tuttuğunu göz önünde tutarak, örneğin sanık yargılamaların yürütüldüğü ülkenin mukimi veya vatandaşı değilse, sanığın yargılamaların dilini yeterince anlamamasından şüphe duymak için gerekçelerin olduğu hâllerde yükümlülük doğmaktadır. Bu yükümlülük, aynı şekilde, tercüme edilmek üzere üçüncü bir dil öngörüldüğünde de ortaya çıkmaktadır. Bu tür durumlarda, sanığın üçüncü dildeki yetkinliği, tercüme yapılmasına dair karar verilmeden önce belirlenmelidir (*Vizgirda/Slovenya*, 2018, § 81).

591. Yargılamaların dilinde yeterince yetkin olmayan bir sanığın dil bilgisini teyit etmek amacıyla yerel makamlarca alınması gereken kesin tedbirlere dair herhangi bir ayrıntıyı belirlemek Mahkeme'nin görevi değildir. Suçun niteliği ve yerel makamlarca sanıkla kurulan iletişim gibi farklı unsurlara bağlı olarak sanığın dil ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir takım açık uçlu sorular sormak yeterli olabilir. Ancak, Mahkeme, bu itibarla daha sonra yargılamalarda ortaya çıkan kuşkuları önlemek amacıyla sözlü çeviri veya belgelerin sözlü özeti gibi tercüme ihtiyaçları, bir tercüman sağlanması hakkının bildirilmesi ve tercüman yardımından yararlanmanın teyit edilmesiyle ilgili olarak kullanılan usul ve alınan karara dair kayıt tutulmasına önem atfetmektedir (*aynı yerde*, § 85).

592. Sözleşme'nin 6 § 3 (e) maddesi ile güvence altına alınan hakkın uygulanabilir ve etkili olması koşulu göz önüne alındığında, yetkili makamların yükümlülükleri bir tercümanın tayin edilmesiyle sınırlı değildir; özel koşulların gerektirmesi durumunda, sağlanan tercüman yardımının sonraki aşamadaki yeterliliği konusunda bir değerlendirmenin yapılması da beklenebilir (*Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 74; *Hermi/İtalya* [BD], 2006, § 70; *Protopapa/Türkiye*, 2009, § 80).

VII. Sözleşme'nin 6. Maddesinin Ülke Dışındaki Etkisi

593. Sözleşme, Taraf Devletlerin, Sözleşme standartlarını üçüncü Devletler veya ülkeler üzerinde uygulamalarını gerektirmez (*Drozd ve Janousek/Fransa ve İspanya*, 1992, § 110). Taraf Devletlerin, suçlunun iadesinin ardından üçüncü bir Devlette gerçekleştirilecek olan bir duruşmanın Sözleşme'nin 6. maddesinde öngörülen tüm koşullarla bağdaşıp bağdaşmayacağını teyit etme yükümlülüğü bulunmamaktadır.

A. Aleni Hukuksuzluk

594. Mahkeme içtihatlarına göre, iade veya ihraç kararları neticesinde, bireyin talep edildiği ülkede aleni bir şekilde hukuksuzluğa maruz bırakılması tehlikesinin mevcut olduğu durumlarda, Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamında istisnai bir mesele ortaya çıkabilir. Bu ilke ilk olarak *Soering/Birleşik Krallık* (1989, § 113) davasında ifade edilmiş ve daha sonra Mahkeme tarafından bir takım davada teyit edilmiştir (*Mamatkulov ve Askarov/ Türkiye* [BD], 2005, §§ 90-91; *Al-Saadoon ve Mufdhi/ Birleşik Krallık*, 2010, § 149; *Ahorugeze/İsveç*, 2011, § 115; *Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık*, 2012, § 258).

595. Mahkeme içtihatlarında, “aleni hukuksuzluk” kavramının, 6. maddenin hükümlerine veya bu maddede ifade edilen ilkelere açıkça aykırı olan yargılamalar ile eş anlamda olduğu değerlendirilmektedir (*Sejdovic/İtalya* [BD], 2005, § 84; *Stoichkov/Bulgaristan*, 2005, § 56; *Drozd ve Janousek/Fransa ve İspanya*, 1992, § 110). Her ne kadar bu kavram daha kesin bir şekilde tanımlanmamış olsa da, Mahkeme aleni hukuksuzluğa yol açan bazı durumları ifade etme imkânı bulmuştur. Aleni hukuksuzluk durumu aşağıdaki hâllerde söz konusudur:

- suçlamanın esası ile ilgili herhangi bir inceleme elde etme ihtimali olmaksızın gıyapta mahkûm edilme (*Einhorn/Fransa* (k.k.), 2001, § 33; *Sejdovic/İtalya* [BD], 2006, § 84; *Stoichkov/Bulgaristan*, 2005, § 56);
- mahiyeti bakımından kısa olan ve sanığın hakları tamamen göz ardı edilerek yürütülen dava (*Bader ve Kanbor/İsveç*, 2005, § 47);
- kanuna uygunluğunun incelenmesi için bağımsız ve tarafsız bir mahkemeye erişim sağlanmadan tutuklanma (*Al-Moayad/Almanya* (k.k.), 2007, § 101);
- özellikle yabancı bir ülkede tutuklu bulunan bir şahsın, avukatıyla görüşmesinin sistemli bir şekilde kasıtlı olarak reddedilmesi (*aynı yerde*);
- kötü muamele yöntemiyle elde edilen delillerin ceza yargılamalarında kullanılması (*Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık*, 2012, § 267; *El Haski/Belçika*, 2012, § 85);
- yargının teminat altına aldığı tarafsızlık ve bağımsızlığı sunmayan askeri bir komisyon nezdinde yürütülen yargılama, komisyon nezdindeki yargılamalarda yüksek ihtimalle işkence altında alınan delilin kabul edildiği hâllerde ulusal ve uluslararası hukuk kapsamında meşruiyete sahip olmamıştır (*Al Nashiri/Polonya*, 2014, §§ 565-569; *Husayn (Abu Zubaydah)/Polonya*, 2014, §§ 555-561; *Al Nashiri/Romanya*, 2018, §§ 719-722).

596. *Soering/Birleşik Krallık* (1989) kararını verdiği tarihin üzerinden geçen yirmi yılı aşkın süre sonra Mahkeme ilk defa 2012 yılında *Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık*, 2012, davası kapsamında vermiş olduğu kararda, iade ya da sınır dışı kararının Sözleşme'nin 6. maddesinin ihlaline yol açtığına hükmetmiştir. Bu bağlamda, önceki paragraflarda da örneklerle belirtildiği gibi, “aleni hukuksuzluk” kriteri daha zorlayıcıdır. Aleni hukuksuzluğun gerçekleşebilmesi için, Sözleşmeci Devlette meydana gelen ve Sözleşme'nin 6. maddesinin ihlaline neden olan yargılamalarda basit düzensizliklerin olması veya tedbir yokluğu yeterli değildir. 6. madde ile güvence altına alınan adil yargılanma ilkelerinin ihlal edilmiş olması ve bu ihlalin söz konusu madde ile korunan hakkı yok etmesi veya özüne zarar vermesi gerekmektedir (*Ahorugeze/İsveç*, 2011, § 115; *Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık*, 2012, § 260).

B. “Gerçek Risk”: Standart ve İspat Yükü

597. Mahkeme, herhangi bir sınır dışı veya ihraç kararının aleni hukuksuzluğa yol açıp açmadığı değerlendirirken, bu kararların Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında incelenenlerle aynı standartların ve ispat yükünün uygulanması gerektiği kanaatindedir. Dolayısıyla, Sözleşmeci Devletten sınır dışı edilmesi durumunda aleni bir hukuksuzlukla karşı karşıya kalacağına dair gerçek bir risk altında olacağını gösteren sağlam deliller sunma külfeti başvurana aittir. Başvuranın bu tür deliller sunması hâlinde, bu konu hakkında her türlü şüpheyi ortadan kaldırmak Hükümetin görevidir (*Saadi/İtalya* [BD], 2008, § 129; *J.K. ve Diğerleri/İsveç* [BD], 2016, § 91; *Ahorugeze/İsveç*, 2011, § 116; *Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık*, 2012, §§ 272-280; *El Haski/Belçika*, 2012, § 86).

598. Aleni hukuksuzluğa dair bir riskin bulunup bulunmadığını belirlemek için Mahkeme, başvurayı kabul ülkesine gönderirken, bu ülkedeki genel durumu ve başvuranın şahsi durumunu da göz önünde bulundurarak, olası sonuçları değerlendirmelidir (*Saadi/İtalya* [BD], 2008, § 130; *Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, § 125). Riskin mevcudiyeti ilk olarak, sınır dışı kararı verilirken Sözleşmeci Devletin bildiği veya bilmesi gereken olaylara istinaden değerlendirilmelidir (*Saadi/İtalya* [BD], 2008, § 133; *Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, § 125). Mahkemenin davaya baktığı tarihte sınır dışı veya transfer işleminin çoktan gerçekleştirilmiş olduğu bir durumda, Mahkemenin sonradan gün yüzüne çıkan bilgileri de göz önünde bulundurmasının önüne geçilemez (*Mamatkulov ve Askarov/Türkiye* [BD], 2005, § 69; *J.K. ve Diğerleri/İsveç* [BD], 2016, § 83; *Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, § 149).

599. Son olarak, Mahkeme, AB üye ülkeleri arasında gerçekleşen Avrupa Yakalama Emri (AYE) bağlamında, Devletin AB hukukunu uygularken yetki payı bulunmadığı hâllerde Mahkeme'nin içtihadında geliştirildiği üzere “eşit koruma” ilkesinin uygulanmasına hükmetmiştir (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda* [BD], 2005, §§ 149-158; *Avotiņš/Letonya* [BD], 2016, §§ 115-116). Bu durum, ortak kabul görmüş mekanizmaların mahkemeyi başka bir Devletin temel hakların gözetimini yeterli olarak varsayması için gerektiği hâllerde geçerlidir. AYE çerçevesinde öngörüldüğü üzere yerel mahkeme dolayısıyla eşitlik karinesinin otomatik olarak uygulanmasına yönelen konuya dair takdirden mahrum bırakılmaktadır. Ancak, bu tür bir varsayım, özel bir davanın koşulları bağlamında geçersiz olabilmektedir. Ortak kabul görmüş mekanizmaların, tamamlayıcılık mahiyetinde, işleyiş şekli ve bilhassa da izledikleri etkililik amacı dahi göz önünde bulundurulduğunda, Mahkeme, ortak kabul ilkesinin temel hakların aleyhine otomatik ve mekanik olarak uygulanmadığını teyit etmek zorundadır (*Pirozzi/Belçika*, 2018, § 62).

600. Bu itibarla, hem Sözleşme'ye taraf bir Sözleşmeci Devletin hem de Avrupa Birliği üyesi bir Devletin mahkemelerinin AYE gibi AB hukukuyla belirlenmiş bir ortak kabul mekanizmasını uygulamaya davet edildiği hâllerde, Sözleşme haklarının korunmasının açıkça yetersiz olarak değerlendirilmeyeceği mekanizmayı tam olarak uygulamak zorundadır. Ancak, bu mahkemeler nezdinde Sözleşme'nin bir hakkının korunmasına dair ortaya atılan ciddi ve dayanağı olan bir şikâyet açıkça zayıf durumdaysa ve bu durum AB hukuku yoluyla giderilemiyorsa, sırf AB hukuku uygulanıyor gerekçesiyle şikâyeti incelemekten kaçınamazlar. Bu tür durumlarda, Sözleşme'nin gerekliliklerine uygun olarak AB hukukunu uygulamak zorundadırlar (*aynı yerde*, §§ 63-64).

Alıntılanan Davaların Listesi

Bu Rehberde alıntılanan içtihat, Mahkeme tarafından verilen hüküm veya kararlara ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun (“Komisyon”) karar veya raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Aksi belirtilmediği takdirde, tüm atıflar, Mahkeme'nin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara yöneliktir. “(k.k.)” kısaltması, alıntının Mahkeme tarafından verilen kabul edilebilirlik hakkında bir karara ait olduğunu ve “[BD]” kısaltması, davanın Büyük Daire tarafından görüldüğünü göstermektedir.

Sözleşme'nin 44. maddesi kapsamında kesinleşmemiş olan Daire kararları, aşağıdaki listede (*) ile işaretlenmiştir. Sözleşme'nin 44 § 2 maddesi aşağıdaki gibidir: “Bir Dairenin kararı aşağıdaki durumlarda kesinleşir: (a) Taraflar davanın Büyük Daireye gönderilmesini istemediklerini beyan ederlerse veya (b) Karardan itibaren üç ay içinde davanın Büyük Daireye gönderilmesi istenmezse veya (c) Büyük Daire bünyesinde oluşturulan Kurul, 43. madde kapsamında sunulan istemi reddederse.” Büyük Daireye gönderme talebinin Büyük Daire Kurulu tarafından kabul edilmesi hâlinde, Daire kararı kesin olmaz ve herhangi bir yasal etkiye sahip olmaz. Ancak, akabinde verilen Büyük Daire kararı kesinleşir.

Rehberin elektronik versiyonunda alıntılanan davalar için oluşturulan bağlantı linklerinin yönlendirildiği HUDOC veri tabanı (<http://hudoc.echr.coe.int>) Mahkemenin içtihadına (Büyük Daire, Daire ve Komite hüküm ve kararları, tebliğ edilen davalar, danışma görüşleri ve içtihat Bilgi Notu'ndan hukuki özetler), Komisyonun içtihadına (kararlar ve raporlar) ve Bakanlar Komitesinin kararlarına erişime imkân sağlamaktadır.

Mahkemenin kararları, resmi dillerinde, yani İngilizce ve/veya Fransızca olarak yayımlanmaktadır. Ayrıca HUDOC veri tabanında, pek çok önemli davanın, Mahkemenin resmi dilleri dışında, otuzdan fazla dilde tercüme edilmiş versiyonları yer almaktadır ve üçüncü taraflarca oluşturulan yaklaşık yüz çevrimiçi içtihat derlemesiyle ilgili bağlantılar bulunmaktadır. Atıf yapılan davaların tüm dillerdeki sürümlerine HUDOC veri tabanının dava bağlantısına tıkladıktan sonra açılan sayfadaki ‘Dil sürümleri’ sekmesinden erişilebilir.

—A—

[A./Avusturya](#), no. 16266/90, 7 Mayıs 1990 tarihli Komisyon Kararı, Kararlar ve Raporlar 65

[A./Norveç](#) (k.k.), no. 65170/14, 29 Mayıs 2018

[A. Menarini Diagnostics S.R.L./İtalya](#), no. 43509/08, 27 Eylül 2011

[A.K./Lihtenştayn](#), no. 38191/12, 9 Temmuz 2015

[A.L./Finlandiya](#), no. 23220/04, 27 Ocak 2009

[A.L./Almanya](#), no. 72758/01, 28 Nisan 2005

[Abdoella/Hollanda](#), 25 Kasım 1992, Seri A no. 248-A

[Abdulla Ali/Birleşik Krallık](#), no. 30971/12, 30 Haziran 2015

[Abdullayev/Azərbaycan](#), no. 6005/08, 7 Mart 2019

[Accardi ve Diğerleri/İtalya](#) (k.k.), no. 30598/02, AİHM 2005-II

[Adamčo/Slovakya](#), no. 45084/14, 12 Kasım 2019

[Adiletta ve Diğerleri/İtalya](#), 19 Şubat 1991, Seri A no. 197-E

[Adolf/Avusturya](#), 26 Mart 1982, Seri A no. 49

[AGOSI/Birleşik Krallık](#), 24 Ekim 1986, Seri A no. 108

[Ahorugeze/İsveç](#), no. 37075/09, 27 Ekim 2011

[Aigner/Avusturya](#), no. 28328/03, 10 Mayıs 2012

[Air Canada/Birleşik Krallık](#), 5 Mayıs 1995, Seri A no. 316-A

[Ajdarić/Hırvatistan](#), no. 20883/09, 13 Aralık 2011

[Akay/Türkiye](#) (k.k.), no. 34501/97, 19 Şubat 2002

[Akbay ve Diğerleri/Almanya](#), 2020, nos. 40495/15 ve diğer 2 başvuru, 15 Ekim 2020

[Akdağ/Türkiye](#), no. 75460/10, 17 Eylül 2019

Al Alo/Slovakya, no. 32084/19, 10 Şubat 2022
Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık [BD], no. 26766/05 ve 22228/06, AİHM 2011
Al-Moayad/Almanya (k.k.), no. 35865/03, 20 Şubat 2007
Al Nashiri/Polonya, no. 28761/11, 24 Temmuz 2014
Al Nashiri/Romanya, no. 33234/12, 31 Mayıs 2018
Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık, no. 61498/08, AİHM 2010
Albert ve Le Compte/Belçika, 10 Şubat 1983, Seri A no. 58
Aleksandr Dementyev/Rusya, no. 43095/05, 28 Kasım 2013
Aleksandr Zaichenko/Rusya, no. 39660/02, 18 Şubat 2010
Alexandru Marian Iancu/Romanya, no. 60858/15, 4 Şubat 2020
Alexandru-Radu Luca /Romanya, no. 20837/18, 14 Haziran 2022
Ali/Romanya, no. 20307/02, 9 Kasım 2010
Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye, no. 30226/10 ve 4 diğer başvuru, 28 Ocak 2020
Alimena/İtalya, 19 Şubat 1991, Seri A no. 195-D
Allan/Birleşik Krallık, no. 48539/99, AİHM 2002-IX
Allen/Birleşik Krallık [BD], no. 25424/09, AİHM 2013
Allenet de Ribemont/Fransa, 10 Şubat 1995, Seri A no. 308
Almenara Alvarez/İspanya, no. 16096/08, 25 Ekim 2011
Alppi/Finlandiya (k.k.), no. 15736/22, 28 Kasım 2023
Ananyev/Rusya, no. 20292/04, 30 Temmuz 2009
Andreescu/Romanya, no. 19452/02, 8 Haziran 2010
Angelov/Bulgaristan (k.k.), no. 45963/99, 14 Aralık 2004
Antoine/Birleşik Krallık (k.k.), no. 62960/00, AİHM 2003
Arewa/Litvanya, no. 16031/18, 9 Mart 2021
Arlewin/İsveç, no. 22302/10, 1 Mart 2016
Arps/Hırvatistan, no. 23444/12, 25 Ekim 2016
Arrigo ve Vella/Malta (k.k.), no. 6569/04, 10 Mayıs 2005
Artemov/Rusya, no. 14945/03, 3 Nisan 2014
Artico/İtalya, 13 Mayıs 1980, Seri A no. 37
Artur Parkhomenko/Ukrayna, no. 40464/05, 16 Şubat 2017
Asani/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, no. 27962/10, 1 Şubat 2018
Asciutto/İtalya, no. 35795/02, 27 Kasım 2007
Assanidze/Gürcistan [BD], no. 71503/01, AİHM 2004-II
Atristain Gorosabel/İspanya, no. 15508/15, 18 January 2022
Avagyan/Ermenistan, no. 1837/10, 22 Kasım 2018
Avaz Zeynalov/Azərbaycan, no. 37816/12 ve 25260/14, 22 Nisan 2021
Avotiņš/Letonya [BD], no. 17502/07, 23 Mayıs 2016
Axel Springer SE ve RTL Television GmbH/Almanya, no. 51405/12, 21 Eylül 2017
Ayetullah Ay/Türkiye, no. 29084/07 ve 1191/08, 27 Ekim 2020

—B—

B./Avusturya, 28 Mart 1990, Seri A no. 175
B. ve P./Birleşik Krallık, no. 36337/97 ve 35974/97, AİHM 2001-III
Băcanu ve SC « R » S.A./Romanya, no. 4411/04, 3 Mart 2009
Bäckström ve Andersson/İsveç (k.k.), no. 67930/01, 5 Eylül 2006
Bader ve Kanbor/İsveç, no. 13284/04, AİHM 2005-XI
Baggetta/İtalya, 25 Haziran 1987, Seri A no. 119
Bahaettin Uzan/Türkiye, no. 30836/07, 24 November 2020

- Bajić/Kuzey Makedonya*, no. 2833/13, 10 Haziran 2021
Balsyte-Lideikiene/Litvanya, no. 72596/01, 4 Kasım 2008
Balta ve Demir/Türkiye, no. 48628/12, 23 Haziran 2015
Bandaletov/Ukrayna, no. 23180/06, 31 Ekim 2013
Bannikova/Rusya, no. 18757/06, 4 Kasım 2010
Bara ve Kola/Arnavutluk, nos. 43391/18 ve 17766/19, 12 October 2021
Barberà, Messegué ve Jabardo/İspanya, 6 Aralık 1988, Seri A no.146
Bátěk ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti, no. 54146/09, 12 Ocak 2017
Batiashvili/Gürcistan, no. 8284/07, 10 Ekim 2019
Batmaz/Türkiye, no. 714/08, 18 Şubat 2014
Baucher/Fransa, no. 53640/00, 24 Temmuz 2007
Bauras/Litvanya, no. 56795/13, 31 Ekim 2017
Bavčar/Slovenya, no. 17053/20, 7 Eylül 2023
Baydar/Hollanda, no. 55385/14, 24 Nisan 2018
Bayer/Almanya, no. 8453/04, 16 Temmuz 2009
Baytar/Türkiye, no. 45440/04, 14 Ekim 2014
Bazo González/İspanya, no. 30643/04, 16 Aralık 2008
Bédat/İsviçre [BD], no. 56925/08, 29 Mart 2016
Beggs/Birleşik Krallık (k.k.), no. 15499/10, 16 Ekim 2012
Beghal/Birleşik Krallık, no. 4755/16, 28 Şubat 2019
Belashev/Rusya, no. 28617/03, 4 Aralık 2008
Belilos/İsviçre, 29 Nisan 1988, Seri A no. 132
Bellerín Lagares/İspanya (k.k.), no. 31548/02, 4 Kasım 2003
Belugin/Rusya, no. 2991/06, 26 Kasım 2019
Bendenoun/Fransa, 24 Şubat 1994, Seri A no. 284
Benghezal/Fransa, no. 48045/15, 24 Mart 2022
Benham/Birleşik Krallık, 10 Haziran 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-III
Beraru/Romanya, no. 40107/04, 18 Mart 2014
Béres ve Diğerleri/Macaristan, no. 59588/12 ve 2 diğer başvuru, 17 Ocak 2017
Berliński/Polonya, no. 27715/95 ve 30209/96, 20 Haziran 2002
Berlizev /Ukrayna, no. 43571/12, 8 Temmuz 2021
Beuze/Belçika [BD], no. 71409/10, 9 Kasım 2018
Bideault/Fransa, no. 11261/84, 9 Aralık 1987 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 48
Bikas/Almanya, no. 76607/13, 25 Ocak 2018
Bivolaru/Romanya (no. 2), no. 66580/12, 2 Ekim 2018
Bjarki H. Diego /İzlanda, no. 30965/17, 15 Mart 2022
Blaj/Romanya, no. 36259/04, 8 Nisan 2014
Block/Macaristan, no. 56282/09, 25 Ocak 2011
Blokhin/Rusya [BD], no. 47152/06, 23 Mart 2016
Bobeş/Romanya, no. 29752/05, 9 Temmuz 2013
Bocos-Cuesta/Hollanda, no. 54789/00, 10 Kasım 2005
Boddaert/Belçika, 12 Ekim 1992, Seri A no. 235-D
Bodet/Belçika (k.k.), no. 78480/13, 5 Ocak 2017
Bogdan/Ukrayna, no. 3016/16, 8 Şubat 2024
Böhmer/Almanya, no. 37568/97, 3 Ekim 2002
Bokhonko/Gürcistan, no. 6739/11, 22 Ekim 2020
Boldea/Romanya, no. 19997/02, 15 Şubat 2007
Bonder/Ukrayna, no. 18895/08, 16 Nisan 2019

Bonev/Bulgaristan, no. 60018/00, 8 Haziran 2006
Bonisch/Avusturya, 6 Mayıs 1985, Seri A no. 92
Bonzi/İsviçre, no. 7854/77, 12 Temmuz 1978 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 12
Borzhonov/Rusya, no. 18274/04, 22 Ocak 2009
Boulois/Lüksemburg [BD], no. 37575/04, AİHM 2012
Boutaffala/Belçika, no. 20762/19, 28 Haziran 2022
Borisova/Bulgaristan, no. 56891/00, 21 Aralık 2006
Borg/Malta, no. 37537/13, 12 Ocak 2016
Borgers/Belçika, 30 Ekim 1991, Seri A no. 214-B
Bosev/Bulgaristan, no. 62199/19, 4 Haziran 2024
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda [BD], no. 45036/98, AİHM 2005-VI
Botten/Norveç, 19 Şubat 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-I
Boyan Gospodinov/Bulgaristan, no. 28417/07, 5 Nisan 2018
Bozkaya/Türkiye, no. 46661/09, 5 Eylül 2017
Brandstetter/Avusturya, 28 Ağustos 1991, Seri A no. 211
Bratyakin/Rusya (k.k.), no. 72776/01, 9 Mart 2006
Breijer/Hollanda (k.k.), no. 41596/13, 3 Temmuz 2018
Brennan/Birleşik Krallık, no. 39846/98, AİHM 2001-X
Bricmont/Belçika, 7 Temmuz 1989, Seri A no. 158
Brozicek/İtalya, 19 Aralık 1989, Seri A no. 167
Brus/Belçika, no. 18779/15, 14 Eylül 2021
Brusco/Fransa, no. 1466/07, 14 Ekim 2010
Budak/Türkiye, no. 69762/12, 16 Şubat 2021
Buijen/Almanya, no. 27804/05, 1 Nisan 2010
Buliga/Romanya, no. 22003/12, 16 February 2021
Bulut/Avusturya, 22 Şubat 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-II
Burak Hun/Türkiye, no. 17570/04, 15 Aralık 2009
Buscemi/İtalya, no. 29569/95, AİHM 1999-VI
Busuttil / Malta, no. 48431/18, 3 Haziran 2021
Butkevich/Rusya, no. 5865/07, 13 Şubat 2018
Butkevičius/Litvanya, no. 48297/99, AİHM 2002-II (alıntılar)
Bykov/Rusya [BD], no. 4378/02, 10 Mart 2009

—C—

C./İtalya, no. 10889/84, 11 Mayıs 1988 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 56
C.G.P./Hollanda, no. 29835/96, 15 Ocak 1997 tarihli Komisyon kararı
C.P. ve Diğerleri/Fransa, no. 36009/97, 1 Ağustos 2000
Cabral/Hollanda, no. 37617/10, 28 Ağustos 2018
Cafagna/İtalya, no. 26073/13, 12 Ekim 2017
Campbell ve Fell/Birleşik Krallık, 28 Haziran 1984, Seri A no. 80
Calabrò/İtalya ve Almanya (k.k.), no. 59895/00, AİHM 2002-V
Caldas Ramírez de Arrellano/İspanya (k.k.), no. 68874/01, AİHM 2003-I (alıntılar)
Can/Avusturya, no. 9300/81, 12 Temmuz 1984 tarihli Komisyon raporu
Capeau/Belçika, no. 42914/98, AİHM 2005-I
Caraian/RomanYa, no. 34456/07, 23 Haziran 2015
Caresana/Birleşik Krallık (k.k.), no. 31541/96, 29 Ağustos 2000
Carmel Saliba/Malta, no. 24221/13, 29 Kasım 2016
Carrefour France/Fransa (k.k.), no. 37858/14, 1 Ekim 2019

Casse/Lüksemburg, no. 40327/02, 27 Nisan 2006
Castillo Algar/İspanya, 28 Ekim 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-VIII
Cătănciu/Romanya (k.k.), no. 22717/17, 6 Aralık 2018
Célice/Fransa, no. 14166/09, 8 Mart 2012
Cerovšek ve Božičnik/Slovenya, no. 68939/12 ve 68949/12, 7 Mart 2017
Cēsnieks/Letonya, no. 9278/06, 11 Şubat 2014
Chap Ltd/Ermenistan, no. 15485/09, 4 Mayıs 2017
Chaushev ve Diğerleri/Rusya, no. 37037/03 ve 2 diğer başvuru, 25 Ekim 2016
Cheema/Belçika, no. 60056/08, 9 Şubat 2016
Chernika/Ukrayna, no. 53791/11, 12 Mart 2020
Chiarello/Almanya, no. 497/17, 20 Haziran 2019
Chichlian ve Ekindjian/Fransa, no. 10959/84, 16 Mart 1989 tarihli Komisyon raporu
Chim ve Przywieczerski/Polonya, no. 36661/07 ve 38433/07, 12 Nisan 2018
Chkhartishvili/Gürcistan, no. 31349/20, 11 Mayıs 2023
Chong Coronado/Andora, no. 37368/15, 23 Temmuz 2020
Čivinskaitė/Litvanya, no. 21218/12, 15 Eylül 2020
Clarke/Birleşik Krallık (k.k.), no. 23695/02, 25 Ağustos 2005
Cleve/Almanya, no. 48144/09, 15 Ocak 2015
Clinique Mozart SARL/Fransa, no. 46098/99, 8 Haziran 2004
Coëme ve Diğerleri/Belçika, no. 32492/96 ve 4 diğer başvuru, AİHM 2000-VII
Collozza ve Rubinat/İtalya, no. 9024/80, 5 Mayıs 1983 tarihli Komisyon raporu, Seri A no. 89
Colozza/İtalya, 12 Şubat 1985, Seri A no. 89
Constantin ve Stoian/Romanya, no. 23782/06 ve 46629/06, 29 Eylül 2009
Constantinides/Yunanistan, no. 76438/12, 6 Ekim 2016
Cooper/Birleşik Krallık [BD], no. 48843/99, 16 Aralık 2003
Cornelis/Hollanda (k.k.), no. 994/03, AİHM 2004–V (alıntılar)
Correia de Matos/Portekiz (k.k.), no. 48188/99, AİHM 2001-XII
Correia de Matos/Portekiz [BD], no. 56402/12, 4 Nisan 2018
Craxi/İtalya (no. 1), no. 34896/97, 5 Aralık 2002
Croissant/Almanya, 25 Eylül 1992, Seri A no. 237-B
Cupiał /Polonya, no. 31454/10, 5 Kasım 2020
Cuscani/Birleşik Krallık, no. 32771/96, 24 Eylül 2002
Cutean/Romanya, no. 53150/12, 2 Aralık 2014
Ćwik/Polonya, no. 31454/10, 5 Kasım 2020
Czajkowski/Polonya (k.k.), no. 6809/03, 16 Ekim 2007
Czekalla/Portekiz, no. 38830/97, AİHM 2002-VIII

—D—

D./Finlandiya, no. 30542/04, 7 Temmuz 2009
Daktaras/Litvanya (k.k.), no. 42095/98, 11 Ocak 2000
Daktaras/Litvanya, no. 42095/98, AİHM 2000-X
Dallos/Macaristan, no. 29082/95, AİHM 2001-II
Damir Sibgatullin/Rusya, no. 1413/05, 24 Nisan 2012
Dan/Moldova Cumhuriyeti (No. 2), no. 57575/14, 10 Kasım 2020
Dănilă/Romanya, no. 53897/00, 8 Mart 2007
Danilov/Rusya, no. 88/05, 1 Aralık 2020
Daştan/Türkiye, no. 37272/08, 10 Ekim 2017
Daud/Portekiz, 21 Nisan 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-II

Dāvidsons ve Savins/Letonya, no. 17574/07 ve 25235/07, 7 Ocak 2016
Davran/Türkiye, no. 18342/03, 3 Kasım 2009
De Cubber/Belçika, 26 Ekim 1984, Seri A no. 86
De Legé/Hollanda, no. 58342/15, 4 Ekim 2022
De Salvador Torres/İspanya, 24 Ekim 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-V
De Tommaso/İtalya [BD], no. 43395/09, 23 Şubat 2017
Delcourt/Belçika, 17 Ocak 1970, Seri A no. 11
Deli/Moldova Cumhuriyeti, no. 42010/06, 22 Ekim 2019
Deliktaş /Türkiye, no. 25852/18, 12 Aralık 2023
Demicoli/Malta, 27 Ağustos 1991, Seri A no. 210
Deweer/Belçika, 27 Şubat 1980, Seri A no. 35
Dhahbi/İtalya, no. 17120/09, 8 Nisan 2014
Di Martino ve Molinari/İtalya, nos. 15931/15 ve 16459/15, 25 Mart 2021
Diamantides/Yunanistan (no. 2), no. 71563/01, 19 Mayıs 2005
Dicle ve Sadak/Türkiye, no. 48621/07, 16 Haziran 2015
Didu/Romanya, no. 34814/02, 14 Nisan 2009
Dijkhuizen/Hollanda , no. 61591/16, 8 Haziran 2021
Dimitar Mitev/Bulgaristan, no. 34779/09, 8 Mart 2018
Dimović/Sırbistan, no. 24463/11, 28 Haziran 2016
Diriöz/Türkiye, no. 38560/04, 31 Mayıs 2012
Dobbertin/Fransa, 25 Şubat 1993, Seri A no. 256-D
Dodoja/Hırvatistan, no. 53587/17, 24 Haziran 2021
Dominka/Slovakya (k.k.), no. 14630/12, 3 Nisan 2018
Dondarini/San Marino, no. 50545/99, 6 Temmuz 2004
Donohoe/İrlanda, no. 19165/08, 12 Aralık 2013
Doorson/Hollanda, 26 Mart 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-II
Dorado Baúlde/İspanya (k.k.), no. 23486/12, 1 Eylül 2015
Dorokhov/Rusya, no. 66802/01, 14 Şubat 2008
Dorozhko ve Pozharskiy/Estonya, no. 14659/04 ve 16855/04, 24 Nisan 2008
Döry/İsveç, no. 28394/95, 12 Kasım 2002
Dowsett/Birleşik Krallık, no. 39482/98, AİHM 2003-VII
Doyle/İrlanda, no. 51979/17, 23 Mayıs 2019
Dragojević/Hırvatistan, no. 68955/11, 15 Ocak 2015
Dragoş Ioan Rusu/Romanya, no. 22767/08, 31 Ekim 2017
Drassich/İtalya, no. 25575/04, 11 Aralık 2007
Drozdz ve Janousek/Fransa ve İspanya, 26 Haziran 1992, Seri A no. 240
Dubois/Fransa, no. 52833/19, 28 Nisan 2022
Dubus S.A./Fransa, no. 5242/04, 11 Haziran 2009
Dvorski/Hırvatistan [BD], no. 25703/11, AİHM 2015
Dzelili/Almanya (k.k.), no. 15065/05, 29 Eylül 2009

—E—

Eckle/Almanya, 15 Temmuz 1982, Seri A no. 51
Edwards ve Lewis/Birleşik Krallık [BD], no. 39647/98 ve 40461/98, AİHM 2004-X
Eftimov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, no. 59974/08, 2 Temmuz 2015
Sigurður Einarsson ve Diğerleri/İzlanda, no. 39757/15, 4 Haziran 2019
Einhorn/Fransa (k.k.), no. 71555/01, AİHM 2001-XI
El Haski/Belçika, no. 649/08, 25 Eylül 2012

El Kaada/Almanya, no. 2130/10, 12 Kasım 2015
Elif Nazan Şeker/Türkiye, no. 41954/10, 8 Mart 2022
Enea/İtalya [BD], no. 74912/01, AİHM 2009
Engel ve Diğerleri/Hollanda, 8 Haziran 1976, Seri A no.22
Erdogan/Türkiye, no. 14723/89, 9 Temmuz 1992 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 73
Erduran ve Em Export Dış Tic A.Ş./Türkiye, no. 25707/05 ve 28614/06, 20 Kasım 2018
Ergin/Türkiye (no. 6), no. 47533/99, AİHM 2006-VI (alıntılar)
Erik Adamčo/Slovakya, no. 19990/20, 1 Haziran 2023
Erkapić/Hırvatistan, no. 51198/08, 25 Nisan 2013
Eshonkulov/Rusya, no. 68900/13, 15 Ocak 2015
Eurofinacom/Fransa (k.k.), no. 58753/00, AİHM 2004-VII
European Air Transport Leipzig GmbH/Belçika, , no. 1269/13 ve diğerleri, 11 Temmuz 2023
Evaggelou/Yunanistan, no. 44078/07, 13 Ocak 2011
Ezeh ve Connors/Birleşik Krallık [BD], no. 39665/98 ve 40086/98, 9 Ekim 2003, AİHM 2003-X

—F—

F ve M/Finlandiya, no. 22508/02, 17 Temmuz 2007
Faig Mammadov/Azerbaycan, no. 60802/09, 26 Ocak 2017
Fakailo (Safoka) ve Diğerleri/Fransa, no. 2871/11, 2 Ekim 2014
Falk/Hollanda (k.k.), no. 66273/01, AİHM 2004-XI
Falzarano/İtalya(k.k.), no. 73357/14, 15 Haziran 2021
Famulyak/Ukrayna (k.k.), no. 30180/11, 26 Mart 2019
Fariz Ahmadov/Azerbaycan, no. 40321/07, 14 Ocak 2021
Farzaliyev/Azerbaycan, no. 29620/07, 28 Mayıs 2020
Fatullayev/Azerbaycan, no. 40984/07, 22 Nisan 2010
Faysal Pamuk/Türkiye, no. 430/13, 18 Ocak 2022
Fazliyski/Bulgaristan, no. 40908/05, 16 Nisan 2013
Fedele/Almanya (k.k.), no. 11311/84, 9 Aralık 1987
Fejde/İsveç, 29 Ekim 1991, Seri A no. 212-C
Felix Guşu/ Moldova Cumhuriyeti, no. 13112/07, 20 Ekim 2020
Ferrantelli ve Santangelo/İtalya, 7 Ağustos 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-III
Ferrazzini/İtalya [BD], no. 44759/98, AİHM 2001-VII
Fey/Avusturya, 24 Şubat 1993, Seri A no. 255-A
Figurka/Ukrayna, no. 28232/22, 16 Kasım 2023
Filat/Moldova Cumhuriyeti, no. 11657/16, 7 Aralık 2021
Filippini/San Marino (k.k.), no. 10526/02, 28 Ağustos 2003
Findlay/Birleşik Krallık, 25 Şubat 1997, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1997-I
Fischer/Avusturya (k.k.), no. 27569/02, AİHM 2003-VI
Fleischne/Almanya, no. 61985/12, 3 Ekim 2019
Flisar/Slovenya, no. 3127/09, 29 Eylül 2011
Foucher/Fransa, 18 Mart 1997, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1997-II
Frâncu/Romanya, no. 69356/13, 13 Ekim 2020
Frumkin/Rusya, no. 74568/12, 5 Ocak 2016
Fruni/Slovakya, no. 8014/07, 21 Haziran 2011
Funke/Fransa, 25 Şubat 1993, Seri A no. 256-A

—G—

- G.B./Fransa*, no. 44069/98, AİHM 2001-X
G.C.P./Romanya, no. 20899/03, 20 Aralık 2011
G.I.E.M. S.R.L. ve Diğerleri/İtalya (esas hakkında karar) [BD], no. 1828/06 ve 2 diğer başvuru, 28 Haziran 2018
Gabrielyan/Ermenistan, no. 8088/05, 10 Nisan 2012
Gäfgen/Almanya [BD], no. 22978/05, AİHM 2010
Gafgaz Mammadov/Azərbaycan, no. 60259/11, 15 Ekim 2015
Gaggi/Avusturya, no. 63950/19, 8 Kasım 2022
Galan/İtalya(k.k.), no. 63772/16, 18 Mayıs 2021
Galstyan/Ermenistan, no. 26986/03, 15 Kasım 2007
Gani/İspanya, no. 61800/08, 19 Şubat 2013
Garbuz/Ukrayna, no. 72681/10, 19 Şubat 2019
García Hernández/İspanya, no. 15256/07, 16 Kasım 2010
García Ruiz/İspanya [BD], no. 30544/96, AİHM 1999-I
Garycki/Polonya, no. 14348/02, 6 Şubat 2007
Gast ve Popp/Almanya, no. 29357/95, AİHM 2000-II
Geerings/Hollanda, no. 30810/03, AİHM 2007-III
Gelenidze/Gürcistan, no. 72916/10, 7 Kasım 2019
George-Lavinu Ghiurău/Romanya, no. 15549/16, 16 Haziran 2020
Georgiou/Yunanistan, no. 57378/18, 14 Mart 2023
Gestur Jónsson ve Ragnar Halldór Hall/İzlanda [BD], no. 68273/14 and 68271/14, 22 Aralık 2020
Giosakis/Yunanistan (no. 3), no. 5689/08, 3 Mayıs 2011
Goddi/İtalya, 9 Nisan 1984, Seri A no. 76
Gogitidze ve Diğerleri/Gürcistan, no. 36862/05, 12 Mayıs 2015
Goktepe/Belçika, no. 50372/99, 2 Haziran 2005
Gorbunov ve Gorbachev/Rusya, no. 43183/06 ve 27412/07, 1 Mart 2016
Gorgievski/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, no. 18002/02, 16 Temmuz 2009
Gorgiladze/Gürcistan, no. 4313/04, 20 Ekim 2009
Gossa/Polonya, no. 47986/99, 9 Ocak 2007
Gómez de Liaño y Botella/İspanya, no. 21369/04, 22 Temmuz 2008
Gómez Olmeda/İspanya, no. 61112/12, 29 Mart 2016
Grădinar/Moldova, no. 7170/02, 8 Nisan 2008
Gradinger/Avusturya, 23 Ekim 1995, Seri A no. 328-C
Grande Stevens ve Diğerleri/İtalya, no. 18640/10 ve 4 diğer başvuru, 4 Mart 2014
Granger/Birleşik Krallık, 28 Mart 1990, Seri A no. 174
Gravier/Fransa, no. 49904/21, 4 Temmuz 2024
Graviano/İtalya, no. 10075/02, 10 Şubat 2005
Grayson ve Barnham/Birleşik Krallık, no. 19955/05 ve 15085/06, 23 Eylül 2008
Grba/Hırvatistan, no. 47074/12, 23 Kasım 2017
Gregačević/Hırvatistan, no. 58331/09, 10 Temmuz 2012
Grosam/Çek Cumhuriyeti [BD], no. 19750/13, 1 Haziran 2023
Grievies/Birleşik Krallık [BD], no. 57067/00, AİHM 2003-XII (alıntılar)
Gröning/Almanya (k.k.), no. 71591/17, 20 Ekim 2020
Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda, [BD] no. 26374/18, 1 Aralık 2020
Guérin/Fransa, [BD] 29 Temmuz 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-V
Guisset/Fransa, no. 33933/96, AİHM 2000-IX
Gülağacı/Türkiye (k.k.), no. 40259/07, 13 Nisan 2021
Güngör/Almanya (k.k.), no. 31540/96, 24 Ocak 2002

Gurguchiani/İspanya, no. 16012/06, 15 Aralık 2009
Gürkan/Türkiye, no. 10987/10, 3 Temmuz 2012
Gutsanovi/Bulgaristan, no. 34529/10, AİHM 2013 (alıntılar)
Güveç/Türkiye, no. 70337/01, AİHM 2009 (alıntılar)

—H—

H. ve J./Hollanda (k.k.), no. 978/09 ve 992/09, 13 Kasım 2014
Haarde/İzlanda, no. 66847/12, 23 Kasım 2017
Haas/Almanya (k.k.), no. 73047/01, 17 Kasım 2005
Habran ve Dalem/Belçika, no. 43000/11 ve 49380/11, 17 Ocak 2017
Hadjianastassiou/Yunanistan, 16 Aralık 1992, Seri A no. 252
Hamdani/İsviçre, no. 10644/17, 28 Mart 2023
Hamer/Belçika, no. 21861/03, AİHM 2007-V (alıntılar)
Hanif ve Khan/Birleşik Krallık, no. 52999/08 ve 61779/08, 20 Aralık 2011
Hanu/Romanya, no. 10890/04, 4 Haziran 2013
Harabin/Slovakya, no. 58688/11, 20 Kasım 2012
Harutyunyan/Ermenistan, no. 36549/03, AİHM 2007-III
Hasáliková/Slovakya, no. 39654/15, 24 Haziran 2021
Hauschildt/Danimarka, 24 Mayıs 1989, Seri A no. 154
Haxhia/Arnavutluk, no. 29861/03, 8 Ekim 2013
Heaney ve McGuinness/İrlanda, no. 34720/97, AİHM 2000-XII
Heglas/Çek Cumhuriyeti, no. 5935/02, 1 Mart 2007
Henri Rivière ve Diğerleri/Fransa, no. 46460/10, 25 Temmuz 2013
Henryk Urban ve Ryszard Urban/Polonya, no. 23614/08, 30 Kasım 2010
Hermi/İtalya [BD], no. 18114/02, AİHM 2006-XII
Hernández Royo/İspanya, no. 16033/12, 20 Eylül 2016
Hokkeling/Hollanda, no. 30749/12, 14 Şubat 2017
Holm/İsveç, 25 Kasım 1993, Seri A no. 279-A
Horvatić/Hırvatistan, no. 36044/09, 17 Ekim 2013
Hümmer/Almanya, no. 26171/07, 19 Temmuz 2012
Husain/İtalya (k.k.), no. 18913/03, AİHM 2005-III
Husayn (Abu Zubaydah)/Polonya, no. 7511/13, 24 Temmuz 2014
Hüseyin Turan/Türkiye, no. 11529/02, 4 Mart 2008
Huseyn ve Diğerleri/Azerbaycan, no. 35485/05 ve 3 diğer başvuru, 26 Temmuz 2011

—I/i—

I.A./Fransa, 23 Eylül 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-VII
I.H. ve Diğerleri/Avusturya, no. 42780/98, 20 Nisan 2006
Iasir/Belçika, no. 21614/12, 26 Ocak 2016
Iancu/Romanya, no. 62915/17, 23 Şubat 2021
Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık [BD], no. 50541/08 ve 3 diğer başvuru, 13 Eylül 2016
İbrahim Öztürk/Türkiye, no. 16500/04, 17 Şubat 2009
Idalov/Rusya [BD], no. 5826/03, 22 Mayıs 2012
Iglin/Ukrayna, no. 39908/05, 12 Ocak 2012
Ignat /Romanya, no. 17325/16, 9 Kasım 2021
Igual Coll/İspanya, no. 37496/04, 10 Mart 2008
Igor Pascari/Moldova Cumhuriyeti, no. 25555/10, 30 Ağustos 2016

Ilgar Mammadov/Azərbaycan (no. 2), no. 919/15, 16 Kasım 2017
Imbrioscia/İsviçre, 24 Kasım 1993, Seri A no. 275
Incal/Türkiye, 9 Haziran 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-IV
International Bank for Commerce and Development AD ve Diğerleri/Bulgaristan, no. 7031/05, 2 Haziran 2016
Ibrahim Ülger/Türkiye, no. 57250/00, 29 Temmuz 2004
Irodou/Kıbrıs, no. 16783/20, 23 Mayıs 2023
Ismoilov ve Diğerleri/Rusya, no. 2947/06, 24 Nisan 2008
Istrate/Romanya, no. 44546/13, 13 Nisan 2021
Işyar/Bulgaristan, no. 391/03, 20 Kasım 2008

—J—

J.K. ve Diğerleri/İsveç [BD], no. 59166/12, 23 Ağustos 2016
J.M. ve Diğerleri/Avusturya, no. 61503/14 ve 2 diğer başvuru, 1 Haziran 2017
Jakutavičius /Litvanya, no. 42180/19, 13 Şubat 2024
Jalloh/Almanya [BD], no. 54810/00, AİHM 2006-IX
Janatuinen/Finlandiya, no. 28552/05, 8 Aralık 2009
Janosevic/İsveç, no. 34619/97, AİHM 2002-VII
Jasiński/Polonya, no. 30865/96, 20 Aralık 2005
Jasper/Birleşik Krallık [BD], no. 27052/95, 16 Şubat 2000
Jhangiryan/Ermenistan, no. 44841/08 ve 63701/09, 8 Ekim 2020
Johansen/Almanya, no. 17914/10, 15 Eylül 2016
John Murray/Birleşik Krallık [BD], 8 Şubat 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-I
Jorgic/Almanya, no. 74613/01, AİHM 2007-III
Josseume/Fransa, no. 39243/10, 8 Mart 2012
Judge/Birleşik Krallık (k.k.), no. 35863/10, 8 Şubat 2011
Juha Nuutinen/Finlandiya, no. 45830/99, 24 Nisan 2007
Julius Kloiber Schlachthof GmbH ve Diğerleri/Avusturya, no. 21565/07 ve 3 diğer başvuru, 4 Nisan 2013
Júlíus Þór Sigurþórsson/İzlanda, no. 38797/17, 16 Temmuz 2019
Jussila/Finlandiya [BD], no. 73053/01, AİHM 2006-XIV

—K—

K./Fransa, no. 10210/82, 7 Aralık 1983 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 35
Kaçı ve Kotorri/Arnavutluk, no. 33192/07 ve 33194/07, 25 Haziran 2013
Kadagishvili/Gürcistan, no. 12391/06, 14 Mayıs 2020
Kalēja/Letonya, no. 22059/08, 5 Ekim 2017
Kamasinski/Avusturya, 19 Aralık 1989, Seri A no. 168
Kamenos/Kıbrıs, no. 147/07, 31 Ekim 2017
Kangers/Letonya, no. 35726/10, 14 Mart 2019
Kapetanios ve Diğerleri/Yunanistan, no. 3453/12 ve 2 diğer başvuru, 30 Nisan 2015
Kapustyak/Ukrayna, no. 26230/11, 3 Mart 2016
Karimov ve Diğerleri/Azərbaycan, no. 24219/16 ve diğer 2 başvuru, 22 Temmuz 2021
Khachapuridze ve Khachidze/Gürcistan, no. 59464/21 ve 13079/22, 29 Ağustos 2024
Fikret Karahan/Türkiye, no. 53848/07, 16 Mart 2021
Karaman/Almanya, no. 17103/10, 27 Şubat 2014
Karelin/Rusya, no. 926/08, 20 Eylül 2016
Karpenko/Rusya, no. 5605/04, 13 Mart 2012

Karrar/Belçika, no. 61344/16, 31 Ağustos 2021
Kartoyev ve Diğerleri/Rusya, no. 9418/13 ve diğer 2 başvuru, 19 Ekim 2021
Kasatkin/Rusya (k.k.), no. 53672/14, 22 Haziran 2021
Kashlev/Estonya, no. 22574/08, 26 Nisan 2016
Kasparov ve Diğerleri/Rusya, no. 21613/07, 3 Ekim 2013
Kaste ve Mathisen/Norveç, no. 18885/04 ve 21166/04, AİHM 2006-XIII
Kart/Türkiye [BD], no. 8917/05, AİHM 2009 (alıntılar)
Katritsch/Fransa, no. 22575/08, 4 Kasım 2010
Kemal Coşkun/Türkiye, no. 45028/07, 28 Mart 2017
Kereselidze/Gürcistan, no. 39718/09, 28 Mart 2019
Kerimoğlu/Türkiye, no. 58829/10, 6 Aralık 2022
Kerman/Türkiye, no. 35132/05, 22 Kasım 2016
Kerr/Birleşik Krallık (k.k.), no. 63356/00, 23 Eylül 2003
Keskin/Hollanda, no. 2205/16, 19 Ocak 2021
Khalfaoui/Fransa, no. 34791/97, AİHM 1999-IX
Khan/Birleşik Krallık, no. 35394/97, AİHM 2000-V
Khlyustov/Rusya, no. 28975/05, 11 Temmuz 2013
Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya, no. 11082/06 ve 13772/05, 25 Temmuz 2013
Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya (no.2), no. 42757/07 ve 51111/07, 14 Ocak 2020
Khudobin/Rusya, no. 59696/00, AİHM 2006-XII (alıntılar)
Khuzhin ve Diğerleri/Rusya, no. 13470/02, 23 Ekim 2008
Kikabidze/Gürcistan, no. 57642/12, 16 Kasım 2021
Kilin/Rusya, no. 10271/12, 11 Mayıs 2021
Klimentyev/Rusya, no. 46503/99, 16 Kasım 2006
Klouvi/Fransa, no. 30754/03, 30 Haziran 2011
Knox/İtalya, no. 76577/13, 24 Ocak 2019
Kobiashvili/Gürcistan, no. 36416/06, 14 Mart 2019
Kohen ve Diğerleri/Türkiye, no. 66616/10, 7 Haziran 2022
Kok/Hollanda (k.k.), no. 43149/98, 4 Temmuz 2000
Kolesnikova/Rusya, no. 45202/14, 2 Mart 2021
König/Almanya, 28 Haziran 1978, Seri A no. 27
Konstas/Yunanistan, no. 53466/07, 24 Mayıs 2011
Kontalexis/Yunanistan, no. 59000/08, 31 Mayıs 2011
Kormev/Bulgaristan, no. 39014/12, 5 Ekim 2017
Krasniki/Çek Cumhuriyeti, no. 51277/99, 28 Şubat 2006
Kremzow/Avusturya, 21 Eylül 1993, Seri A no. 268-B
Krestovskiy/Rusya, no. 14040/03, 28 Ekim 2010
Kriegisch/Almanya (k.k.), no. 21698/06, 23 Kasım 2010
Kristiansen/Norveç, no. 1176/10, 17 Aralık 2015
Kröcher ve Möller/İsviçre, no. 8463/78, 9 Temmuz 1981 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 26
Krombach/Fransa, no. 29731/96, AİHM 2001-II
Kulikowski/Polonya, no. 18353/03, 19 Mayıs 2009
Kuopila/Finlandiya, no. 27752/95, 27 Nisan 2000
Kuzmina ve Diğerleri/Rusya, no. 66152/14 ve diğer 8 başvuru, 20 Nisan 2021
Kyprianou/Kıbrıs [BD], no. 73797/01, AİHM 2005-XIII

—L—

L.T./Ukrayna, no. 13459/15, 6 Haziran 2024

Labergere/Fransa, no. 16846/02, 26 Eylül 2006
Lacadena Calero/İspanya, no. 23002/07, 22 Kasım 2011
Lagerblom/İsveç, no. 26891/95, 14 Ocak 2003
Lagutin ve Diğerleri/Rusya, no. 6228/09 ve 4 diğer başvuru, 24 Nisan 2014
Lähteenmäki/Estonya, no. 53172/10, 21 Haziran 2016
Lala/Hollanda, 22 Eylül 1994, Seri A no. 297-A
Lalik/Polonya, no. 47834/19, 11 Mayıs 2023
Lamatic/Romanya, no. 55859/15, 1 Aralık 2020
Lambin/Rusya, no. 12668/08, 21 Kasım 2017
Larrañaga Arando ve Diğerleri/İspanya (k.k.), no. 73911/16 ve 2 diğer başvuru, 25 Haziran 2019
Lazu/Moldova Cumhuriyeti, no. 46182/08, 5 Temmuz 2016
Lanz/Avusturya, no. 24430/94, 31 Ocak 2002
Laska ve Lika/Arnavutluk, no. 12315/04 ve 17605/04, 20 Nisan 2010
Lauko/Slovakya, 2 Eylül 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-VI
Lavents/Letonya, no. 58442/00, 28 Kasım 2002
Layijov/Azerbaycan, no. 22062/07, 10 Nisan 2014
Leka/Arnavutluk, no. 60569/09, 5 Mart 2024
Leas/Estonya, no. 59577/08, 6 Mart 2012
Legillon/Fransa, no. 53406/10, 10 Ocak 2013
Lena Atanasova/Bulgaristan, no. 52009/07, 26 Ocak 2017
Lhermitte/Belçika [BD], no. 34238/09, 29 Kasım 2016
Liblik ve Diğerleri/Estonya, no. 173/15 ve 5 diğer başvuru, 28 Mayıs 2019
Lilian Erhan/Moldova Cumhuriyeti, no. 21947/16, 5 Temmuz 2022
Lilly France S.A./Fransa (k.k.), no. 53892/00, 3 Aralık 2002
Lobarev ve Diğerleri/Rusya, no. 10355/09 ve 5 diğer başvuru, 28 Ocak 2020
Lobzhanidze ve Peradze/Gürcistan, no. 21447/11 ve 35839/11, 27 Şubat 2020
Löffler/Avusturya, no. 30546/96, 3 Ekim 2000
Lucà/İtalya, no. 33354/96, AİHM 2001-II
Lučić/Hırvatistan, no. 5699/11, 27 Şubat 2014
Luedicke, Belkacem ve Koç/Almanya, 28 Kasım 1978, Seri A no. 29
Loizides/Kıbrıs, no. 31029/15, 5 Temmuz 2022
Lundkvist/İsveç (k.k.), no. 48518/99, AİHM 2003-XI
Lutz/Almanya, 25 Ağustos 1987, Seri A no. 123
Lysyuk/Ukrayna, no. 72531/13, 14 Ekim 2021

—M—

M/Hollanda, no. 2156/10, 25 Temmuz 2017
M.T.B./Türkiye, no. 147081/06, 12 Haziran 2018
Maaouia/Fransa [BD], no. 39652/98, AİHM 2000-X
Maciszewski ve Diğerleri / Polonya (k.k.), nos. 65313/13 ve diğerleri, 23 Haziran 2020
Maestri ve Diğerleri/İtalya, no. 20903/15 ve diğer 3 başvuru, 8 Temmuz 2021
Magée/Birleşik Krallık, no. 28135/95, AİHM 2000-VI
Magnitskiy ve Diğerleri/Rusya, no. 32631/09 ve 53799/12, 27 Ağustos 2019
Makarashvili ve Diğerleri/Gürcistan, no. 23158/20 ve diğerleri, 1 Eylül 2022
Makeyan ve Diğerleri/Ermenistan, no. 46435/09, 5 Aralık 2019
Makhfi/Fransa, no. 59335/00, 19 Ekim 2004
Maktouf ve Damjanović/Bosna-Hersek [BD], no. 2312/08 ve 34179/08, AİHM 2013
Malige/Fransa, 23 Eylül 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-VII

Malininas/Litvanya, no. 10071/04, 1 Temmuz 2008
Malofeyeva/Rusya, no. 36673/04, 30 Mayıs 2013
Mamaladze/Gürcistan, no. 9487/19, 3 Kasım 2022
Mamatkulov ve Askarov/Türkiye [BD], no. 46827/99 ve 46951/99, AİHM 2005-I
Mamič/Slovenya (no. 2), no. 75778/01, AİHM 2006-X (alıntılar)
Marčan/Hırvatistan, no. 40820/12, 10 Temmuz 2014
Marcello Viola/İtalya, no. 45106/04, AİHM 2006-XI (alıntılar)
Marcos Barrios/İspanya, no. 17122/07, 21 Eylül 2010
Maresti/Hırvatistan, no. 55759/07, 25 Haziran 2009
Marguš/Hırvatistan [BD], no. 4455/10, AİHM 2014
Marilena-Carmen Popa/Romanya, no. 1814/11, 18 Şubat 2020
Marinoni/İtalya, no. 27801/12, 18 Kasım 2021
Marpa Zeeland B.V. ve Metal Welding B.V./Hollanda, no. 46300/99, AİHM 2004-X (alıntılar)
Martin/Estonya, no. 35985/09, 30 Mayıs 2013
Martin/Birleşik Krallık, no. 40426/98, 24 Ekim 2006
Martínez Agirre ve Diğerleri/İspanya (k.k.), no. 75529/16 ve 79503/16, 25 Haziran 2019
Martinie/Fransa [BD], no. 58675/00, AİHM 2006-VI
Matanović/Hırvatistan, no. 2742/12, 4 Nisan 2017
Matijašević/Sırbistan, no. 23037/04, 19 Eylül 2006
Matijašić/Hırvatistan (k.k.), no. 38771/15, 8 Haziran 2021
Matis/Fransa (k.k.), no. 43699/13, 6 Ekim 2015
Mattick/Almanya (k.k.), no. 62116/00, AİHM 2005-VII
Mattocchia/İtalya, no. 23969/94, AİHM 2000-IX
Matyjek/Polonya, no. 38184/03, 24 Nisan 2007
Matytsina/Rusya, no. 58428/10, 27 Mart 2014
Mariusz Lewandowski/Polonya, no. 66484/09, 3 Temmuz 2012
Mayzit/Rusya, no. 63378/00, 20 Ocak 2005
McCann ve Healy/Portekiz, no. 57195/17, 20 Eylül 2022
McFarlane/İrlanda [BD], no. 31333/06, 10 Eylül 2010
Medenica/İsviçre, no. 20491/92, AİHM 2001-VI
Meftah ve Diğerleri/Fransa [BD], no. 32911/96 ve 2 diğer başvuru, AİHM 2002-VII
Mehmet Ali Eser/Türkiye, no. 1399/07, 15 Ekim 2019
Mehmet Duman/Türkiye, no. 38740/09, 23 Ekim 2018
Mehmet Zeki Çelebi/Türkiye, no. 27582/07, 28 Ocak 2020
Mehmet Zeki Doğan / Türkiye (no. 2), no. 3324/19, 13 Şubat 2024
Melgarejo Martinez de Abellanoza/İspanya, no. 11200/19, 14 Aralık 2021
Melich ve Beck/Çek Cumhuriyeti, no. 35450/04, 24 Temmuz 2008
Melin/Fransa, 22 Haziran 1993, Seri A no. 261-A
Meng /Almanya, no. 1128/17, 16 Şubat 2021
Mergen ve Diğerleri/Türkiye, no. 44062/09 ve 4 diğer başvuru, 31 Mayıs 2016
Mežnarić/Hırvatistan, no. 71615/01, 15 Temmuz 2005
Micallef/Malta [BD], no. 17056/06, AİHM 2009
Mieg de Boofzheim/Fransa (k.k.), no. 52938/99, AİHM 2002-X
Mika/İsveç (k.k.), no. 31243/06, 27 Ocak 2009
Mikhail Mironov/Rusya, no. 58138/09, 6 Ekim 2020
Mikhaylova/Rusya, no. 46998/08, 19 Kasım 2015
Mikolajová/Slovakya, no. 4479/03, 18 Ocak 2011
Milachikj/Kuzey Makedonya, no. 44773/16, 14 Ekim 2021

Milasi/İtalya, 25 Haziran 1987, Seri A no. 119
Milinienê/Litvanya, no. 74355/01, 24 Haziran 2008
Miljević/Hırvatistan, no. 68317/13, 25 Haziran 2020
Miller ve Diğerleri/Birleşik Krallık, no. 45825/99 ve 2 diğer başvuru, 26 Ekim 2004
Mimoshvili/Rusya, no. 20197/03, 28 Haziran 2011
Minelli/İsviçre, 25 Mart 1983, Seri A no. 62
Mircea/Romanya, no. 41250/02, 29 Mart 2007
Mirčetić/Hırvatistan, no. 30669/15, 22 Nisan 2021
Mirilashvili/Rusya, no. 6293/04, 11 Aralık 2008
Mitrov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, no. 45959/09, 2 Haziran 2016
Mityanin ve Leonov/Rusya, no. 11436/06 ve 22912/06, 7 Mayıs 2019
Monedero Angora/İspanya (k.k.), no. 41138/05, AİHM 2008
Monnell ve Morris/Birleşik Krallık, 2 Mart 1987; Seri A no. 115
Montcornet de Caumont/Fransa (k.k.), no. 59290/00, AİHM 2003-VII
Montera/İtalya (k.k.), no. 64713/01, 9 Temmuz 2002
Moiseyev/Rusya, no. 62936/00, 9 Ekim 2008
Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2) [BD], no. 19867/12, 11 Temmuz 2017
Morice/Fransa [BD], no. 29369/10, AİHM 2015
Moroz/Ukrayna, no. 5187/07, 2 Mart 2017
Moulet/Fransa (k.k.), no. 27521/04, 13 Eylül 2007
Mtchedlishvili/Gürcistan, no. 894/12, 25 Şubat 2021
Mucha/Slovakya, no. 63703/19, 25 Kasım 2021
Müller/Almanya, no. 54963/08, 27 Mart 2014
Müller-Hartburg/Avusturya, no. 47195/06, 19 Şubat 2013
Mulosmani/Arnavutluk, no. 29864/03, 8 Ekim 2013
Murtazaliyeva/Rusya [BD], no. 36658/05, 18 Aralık 2018
Mustafa/Bulgaristan, no. 1230/17, 28 Kasım 2019
Mustafa (Abu Hamza)/Birleşik Krallık (k.k.), no. 31411/07, 18 Ocak 2011
Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye [BD], no. 24014/05, 14 Nisan 2015

—N—

Nadir Yıldırım ve Diğerleri/ Türkiye, no. 39712/16, 28 Kasım 2023
Nagmetov/Rusya [BD], no. 35589/08, 30 Mart 2017
Nakhmanovich/Rusya, no. 55669/00, 2 Mart 2006
Natsvlshvili ve Togonidze/Gürcistan, no. 9043/05, AİHM 2014 (alıntılar)
Natunen/Finlandiya, no. 21022/04, 31 Mart 2009
Navalnyy/Rusya [BD], no. 29580/12 ve 4 diğer başvuru, 15 Kasım 2018
Navalnyy ve Gunko/Rusya, no. 75186/12, 10 Kasım 2020
Navalnyy ve Ofitserov/Rusya, no. 46632/13 ve 28671/14, 23 Şubat 2016
Navone ve Diğerleri/Monaco, no. 62880/11 ve 2 diğer başvuru, 24 Ekim 2013
Nealon ve Hallam/Birleşik Krallık [BD], no. 32483/19 ve 35049/19, 11 Haziran 2024
Nechay/Ukrayna, no. 15360/10, 1 Temmuz 2021
Nechiporuk ve Yonkalo/Ukrayna, no. 42310/04, 21 Nisan 2011
Negulescu/Romanya, no. 11230/12, 16 Şubat 2021
Nejdet Şahin ve Perihan Şahin/Türkiye [BD], no. 13279/05, 20 Ekim 2011
Nemtsov/Rusya, no. 1774/11, 31 Temmuz 2014
Nerattini/Yunanistan, no. 43529/07, 18 Aralık 2008
Nešťák/Slovakya, no. 65559/01, 27 Şubat 2007

Neumeister/Avusturya, 27 Haziran 1968, Seri A no. 8
Nevzlin/Rusya, no. 26679/08, 18 Ocak 2022
Nicholas/Kıbrıs, no. 63246/10, 9 Ocak 2018
Nicoleta Gheorghe/Romanya, no. 23470/05, 3 Nisan 2012
Niedermeier/Almanya (k.k.), no. 37972/05, 3 Şubat 2009
Nikitin/Rusya, no. 50178/99, AİHM 2004-VIII
Ninn-Hansen/Danimarka (k.k.), no. 28972/75, AİHM 1999-V
Nițulescu/Romanya, no. 16184/06, 22 Eylül 2015
Nortier/Hollanda, 24 Ağustos 1993, Seri A no. 267
Nurmagomedov/Rusya, no. 30138/02, 7 Haziran 2007

—O/Ö—

O./Norveç, no. 29327/95, AİHM 2003-II
O'Donnell/Birleşik Krallık, no. 16667/10, 7 Nisan 2015
O'Halloran ve Francis/Birleşik Krallık [BD], no. 15809/02 ve 25624/02, AİHM 2007-VIII
O'Neill/Birleşik Krallık (k.k.), no. 14541/15, 8 Ocak 2019
OAo Neftyanaya Kompaniya Yukos/Rusya, no. 14902/04, 20 Eylül 2011
Oberschlick/Avusturya (no. 1), 23 Mayıs 1991, Seri A no. 204
Öcalan/Türkiye [BD], no. 46221/99, AİHM 2005-IV
Öcalan/Türkiye (k.k.), no. 5980/07, 6 Temmuz 2010
Oddone ve Pecci/San Marino, no. 26581/17 ve 31024/17, 17 Ekim 2019
Okropiridze/Gürcistan, no. 43627/16 ve 71667/16, 7 Eylül 2023
Oleksandr Volkov/Ukrayna, no. 21722/11, AİHM 2013
Omar/Fransa, 29 Temmuz 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-V
Orhan Şahin/Türkiye, no. 48309/17, 12 Mart 2024
Otegi Mondragon ve Diğerleri/İspanya, no. 4184/15 ve 4 diğer başvuru, 6 Kasım 2018
Otegi Mondragon ve Diğerleri/İspanya (k.k.), no. 4184/15, 3 Kasım 2015
Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık, no. 8139/09, AİHM 2012
Özmurat İnşaat Elektrik Nakliyat Temizlik San. ve Tic. Ltd. Şti./Türkiye, no. 48657/06, 28 Kasım 2017
Öztürk/Almanya, 21 Şubat 1984, Seri A no. 73

—P—

P.G. ve J.H./Birleşik Krallık, no. 44787/98, AİHM 2001-IX
P.K./Finlandiya (k.k.), no. 37442/97, 9 Temmuz 2002
P.S./Almanya, no. 33900/96, 20 Aralık 2001
Paci/Belçika, no. 45597/09, § 85, 17 Nisan 2018
Padin Gestoso/İspanya (k.k.), no. 39519/98, AİHM 1999-II (alıntılar)
Padovani/İtalya, 26 Şubat 1993, Seri A no. 257-B
Paić/Hırvatistan, no. 47082/12, 29 Mart 2016
Paixão Moreira Sá Fernandes/Portekiz, no. 78108/14, 25 Şubat 2020
Pakelli/Almanya, 25 Nisan 1983, Seri A no. 64
Paksas/Litvanya [BD], no. 34932/04, AİHM 2011 (alıntılar)
Palchik/Ukrayna, no. 16980/06, 2 Mart 2017
Pandjikidze ve Diğerleri/Gürcistan, no. 30323/02, 27 Ekim 2009
Pandy/Belçika, no. 13583/02, 21 Eylül 2006
Panju/Belçika (no. 2), no. 49072/21, 23 Mayıs 2023

- Papadakis/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, no. 50254/07, 26 Şubat 2013
- Papon/Fransa* (k.k.), no. 54210/00, AİHM 2001-XII
- Papon/Fransa (no. 2)*, no. 54210/00, AİHM 2002-VII
- Paraponiaris/Yunanistan*, no. 42132/06, 25 Eylül 2008
- Parlov-Tkalčić/Hırvatistan*, no. 24810/06, 22 Aralık 2009
- Pasquini/San Marino* (no. 2), no. 23349/17, 20 Ekim 2020
- Pastörs/Almanya*, no. 55225/14, 3 Ekim 2019
- Paulikas/Litvanya*, no. 57435/09, 24 Ocak 2017
- Paunović/Sırbistan*, no. 54574/07, 3 Aralık 2019
- Pedersen ve Baadsgaard/Danimarka* [BD], no. 49017/99, AİHM 2004-XI
- Pélissier ve Sassi/Fransa* [BD], no. 25444/94, AİHM 1999-II
- Pelladoah/Hollanda*, 22 Eylül 1994, Seri A no. 297-B
- Pello/Estonya*, no. 11423/03, 12 Nisan 2007
- Penev/Bulgaristan*, 20494/04, 7 Ocak 2010
- Peñafiel Salgado/İspanya* (k.k.), no. 65964/01, 16 Nisan 2002
- Pereira Cruz ve Diğerleri/Portekiz*, no. 56396/12 ve 3 diğer başvuru, 26 Haziran 2018
- Perez/Fransa* [BD], no. 47287/99, AİHM 2004-I
- Perna/İtalya* [BD], no. 48898/99, AİHM 2003-V
- Peša/Hırvatistan*, no. 40523/08, 8 Nisan 2010
- Pescador Valero/İspanya*, no. 62435/00, AİHM 2003-VII
- Peter Armstrong/Birleşik Krallık*, no. 65282/09, 9 Aralık 2014
- Petyo Petkov/Bulgaristan*, no. 32130/03, 7 Ocak 2010
- Pfeifer ve Plankl/Avusturya*, 25 Şubat 1992, Seri A no. 227
- Pham Hoang/Fransa*, 25 Eylül 1992, Seri A no. 243
- Phillips/Birleşik Krallık*, no. 41087/98, AİHM 2001-VII
- Pierre-Bloch/Fransa*, 21 Ekim 1997, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1997-VI
- Piersack/Belçika*, 1 Ekim 1982, Seri A no. 53
- Pirozzi/Belçika*, no. 21055/11, 17 Nisan 2018
- Pishchalnikov/Rusya*, no. 7025/04, 24 Eylül 2009
- Pişkin/Türkiye*, no. 33399/18, 15 Aralık 2020
- Planka/Avusturya*, no. 25852/94, 15 Mayıs 1996 tarihli Komisyon kararı
- Poitrimol/Fransa*, 23 Kasım 1993, Seri A no. 277-A
- Poletan ve Azirovik/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, no. 26711/07 ve 2 diğer başvuru, 12 Mayıs 2016
- Polufakin ve Chernyshev/Rusya*, no. 30997/02, 25 Eylül 2008
- Polyakh ve Diğerleri/Ukrayna*, no. 58812/15 ve 4 diğer başvuru, 17 Ekim 2019
- Polyakov/Rusya*, no. 77018/01, 29 Ocak 2009
- Poncelet/Belçika*, no. 44418/07, 30 Mart 2010
- Popov/Rusya*, no. 26853/04, 13 Temmuz 2006
- Popovici/Moldova*, no. 289/04 ve 41194/04, 27 Kasım 2007
- Poppe/Hollanda*, no. 32271/04, 24 Mart 2009
- Posokhov/Rusya*, no. 63486/00, AİHM 2003-IV
- Prade/Almanya*, no. 7215/10, 3 Mart 2016
- Präjină/Romanya*, no. 5592/05, 7 Ocak 2014
- Previti/İtalya* (k.k.), no. 45291/06, 8 Aralık 2009
- Priebke/İtalya* (k.k.), no. 48799/99, 5 Nisan 2001
- Prina/Romanya* (k.k.), no. 37697/13, 8 Eylül 2020
- Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o./Slovenya*, no. 47072/15, 23 Ekim 2018

Protopapa/Türkiye, no. 16084/90, 24 Şubat 2009

Przydział/Polonya, no. 15487/08, 24 Mayıs 2016

Pugžlys/Polonya, no. 446/10, 14 Haziran 2016

Pullar/Birleşik Krallık, 10 Haziran 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-III

Pullicino/Malta (k.k.), no. 45441/99, 15 Haziran 2000

Putz/Avusturya, 22 Şubat 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-I

—Q—

Quaranta/İsviçre, 24 Mayıs 1991, Seri A no. 205

—R—

R./Belçika, no. 15957/90, 30 Mart 1992 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 72

R./Birleşik Krallık (k.k.), no. 33506/05, 4 Ocak 2007

R.B./Estonya, no. 22597/16, 22 Haziran 2021

R.D./Polonya, no. 29692/96 ve 34612/97, 18 Aralık 2001

R.S./Almanya (k.k.), no. 19600/15, 28 Mart 2017

Radio France ve Diğerleri/Fransa, no. 53984/00, AİHM 2004-II

Raimondo/İtalya, 22 Şubat 1994, Seri A no. 281-A

Ramanauskas/Litvanya [BD], no. 74420/01, AİHM 2008

Ramanauskas/Litvanya (no. 2), no. 55146/14, 20 Şubat 2018

Ramda/Fransa, no. 78477/11, 19 Aralık 2017

Ramos Nunes de Carvalho e Sá/Portekiz [BD], no. 55391/13 ve 2 diğer başvuru, 6 Kasım 2018

Rasmussen/Polonya, no. 38886/05, 28 Nisan 2009

Ravnsborg/İsveç, 23 Mart 1994, Seri A no. 283-B

Raza/Bulgaristan, no. 31465/08, 11 Şubat 2010

Razvozhayev/Rusya ve Ukrayna ve Udaltsov/Rusya, no. 75734/12 ve 2 diğer başvuru, 19 Kasım 2019

Refah Partisi (the Welfare Party) ve Diğerleri/Türkiye (k.k.), no. 41340/98 ve 3 diğer başvuru, 3 Ekim 2000

Reichman/Fransa, no. 50147/11, 12 Temmuz 2016

Reinhardt ve Slimane-Kaid/Fransa, 31 Mart 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-II

Remli/Fransa, 23 Nisan 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-II

Repeşco ve Repeşcu/Moldova Cumhuriyeti, no. 39272/15, 3 Ekim 2023

Richert/Polonya, no. 54809/07, 25 Ekim 2011

Riepan/Avusturya, no. 35115/97, AİHM 2000-XII

Rigolio/İtalya, no. 20148/09, 9 Mart 2023

Ringeisen/Avusturya, 16 Temmuz 1971, Seri A no. 13

Ringvold/Norveç, no. 34964/97, AİHM 2003-II

Roccella/İtalya, no. 44764/16, 15 Haziran 2023

Rocchia/Fransa, no. 74530/17, 2 Şubat 2023

Rodionov/Rusya, no. 9106/09, 11 Aralık 2018

Romenskiy/Rusya, no. 22875/02, 13 Haziran 2013

Rook/Almanya, no. 1586/15, 25 Temmuz 2019

Rostomashvili/Gürcistan, no. 13185/07, 8 Kasım 2018

Rouille/Fransa, no. 50268/99, 6 Ocak 2004

Rousounidou/Kıbrıs (k.k.), no. 38744/21, 12 Aralık 2023

Rowe ve Davis/Birleşik Krallık [BD], no. 28901/95, AİHM 2000-II

Rudnichenko/Ukrayna, no. 2775/07, 11 Temmuz 2013

Ruiz Torija/İspanya, 9 Aralık 1994, Seri A no. 303-A
Rupa/Romanya (no. 1), no. 58478/00, 16 Aralık 2008
Rushiti/Avusturya, no. 28389/95, 21 Mart 2000
Rusishvili/Gürcistan, no. 15269/13, 30 Haziran 2022
Rutkowski ve Diğerleri/Polonya, no. 72287/10 ve 2 diğer başvuru, 7 Temmuz 2015
Rybacki/Polonya, no. 52479/99, 13 Ocak 2009
Rytikov/Ukrayna, no. 52855/19, 23 Mayıs 2024
Rywin/Polonya, no. 6091/06 ve 2 diğer başvuru, 18 Şubat 2016

—S/Ş—

S./İsviçre, 28 Kasım 1991, Seri A no. 220
S.C. IMH Suceava S.R.L./Romanya, no. 24935/04, 29 Ekim 2013
S.N./İsveç, no. 34209/96, AİHM 2002-V
Saadi/İtalya [BD], no. 37201/06, AİHM 2008
Saakashvili/Gürcistan, no. 6232/20 ve 22394/20, 23 Mayıs 2024
Saccoccia/Avusturya (k.k.), no. 69917/01, 5 Temmuz 2007
Sacharuk/Litvanya, no. 39300/18, 23 Nisan 2024
Sadak ve Diğerleri/Türkiye (no. 1), no. 29900/96 ve 3 diğer başvuru, AİHM 2001-VIII
Şahiner/Türkiye, no. 29279/95, 25 Eylül 2001
Sainte-Marie/Fransa, 16 Aralık 1992, Seri A no. 253-A
Sakhnovskiy/Rusya [BD], no. 21272/03, 2 Kasım 2010
Sakit Zahidov/Azerbaycan, no. 51164/07, 12 Kasım 2015
Salabiaku/Fransa, 7 Ekim 1988, Seri A no. 141-A
Salduz/Türkiye [BD], no. 36391/02, AİHM 2008
Şaman/Türkiye, no. 35292/05, 5 Nisan 2011
Sampech/İtalya (k.k.), no. 55546/09, 19 Mayıs 2015
Sanader/Hırvatistan, no. 66408/12, 12 Şubat 2015
Sancaklı/Türkiye, no. 1385/07, 15 Mayıs 2018
Sandu/Moldova Cumhuriyeti, no. 16463/08, 11 Şubat 2014
Sapunarescu/Almanya (k.k.), no. 22007/03, 11 Eylül 2006
Saric/Danimarka (k.k.), no. 31913/96, 2 Şubat 1999
Şarkienė/Litvanya (k.k.), no. 51760/10, 27 Haziran 2017
Sassi ve Benchellali/Fransa, no. 10917/15 ve 10941/15, 25 Kasım 2021
Saunders/Birleşik Krallık [BD], 17 Aralık 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-VI
Sawoniuk/Birleşik Krallık (k.k.), no. 63716/00, AİHM 2001-VI
Schatschaschwili/Almanya [BD], no. 9154/10, AİHM 2015
Schenk/İsviçre, 12 Temmuz 1988, Seri A no. 140
Schmautzer/Avusturya, 23 Ekim 1995, Seri A no. 328-A
Schmid-Laffer/İsviçre, no. 41269/08, 16 Haziran 2015
Schneider/Fransa (k.k.), no. 49852/06, 30 Haziran 2009
Scholer/Almanya, no. 14212/10, 18 Aralık 2014
Schwarzenberger/Almanya, no. 75737/01, 10 Ağustos 2006
Sejdovic/İtalya [BD], no. 56581/00, AİHM 2006-II
Sekanina/Avusturya, 25 Ağustos 1993, Seri A no. 266-A
Seleznov/Rusya, no. 15591/03, 26 Haziran 2008
Seliwiak/Polonya, no. 3818/04, 21 Temmuz 2009
Sepil/Türkiye, no. 17711/07, 12 Kasım 2013
Sequeira/Portekiz (k.k.), no. 73557/01, AİHM 2003-VI

- Sergey Afanasyev/Ukrayna*, no. 48057/06, 15 Kasım 2012
- Serrano Contreras /İspanya* (no. 2), , no. 2236/19, 26 Ekim 2021
- Seton/Birleşik Krallık*, no. 55287/10, 31 Mart 2016
- Shabelnik/Ukrayna (no. 2)*, no. 15685/11, 1 Haziran 2017
- Shannon/Birleşik Krallık* (k.k.), no. 67537/01, AİHM 2004-IV
- Shekhov/Rusya*, no. 12440/04, 19 Haziran 2014
- Shorazova/Malta*, no. 51853/19, 3 Mart 2022
- Shulepova/Rusya*, no. 34449/03, 11 Aralık 2008
- Shumeyev ve Diğerleri/Rusya* (k.k.), no. 29474/07 ve 2 diğer başvuru, 22 Eylül 2015
- Sibgatullin/Rusya*, no. 32165/02, 23 Nisan 2009
- Sidabras ve Diatas/Litvanya* (k.k.), no. 55480/00 ve 59330/00, 1 Temmuz 2003
- Sievert/Almanya*, no. 29881/07, 19 Temmuz 2012
- Sigríður Elín Sigfúsdóttir/İzlanda*, no. 41382/17, 25 Şubat 2020
- Silickienė/Litvanya*, no. 20496/02, 10 Nisan 2012
- Simeonovi/Bulgaristan* [BD], no. 21980/04, 12 Mayıs 2017
- Simon Price/Birleşik Krallık*, no. 15602/07, 15 Eylül 2016
- Şimşek, Andiç ve Boğatekin/Türkiye* (k.k.), no. 75845/12 ve diğerleri, 17 Mart 2020
- Sipavičius/Litvanya*, no. 49093/99, 21 Şubat 2002
- Sîrghi/Romanya*, no. 19181/09, 24 Mayıs 2016
- Sitnevskiy ve Chaykovskiy/Ukrayna*, no. 48016/06 ve 7817/07, 10 Kasım 2016
- Škaro/Hırvatistan*, no. 6962/13, 6 Aralık 2016
- Sklyar/Rusya*, no. 45498/11, 18 Temmuz 2017
- Škoberne/Slovenya*, no. 19920/20, 15 Şubat 2024
- Škrlj/Hırvatistan*, no. 21835/06, 11 Temmuz 2019
- Słomka/Polonya*, no. 68924/12, 6 Aralık 2018
- Šmajgl/Slovenya*, no. 29187/10, 4 Ekim 2016
- Snijders/Hollanda*, no. 56440/15, 6 Şubat 2024
- Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda., ve Diğerleri/Portekiz*, no. 56637/10 ve 5 diğer başvuru, 30 Ekim 2014
- Soering/Birleşik Krallık*, 7 Temmuz 1989, Seri A no. 161
- Solakov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, no. 47023/99, AİHM 2001-X
- Sofri ve Diğerleri/İtalya* (k.k.), no. 37235/97, AİHM 2003-VIII
- Soytemiz/Türkiye*, no. 57837/09, 27 Kasım 2018
- Spasov/Romanya*, no. 27122/14, 6 Aralık 2022
- Sperisen/İsviçre*, no. 22060/20, 13 Haziran 2023
- Spînu/Romanya*, no. 32030/02, 29 Nisan 2008
- Sršen/Hırvatistan* (k.k.), no. 30305/13, 22 Ocak 2019
- Stanford/Birleşik Krallık*, 23 Şubat 1994, Seri A no. 282-A
- Starokadomskiy/Rusya (no. 2)*, no. 27455/06, 13 Mart 2014
- Štefančič/Slovenya*, no. 18027/05, 25 Ekim 2012
- Steininger/Avusturya*, no. 21539/07, 17 Nisan 2012
- Stepanyan/Ermenistan*, no. 45081/04, 27 Ekim 2009
- Stephens/Malta (no. 3)*, no. 35989/14, 14 Ocak 2020
- Stevan Petrović/Sırbistan*, no. 6097/16 ve 28999/19, 20 Nisan 2021
- Stirmanov/Rusya*, no. 31816/08, 29 Ocak 2019
- Stitic/Hırvatistan*, no. 29660/03, 8 Kasım 2007
- Stoichkov/Bulgaristan*, no. 9808/02, 24 Mart 2005
- Stojkovic/Fransa ve Belçika*, no. 25303/08, 27 Ekim 2011

Stoimenov/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, no. 17995/02, 5 Nisan 2007
Stow ve Gai/Portekiz (k.k.), no. 18306/04, 4 Ekim 2005
Strassenmeyer/Almanya, no. 57818/18, 2 Mayıs 2023
Šubinski/Slovenya, no. 19611/04, 18 Ocak 2007
Suhadolc/Slovenya (k.k.), no. 57655/08, 17 Mayıs 2011
Suküt/Türkiye (k.k.), no. 59773/00, 11 Eylül 2007
Süleyman/Türkiye, no. 59453/10, 17 Kasım 2020
Suslov ve Batıkyan/Ukrayna, no. 56540/14 ve 57252/14, 6 Ekim 2022
Sutter/İsviçre, 22 Şubat 1984, Seri A no. 74
Suuripää/Finlandiya, no. 43151/02, 12 Ocak 2010
Svanidze/Gürcistan, no. 37809/08, 25 Temmuz 2019
Svinarenko ve Slyadnev/Rusya [BD], no. 32541/08 ve 43441/08, AİHM 2014 (alıntılar)
Szabó/İsveç (k.k.), no. 28578/03, 27 Haziran 2006

—T—

T.K./Litvanya, no. 114000/12, 12 Haziran 2018
Tabaî/Fransa (k.k.), no. 73805/01, 17 Şubat 2004
Tadić/Hırvatistan, no. 25551/18, 28 Kasım 2023
Talmane/Letonya, no. 47938/07, 13 Ekim 2016
Tarău/Romanya, no. 3584/02, 24 Şubat 2009
Tatishvili/Rusya, no. 1509/02, AİHM 2007-I
Taxquet/Belçika [BD], no. 926/05, AİHM 2010
Tchokhonelidze/Gürcistan, no. 31536/07, 28 Haziran 2018
Teixeira de Castro/Portekiz, 9 Haziran 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-IV
Telfner/Avusturya, no. 33501/96, 20 Mart 2001
Tempel/Çek Cumhuriyeti, no. 44151/12, 25 Haziran 2020
Teodor/Romanya, no. 46878/06, 4 Haziran 2013
Teslya/Ukrayna, no. 52095/11, 8 Ekim 2020
Thiam/Fransa, no. 80018/12, 18 Ekim 2018
Thomann/İsviçre, 10 Haziran 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-III
Thomas/Birleşik Krallık (k.k.), no. 19354/02, 10 Mayıs 2005
Tierce ve Diğerleri/San Marino, no. 24954/94 ve 2 diğer başvuru, AİHM 2000-IX
Tikhonov ve Khasis/Rusya, no. 12074/12 ve 16442/12, 16 Şubat 2021
Tirado Ortiz ve Lozano Martin/İspanya (k.k.), no. 43486/98, AİHM 1999-V
Toeva/Bulgaristan (k.k.), no. 53329/99, 9 Eylül 2004
Tolmachev/Estonya, no. 73748/13, 9 Temmuz 2015
Tonkov/Belçika, no. 41115/14, 8 Mart 2022
Topić/Hırvatistan, no. 51355/10, 10 Ekim 2013
Tortladze/Gürcistan, no. 42371/08, 18 Mart 2021
Trepashkin/Rusya (no. 2), no. 14248/05, 16 Aralık 2010
Trofimov/Rusya, no. 1111/02, 4 Aralık 2008
Trubić/Hırvatistan (k.k.), no. 44887/10, 2 Ekim 2012
Truten/Ukrayna, no. 18041/08, 23 Haziran 2016
Tsalkitzis/Yunanistan (no. 2), no. 72624/10, 19 Ekim 2017
Tseber/Çek Cumhuriyeti, no. 46203/08, 22 Kasım 2012
Tsonyo Tsonev/Bulgaristan (no. 2), no. 2376/03, 14 Ocak 2010
Tsulukidze ve Rusulashvili/Gürcistan, no. 44681/21 ve 17256/22, 29 Ağustos 2024
Tuleya/Polonya, no. 21181/19 ve 51751/20, 6 Temmuz 2023

Turbylev/Rusya, no. 4722/09, 6 Ekim 2015

Türk/Türkiye, no. 22744/07, 5 Eylül 2017

Turyev/Rusya, no. 20758/04, 11 Ekim 2016

Twalib/Yunanistan, 9 Haziran 1998, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1998-IV

Twomey, Cameron ve Guthrie/Birleşik Krallık (k.k.), no. 67318/09 ve 22226/12, 28 Mayıs 2013

Tychko/Rusya, no. 56097/07, 11 Haziran 2015

—U/Ü—

Ubach Mortes/Andorra (k.k.), no. 46253/99, AİHM 2000-V

Ucak/Birleşik Krallık (k.k.), no. 44234/98, 24 Ocak 2002

Üçdağ/Türkiye, no. 23314/19, 31 Ağustos 2021

Ugulava/Gürcistan (No. 2), no. 22431/20, 1 Şubat 2024

Urazbayev/Rusya, no. 13128/06, 8 Ekim 2019

Ürek ve Ürek/Türkiye, no. 74845/12, 30 Temmuz 2019

U.Y./Türkiye, no. 58073/17, 10 Ekim 2023

—V—

V./Finlandiya, no. 40412/98, 24 Nisan 2007

V./Birleşik Krallık [BD], no. 24888/94, AİHM 1999-IX

Vacher/Fransa, 17 Aralık 1996, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1996-VI

Valeriy Lopata/Rusya, no. 19936/04, 30 Ekim 2012

Vamvakas/Yunanistan (no. 2), no. 2870/11, 9 Nisan 2015

Van de Hurk/Hollanda, 19 Nisan 1994, Seri A no. 288

Van Geyseghem/Belçika [BD], no. 26103/95, AİHM 1999-I

Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda, 23 Nisan 1997, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1997-III

Van Wesenbeeck/Belçika, no. 67496/10 ve 52936/12, 23 Mayıs 2017

Vanfuli/Rusya, no. 24885/05, 3 Kasım 2011

Vanyan/Rusya, no. 53203/99, 15 Aralık 2005

Vardan Martirosyan/Ermenistan, no. 13610/12, 15 Haziran 2021

Varela Geis/İspanya, no. 61005/09, 5 Mart 2013

Vasenin/Rusya, no. 48023/06, 21 Haziran 2016

Västberga Taxi Aktiebolag ve Vulic/İsveç, no. 36985/97, 23 Temmuz 2002

Vaudelle/Fransa, no. 35683/97, AİHM 2001-I

Vayıç/Türkiye, no. 18078/02, AİHM 2006-VIII (alıntılar)

V.C.L. ve A.N./Birleşik Krallık, no. 77587/12 ve 74603/12, 16 Şubat 2021

Vegotex International S.A./Belçika [BD], no. 49812/09, 3 Kasım 2022

Vera Fernández-Huidobro/İspanya, no. 74181/01, 6 Ocak 2010

Verhoek/Hollanda (k.k.), no. 54445/00, 27 Ocak 2004

Veselov ve Diğerleri/Rusya, no. 23200/10 ve 2 diğer başvuru, 11 Eylül 2012

Vidal/Belçika, 22 Nisan 1992, Seri A no. 235-B

Vidgen/Hollanda, no. 29353/06, 10 Temmuz 2012

Vidgen/Hollanda (k.k.), no. 68328/17, 8 Ocak 2019

Viorel Burzo/Romanya, no. 75109/01 ve 12639/02, 30 Haziran 2009

Virgil Dan Vasile/Romanya, no. 35517/11, 15 Mayıs 2018

Visser/Hollanda, no. 26668/95, 14 Şubat 2002

Vizgirda/Slovenya, no. 59868/08, 28 Ağustos 2018

Vladimir Romanov/Rusya, no. 41461/02, 24 Temmuz 2008

Volkov ve Adamskiy/Rusya, no. 7614/09 ve 30863/10, 26 Mart 2015
Vronchenko/Estonya, no. 59632/09, 18 Temmuz 2013
Vyacheslav Korchagin/Rusya, no. 12307/16, 28 Ağustos 2018
Vyerentsov/Ukrayna, no. 20372/11, 11 Nisan 2013

—W—

Wang/Fransa, no. 83700/17, 28 Nisan 2022
W.S./Polonya, no. 21508/02, 19 Haziran 2007
Walchli/Fransa, no. 35787/03, 26 Temmuz 2007
Weh/Avusturya, no. 38544/97, 8 Nisan 2004
Welke ve Białek/Polonya, no. 15924/05, 1 Mart 2011
Wemhoff/Almanya, 27 Haziran 1968, Seri A no. 7
Willems ve Gorjon/Belçika, no. 74209/16 ve diğer 3 başvuru, 21 Eylül 2021
Włoch/Polonya (k.k.), no. 27785/95, 30 Mart 2000

—X—

X./Avusturya, no. 6185/73, 29 Mayıs 1975 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 2
X./Belçika, no. 7628/73, 9 Mayıs 1977 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 9
X/Hollanda, no. 72631/17, 27 Temmuz 2021
Xenofontos ve Diğerleri/Kıbrıs, no. 68725/16 ve diğerleri, 25 Ekim 2022
Xhoxhaj/Arnavutluk, no. 15227/19, 9 Şubat 2021

—Y—

Y/Norveç, no. 56568/00, AİHM 2003-II (alıntılar)
Y./Slovenya, no. 41107/10, AİHM 2015 (alıntılar)
Y.B. ve Diğerleri/Türkiye, no. 48173/99 ve 48319/99, 28 Ekim 2004
Yaikov/Rusya, no. 39317/05, 18 Haziran 2015
Yakuba/Ukrayna, no. 1452/09, 12 Şubat 2019
Yakhymovych/Ukrayna, no. 23476/15, 16 Aralık 2021
Yam/Birleşik Krallık, no. 31295/11, 16 Ocak 2020
Yankov ve Diğerleri/Bulgaristan, no. 4570/05, 23 Eylül 2010
Yaroslav Belousov/Rusya, no. 2653/13 ve 60980/14, 4 Ekim 2016
Yeğner/Türkiye, no. 4099/12, 7 Haziran 2022
Yüksel Yaçınkaya/Türkiye [BD], no. 15669/20, 26 Eylül 2023

—Z—

Zagaría/İtalya, no. 58295/00, 27 Kasım 2007
Zahirović/Hırvatistan, no. 58590/11, 25 Nisan 2013
Zana/Türkiye, 25 Kasım 1997, Kararlar ve Hükümler Derlemeleri 1997-VII
Zarouali/Belçika, no. 20664/92, 29 Haziran 1994 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 78
Zayidov/Azərbaycan (no. 3), no. 60824/08, 19 Ocak 2023
Zdravko Stanev/Bulgaristan, no. 32238/04, 6 Kasım 2012
Zhang/Ukrayna, no. 6970/15, 13 Kasım 2018
Zhuk/Ukrayna, no. 45783/05, 21 Ekim 2010
Zhupnik/Ukrayna, no. 20792/05, 9 Aralık 2010
Zličić/Sırbistan, no. 73313/17 ve 20143/19, 26 Ocak 2021

[Zirnīte/Letonya](#), no. 69019/11, 11 Haziran 2020

[Zollmann/Birleşik Krallık](#) (k.k.), no. 62902/00, AİHM 2003-XII

[Zoon/Hollanda](#), no. 29202/95, AİHM 2000-XII

[Zschüschen/Belçika](#) (k.k.), no. 23572/07, 2 Mayıs 2017